قال المولوي المعنوي رحمة الله عليه في المثنوي

ای شهان کشتیم ما خصم برون ❁ ما ند خصمی ز و بتر درا ند رون

کشتن این کارعقل وهوش نیست ❁ شیر باطن سخره خرگوش نیست

سهل شیری دان که صفها بشکند ❁ شیر آ نست که خو د را بشکند

كذا في روح البيان

وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او تاسي صرفوئ يعني اموال خپل په لاره كي د خداى جل جلاله.

پوه سه: چي مراد د في سبيل الله څخه هغه دين د اسلام دى چي سړى رسوي و رضا ته د خداى جل جلاله او رحمت او جنت ته، نو هر مال چي سړى يعني مسلمان صرف كړي په مرسته كي د دين او په اعزاز كي د دين هغه په دې آيت كي داخل دى، اولين مصرف يې جهاد في سبيل الله دى، او داغه رنګه په حج يا په عمره كي او په صلة الارحام د اقرباؤ، او يا يې ضعفاؤ او فقراؤ ته وركړي، او دغه رنګه په اهل بيت او عيال يې مصرف كړي.

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

او تاسي مه اچوئ پخپل لاس ځانونه وهلاكت ته.

پوه سه: چي كلمه د "با" زائده ده ولي چي "تلقوا" متعدي بنفسه دى كما في قوله تعالى فالقى موسى عصاه.

فائده: القاء چي په باسره متعدي سي مراد څنديا شر دى او مراد له "ايدي" څخه خپل ځانونه دي، او تعبير په "ايدي" وو سره يې له دې جهته وكړى چي اكثر افعال د سړي صادر د لاسونو څخه كيږي.

فائده: بعض مفسران رح وايي چي مراد له "تهلكة" څخه چي په معنا د هلاكت دى داده چي سړى په صرفولو كي د مال اسراف كوي او تر امدني يې روانګي ډيره وي لكه په هغه آيت كي چي اشاره ورته سوې ده ﴿والذين اذا انفقوا لم يسرفوا ولم يقتروا وكان بين ذالک قواما﴾ او بعض مفسرين رح وايي

چي القاء د ځان وهلاکت ته داده چي سړی غزا نه کوي او په مهماتو کي د غزاء مال نه مصرفوي، نو دښمن کرار کرار قوي کېږي او آخر پر مسلمانانو مسلط سي او دوئ به هلاک کړي، او وطنونه د مسلمانانو به کافران قبضه کړي، او د دویم تفسیر تائید هغه حدیث د ابو ایوب انصاري ﷺ کوي چي خدای ﷻ څه وخت دین ته د اسلام په عربو او شاوخوا کي عزت او غلبه ورکړه او عرب ټوله په دین کي د اسلام داخل سوه او دښمنان د اسلام لکه یهودیان د خپلو ځایو څخه وشړل سوه او یا قتل سوه، نو موږ انصارو پخپل منځ کي سره وویل چي اوس اسلام قوي سو، نو کاشکي موږ خپلو مالونو مځکو او باغونو ته رجوع وکړو چي خرابه ځایونه بېرته از سر نو آباد کړو، فانزل هذه الآیة ﴿وانفقوا في سبیل الله﴾ الی اخیر الآیة، یعني جهاد في سبیل الله لپاره د تعمیر د مځکو او د باغونو مه پرېږدئ ولي دښمنان به بېرته ځانونه قوي کړي او تاسي مسلمانان په هلاکت کي واچوي او مقبوضه ځایونه به بېرته در څخه قبضه کړي، نو ځکه ابو ایوب انصاري ﷺ تر مرګه په غزاګانو کي مصروفه و،حتی چي اخیره غزاء یې په خلافت کي د معاویه ﷺ د قسطنطنې غزاء وه چي هغه یې فتح کړه، نو ابو ایوب انصاري ﷺ په خدایي مرګ هلته وفات سو، او د قسطنطنیې د کلا په بیخ کي دفن سو، او دده په قبر سره مسلمانانو طلب د شفاء او بارانو کاوه، فرضی الله تعالی عنه وارضاه.

وَأَحْسِنُوٓا۟ ۛ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

او تاسي احسان کوئ په تحقیق سره خدای ﷻ خوښ لري احسان کونکي.

پوه سه: چي احسان په عبادت کي د خدای ﷻ هغه دی چي په یو طویل حدیث کي چي روایت یې بخاري او مسلم کړی دی راغلي دي چي جبرائیل ﷺ د علیه السلام څخه پوښتنه د ایمان وکړه او علیه السلام یې بیان مفصل ورته وکړی، او بیا یې پوښتنه د اسلام ځندي وکړه، او علیه

السلام د هغه بیان هم مفصل ورته وکړی، او بیا یې ورته وویل چې "ما الاحسان ای الاخلاص في العمل" نو علیه السلام ورته وویل "الاحسان ان تعبد الله کانک تراه، فان لم تکن تراه فانه یراک الی اخیر الحدیث" او احسان په معاملاتو کې د خلګو هغه دی چې په دې حدیث کې اشاره ورته سوې ده چې ته خوښ لره بل چا ته هغه شی چې ته یې خوښ لرې وخپل ځان ته یعني من العمة والعافیة والرزق الکثیر الحلال الی غیر ذالک، او ته مکروه بوله وبل چا ته هغه شی چې ته یې مکروه بولې وخپل ځان ته من المرض والفقر الی غیر ذالک، رواه احمد عن معاذ ﷺ، او په بل حدیث کې هم اشاره ورته سوې ده ﴿المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده﴾ رواه اصحاب السنن الاربعة.

حکایت: راوي وایي چې حجاج بن یوسف چې د عراق والي مقرر سو نو ده پر زر (۱۰۰۰) سترخوانه سهار او ماښام ډوډۍ ورکوله او پر هر سترخوان به لس کسه کښېنستله چې مجموعه یې لس زره کسه کېږي. لکن په اول کې به یې سپاهیان پسې استول لکن اخر یې د عراق خلګو ته وویل چې زما له طرفه څخه تاسي ته قاصد لمر دی چې لمر راوختی راځی به او چې لمر ولوېدی راځی به، راوي وایي چې یوه ورځ خلګ څه کم راغلي وه حجاج د خپل دربار باشي څخه پوښتنه وکړه چې نن ولي خلګ کم راغلي دي، هغه ورته وویل چې تا خلګ په کورو له راتګه څخه مستغني کړه، حجاج بن یوسف ته ددې سړي وینا خوند ورکړی، نو حجاج ورته وویل اجلس ای بارک الله علیک، تاریخ وایي چې دا کرم او احسان د حجاج بن یوسف و، مع کونه اظلم اهل زمانه کماثبت في التواریخ الاسلامیة.

درویش وایي: چې قصه د جود او احسان د حاتم طائي چې په ټوله نړۍ کې په جود او احسان سره مشهور شخصیت دی او تر زمانې د علیه الصلوة والسلام لږ دمخه و، او دین یې شرک هم و، راوي وایي چې په یو مملکت کې یو بادشاه و، چې ډېر په سخاوت او جود او احسان سره مشهوره و، نو

ددې بادشاه په مجلس کې به همېشه د حاتم طائي د سخا او جود بحث کېدی خو د بادشاه به قصد او حسد په کېدی چې سره زما د ډېرې سخا او کرم د حاتم طائي د سخا بحث نه قطع کېږي، نو د ځانه سره یې دا وسنجول چې تر څو چې حاتم طائي قتل نسي تر هغو زما د سخاوت موضوع په نړۍ کې شهرت نه سي پیدا کولای، نو یو سړي ته د خپل مملکت یې ډېري پیسې او یوه غټه چوکۍ ومنل چې که ته حاتم طائي مړ کړې او سر یې ماته راوړې، نو هغه سړی د مکې پر خوا روان سو چې په اطرافو کې د مکې د حاتم مسکن و، خیر هلته چې ورغلی او د حاتم کور او ځای یې پیدا کړی نو په مهمان خانه کې د حاتم یې اطاق ونیوی ددې لپاره چې کله پر حاتم بری پیدا کړي چې مړ یې کړي او سر یې یوسي خپل شاه ته او انعام موعود وګټي خیر د حاتم وجود ته هغه قاصد هم حیران و او خپل د شاه جود یې مشت نمونه خروار وباله، راوي وایي چې یوه میاشت دې سړي د حاتم په مهمان خانه کې تېره کړه خو حاتم هیڅ پوښتنه نه ځندي کوي، اخر الامر هغه سړي حاتم ته وویل چې ته ولي زما څخه پوښتنه نه کوې چې ته په څه کار پسې راغلی یې، نو حاتم ورته وویل چې د مېلمه څخه پوښتنه زما عادت نه دی. نو هغه سړي د باچا ټوله قصه ورته وکړه او خپل د راتګ قصد یې هم ورته بیان کړی، نو حاتم طائي ورته وویل چې زما په وینه تاته دومره انعام پیدا کېږي نو زه خو مرګ ته حاضر یم لکن زه پر دې بېرېږم چې که ته زما سره وروړې شاید شاه به درته ووایي چې دا سر خدای خبر دی چې د حاتم سر دی او که د بل چا سر دی هغه موعود انعام به وتاته درنه کړي، ولي چې ستا شاه زه نه یم لیدلی نو ښه به دا وي چې زه به پخپله در سره ولاړ سم او ستا شاه به ما پخپله مړ کړي زړه به یې هم سوړ سي او تاته به هغه موعود انعام هم پوره در کړي، قاصد د حاتم وکارنامې او سخاوت ته حیران سو، خیر خو حاتم د قاصد سره روان سو او د شاه ودربار ته چې ورسېدل شاه وقاصد ته وویل چې

څه دي وکړه، قاصد ورته وویل چي دا دی حاتم طائي مي پخپله راوستی چي ته يې سر ورپرې کړې، شاه حیران سو او قاصد ته يې وویل چي څرنګه دي راوستی قاصد ټوله ماجرا او د مهمان نوازۍ دده پوره قصه ورته وکړه، نو شاه قاصد ته خپل موعود انعام ورکړی او دا يې ومنل چي ښه ښکه چي حاتم طائي تر ما سخي دی ولې چي زه يوازي او فقط په مال سخي یم او حاتم طائي په سر او مال دواړو سخي دی، او حاتم طائي ته يې لوی انعام ورکړی او د حاتم يې ښه فوق العادة مهماني نوازي وکړه او د خپل شوم قصد يې ډېر عذرونه ورته وویل او حاتم يې څو ورځې وروسته رخصت کړی.

درویش وايي: چي په نړۍ کي د سخا نوم په مسخره نه وړل کېږي، اوس د حاتم طائي بلې قصې ته غوږ ونسئ چي روح البیان د شیخ هدایي څخه او هغه د شرح د رسالې د ابن زیدون نوریه نقل کړی دی، چي یو وخت د بني اسد او د قیس د قبیلې یوه قافله روانه وه د نعمان اکبر ملک العرب د ملاقات لپاره نو يې په لاره کي د حاتم سره ولېدل، او دوئ ورته وویل چي موږ ستا څخه شرمېږو لکن یو حاجت مو راوړی دی حاتم ورته وویل ما هي؟ خلګو ورته وویل چي زموږ د یوه ملګري اوښه پر لاري ورکه سوه او دی پیاده سو نو که دغه ملګري ته یو مرکب ورکړې حاتم طائي ورته وویل چي زما ماديانه اسپه دغه ده ملګري دي پر سپور سي، نو مینځې ته يې وویل چي اسپه راوباسه، هغې چي اسپه راویستل د اسپي بچي په مور پسي رامیدان کړه مینځه هغه د اسپي بچی پخپل پوړني وتاړه چي د مور څخه يې جلا کړي د اسپي کورونګي زورونه کړه په مور پسي يې میدان کړه ښځې په کورونګي پسي میدان کړه حاتم طائي خلګو ته وویل چي دا یو په بله پسي ټوله ستاسي دي، نو خلګو یوه اسپه او یو کرونګی او یوه مینځه بوتله انتهی.

سعدي شیرازي رحمة الله علیه

کرم کن که فردا که دیوان نهند — منازل بمقدارِ احسان نهند

—او په بعض احاديثو کي د معراج راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام ته چي د دوږخ د احوالو د ليدلو اجازه خداى ﷻ ورکړه، يو ځاى يې يوه خطيره وليدل چي شا وخوا يې اور و، او په منځ کي د خطيرې يو سړى ولاړ و چي اور نه مسه کاوه عليه الصلوة والسلام چي ددې سړي پوښتنه د خزنه وو څخه د دوږخ وکړه چي دا سړى څوک دى خزنه ورته وويل چي دا حاتم طائي دى چي په سبب د سخا دى د اور د جهنم څخه ساتل سوى دى، كذا في انيس الوحدة وجليس الخلوة، روح البيان.

قال المولوي المعنوي رحمه الله في المثنوي

مرگ بې مرگى بود مارا حلال — برگ بې برگى بود مارا نوال
ظاهرش مرگ وبباطن زنده گى — ظاهرش ابترنهان پاينده گى
چون مرا سوى اجل عشق وهوا رست — نهى لا تلقوا بايديكم مرا است
زانكه نهى ازدانه شيرين بود — تلخ را خود نهى حاجت كى شود
دانه كش باشد مغز وپوست — تلخى ومكروهى اش خود نهى اوست
دانه مردان مرا شيرين شده — بل هم احياء پى من آمده است

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ

تاسي پوره کوئ حج او عمره لپاره د خداى ﷻ يعني چي شروع مو په وکړه بيا يې مه فاسدوئ.

پوه سه: چي فائده د "لله" داده چي عربو د جاهليت به حج لپاره د صرف اجتماعاتو او تجاراتو في الاسواق او لپاره د غزلو او د فخر په نيکه گانو کاوه، او هغه خو خدايي غرض نه و نو مسلمان خداى ﷻ امر کړه په دې سره چي ستاسي قصد دي په حج او عمرې سره صرف رضاء د خداى ﷻ وي وبس، ولي چي دا دوه عمله عبادت دى او عبادت لپاره د خداى ﷻ دى.

اختلاف المذاهب في العمرة: پوه سه چي عمره واجب ده په مذهب کي د احمد رحمة الله عليه وبه قال الشافعي رحمة الله عليه في اصح قوليه، او مالک رحمة الله عليه وايي چي عمره سنت ده وهو المشهور من مذهب ابی حنیفة رحمة الله عليه.

فائده: حج خو په اتفاق او اجماع د امت فرض دی محکم علی من استطاع اليه سبيلا او فرض عين دی، او له ارکانو څخه د اسلام دی قال الله تعالى ﴿ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا﴾ والسبيل هو الزاد والراحته كما فسر النبي ﷺ، او په حديث متفق عليه کي راغلي دي ﴿بني الاسلام على خمس، (۱) شهادة ان لا اله الا الله وانّ محمدا رسول الله (۲) واقام الصلوة (۳) وايتاء الزكوة (۴) والحج (۵) وصوم رمضان﴾ او په فرضيت کي د حج احاديث كثيرة شهيرة في الكتب الستة الصحيحة وغيرها راغلي دي وتعداد الكل اطناب.

پوه سه: چي صاحب د روح المعاني الحنفي بالحق وصاحب روح البيان په تفسير کي ددې آيت خصوصا په سنت والي کي د عمرې ډېر په زړه پوري بيان کړی دی "واوري روح المعاني" اول په دې پوه سه چي روح المعاني والا څوک دی، هو خاتمة المحققين وعمدة المدققين ومفتي بغداد العلامة ابى الفضل شهاب الدين السيد محمود الآلوسي البغدای رحمة الله عليه المتوفی سنه (۱۲۷۰) هـ ق دده د عربي عبارت پښتو ژباړه.

تاسي ګرځوئ حج او عمره چي تاسي قصد د اداء ددې دوو عباداتو وکړئ پوره او تامه، نو په دې آيت کي بېله اتمامه بعد الشروع پر بل شي دلالت نسته وهو المتفق عليه بين الحنفية والشافعية رضي الله عنهم ولي چي افساد د حج يا د عمرې روا نه دی او که يې وکړی بيا قضاء پر لازمه ده ولا تدل على وجوب الاصل ای اصل الحج والعمرة قال الآلوسي رحمة الله عليه

والقول بالدلالة ای على وجوب الاصل بناء على ان الامر بالاتمام مطلقا يستلزم الامر بالآداء لما تقرر ان ما لايتم الواجب المطلق يعني الاتمام الا به

يعني الشروع فهو واجب يعني فالشروع واجب، ليس بشيئ لان الامر بالاتمام يقتضى سابقية الشروع فيكون الامر بالاتمام مقيدا بالشروع، وادعا ان معنى الآية ائتوبها حال كونها تامتين مستجمعى الشرائط والاركان وهذا يدل على وجوبها لان الامر يعني ايتوبها ظاهر في والوجوب "يؤيده " قرائة علقمة وابراهيم النخعى وابن مسعود ﷺ واقيموا الحج ليس بسديد، اما اولا فلاته اى التاويل المذكرو في الآية بقوله ايتوابها خلاف الظاهر وعلى تقدير التسليم فلانه يمكن ان يكون الوجوب المستفاد من الامر في الآية متوجها الى القيد اعنى تامين لا الى اصل الاتيان بهما كما في قوله النبي ﷺ يعني في بيع الاموال الربوية بيعوا سواء بسواء، اصل البيع ليس بواجب بل الواجب التسوية واما ثانيا فلان الامر في القرائة المذكورة يعني اقيموا آه محمول على المعنى المجازي المشترك بين الوجوب والندب واعني مطلق طلب الفعل والقرينة على ذالک اى ان الآية المذكورة محمول على المعنى المجازي الاعم، الاحاديث الدالة على استحباب العمرة اذ قد اخرج الشافعي رحمه الله في الام (هو كتاب للشافعي رحمه الله) وعبدالرزاق و ابن ابي شيبة وعبد بن حميد وابن ماجه انه صلى الله عليه والسلم قال الحج جهاد (اى مفروض كالجهاد في سبيل الله) والعمرة تطوع واخرج الترمذي وصححه عن جابر ﷺ ان رجلا ساءل رسول اللهﷺ عن العمرة ا واجبة هي قال لا وان تعتمروا خيرلكم.

درويش وايي: چي زه تعجب كوم ودې ته چي مظهري دغه حديثونه ضعيف ګڼلي دي "ويوئيده " ان ابن مسعود ﷺ صاحب (قرائة واقيموا الحج والعمرة كمامر من علقمة وابراهيم النخعي ايضا) فيما اخرجه عنه ابن شيبة وعبد بن حميد قال الحج فريضة والعمرة تطوع.

درويش وايي: كه د قرائة مذكوره معنا هغه وايي لكه چي مخالف وايي نو څرنګه صاحب د هغه قرائة يعن عبدالله ابن مسعود ﷺ دا وايي والعمرة

تطوع، واخرج ابن ابی داوٗد عنه یعني ابن مسعود انه کان یقرء ذالک في المصاحف (یعني واقیموا الحج والعمرة لله) ثم یقول لو لا التحریج اني لم اسمع فیها من رسول الله ﷺ شیئا لقلت ان العمرة واجبة مثل الحج وهذا یدل علی انه ﷺ لم یجعل الامر في العمرة للوجوب لانه لم یسمع فیها شیئا ولعله سمع ما یخالفه (ای یخالف الوجوب وهو الاستحباب ولهذا جزم في الروایة الاولی کمامر عنقریب بفرضیة الحج واستحباب العمرة وکانه لذالک حمل الامر في قرائة علی القدر المشترک الذي قلناه بناء علی امتناع استعمال المشترک في معنییه وعدم جواز الجمع بین الحقیقة والمجاز (یعني کما تقرر في کتب الاصول)

درویش وایي: چي آلوسي رحمه الله وروسته د خصم د دلائلو جوابونه ورکړي او د هغو حدیثو چي مظهري رحمه الله په تائید د مذهب د خصم یعني وجوب العمرة راوړي دي هم یې په زړه پوري جوابونه ورکړي دي نو په دې باره کي یعني لپاره د تحقیق د مذهب د حنیفیانو او شافعیانو روح المعاني جلد ثاني د صفحه ۲۸ څخه بیا تر صفحه ۸۲ پوري مطالعه کړئ او د مظهري تفسیر د سیقول په پاره کي د ص ۲۱٦ ص ۲۱۷ ص ۲۱۸ بنه په غور مطالعه کړئ او انصاف په تاسي پوري اړه لري، درویش خو د آلوسي رحمه الله کلک ملاتړ کوي والله اعلم.

فائده: ارکان د حج پنځه دي (۱) احرام (۲) وقوف العرفة (۳) الطواف بالبیت الشریف (۴) سعي بین الصفاء والمروة (۵) حلق الراس او تقصیره، نو رکن د حج هغه فعل دی چي خلاصوالی د احرام بېله هغه فعله نسي کېدلایي، او واجبات د حج هغه دي چي په ترک سره یې دم لازمېږي، وسننه ما لایجب بترکه شيئ وبفعله یحصل الثواب، او په عمره کي هم ارکان سته او هم واجبات او هم سنن سته، نو ارکان د عمرې څلور دي (۱) الاحرام (۲) والطواف (۳) والسعي بین الصفاء والمروة (۴) وحلق الراس او تقصیره.

فائده: حج لره دوه تحلل دي او اسباب د تحلل درې دي (۱) رمی الجمرة العقبة یوم النحر (۲) وطواف الزیارة (۳) والحلق او التقصیر، نو چي ددغو درو څخه دوه پیدا سي یحصل التحلل الاول، او په دریم سره تحلل ثاني پیدا کېږي او تر تحلل و وروسته ده ته ټوله مخطورات د احرام راوا کېږي الا النساء یعني وطي د ماینې سره او په تحلل ثاني سره ټوله روا کېږي، فاحفظ هذه الفائدة.

فائده مهمه: امت مرحومه محمدیه ﷺ پر دې خبر متفق دی چي کول د عمرې او د حج پر درې قسمه جائز دی، والاختلاف في الافضل منها.

الوجه الاول الافراد: او صورت د افراد دادی چي سړی له میقات څخه په یوازي حج احرام وتړي ویقول لبیک بحج، بیا پر هغه احرام باقي وي تر وخته د اداء د افعالو د حج او وروسته بیا له حل څخه چي د هغه ځای نوم دی چي تر منځ د میقات او د حرم واقع دی احرام د عمرې وتړي او عمره هم پای ته ورسوي، په دې صورت کي دم د شکریه نسته.

والوجه الثاني التمتع: او د تمتع صورت دادی چي اول وار د میقات څخه په اشهر کي د حج احرام د عمرې وتړي او ټوله افعال د عمرې اداء کړي کمامرت او دعمرې څخه ځان حلال کړي او بیا وروسته په دغه کال د مکې مکرمې څخه احرام د حج وتړي او افعال مذکوره د حج هم پر ځای کړي پر دې سړي تم پسه د شکریه لازم دی یا روژې که دم نه وي کما سیئاتي ان شاء الله تعالی.

والوجه الثالث القران: او صورت د قرآن دادی چي له میقات څخه نیت د حج او د عمرې وکړي معاً اوووایي لبیک بحج وعمرة، او راتګ په افعالو د عمرې وکړي من غیر تحلیل منها ثم یاتي بافعال الحج کلها ثم یحلل منهما معاً، پر دې سړي هم دم د شکریه یا لس روژې لازمي دي، والافضل عند الحنفیة رح القرآن وجاء في الحدیث النبوي ﷺ ﴿تابعوا بین الحج والعمرة فانهما ینفیان الفقر والذنوب کما ینفی الکیر خبث الحدید والذهب والفضة ولیس الحج المبرور جزاء الا الجنة﴾ کذا في الکتب الفقهة والتفصیل لهذه الوجوه الثلثة في الفقة.

فائده: تفسیر مظهري رحمه الله هغه حدیث مشهور چي هم یې بخاري او هم یې مسلم روایت کړی دی او په دویمه صفحه کي د مشکوة هم موجود دی، او د هغه حدیث راوي عمر بن خطاب رضي الله عنه دی چي یو وخت یو سړی چي شدید بیاض الثوب و، او شدید سواد الشعر و، او هیڅ اثر د سفر هم نه پر معلومېدی، او په موږ کي هیڅ چا هم نه پېژندی، وعلیه الصلوة والسلام ته د التحیات پر هیئت کښېنستی او په پوښتونو یې شروع وکړه، نو هغه سړي د علیه السلام څخه اوله پوښتنه دا وکړه، ما الاسلام، د حدیث متفق علیه عبارت خو بل ډول دی کما في المشکوة لکن مظهري رحمه الله د علیه الصلوة والسلام د جواب عبارت داسي راوړی دی ان تشهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله وان تقیم الصلوة وتوتی الزکوة و تحج البیت.

درویش وایي: چي دا عبارت خو په متفق علیه حدیث کي هم موجود دی لکن مظهري دا عبارت پر بالا کړی وتعتمر وتغتسل من الجنابة وتتم الوضوء، وروسته یې د متفق علیه دا عبارت راوړی دی وتصوم رمضان وروسته مظهري پر خپل ځان سوال کړی دی چي زیاتي عبارت په صحاح حدیثو کي نسته بیا په ډېر ځګر خوني سره جواب ورکړی دی.

درویش وایي: چي ددې حدیث په مذکوره عبارت سره نقل او بیا د زائد عبارت جواب ورکول ددې علامه ده چي مظهري رحمه الله په هر قیمت چي وي ووجوب العمرة ته تیار دی لهذا درویش د مظهري رحمه الله په دې ځای کي تقلید به ونه کړی بلکه د علامه آلوسي رحمه الله صاحب روح المعاني تقلید یې مختاره کړی.

عذر: دا توهم دي څوک نه کوي چي درویش تر علامه مظهري رحمه الله ځان بالا بولي حاشا لله لکن شعر

ومن مذهبی حب مذهب الاحناف لاهله و للناس فیما یعشقو ن مذا هب

فائده: او بعض مفسران وایي چي د اتمام څخه د حج او د عمرې مراد دادی چي له کوره احرام په دواړو وتړي، او بعض وایي چي د اتمام الحج والعمرة

معنا داده چي د هر یوه لپاره به جلا جلا سفر کوي، او بعض وایي چي د اتمام معنا داده چي نفقه به یې حلاله وي، او بعض وایي چي حج او عمره یې مشوب په غرض دنیوي سره نه وي، فعلی هذه التفاسیر لاموقع لاختلافات السابقة في وجوب العمرة او استحبابها.

فَإِنۡ أُحۡصِرۡتُمۡ فَمَا ٱسۡتَيۡسَرَ مِنَ ٱلۡهَدۡيِۖ

او که تاسي بند کړه سوه سواست د اداء څخه د افعالو د حج او یا د عمرې، نو پر تاسي لازمه ده هغه هدیه چي تاسي ته اسانه وي یعني پسه، غویی، اوښ.

مسئله: مراد له احصار څخه په نیز د مالک رحمه الله او د شافعي رحمه الله احصار په سبب د دښمن یعني که دښمانو تاسي نه پرېښولاست چي افعال د حج یا عمرې پر ځای کړئ والقرینة علیه قوله تعالی فاذا امنتم ای من العدو، وکذا نزول هذه الآیة في الحدیبیة قرینته علی ان الحصر انما هو لاجل العدو لان احصار الحدیبیة کان لاجل العدو یعني کفار قریش مکة ولقول ابن عباس رضي الله عنه لاحصر الا حصر العدو، او په نیز د امام ابو حنیفة رحمه الله احصار په دښمن سره او په مرض وغیرهما سره دی، ولي چي په حدیث صحیح کي راغلي دي ﴿من کسر او عرج فعلیه الحج من قابل﴾ دا حدیث که څه هم بیضاوي ضعیف ګڼلی دی لکن لا اعتبار لتضعیفه ولي چي دا حدیث په طرقو مختلفه و سره په سنن اربعه و کي راغلی دی او ترمذي دا حدیث حسن بللی دی.

پوه سه: چي د لفظ احصار اکثره استعمال په منع مطلق کي دی که د دښمن له خوا وي او که د مرض له جهته او د کسر او عرج له کبله وي او حصر په منع کي د دښمن ډېر مستعملېږي، نو ابو حنیفه رحمه الله په باره کي د حکم یعني لزوم الهدی کي مطلق منع معتبره کړې ده، او شافعي رحمه الله منع خاص د دښمن معتبره کړې ده.

والجواب عن جانب الحنفية عن القرينة الاولى ان لفظ الا من عام سواء كان الامن من العدو اومن المرض والكسر كما لايخفى، والجواب عن نزول الآية في الحديبية ان العلماء اتفقوا ان الاعتبار لعموم اللفظ لا لخصوص المورد، والجواب عن حديث ابن عباس ﷺ ان المراد والله اعلم ان الحصر الكامل او المعتاد في الحالة الراهينة لايكون الا من العدو، وارادة الفرد الكامل المعتاد كثر في الاحاديث المباركة مثل لاصلوة لجار المسجد الا في المسجد ولا وضوء لمن لايسمى، قال البرسوي رحمة الله عليه في تفسير هذه الآية، كه تاسي منع سولاست د افعالو څخه د حج يا د عمرې په مرض سره يا په دښمن سره يا مو نفقه خلاصه سوه يا مو راحله مړه سوه، ثم قال لان الخطاب وان كان للنبي ﷺ واصحابه ﷺ، وكانوا ممنوعين بالعدو اى في الحديبية لكن الاعتبار لعموم اللفظ وهو الاحصار لا لخصوص السبب وهو العدو.

درويش وايي: الوسي رحمة الله عليه په تفسير كي د آيت داسي وايي "فان احصرتم" دا مقابل د محذوف دى يعني لزوم د اتمام پر تاسي هلته دى چي تاسي قادر پر اتمام د حج او عمرې ياست، او كه چېري تاسي حصر سواست الخ، او الوسي رحمة الله عليه هغه درې قرينې چي قبلا ذكر سوې يعني پر حصر د احصار پر منع د دښمن لكه چي مذهب د مالک او د شافعي رح دى هم راوړي دي، او وروسته يې لپاره د تائيد د مذهب د ابو حنيفه هغه مخنى حديث من كسر او عرج آه هم راوړي دي، او بيا يې په روايت د طحاوي د عبدالرحمن بن زيد څخه داسي حديث راوړى دى چي يو سړي چي نوم يې عمر بن سعيد و، احرام يې په عمره تړلى و، نو پر لاري مار وخوړى او دى بېهوشه و، او په لاره كي ملگري هم ورسره وه، چي يو جماعت قافله پر راغله چي په هغو كي ابن مسعود ﷺ هم و، نو ملگرو ته د هغه ابن مسعود ﷺ وويل ابعثوا بالهدى واجعلوا بينكم وبينه يوم امارة فاذا كان ذالک فليحل، ثم قال الوسي رحمة الله عليه واخرج ابن ابى شيبة عن عطاء لا احصار الا من مرض او

عدو او امر حابس، ثم قال واما الثالث فلانه بعد تسليم حجية قول ابن عباس ﷺ هو معارض بما اخرج ابن جرير و ابن منذر عن ابن عباس ﷺ انه قال في تفسير الآية ومن احرم بحج او عمرة ثم حبس عن البيت بمرض يجهده، او عدو يحبسه فعليه ذبح ما استيسر من الهدى، فابن عباس ﷺ كما خصص الاحصار بعدو عمم في هذه الرواية.

درویش وایي: چي موږ تاويل د تخصيص د ابن عباس ﷺ دمخه انفاً ذکر کړی.

درویش وایي: چي علامه مظهري رحمة الله عليه تفسير ددې آيت د مذهب حنفي سره موافق کړی دی حيث قال ای ان منعتم من الوصول الی البيت الحرام بعدو مسلم او کافر او مرض فيمنعه من المضی علی افعال الحج والعمرة او هلاک نفقة او موت محرم للمرئة او نحو ذالک کذالک فسره ابو حنفية رحمة الله عليه لان الاحصار والحصر في اللغة المنع بای سبب کان بل غالب استعمال الاحصار في المرض ونحوه.

درویش وایي: چي عبارت د علامه مظهري رحمة الله عليه ټوله پر ماقلنا دلالت کوي والله اعلم بالصواب.

فائده: هدی بعض مفسران رحمة الله عليه وایي جمع د هدية لکه جدی وجدية يا لکه تمر وتمرة، او بعض وایي چي هدی مصدر دی په معنا د مفعول ای المهدی ولذالک اطلق علی المفرد والجمع او مراد دلته هغه حیوان دی چي مسلمان يې واستوي بيت الله شريفي ته گويا دا يوه هديه ده چي بنده يې خدای ﷻ ته استوي، او هديه د درو حيواناتو څخه روا ده، ادنی يې پسه دی او اوسط يې غويی دی او اعلی يې اوښ دی، او هر څه چي حیوان لوی وي هغه افضل دی او ابن عمر ﷺ وایي هدی خاص په بقره او بدنه سره ده، نو يو سړي ده ته وويل چي شاة نه دی کافي؟ ده ورته وويل يا.

مسئله: اکثره امامان رح وایي چي هر ځای چي محصر حصر سو هورې به هديه ذبح کوي، دوئ وایي چي عليه الصلوة والسلام او اصحاب کرام چي په

حديبيه كي حصر سوه هدايا يې په حديبيه ذبح كړي، او حديبيه خو خارج د حرم ده او د احنافو مذهب دادی چې هديه به محصر حرم ته استوي، او د هغه چا په لاس چې يې وركوي يوه ورځ به د ذبح ورسره ټاكي چې هغه ورځ راسي او د محصر غالب گمان داسي چې اوس به يې هديه ذبح كړې وي نو دی په حلق يا تقصير سره ځان حلال كړي، كما سيئاتي في الآية الآتية.

دليل د مذهب زموږ دا آيت دی ﴿ثم محلها الى البيت العتيق﴾ وقوله تعالى ﴿هديا بالغ الكعبة﴾ او موږ دا منو چې په كال د حديبيه ذبح د هديو په حديبيه كي آنحضرت ﷺ او اصحابو ﷺ وكړه، او دا نه منو چې ذبح د هداياوو په حل كي تر سره سوه، موږ وايو چې محصر د عليه الصلوة والسلام في طريق الحديبية اسفل مكة، والحديبية متصلة بالحرم نو د حديبيه يوه حصه په حل كي او بله په حرم كي ده، ويدل عليه ماجاء في الحديث چې اوطاقونه او خېمې د عليه السلام او د اصحابو ﷺ په حل كي وې، او لمونځونه يې په مځكه كي د حرم كوله نو ذبح او نحر يې په مځكه كي د حرم تر سره كړی، قال الوسي رحمه الله وبه يجمع بين ماقال مالك رحمه الله وبين ماقال الزهري رحمه الله وهو ان رسول الله ﷺ نحر في الحرم وكون الرواية عن الزهري رحمه الله ليس بثابت في حيز المنع انتهى.

مسئله: اكثر ائمة رح وايي چې خدای ﷻ چې يوازي دلته هديه ذكر كړه دا دليل دی پر عدم قضاء ددغي عمرې، ولي كه قضاء وايي نو خو ځای د بيان و خدای ﷻ به قضاء هم ذكر كړې وايي، او په نيز د حنفيانو ددغي عمرې قضاء پر سته ولي چې هغه بل ورسته كال عليه الصلوة والسلام او اصحابو ﷺ د تېر كال د عمرې قضاء راوړه ولهذا تسمى تلك العمرة عمرة القضاء، او هغه چې دوئ وويل چې قضاء خدای ﷻ نه كړه ذكر موږ وايو چې مقصود خو دلته بيان د خروج د محصر دی د احرام څخه لابيان كل ماوجب عليه هكذا قال صاحب روح المعاني.

درویش وایي: چي هغه حدیث چي موږ وویل چي اوطاقونه الخ، هغه حدیث فقیه ابو جعفر طحاوي رحمه الله په شرح معاني الاثار کي دده په سند سره د مسور رضي الله عنه روایت داسي کړی دی، ان رسول الله ﷺ کان في الحدیبیة خبائه في الحل ومصلاه في الحرم آه.

فائده: په دې مباحثو کي یوازي بیت الله شریفه نه ده بلکه مراد ټوله د حرم مکي مځکه ده فلا یرد مایتوهم المتوهم.

وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهٗ

او تاسي مه خریاست سرونه خپل کنایة عن الخروج من الاحرام والضمیر راجع الی المحصرین، تو هغو پوري چي هدیه رسېږي وخپل ځای ته.

درویش وایي: چي ځای د هدیه د رسېدو قبلا آنفاً په تفصیل سره د اختلافه د مذاهبو ذکر سو.

درویش وایي: چي امام شافعي، امام مالک او امام احمد رح وایي چي پر محصر باندي قضاء نسته، او امام اعظم رحمه الله وایي قضاء پر سته کما نبذ من ذالک دویٔ وایي کمامر که قضاء پر وایي نو خدای جل جلاله به دویٔ په قضاء سره امر کړي وایي وقد مر جواب عنه نقلا عن روح المعاني، او امام مظهري رحمه الله داسي یو معقول جواب ورکړی دی چي اداء د حج یا د عمرې پسله شروع واجب ده بالاجماع لقوله تعالی ﴿واتموا الحج والعمرة لله﴾ ولاحاجة لوجوب القضاء الی نص جدید، او دا آیت "فان احصرتم آه" خو صرف پر رخصت د تحلل بعذر الاحصار کوي نه پر سقوط د قضاء فلا یسقط القضاء، نو دا قول د بیضاوي شافعي المذهب اقتصاره تعالی في الآیة علی الهدی دلیل علی عدم القضاء صحیح نه دی لان وجوب القضاء مفروغ عنه کمامر آنفاً عن کلام المظهري رحمه الله فلهذا لم یظهر القضاء في الآیة، او سبط ابن الجوزي وایي چي دلیل د عدم وجوب القضاء دادی چي علیه الصلوة والسلام په سنه شپږ (۶) کي چي احرام د عمرې وتاړه دده مبارک سره څورلس صحابه کرام رضي الله عنهم ملګري وه کمافي البخاري

ومسلم، او په عمرة القضاء کې په سنه اوه (۷) کي لږ کسان د علیه الصلوة والسلام سره ملګري وه، نو که قضاء واجبه وايي بايد علیه السلام تولـه د سنه شپږ ملګري خبر کړي وايي، او امام شافعي رحمه الله هم دغه دلیل ته د ابن الجوزي رحمه الله اشاره کړې ده په دې قول سره قد علمنا من الاحاديث متواطئة انه ﷺ اذا اعتمر عمرة القضاء في العام القابل تخلف عنه بعض الصحابة من معتمري العام الماضي من غير ضرورة، ولو لزمهم القضاء لامر هم ﷺ بذالک.

جواب: دا خبره چې په سنه اوه جمع يسير ملګري وه مـوږ يې نـه سو منلای، او دا هم موږ نه منو چي علیه الصلوة والسلام صحابه کرام په قضاء نـه دي امر کړي، كيف وقد روى الواقدي رحمه الله في المغازي عن جماعة من مشائخه چي ځه وخت چي مياشت د ذو العقدة د سنه اوه راورسېدل امر النبي ﷺ اصحابه رضي الله عنهم ان يعتمروا قضاء لعمرتهم التي صدوا عنها فلم يتخلف عنه ﷺ الا من قتل بخيبر او مات وخرج معه ناس ممن لم يشهد الحديبية سنه (۶) وكان عداد من معه ﷺ الفين.

پوښتنه: واقدي رحمه الله خو محدثانو ضعيف ګڼلی دی؟

ځواب: ان خبر الواقدي رحمه الله في المغازي مقبول اذا لم يخالف الاخبار الصحيحة كذا قالوا، او جواب ددې قول د امام شافعي رحمه الله بان جماعة من الصحابة رضي الله عنهم ممن حضروا عام الحديبية سنه (۶) تخلفوا بغير عذر، يعني في سنه (۷) غير مقبول فمن تخلف عن الخروج لعله كان له عذر وليس القضاء واجب على الفور يعني في العام القابل ولعل من تخلفوا في العام القابل سنه (۷) قضوا عمرتهم بعد ذالک لانهم علموا ان القضاء بعد الشروع في الحج او العمرة واجب كمامر، مظهري، درويش

او موږ دا دلیل هم لرو د حدیث صحیح د حجاج بن عمر الانصاري رضي الله عنه څخه چي روسول الله ﷺ وويل ﴿من عرج او كسر فقد حل وعليه الحج من قابل﴾

درویش وایي: چي قائل بالفرق بین الحج والعمرة په دې مسئله کي د لزوم د قضاء هیڅ امام نسته، والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب

درویش وایي: چي په باب د احصار في الحج والعمرة او په باره کي د موضع د هدې د ذبح او په باب د اسبابو د احصار علی اختلاف المذاهب او ایراد د دلائلو د مذهب حنیفي په قدر د طاقت بیان مي اختصاراً وکړی ومعهذا ځای د بیان د تفاصیلو د حج او عمرې او د دلائلو ځای د بیان خو کتابونه د فقهي شریفې دي لکن د ضرورت د حل د مقام او د تفسیر د آیات، وارده في هذا المقام که څه بیان اوږد سو لکن عذر دی اعتراض د اطناب مه کوئ لانهم قالوا مالایدرک کله لایترک کله ومن الله التوفیق وبه الاعتصام.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

او که څوک وي له تاسو څخه یعني اې محرمانو د حج یا د عمرې ناجوړی یعني داسي ناجوړی چي د سر د خریلو ته یې اړ کړي او یا یې په سر کي کوم تکلیف و، یعني داسي مریضي چي د سر حلق ته یې مجبور کړي لکه چي سر یې ډېري شپږي کړي وي کما سیئاتي، او بیا یې سر وخریی، نو پر ده واجب ده فدیه، چي یا به روژې نسي درې، ولي چي اقل د جمع اصطلاحي درې دي او یا به صدقه ورکوي او یا یو حیوان چي اعلی یې اوښ دی او اوسط یې بقر دی او ادنی یې شات دی ذبح کوي.

مسئله: که یو محرم د مخیط جامې و اغوستلو ته او یا خوشبوئي ته مجبور سو، نو حکم یې مذکور في الآیة حکم دی.

مسئله: پیوسته درې روژې شرط نه دی لاطلاق النص.

پوه سه: چي صدقه چونکه مقدار یې نه دی معلوم په آیت کي او داسي لفظ ته په اصطلاح کي مجمل وایي، نو ددې اجمال بیان په حدیث کي د بخاري د

کعب بن عجره څخه راغلی دی هغه دادی چي علیه الصلوة والسلام (یعني په کال د حدیبیه کي) زه ولیدم چي سپږي مي پر مخ راتوېدلې ، نو ده مبارک وویل چي دا سپږي تاته ازار درکوي یعني ځندي په تکلیف یې، ماورته وویل هو! نو علیه الصلوة والسلام دی امر کړی چي سر دي وخریه. او دا علیه الصلوة والسلام او اصحابو کرامو ته نه وه معلومه چي موږ به تولـه په حدیبیه کي ځانونه حلال وو یعني په سبب د منع د قریشو د مکې بلکه هنوز ددوئ طمع وه چي موږ ته به گوندي قریش اجازه راکړي چي موږ عمره وکړو، نو خدای ﷻ د فدیې امر نازل کړی یعني په آیت مذکوره کي، نو علیه الصلوة والسلام کعب بن عجره امر کړی چي شپږو مسکینانو ته نیمه نیمه کاسه غنم یا یوه یوه کاسه خرما صدقه ورکړه یا پسه ذبح کړه او یا درې روژې ونسه.

پوه سه: چي په حدیث شریف کي دا خبره راغله چي د دوئ طمع وه آه. له دې سببه چي قریشو د مکې په هیڅ ډول نه سوه قانع چي علیه الصلوة والسلام په دغه سنه (۶) ودخول مکې ته پرېږدي چي دوئ عمره وکړي، بلکه صلحه پر دې وسوه چي آیئنده کال د ذو القعدة الحرام سنه (۷) به تاسي مکې ته د عمرې لپاره راځی وقد مر بیان ذالک تفصیلا في آیة الاحصار عنقریب.

فائده: هره فدیه چي پر محرم لازمه سي حتماً به یې په مکه کي ذبح کوي، سوی د دم الاحصار چي په هغه اختلاف عنقریب تېره سوه.

اعراب الآیة: الفاء للعطف علی ماقبله، وکلمة من موصولة او شرطیة وکان شرطه او صلته، ومریضاً خبر کان "ومنکم" حال منه ای کائنا منکم لانه کان صفة له فاذا قدم صار حالاً کماهو القانون النحوي، واذی عطف علی مریضا، وبه صفته ای الم کائن به ومن راسه بیان لاذی والمراد به القمل کمامر في حدیث کعب بن عجرة ﷺ او یا تبې وي په سر کي، او یا پر سر درد وي او یا نیم سری وي یعني هر هغه مرض چي محرم د سر خریلو ته مجبور کړي، او فدیه مرفوع علی الابتدائیه وخبره محذوف مقدم ای علیه

فدية او دا جمله جزاء ده من شرطيه او يا خبر ده د من موصوله، ومن صيام بيان للفدية مع ماعطف عليه.

فَإِذَآ أَمِنتُمۡ فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلۡعُمۡرَةِ إِلَى ٱلۡحَجِّ فَمَا ٱسۡتَيۡسَرَ مِنَ ٱلۡهَدۡيِۚ

او كه تاسي په امن كي واست يعني يا د اصل څخه په امن كي واست، او يا خوف د دښمن له منځه څخه ولاړی، او يا ناجوړي واست جوړ سواست، او په اخيرني دوو صورتونو كي دا شرط دی چي محرم به له احرامه ځان نه وي حلال كړی، نو هغه محرم چي نفعه واخلي په تقرب كي وخدای ﷻ ته په عمره سره يعني چي په اشهر د حج كي وي، الى الحج ای منضما الى الحج او په دغه كال كي نو دا آيت شامل تمتع او قران دواړو ته دی، نو پر ده واجبه ده هغه هديه چي ده ته اسانه وي لكه پسه.

پوه سه: چي دا هديه د شكر ده د تمتع يا د قران په يوه كال كي.

پوه سه: چي بعض مفسرين رح وايي چي ثوك چي فائده واخلي پسله ځان خلاصولود عمرې څخه په ممنوعاتو د احرام لكه سر پټول قميص او پرتوگ اغوستل حتى د ماينې په جماع سره وغيرها من المحظورات تر وخته د احرام په حج سره و حينئذ فلا يشمل الآية القران بلكه په تمتع شرعي پوري خاص دی، او مظهري رحمه الله پر دې تفسير دا سوال كړی دی چي پر دې تفسير لا معنى للباء في قوله بالعمرة ولي تمتع خو دغه سړي په محظوراتو د احرام واخستل په عمره سره خو يې تمتع نه ده اخستې، فقال في آخير السؤال المذكور فالتاويل الاول اولى لفظا من اجل الباء ومعنى حيث يجب الآية المذكورة على القارن ان الهدى ايضا بالاجماع.

درويش وايي: چي علامه جلال الدين سيوطي رحمه الله د آيت ترجمه په دوهم تاويل سره كړې ده، حيث قال اى استمتع بمحظورات الاحرام بسبب فراغه من العمرة، او سليمان جمل رحمه الله داسي نوشته كړي دي اى انتفع وتلذذ وقوله بمحظورات الاحرام متعلق بتمتع آه.

درویش وايي: چي پر دې تقدير متعلق د تمتع محذوف دی ای بمحظورات الاحرام او لفظ د باء لپاره د سببيت ده والمضاف محذوف ای بسبب اداء العمرة والتحلل منها ومعنی الی الحج داده چي دا تمتع په محظوراتو د احرام جاري وه تر احرام تړلو په حج سره، ولايخفی انه تکلف في العبادة ويلزم علی هذا ان وجوب الهدی علی القارن اما بالاجماع او بدلالة النص، ولهذا اورد البضاوي والآلوسي والبرسوي وغيرهم رح هذا التفسير الثاني بلفظ قيل اشارة الی ضعفه ووجه ماقلت آنفاً فتامل وخذما صفا ودع ماکدر.

مسئله: پوه سه چي حضرت الامام الشافعي رحمة الله عليه دا هديې دم جبر بولي ولي چي پر حج کونکي دا واجب وه چي ده احرام د حج له ميقات څخه تړلی وايي. نو ده چي له مکې څخه احرام وتاړه نو دده په حج کي خلل واقع سو، نو دا دم د هغه نقصان جبيره ده ومن هذا لايجب علی المکي لعدم وجوب الاحرام من الميقات علی المکي ومن فی حکمه ولايتعين له يوم النحر بل يستحب ولا ياکل منه، او د امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه او د امام احمد رحمة الله عليه مذهب دادی چي دا هديه دم شکر دی چي حاجي ته خدای جل جلاله توفيق ورکړي چي جمع د حج او عمرې په يوه کال کي وکړي نو ده ته اکل روا دی، او دا دم لکه اضحيه دی چي د اختر په ورځ به يې حلالوي په حرم کي او ده ته يې اکل روا دی. د امام اعظم او امام احمد رح دليل پر جواز د اکل د غوښو د هديې د تمتع او د قران دادی چي سبط بن الجوزي د عبدالرحمن بن ابي حاتم په سنن کي دده د حديث څخه د علي رضي الله عنه داسي نقل کړی دی چي زه عليه الصلوة والسلام امر کړم چي خيرات کړه غوښي د هدايا وو سوی ماناکل.

درویش وايي: چي دا تر ټولو صريح حديث دی په جواز کي د اکل د غوښو د هديې متمتع او قارن لره، او بل دليل د ابو حنيفه رحمة الله عليه دادی چي فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمة الله عليه چي اعلم الناس په مذهب د ابو حنيفه رحمة الله عليه منل سوی دی په شرح کي د معاني الآثار په صحيح طريقه دا ثابته کړې ده چي آنحضرت صلی الله عليه وسلم په حجة الوداع کي قارن و، اذا عرفت هذا فنرجع الی

حدیث جابر ﷺ چي اورېد حدیث دی، د هغه حدیث په یوه برخه کي داسي راغلي دي ثم امر ﷺ یعني علي ﷺ چي علیه السلام دی په خپلو هدایاوو کي شریک گرځولی و، چي د هري بدنې څخه دي یوه یوه ټوټه د غوښو جمع کړي، نو په یوه کټوي کي دې واچوي او نوري غوښي دي خیرات کړي، نو علي ﷺ هم دغسي وکړه نو غوښي چي پخې سوې نو علیه الصلوة والسلام او علي ﷺ د هغو غوښو څخه خوراک وکړی او ښوروا یې پسي وڅښل، نو ددې حدیث څخه هم د اکل د غوښو د هدی القِران جواز ثابت بلکه خوراک یې مستحب هم دی، لصدور الامر منه علیه الصلوة والسلام لعلي ﷺ بجمع بضعة من كل الهدايا وطبخها في القدر.

درویش وایي: چي امام شافعي رحمه الله هم په دې باب کي دلائل لري او زموږ له طرفه جوابونه ورکړه سوي دي چي د تفصیل ځای یې کتابونه د فقه شریفي دي، وفي ماذكرنا كفاية والاطناب يوادي الى الملال.

مسئله: ذبح د هدیې د تمتع د مخه تر ورځي د اختر نه ده روا، بلکه وروسته تر رمی د جمرة العقبة به یې ذبح کوي، وهذا مذهب ابي حنيفة والشافعي و احمد رح وقال بعض اهل العلم يجوز الذبح قبل يوم النحر ایضاً، زموږ دلیل هغه حدیث د حفصة بنت عمر رضي الله عنهما دی ﴿قالت مايمنعك يارسول الله ﷺ ان تحل معنا قال اني اهديث ولبدت راسي ولا احل حتى انحر هديي﴾ نو که ذبح قبل يوم النحر وقارن ته روا وایي نو ددې حدیث به څه معنا وایي فتامل لانه دقيق، والله الموفق والمعين.

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِى الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ ؕ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ط

او که چا یعني متمتع یا قارن هدي یې نه درلوده یعني طاقت مالي د هدیې یې نه و، نو پر ده واجب دي درې روژې په حج کي یعني په وخت کي

د احرام الحج چي اخيري ورځ به يې د عرفات وي، او كه دغه سړي له مخه تر دغو ورځو روژې په احرام كي ونيولې اجماعاً روا دى، او كه يې وروسته تر عرفات دا درې روژې شروع كړې نه دى روا، يو له دې سببه چي احرام خو بالا نسته، او بل دا چي روژه د ورځي د اختر او د ايام د تشريق خو حرامي دي فكيف يتادى به الواجب كذا في المظهري، او اوه روژې به بيا هلته ونسي چي تاسي رجوع وكړئ يعني له افعالو څخه د حج فارغه سئ.

پوه سه: چي امام ابو حنيفه رحمه الله او احمد رحمه الله د "اذا رجعتم" ترجمه داسي كړې ده "اذا فرغتم من افعال الحج" يعني تاسي د افعالو څخه د حج فارغه سواست يعني كه څه هم هنوز تاسي په مكه مكرمه كي ياست، او د امام مالك رحمه الله مذهب دادى، او ترجمه د آيت داسي كړې ده اى خرجتم من مكة قاصدين او طانكم، يعني په مكه مكرمه كي دغه اوه روژې نيول امام مالك روا نه بولي، او مشهور مذهب د امام شافعي رحمه الله چي يو روايت د امام احمد رحمه الله هم دى چي معنا د اذا رجعتم داده چي تاسي خپلو وطنو ته ورسېږي نو به هورې دا اوه روژې به نسي، نو ددوئ په نېز دا اوه روژې نه په مكه كي روا دي او نه قبل الوصول الى الوطن روا دى.

پوه سه: چي امام اعظم رحمه الله وايي چي رجوع په معنا د فراغ عن افعال الحج ددې سببه ده چي متمتع يا قارن كه نيت د اقامت په مكه مكرمه كي وكړي او يا دا سړى خپل وطن نه لري هغه ته دا اوه روژې په مكه مكرمه كي اجماعا روا دي فكذا من كان له وطن غير مكة لئلا يلزم الجمع بين الحقيقة والمجاز كذا قال المظهري.

فائده: په درو روژو كي او داغه رنګه په اوه روژو كي تتابع نه ده شرط تفرق هم روا دى.

فائده: چونكه فراغ د افعالو د حج څخه غالباً سبب د رجوع الى الوطن دى نو ځكه امام اعظم رحمه الله وايي چي په ايت شريف كي ذكر مسبب دى او مراد ځندي سبب دى.

فائده: تلک اشاره په آیت شریف کي و درو او اوو روژو ته ده.

پوښتنه: هر سړی په دې پوهېږي چي درې او اوه لس دي نو د عشرة څه فائده ده؟

ځواب: فائده یې دفع د توهم ددې ده چي کلمه د واو عاطفه په معنا د او عاطفه به وي، کما في قوله تعالی "وثلث ورباع" او بله فائده یې داده چي دوه علمه تر یوه علم بې دي، نو دلته خدای ﷻ دا دوه عدده یو وار تفصیلاً ذکر کړه او بیا یې اجمالاً.

فائده: کاملة صفت مؤکد دی د عشرة، ولي نحات وایي چي صفت گاهي لپاره د تاکید وي که موصوف معنا د وصف ورکوله، نحو الهين اثنين، او دا تاکید دوئ هلته کوي چي حکم مؤکد مهتم بالشان وي تاچي څوک تساهل پکښي ونه کړي وههنا کذالک یعني رعایت د لسو روژو د مهماتو څخه دی باید څوک تکاسل او تساهل پکښي ونه کړي، فاحفظ هذه الفائدة السنية تنفعک في مواضع شتی.

مسئله: که متمتع یا قارن چي د مخه یې قدرت د هدیې نه درلودی او په هغو درو روژو یې شروع کړې وه، په منځ کي د روژو قادر سو پر هدیې باندي، یعني یو شناخته د هدیې روپۍ ورکړې مثلا ، او وروسته تر دروو روژو د مخه تر حلق الراس، نو پر ده هدیه لازمه ده چي ذبح کوي به یې خلافا للشافعي واحمد ومالک رح، موږ وایو چي دا حاجي قادر سو پر اصل باندي د مخه تر دې چي په خلف یعني په روژو ده ځان حلال کړی وایي، نو خلافت د روژو لغو سو، لکه یو سړی چي فاقد الماء وي او تیمم وکړي او د لمانځه په منځ کي اوبه پیدا کړي، نو د هغه حکم خو اتفاقاً دادی چي تیمم یې لغوه سو اودس په تازه کوي او لمونځ به د سره شروع کوي، او که حاجي مذکور درې روژې پوره کړې او حلق یې هم وکړی او بیا قادر سو پر هدیې نو ذبح د هدیې نه ده پر واجب باتفاق الائمة الاربعة رحمهم الله، مثال یې دادی لکه فاقد الماء چي تیمم وکړي او لمونځ په هغه تیمم هم اداء کړي وروسته

اوبه پیدا کړي نو اودس او راګرځول د لمانځه نه دی پر واجب اتفاقاً.

مسئله: که فاقد القدرة د هدیې درې روژې نه ونیولې، نو دم یعني هدي پر واجب ده د هري خوا چي یې کوي عند الحنفیة رحمه الله، او امام شافعي او امام مالک رح وایي چي ددغو درو روژو دي قضاء راوړي وروسته تر حج، دوئ وایي چي دا خو قضاء ده په مثل معقول سره، او فقهاء رح وایي چي قضاء په مثل معقول سره نص جدید نه غواړي، موږ وایو چي دغه درې روژې خو بدلي د هدیې وې، او فقهاء دا هم وایي چي نصب د ابدالو په رایه سره نه دی روا فتامل في الفرق بین قولی الفقهاء لئلا تقع في الخطاء المبین.

ذٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ اَهْلُهٗ حَاضِرِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ

دغه یعني تمتع د هغه چا لپاره روا ده چي کور یې په مسجد حرام یعني په مکه مکرمه کي نه وي، نو پر دې تقدیر مکي سړي ته تمتع نه ده روا، وهذا مذهب ابي حنیفة رحمه الله، او امام شافعي او امام مالک او امام احمد رح وایي چي مکي ته خو تمتع روا ده لکن هدیه نه ده پر واجب، دوئ وایي چي اشاره په ذالک سره وجوب الهدی ته ده پر متمتع باندي، موږ وایو چي "لام" له "لمن" کي استعمال یې په هغه کي کیږي چي موږ ته جائز وي نو تقدیر د آیت دادی ذالک یجوز لمن آه، نو هرو مرو به اشاره وتمتع ته وي، او که اشاره و وجوب ته د هدیې وایي نو مناسبه کلمه د "علی" وه یعني ذالک علی من آه ای وجوب الهدی علی من آه.

دا دلیل زموږ د عربیت د لاري و، او د حدیثو د لاري زموږ دلیل دادی، چي د حنیفیانو رح تاویل د عمر بن الخطاب او دده د زوئ عبدالله بن عمر او د عبدالله بن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی، چنانچه امام بخاري رحمه الله په خپل کتاب کي د ابن عمر رضي الله عنه داسي روایت کړی دی " انه " ای عبدالله بن عمر "سئل" دده څخه چا پوښتنه وکړه "عن متعة الحج" د تمتع څخه د حج "فقال ان الله انزله في کتابه " ابن عمر رضي الله عنه وویل چي تمتع خدای جل جلاله پخپل کتاب

قرآن کي نازله کړې ده قال الله ﷻ ﴿ذالک لمن لم یکن اهله حاضري المسجد الحرام﴾ نو ددې دلیل څخه د ابن عمر ؓ دا معلومه سوه چي ابن عمر ؓ ذالک اشاره بولي تمتع ته کماهو مذهب الحنفیة رحمه الله او وروسته یې په حدیث کي داسي ویلي دي "وسنه نبیه" او مشروع ګرځولې ده یعني تمتع نبي د خدای ﷺ "واباحه للناس غیر اهل مکة" او مباح ګرځولې ده نبي د خدای ﷺ تمتع وخلګو ته غیر د اهل مکې.

فائده: اهل د سړي هغه خاص قریبان د سړي دي او ذکر د اهل یې له دې سببه وکړی چي سړی غالباً هلته وسېږي چي اهل دده هلته وي، نو له سکونت څخه د اهل مراد سکونت دده دی.

تفریع: هغه چا ته هم شامل سو چي مجرد وي یعني بې قریبانو وي او په مکه مکرمه کي اوسېږي.

فائده: حاضري المسجد الحرام په نېز د ابو حنیفه رحمه الله هغه کسان دي چي کور یې داخل المواقیت وي نو دغسي سړي ته نه تمتع روا ده او نه قران.

مسئله: که داخل المواقیت سړی تمتع یا قران وکړي پر هغه باندي دم د جنایت واجب دی، او دوئ به خوراک نه ځندي کوي کماهو القانون في دم الجناية.

تفریع: داخل المواقیت خلګ باید عمره په غیر کي د اشهر الحج وکړي او اشهر الحج خالص د حج افراد لپاره وګرځوي لعدم الضرورة لهم في العمرة في تلک الاشهر بخلاف الآفاقي لانه عسی ان لاتیسر لهم العمرة في غیر اشهر الحج فاجاز الشرع له التمتع والقران.

فائده: دم د افاقي دم د شکرېې دی پر دوه نعمته د عمري او د حج، نو دی پخپله خوراک ځندي کولای سي کمامر تفصیله ودلیله فتذکر، او په نېز د امام شافعي رحمه الله حاضری المسجد الحرام هغه کسان دي چي کم د مسافت د قصر د لمانځه یې کور وي، او بعض علماء وایي چي چونکه د مسجد حرام څخه خو فقط مسجد نه دی مراد اجماعا، نو قریب ومسجد

الحرام ته حرم مكي دی وبه قال طاوس رحمة الله علیه وغیره، او امام مالک او نافع او د احنافو څخه الطحاوي رح وایي چي مراد د حاضری المسجد الحرام څخه فقط اهل مكه دي والعلم عند الله.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ ع

او د خدای جل جلاله څخه بېرېږئ، یعني اوامر یې پر ځای کوئ او د منهیاتو څخه یې پرهېز کوئ خصوصا في افعال الحج والعمرة، او دغه خصوصیت کافي دی په ربط کي ددې آیت له ماقبله سره، او په دې هم پوه سئ چي خدای جل جلاله سخت دی عذاب دده، یعني هغه چالره چي عصیان وکړي په ترک د اوامرو د خدای جل جلاله او یا په ارتکاب د معاصي وو، قال السعدي الشیرازي قدس سره

مرو زیر بار گنه ای پسر که حمال عاجز بود در سفر
تو پیش از عقوبت در عفو کوب که سودی نه دارد فغان زیر چوب

پوه سه: چي تمام الحج کمایکون بالفراغ عن مناسکه وافعاله بحسب الظاهر کذالک یجب على الحاج اتمام الحج بسبب توجه قلبه الى الله عز وجل بشرا شره حتى ینور قلبه بانواره ولایکون هذا الا باخذ البیعة من العالم المتشرغ لا ممن جعل الطریقة وسیلة الى اخذ اموال الناس وجمع حطام الدنیا، او لاجل طلب الجاه والجلال کماهو المعتاد في هذا الزمان في بعض المتصوفة، قال بایزید البسطامي قدس سره لایجوز اخذ الطریقة الا ممن قدامه التفسیر، وعن یمینه الحدیث وعن شماله الفقه یعني یکون عالما بهذه العلوم الثلثة.

درویش وایي: چي صاحب د روح البیان رحمة الله علیه د مالک بن دینار رحمة الله علیه څخه یوه دلسوزه واقعه نقل کړې ده چي الفاظ عربیه ډېر زیبا دي، او درویش دومره زیبا کلمات دلسوزه په پښتو ژبه کي نه سي پیدا کولای، نو ځکه دي سامعان و هغه عربي عبارت ته غور ونسي:

قال مالک بن دینار رحمة الله علیه خرجت الى مكة حاجا فرئیت في الطریق شاباً اذا جن علیه اللیل رفع وجهه الى السماء وقال یا من تسره الطاعات

ولاتضره المعاصي هب لي مايسرک، واغفرلي مالايضرک فلما احرم الناس ولبوا، قلت له لم لاتلبی فقال ياشيخ وما تغني التلبية عن الذنوب المتقدمة والجرائم المکتوبة والمعاصي السالغة اخشی ان اقول لبيک، فيقال لي لالبيک ولاسعديک، لا اسمع کلامک ولا انظر اليک ثم مضی فما رئيت الا بمنی يعني حيث ذبح للناس الحجاج الهدايا، وهو يقول اللهم اغفرلي ذنوبي کلها، ويقول اللهم ان الناس قد ذبحوا وتقربوا اليک بالهدايا وليس لي شيئ اتقرب به اليک سوی نفسي فتقبلهامني ثم شهق شهقة وخر ميتاً غفرله الله بلفظه وکرمه واخلاصه العظيم في خبابک، محصول الآيات

درویش وايي: چي خدای ﷻ لره دي حمد او ثناء وي چي موږ مسلمانانو لره يې درې قسمه اعمال لپاره د طهارت الذنوب په دغو آياتو کي ذکر کړه يعني حج عمره مجتمعا وهو المراد بالتمتع في الآيات المتلوة، وروسته په سنت نبوي ﷺ سره دا خبره ثابته ده چي جمع د حج او عمرې پر دوه قسمه ده يو دادی چي د ميقات څخه د دواړو احرام وتړي او بيا يو ځای د دواړو څخه ځان حلال کړي وهو القران في العرف الشرعي، او بل قسم جمع داده چي اول احرام په عمره سره وتړي او افعال د عمرې چي يې وکړه ځان حلال کړي او داغسي حلال وه اوسېږي په مکه مکرمه کي او د اتم په ورځ د مکې څخه احرام د يوازي حج وتړي، او په ورځ د اختر ځان حلال کړي په نيز د فقهاؤ رح ودې ته تمتع وايي لکن ددې قسم اجتماع لپاره شرط دادی چي هديه بې نه وي د ځان سره راوستلې، او بل قسم دادی چي اولاً د ميقات څخه يوازي د حج نيت وکړي هغه لکه قارن د اختر په ورځ به ځان حلالوي او دا درې سره په اجماع روا دي هيڅ خلاف نسته پکښي، اختلاف په دې کي دی چي کوم قسم يې افضل دی، او په دې کي اختلاف دی چي عليه الصلوة والسلام په حجة الوداع کي قارن و، او که متمع و او يا مفرد حج يې و.

سوال: که عليه الصلوة والسلام متمتع وايي نو ځان يې ولي نه کړی حلال پسله اداء څخه د افعالو د عمرې؟

ځواب: مانع د تحلل یې هدایا وې چې دده سره ورسره وې کمامر آنفاً.

درویش وایي: چې تحقیق ددې خبرو خو په احادیثو مبارکه وو کې دی، او یا په کتابو کې د فقهې شریفې، او بل اختلاف په دې کې دی چې کوم یو ددغو درو حجو څخه افضل دی، والتحقیق هذا چې علیه الصلوة والسلام په حجة الوداع کې قارن و، او قران چې سره د د سوق الهدی وي افضل دی تر تمتع او که هدې نه وه ورسره نو تمتع افضله ده، او قران او تمتع افضل دې تر حج مفرد.

درویش وایي: چې په دې مذکور افضلیت بعض فقهاؤ د احنافو رح قول کړی دی، او بعض فقهاء رح وایي چې قران مطلقا که هدې ورسره وي او که نه افضل دی تر تمتع، ولې چې په قران کې مشقت ډېر دی تر تمتع، کما لایخفی او بل سبب دادی چې د قارن حج مکي نه دی بخلاف المتمتع.

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمٰتٌ

بعض مفسران رح وایي چې معنا د آیت داده وقت الحج اشهر آه او بعض وایي چې وخت د احرام د حج اشهر آه وهو الاظهر عند الشافعي رحمہ اللہ ولې چې وخت د اداء د ارکانو د حج فقط یوم العرفة او یوم النحر ده.

پوه سه: چې د اشهر څخه مراد د شوال میاشت او دمیانۍ میاشت او نه ورځې د لوی اختر د میاشتې الی طلوع الفجر من یوم النحر، او د ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې لس ورځې د ذو الحجة دي په هر صورت مضاف محذوف دی، یا یو مضاف او یا دوه مضافه کما اشرنا الیه.

پوښتنه: که مراد له جمع څخه جمع لغوي وي خو اطلاق د لفظ د اشهر پر دوو میاشتو او لس شپو صحیح دی او که جمع اصطلاحي وي نو اقل د جمع قلة خو دوئ دي.

ځواب: په دې ځای کې بعضو لس ورځې په ځای کې د کل میاشتې شمېرلې دي، او معنا د معلومات داده چې دغه میاشتې قبل الشرع الشریف عربوته معلومې وې او شریعت پاک یې تقریر وکړی.

پوه سه: چي فايده د تعين د حج په دغو اشهرو سره داده چي هيڅ شی د افعالو څخه د حج بېله دغو مياشتو نه دی روا، او احرام د حج كه څه هم تر دغو درو مياشتو د مخه روا دی په نيز د امام اعظم رحمة الله عليه لكن مكروه دی حاصل دادی چي د امام اعظم رحمة الله عليه په نيز احرام ركن حج نه دی بلكه شرط يې دی نو تقديم يې روا دی كتقديم الطهارة على اداء الصلوة، وما قلنا سابقا ان المراد وقت احرامه وهو الاظهر فهو مذهب الشافعي رحمة الله عليه واما عند ابي حنيفة رحمة الله عليه فلايجوز حذف المضافين ای وقت احرامه لان وقت احرامه هو جميع اشهر السنة لقوله تعالى ﴿يسئلونک عن الاهلة كلها قل هي مواقيت للناس والحج فجعل الله سبحانه الاهلة كلها مواقيت للحج وهذا معلوم اجماعا ان الاهلة كلها ليست مواقيت لصحة اداء الحج فتعين ان الاهلة كلها مواقيت لصحة احرام الحج كذا في حواشي ابن الشيخ رحمة الله عليه

فائده: د مضاف اول يعني وقت الحج بله فائده داده چي حمل د حج پر اشهر صحيح سي ولي چي حج خو افعال مخصوصه دی او اشهر مياشتي يعني زمانه ده نو څرنگه به حج عين زمانه سي.

فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ

نو كه چا واجب او لازم كړی پر ځان باندي په دغو مياشتو كي حج يعني يعني احرام په حج يې وتاړه.

سوال: احرام څه شی دی؟

ځواب: امام مالک، امام احمد، او امام شافعي رحمهم الله وايي چي احرام مطلق نيت د زړه دی لكه په روژه كي، او په احرام كي تلبيه شرط نه ده لكن مالک رحمة الله عليه وايي چي تلبيه واجبه ده په وخت كي د احرام نو كه چا پرېښوله دم پر لازم دی، او مشهوره مذهب د امام احمد او شافعي رح دادی چي تلبيه سنت ده، او امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه وايي چي احرام تلبيه ده سره له نيته، لكه تكبير افتتاح د لمانځه سره له نيته، زموږ دليل دادی چي

حج خو عقد د زړه دی پر منع د محظوراتو څخه د حج لکه لمونځ چي عقد د زړه دی پر منع د محظوراتو څخه د لمانځه فلابد من ذکر کتکبير الافتتاح في الصلوة لکن چونکه حج تر لمانځه فراخه دی نو په حج کي خصوص ده لبيک اللهم آه، لازم او واجب او شرط نه دی بلکه مطلق يو ذکر چي دال پر تعظيم د خدای ﷻ وي، که عربي او که فارسي وي، او يا يو فعل دال پر تعظيم لکه سوق الهدی شرط او کافي دی، او بل دليل زموږ د مذهب دادی چي ابن عباس ؓ په تاويل کي ددې آيت وايي فرض الحج ای رفع الصوت بالتلبية، وقال ابن عمر ؓ فرض الحج التلبية، او د نيت فرضيت خو په هر عبادت کي معلوم دی ليمتاز العبادة عن العادة.

فائده: امام شافعي رحمه الله وغيره دا آيت ددې دليل بولي چي احرام بالحج نه دی مگر په دغو مياشتو کي کماهو قول ابن عباس ؓ وعطاء رحمه الله وغيرهما، وجه الاستدلال داده دوئ وايي چي که احرام د حج په غير کي ددې مياشتو روا وي لکه حنفيه رحمه الله چي وايي نو د لفظ فيهن به څه فائده وايي؟

ځواب: موږ وايو چي فائده د فيهن داده چي دغه مياشتي دي د اعمالو د حج کمامر لکن که څوک احرام د حج تر دغو مياشتو د مخه وتړي نو احرام خو صحيح دی مع الکراهة وقد مر نبذ من هذا التفصيل عنقريب.

فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

نو نسته رفث.

پوه سه: چي دا درې کلمې ظاهرا نفي دي په معنا د نهي دي ای لاترفثوا، ولا تفسقوا ولاتجادلوا، زجاج رحمه الله وايي چي رفث کلمه جامعه ده لکل مايريد الرجال من النساء، او ډېر مفسران رح وايي چي رفث په معنا د جماع دی او دواعي د جماعو لکه مچه اخستل د ماينې څخه او يا يې په غېږ کي کښېکښل، او بعض مفسران رح چي ترجمه د رفث يې په قول فحش سره کړې ده، مظهري رحمه الله پر هغه دا سوال کړی دی چي دا خو مطلقا حرام دی

په احرام او په حج پوري څه تعلق لري؟ برسوي او آلوسي رح د هغه په ځواب کي وايي چي دا که څه هم واجب الاجتناب دی في کل حال لکن په حج کي چي مقصود ځندي تقرب الی الله دی افحش او اقبح دی کلبس الحرير في الصلوة للرجال، والتطريب في القرآن بحيث تخرج الحروف القرآنية عن مخارجها وهيئاتها.

درویش وایي: چي دغه رنګه مظهري رحمه الله تفسير د فسوق او جدال په هغه اقوالو او افعالو سره کړی دی چي حرمت يې د حج سره خصوصيت لري او الوسي او برسوي يې عام تفسير کړی دی، والسوال والسوال يعني مامر من جانب المظهري رحمه الله والجواب الجواب يعني من جانب المفسرين المذکورين رح.

پوه سه: چي رفث که څه هم په فسوق کي داخل دی لکن خدای ﷻ جلا ذکر کړی لشدة الاهتمام بشان الرفث، ولي چي رفث په معنا د جماعو هر يو د حج او د عمرې فاسدوي بالاجماع بخلاف غيره من محظورات الاحرام ولي چي هغه حج نه فاسدوي بلکه دم لازموي کما في کتب الفقه.

مسئله: که حاجي جماع وکړه قبل الوقوف بعرفة حج يې فاسد سو بالاجماع، او که يې بعد الوقوف بالعرفة وکړې په افساد کي د حج يې خلاف دی ولاخلاف في حرمته.

پوښتنه: موږ ولي الفاظ ثلثة چي ظاهر معنا يې نفي ده په نهي سره وکړه؟

ځواب: که نفي پر خپل ظاهر باندي پاته سي خلف او کذب په کلام الهي لازمېږي ولي دا مذکوره افعال خو د حاجيانو څخه ډېر ځله واقع کېږي.

پوښتنه: حکمت د تعبير په نفي سره څه دی؟

ځواب: د معاني وو په کتابو کي وايي چي فائده او حکمت يې مبالغه في النهي ده يعني ګويا چي منهي مبادرت وکړي و امتثال ته د نهي اوس ناهي اخبار ځندي کوي کذا في المطول وغيره.

پوه سه: چي محظوارت د احرام قرار ذيل دي (۱) رفث (۲) دواعي الجماع (۳) قتل د صيد البر (۴) واشاره وصيد ته کول (۵) رهنمايي د صيد کول چي

دلالت يې بولي، كما قال الله تعالى ﴿ولاتلقوا الصيد وانتم حرم﴾ (۶) خريل يا غچي كول د وېښتيانو (۷) پرې كول د نوكانو، قال الله تعالى ﴿ولاتحلقوا رؤسكم حتى يبلغ الهدى محله﴾ (۸) قتل د شپږي چي د ږيري خيري څخه پيدا كېږي، او دا متعلق په قطع الشعر پوري دي (۹) خوشبويي لګول دي پر جامه يا بدن باندي، قال رسول الله ﷺ ﴿لاتلبسوا شيئا مسه زعفران او ورس﴾ بخاري ومسلم، چونكه دا دوه خوشبويه وه نو نوري خوشبوى ګانې پر قياس دي.

پوه سه: چي دا مذكوره افعال عام دي ښځي او نر دواړو ته شامل دي، او بعض په نرو پوري خاص دي (۱۰) ګنډلې جامه اغوستل هره جامه چي وي (۱۱) ګوتونه او موزې په پښو كول، لكن كه حاجي چپلكي نه درلودې او يا لنګ يې نه درلودى نو موزې دي په پښو كي لكن د بجلكو لاندي دې پرې كړي، او يا دي پرتوګ سره څيري كړي او لنګ دي څندي جوړي كړي كذا جاء في الحديث متفق عليه، لكن اخطاء بعض المفسرين في عدم ذكر قطع الخفين (۱۲) پټول د سر (۱۳) پټول د مخ د محظوراتو څخه د نر او ښځي دواړو دي په نېز د امام ابو حنيفه ومالك رح، او امام شافعي او احمد رح وايي چي پټول د مخ يوازي د محظوارتو څخه د ښځو دى، والتفصيل والدلائل في كتب الفقه وشروح كتب الاحاديث المفصلة مظ، در.

پوه سه: چي د جدال تفسير آلوسي او برسوي په جنګ وجدل د انډيوالانو سره يا د خادمانو سره يا كرايه كشانو سره كړى دى وهو الصحيح والمذكور في كتب الفقه، او بعض مفسرانو رح تفسير په خصوماتو سره د اهل جاهليت يو له بله سره په افعالو كي د حج او يا په مواقفو كي د حج كړى دى.

درويش وايي: چي بحث او آياتونه د قرآن خو په حج كي د مسلمانانو نازل دى نو خصوصيات د اهل جاهليت دلته څه كار لري.

وَمَا تَفۡعَلُواْ مِنۡ خَيۡرٖ يَعۡلَمۡهُ ٱللَّهُۗ

او هر څه چي تاسي وكړئ له عمل څخه د خير كه مالي وي او كه اخلاقي

وي او که بدني خداي ﷻ په هغه خبر دی یعني پر هغه خیر به خدای ﷻ ثوابونه درکړي.

پوه سه: چي خدای ﷻ په تېرو آیاتو مسلمانان نهي کړي د درو معاصیو څخه او په دې آیت کي یې ترغیب ورکړی دی وټولو کارو ته د خیر یعني الطاعات، نو ددې آیت حاصل بحث او مباحثه کول دي د خیر پر کارو وروسته تر نهي د شر له کارو څخه فیدخل فیه استعمال الکلام الحسن مقام القبیح والتقوی مقام الفسوق والاخلاق الجمیلة والوفاق مکان الجدال کما في الآیات السابقة.

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ

او تاسي چي حج ته ځی نفقه د سفر درسره اخلئ، ولي چي د نفقې خیر او فائده ځان ساتنه ده له سوال څخه.

پوه سه: چي بخاري رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي د اهل یمن عادت داوو چي حج ته به تله نو به یې د سفر نفقه او خرڅ نه ورسره اخستی او دوئ به ویل چي موږ متوکلون علی الله یو نو چي مکې ته به ورغله پر خلګو به یې سوال کاوه، او خلګ به یې په سوال کولو سره ډېر تنګول نو دا آیت نازل سو.

پوه سه: چي انسان دوه سفره لري یو سفر دی په دینا کي له یوه ځایه وبل ځای ته لکه په مانحن فیه سفر د وطن څخه وبیت الله شریف ته نو ددې سفر لپاره خدای ﷻ موږ امر کړي یو په زاد سره یعني طعام او مشروب او مرکب او بل سفر دی له دنیا څخه و اخرت ته نو د هغه لپاره څرنګه زاد به ضروري نه وي ددې سفر زاد معرفت الهی دی او طاعات او پرهېز د معاصیو څخه او دا زاد بهتر دی تر زاد د سفر في الدنیا ولي سفر په دنیا کي موقت دی او تکالیف یې هم چند روزه دی، او سفر له دنیا څخه و اخرت ته مائبد دی او تکالیف یې هم ډېر شاقه دی، اعاذ الله جمیع المؤمنین وایانا عن التکالیف بجمیع اقسامه في یوم القیامة.

وَ اتَّقُوۡنِ یٰۤاُولِی الۡاَلۡبَابِ ﴿۱۹۷﴾

او له ماڅخه وېرېږۍ ای خاوندانو د عقلو.

پوه سه: چي کسره د نون دال پر یای محذوفه ده، وانما خص اولی الالباب بالذکر لان مقتضی العقل ان یخشی صاحبه من ربه الغالب القادر علی مایشاء کیف یشاء.

مسئله: پیاده تګ بیت الله شریفي ته اولی دی، او که پیاده تګ سړی ضعیفه کاوه او سوء خلق ته مفضي کېدی او یا په افعالو کي د حج یې قصور پیدا کاوه بیا رکوب افضل دی لکه روژه د مسافر او مریض افضل ده که ضعف او سوء خلق ته نه مفضي کېدی.

درویش وایي: چي واوری نصیحت د سعدي شیرازي رحمة الله علیه

از من بگوی حاجي مردم گزاري را | کو پوستین خلق بازار میدرد
حاجي تونیستی شتر است برای انکه | بیچاره خار میخورد وبار میبرد

حاصل دا چي حاجي دوه قسمه دی حاجي مغفور دی چي حج یې مبرور وي، یعني د ټولو محظوراتو مفسده او مکروه وو څخه خلاص وي او بل حاجي عقور دی چي په حج کي کي یې مردم ازاري کړې وي.

لَیۡسَ عَلَیۡکُمۡ جُنَاحٌ اَنۡ تَبۡتَغُوۡا فَضۡلًا مِّنۡ رَّبِّکُمۡ ؕ

او نسته پر تاسي ګناه چي تاسي طلب کوئ د رزق د خدای جل جلاله څخه ستاسي یعني بالتجارة في مواسم الحج، بخاري رحمة الله علیه د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي په جاهلیت کي به حاجیانو تجارت په کښني کاوه درې ځایه وه، عکاظ وذو المجاز ومجنة، نو اسلام چي منځ ته راغلی د مسلمانانو په خیال ددغو بازارو تجارت په مواسم کي د حج حرج او ګناه بلله. في مواسم الحج وعند القراء السبعة هذه العبارة منسوخة التلاوة یعني في مواسم الحج.

مسئله: د فرضي حج غاړي د حاجي خلاصیږي هر څونده تجارت چي وکړي، او که حج نفلي و نو که مقصود بالذات د حاجي حج و او ضمنا وبالتبع یې بعض تجارت هم کاوه ثواب د حج یې پر ځای دی، او که یې اصل مقصود تجارت و، یعني که دا تجارت نه وایي حج ته به تلی نو ثواب د حج یې نسته بلکه ثواب د سفر الحج یې ربح في التجارة فقط.

فَإِذَآ أَفَضۡتُم مِّنۡ عَرَفَٰتٖ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ عِندَ ٱلۡمَشۡعَرِ ٱلۡحَرَامِۖ وَٱذۡكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمۡ وَإِن كُنتُم مِّن قَبۡلِهِۦ لَمِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿١٩٨﴾

او چي تاسي په اجتماعي صورت راکښته سی له عرفات څخه نو ذکر د خدای ﷻ کوی په نیز د مشعر الحرام، او تاسي ذکر د خدای ﷻ کوی لکه چي خدای ﷻ د هغه هدایت وتاسي ته کړی دی که څه هم تاسي واست له مخه تر ښوونې د خدای ﷻ د گمراهانو جاهلانو مشرکانو څخه، او بعض مفسران وایي چي کلمه د ان مخفف د مثقله څخه ده یعني وانکم کنتم آه، په قرینه ددې چي په خبر کي لام راغلی دی ولي چي لام فارق دی په منځ کي د ان متصله او ان مخففه وهذا الرای اختاره البرسوي والآلوسي والمظهري رحمهم الله.

فائده: همزه د افضتم لپاره د تعدیه دی والمفعول محذوف ای دفعتم انفسکم له عرفات څخه بعد غروب الشمس ورجعتم بعد الوقوف بها.

درویش وایي: چي مظهري رحمة الله علیه په متابعت د بیضاوي رحمة الله علیه وایي چي عرفات جمع د عرفة ده او برسوي رحمة الله علیه وایي چي عرفات علم او نوم دی د موقف معروف او حقیقة جمع نه ده بلکه د قبیله څخه د مازیدت حروفه لزیادة معناه لیدل علی المبالغة في المعرفة.

درویش وایي: چي قول د بیضاوي او مظهري رح فراء رحمه الله رد کړی دی چي لفظ د عرفة عربي محض نه دی.

سوال: څرنګه به صحیح وي قول د فراء وقد ورد في الحدیث الحج عرفة

ځواب: مراد په حدیث مذکور کي نهمه ورځ د ذو الحجة ده لا الموقف المعروف، وانکر الفراء استعماله في المکان جدا وقد نبه علیه شروح البخاري، وقال صاحب روح المعاني چي عرفات اسم دی یعني مفرد في الفظ لا الجمع، وقال وقول الناس نزلنا بعرفة شبیه بالمولد ولیس بعربي محض.

درویش وایي: ددې قول د روح المعاني چي په حدیث مذکور کي مراد یوم تاسع د ذو الحجة ده تائید کوي ماصرح به الراغب اللغوي والکرماني والبغوي. والعجب من المظهري کیف ترکب متابقة البغوي مع ان جمیع تفسیره مبني علی روایات البغوي رحمه الله کما هو الظاهر لمن طالع تفسیر المظهري.

پوه سه: چي الوسي رحمه الله وایي چي چونکه په حدیث مذکور کي یعني الحج عرفة بعض اهل اللغة لکه صاحب د شمس العلوم اشتباه کړې ده چي مراد په حدیث کي به مکان وي، نو ځکه دی وایي چي عرفات جمع د عرفة دی، او شمس العلوم والا وایي چي جمعیت د عرفات په اعتبار ددې دی چي هر جزء ته د مکان مذکور یې د عرفه نوم ورکړی دی، قال العلامه البغدادی رحمه الله وانما نون وکسر مع ان فیه العلمیة والتانیث یعني د عرفات ولفظ ته یې تنوین ورکړی او مکسور یې هم کړی، او سره له دې چي د عرفات په لفظ کي خو علمیت او تانیث دواړه موجود دي نو باید غیر منصرف وایي ولي چي دوې علامې د غیر انصراف پکښي سته کما عرف في النحو وقد تقرز في النحو ان غیر المنصرف لایقبل التنوین والکسر لان التنوین جمع الموئث في مقابلة نون جمع المذکر، فان النون في الجمع المذکر قائم مقام التنوین الذي في الواحد في المعنی الجامع لاقسام التنوین وهو کونه علامة تمام الاسم فقط ولیس في النون ای الذي

في الواحد وجمع المذكر شيئ من معاني اقسام التنوين كما بينت في النحو فكذا التنوين في الجمع المؤنث علامة تمام الاسم فقط وليس فيها اى في النون الجمع المونث لشئي من تلك المعاني سوى المقابلة وليس الممنوع من غير المنصرف هذا التنوين اى تنوين المقابلة بل تنوين التمكن وان ذهاب الكسرة اى من غير المنصرف على المذهب المرضى تبع لذهاب التنوين من غير عوض بسبب عدم الصرف فقط وفي لفظ عرفات لم يذهب التنوين بسبب عدم الصرف لعدم كونه تنوين التمكن بل تنوين المقابلة واذا لم يذهب التنوين من لفظ عرفات لعدم الصرف لم يذهب الكسرة ايضا منه لكونها تبعا له اى التنوين، وهذا مذهب الجمهور انتهى ماقال العلامة البغدادي رحمة الله عليه مع زيادة العبد العاصي.

درویش وايي: چي علامه زمخشري يوه ډېره ښايسته وجه راوړي ده حيث قال وانما نون وكسر لانه اى لفظ عرفات منصرف لعدم الفرعيتين المعتبرتين لان التانيث المعتبر مع العلمية في منع الصرف اما انيكون بالتاء المذكورة وهي ليست تاء التانيث بل علامة الجمع واما انيكون بتاء مقدرة كما في زينب واختصاص هذا التاء بجمع المؤنث يابي تقدير تاء اخرى لانه بمنزلة الجمع بين علامتي تانيث فهذه التاء كتاء بنت ليست للتانيث بل عوض عن الواو المحذوفة واختصت بالموئث فمنعت تقدير تاء فعلى هذا لو جعلت بنت علما للموئث كان منصرفا انتهى قول العلامة الزمخشري، او شيخ رضي پر ماقال د زمخشري دا سوال کړی دی چي که په عرفات کي تانيث نه وايي نو ولي عربو پر ځان دا لازمه کړېده چي عرفات ته موئث ضمير راجع کوي، ويجاب عنه چي دا وزن چونکه خاص په مونث سره و ويكفى لارجاع ضمير الموئث ولايلزم في ارجاع الضمير وجود التاء لفظا او تقديرا.

درویش وايي: چي علامه بغدادي د ابن الحاجب او د عصام الدين رحمة الله عليه د سوالونو جوابونه هم ورکړي دي فارجع الى تفسيره، قال المفسرون رح چي

دغه مکان مخصوص یې له څه وجهي په لفظ د عرفات مسمی کړی د حضرت علي او د ابـن عبـاس رضـي الله عنهمـا څخـه روایـت دی چي ابراهیمﷺ تـه دغـه مکـان وربښوول سـوی و، نـو چـي وه یـې لیـدی وه یې پېژندی، او بغـوي رحمه الله د ضحاک څخه روایت کړی دی چي آدمﷺ چي مځکي ته راکښته سو په هند کي واقع سو، او حواء رضي الله عنها په جده کي نو بیا هر یو په بله پسي ګرځېدل، نو د عرفات پر غونډۍ سره یو ځای سو او سره وه یې پېژندل، وقیل غیر ذالک مما یطول به الکلام.

تنبیه: درویش وایي چي د درویش په سبب د حسد علمي یا د حسد قومي او یـا لـه سـببه د مقبولیـت عامـه د کتـابو او د حواشـیو، دده دوه قسـمه حاسدان دي په طالبانو کي هم سته او په کتب فروشانو کي هم بعض کسان سته او په ملایانو کي بعض نفر سته، یو قسم درویش د سارق په نامه بولي چي له ده څخه ثوک پوښتنه وکړي چي ولي سارق دی؟

هغه ورته ووایي چي دی پخپلو کتـابونو او حواشـیو کـي د نـورو علماؤ د کتابونو څخه نقل کوي، او بعض د ناقل په نامه.

درویش وایي: چي دواړو ډلو ته دي معلومه وي چي بناء د دین د اسلام پر نقل د صحابه کرامو رضي الله عنهم د آنحضرتﷺ څخه او د صحابه رضي الله عنهم څخه تابعینو رحمهـم الله نقل کـړی دی، او ائمـة اربعـة رحمهـم الله د مـذاهبو اربعـه وو هم نقل کـړی دی ثم وثم الـی یومنـا هـذا، نـو کـه نقل سرقه وي نـو دا حاسـدان ددغـو مجتهـدینو او ائمـة اربعـه او د مصـنفینو رحمهـم الله د کتـب فقیـه وو چي یو له بله څخه نقل کوي، او محدثان هم د یـوه امـام او د بـل امـام څخه د جرح او تعدیل نقل کوي ځرنګه الفاظ استعمالوي. بیت

چشم بد اندیش که برکنده باد عیب نماید هنرش درنظر

سوال: ددغـه کسـانو چـي تـه یـې پـه نامـه د حاسـدانو یـادوې د هغـو بـه دا غرض وي چي ته د یو کتاب څخه نقل کوې د هغه کتاب نوم ولي نه اخلې؟

ځواب: له دې سببه زه د هغه کتاب نوم نه اخلم چي په هغه کتاب کي خبره مجمله وي زه یې په پښتو کي تفصیل غواړم، نو که د ګرده تفصیل حواله ورکړم خو درواغ به وي، او که یې هغسي چي په منقول منه کي وي پښتو ته واوړوم شاید ډېره مطالعه کونکي به فائده پر وانه خلي.

او بل ځواب دادی چي تفسیر مظهري چي په ټوله نړۍ کي منل سوی تفسیر دی او درویش هم و هغه تفسیر ته عقیده لري، تاسي یې مطالعه کړئ په نحوي قوانینو کي دا تفسیر ګام په ګام په تفسیر بیضاوي پسي اجمالاً روان دی او د بیضاوي نوم نه اخلي نو امام قاضي ثناء الله مرحوم ته تاسي څه وایاست العیاذ بالله سارق یې بولي که څرنګه؟

فیصله تاسي وکړئ، او نور ورته کتابونه په فقه او اصول الفقه او په د علوم عقلیه وو کي بېخي ډېري دي چي نقل کوي او د منقول منه نوم نه د کتاب او نه د مصنف اخلي نو هغه ته تاسي څه وایاست.

نتیجه داده: چي ټولي نیوکي پر درویش باندي د حسد پر بناء دي وبس

قوله تعالی ﴿فالذکروا الله﴾ یعني ذکر د خدای ﷻ کوئ په تلبیه سره او په ﴿لا اله الا الله﴾ ویلو سره او په ﴿سبحان الله﴾ او په ﴿الحمد الله﴾ ویلو سره او په دعاګانو کولو سره یعني د ټولو اذکارو اجازه ده باید غافله او فارغه نه اوسئ ولي چي مزدلفه ځای د طاعت دی او د اجابت د دعاګانو دی.

پوه سه: چي مشعر حرام نو م د یوه غره دی چي قزح یې بولي چي امام الحجاج پر هغه ځای درېږي.

مسئله: درېده د حاجیانو قریب و جبل قزح ته خو افضل دی تر ټولو ځایو د مزدلفې ولذا خص ذالک الموضع بالذکر لکن د مزدلفې ټوله مځکه ځای د درېدلو ده، لکه عرفات چي ټوله ځای د درېدلو دی، که څه هم وقوف نژدې وجبل الرحمة ته افضل دی.

پوه سه: چي مشعر په قول د روح البیان العلم ته وایي والصحیح ماقال صاحب روح المعاني چي مشعر په معنا د معلم دی یعني ځای د علامې د عبادت والتوصیف بالحرام لحرمته، والبیضاوي ایضا فسر المشعر بالمعلم،

او زما گمان دادی چي لفظ د المعلم په روح البیان کي سهوه د کتاتب ده والاصل المعلم فیتوافق الکل في معنی المشعر والشعائر العلامات.

پوه سه: چي معنی د کاف په "کماهداکم" کي لپاره د مطلق تقید ده او بیان الحال دی ای اذکره کما علمکم ولاتجاوزوا عن هدایته تعالی، او یا لپاره د تشبیه ده ای اذکرواه ذکرا حسنا کماهداکم هدایة حسنة والذکر الحسن مایکون کثیرا علی وجه التفرع والخفیة ناشیا عن الرغبة والرهبة مقرونا بالطمع في القبول والاثابة وحضور القلب کما في الحدیث المتفق علیه الاحسان ان تعبد الله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه یراک ویکون الذکر في هذا الموضع الشریف الذي لایلقاه الحاج في کل وقت وحینَ خالیا عن الریاء والسمعة کما ان بعض العلماء المرائین یغطون الناس في هذا المقام الشریف ویشغلون الناس بسماع وعظه عن الذکر والادعیة والرغبة والرهبة وحضور القلب فبئس مایفعلون.

پوه سه: چي د ابن عباس ﷺ څخه روایت دی او هم د نورو صحابه کرامو څخه روایت دی چي قریش او حلفاء ددوئ به عرفات ته نه تله دوئ به ویله چي موږ اهل حرم یو او عرفات په حِل کي داخل دی او مزدلفه په حرم کي داخله ده نو دوئ په مزدلفه کي وقوف کاوه او نور عرب به عرفات ته تله اتباعاً لملة ابراهیم ؑ او قریشو به ترفع او تکبر کاوه ددې څخه چي موږ به د نورو حاجیانو په مثل پر عرفات درېږو ددوئ سره یو ځای، نو چي نور حاجیان به له عرفاته را روان سوه دوئ یعني قریش به له مزدلفې څخه را راوان سوه، او قریشو به خپل قوم حمس باله چي جمع د احمس ده وهو الرجل الشجاع، وقیل الاحمس هو الرجل الصلب في الدین والقتال، نو څه وخت چي دین اسلام په منځ کي راغلی چي حقیقت دین ابراهیمي و، قال الله تعالی ﴿بل نتبع ملة ابراهیم حنیفاً﴾ نو مسلمانان د قریشو امر سوه په وقوف د عرفات لکه نور عرب او دا آیت نازل سو.

درویش وایي: چي دا وو شان نزول متفق علیه د ټولو احادیثو مبارکه وو او د تفاسیرو معتبره وو ددې آیت.

ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ

وروسته تر دریدو پر عرفات راکښته کیږي اې قریشو له هغه ځایه څخه چي نور خلګ راکښته کیږي، یعني نور عرب وهو عرفات یعني د جاهلیت ترفع او تکبر پریږدئ.

وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ؕ

او طلب د بخښني وکړئ د جاهلیت له کارو څخه

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۹۹﴾

په تحقیق خدای ﷻ بخښني ګناه د طلبونکي د مغفرت او نور احسان هم ورسره کوي.

په حدیث شریف کي راغلي دي چي خدای ﷻ فخر کوي پر ملکو باندي او ورته وایي وګورئ زما بندګانو ته چي له لیري ځایو څخه راغلي دي ببر سرونه یې دي او سپیرې پښې یې دي تاسي ملکي شاهداني یاست چي ما دوئ بخښلي دي، او په یو بل حدیث کي راغلي دي چي اعظم د خلګو په ګناه کي هغه سړی دی چي وقوف عرفات وکړي او بیا یې هم دا ګمان وي چي زه به خدای ﷻ نه یم بخښلی، او په بل حدیث شریف کي راغلي دي چي ﴿ان الشیطان ماروءی في یوم اصغر و احقر وازل منه یوم العرفة وما ذالک الا لما یری من تنزل الرحمة وتجاوز الله عن الذنوب العظام﴾

پوه سه: چي روح البیان د نهراني رحمة الله علیه څخه داسي نقل کړی دی چي یو وخت یو حمامي د اوښ هډوکي سره جمع کړي وه او د حمام د تودولو په غرض یې د بټو په غار کي اچولي وه اور چي بل سو هغه د اوښ هډوکي تر غار دباندي را وغورځول سوه حمامي بېرته وغارته وروغورځول هډوکي د غار څخه بېرته را وغورځول سوه دریم وار بیا حمامي غارته ورواچول او حمامي ودې ته په تعجب کي دئ چي هډوکي اور ولي نه اخلي او سره دديږ

چي په غار کي اور بل دی، حمامي وايي چي دا وار په داسي شدت سره هډوکي راوغورځول سوه او د حمامي پر سينه ومښتل، او هاتفي اواز حمامي واورېدی چي افسوس دی تاله ولي دا هډوکي بار بار و اور ته اچوې او دا د هغه اوښ هډوکي دي چي لس واره حج پر سوی دی، نو چي د حاجي د حيوان دا حال وي چي اور يې نه سوځي فماظنک بالحاج نفسه.

فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا

او چي تاسي پوره کړئ او فارغه سئ له ارکانو څخه د حج، يعني په ورځ د لوی اختر وروسته تر رمی د جمرة العقبة او د ذبح او حلق او طواف زيارت

پوه سه: چي ارکان يعني فرائض د حج درې دي بالاجماع (۱) الاحرام (۲) والوقوف بالعرفات (۳) والطواف الزيارة، او امام شافعي رحمه الله سعي د صفا ام مروه او حلق هم د ارکانو څخه بولي، وسيئاتي التفصيل في سورة الحج ان شاء الله تعالى، نو تاسي ذکر د خدای جل جلاله کوئ په تکبير، حمد او تسبيح سره لکه چي تاسي به ذکر کول يعنې په جاهليت کي خپل پلرونه او نيکه ګان.

پوه سه: چي امام مظهري رحمه الله ددې آيت په تفسير کي داسي ويلي دي کان العرب ای في زمان الجاهلية اذا فرغوا من الحج وقفوا عند البيت ای بيت الله الشريف فذکروا مفاخر آبائهم آه، روح البيان وايي وکانت العرب اذا قضوا مناسکهم وقفوا بين المسجد ای مسجد الخيف الآن والجبل يعني في ايام المنى ويذکرون مفاخر آبائهم ومحاسن ايامهم يريد کل واحد منهم حصول الشهرة والترفع على غيره، نو خدای جل جلاله ددې جاهليت د تکبر او فخر په اباو سره نهي کړه، او دوئ امر کړه په خپل ذکر سره او تمجيد او ثنا سره ولي ټوله خير د خدای جل جلاله له خوا دی او ددوئ نيکه ګان بندګان د خدای جل جلاله وه لکه دوئ، او خدای جل جلاله معطي د ټولو نعمتونو دی او خالق او رازق دی نو هر ذکر او ثناء خدای جل جلاله لره ښايي.

درويش وايي: چي تفسير د روح البيان اشهر دی په نېز د مفسرينو او اهل

حدیثو رح، او آلوسي رحمه الله داسي عبارت ذکر کړی دی چي د دواړو شان نزول محتمل دی حیث قال ای کماکنتم تذکرون آبائکم عند فراغ حجکم بالمفاخر یعني څای د ذکر د مفاخر الآباء یې نه په گوته کړی، او د بیضاوي رحمه الله تفسیر موافق دی د روح البیان سره لفظا بلفظ دی والله اعلم بالصواب.

پوه سه: چي نور ترکیب د "اشد ذکرا" په بیضاوي، روح المعاني، روح البیان، تفسیر کبیر او تفسیر مظهري ډېر گران دی چي ددې تفسیر ایوبي د مستفیدانو تر فهم ډېر لوړ دی او پر مجازاتو او استعار ومبني دی، نو زه صرف د مظهري رحمه الله په دغو الفاظو اکتفاء کوم یعني "بل اشد ذکرا" او ذکرا تمیز دی د نسبت څخه د اشد.

فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا وَمَا لَهٗ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿۲۰۰﴾

پوه سه: چي کلمه د فاء لپاره د تفصیل د حال د حاجیانو ده او من یقول مبتداء ده من الناس یې خبر دی، والمعنی نو بعض د حاجیانو څخه یعني مشرکان چي د اخرت او بعث بعد الموت څخه منکر دی او د ددوئ زړونه یوازي پر نعمتو ددنیا بند دي نو هغه یعني د مشرکانو حاجیانو بعد الفراغ من مناسک بي داسي کوله، چی اې رب زموږ، موږ ته راکړې په دنیا کي

پوه سه: چي مفعول د آتنا محذوف دی لپاره د تعمیم یعني مطعومات د هر قسم او ملبوسات هر ډول او مشروبات او مېوې رقم رقم وغیرها من النعم الدنیویة، خدای جل جلاله ددوئ حال داسي بیانوي چي نسته دوئ لره په آخرت کي هیڅ برخه ولي خو دوئ اخرت نه مني او نه د آخرت برخه یې طلب کړېده.

پوه سه: چي کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده.

وَمِنۡهُمۡ مَّنۡ يَّقُوۡلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنۡيَا حَسَنَةً وَّفِى الۡاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾

او بعض حاجیان چي د مراسمو څخه د حج فارغه سي یعني مسلمانان چي آخرت او نعیم د آخرت مني داسي دعا کوي چي اې رب زموږ، موږ ته راکړې په دنیا کي نعمت حسنه من الصحة والعافیة واخلاص العمل لله وتوفیق الطاعات والاجتناب من المعاصي والماکل والمشارب والاولاد وغیرها من النعیم الدنیویة.

پوښتنه: په دې آیت کي خو "حسنة" نکره ده او په سیاق د اثبات واقع ده وقد تقرر في النحو ان النکرة في سیاق الاثبات لاتعم.

ځواب: نکره په اثبات کي هم ګاهي عامېږي په قرینه د مقام کما في قوله علیه الصلوة والسلام ﴿تمرة خیر من جرادة﴾ یعني محرم که مچخ مړ کړی په احرام کي نو هره خرما بهتره ده په فدیه کي د هغه مچخ، وفیما نحن کذالک لان السائلین لنعم الدنیا لایخص سوالهم لطلب شیئ دون شیئ لان قدرة الله تامة ورحمته عامة واحتیاجات المسلمین في الدنیا کثیرة متنوعة فکیف یطلبون البعض دون البض، او مسلمانان حاجیان په آخیر کي دا هم وایي او موږ وساتې له عذاب څخه د اور یعنې په عفو او بخښني د ګنهو ټولو.

درویش وایي: چي چونکه دا دعاء جامع د ټولو خیراتو ددنیا او آخرت ده ځکه د لمونځو په آخیر کي دا دعاء ډېره ښایسته او موزونه ده، وما روی عن علي کرم الله وجهه ﴿ان الحسنة في الدنیا المرئة الصالحة وفي الآخرة الحوراء، وعذاب النار المرئة السوئ﴾ فلیس المقصود منه الحصر بل لتعظیم الحسن في الاولین، وتعظیم العذاب في الآخرة. د انس ﷛ څخه روایت دی ﴿کان رسول الله ﷺ یکثر ان یقول ربنا آتنا الی آخیره﴾ بخاري مسلم

د عبدالله بن سائب ﷛ څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام په منځ

کي د رکن یماني او حجر اسود ربنا آتنا تر پایه ویله رواه ابو داؤد والنسائي والحاکم، د انس ﷺ روایت دی چي رسول الله ﷺ یو سړی ولیدی چي داسي ضعیف سوی و، لکه د مرغه چیچی یعني چي وزر یې نه وي کړي، نو علیه السلام و هغه ته وویل چي تا ګاهي خدای ﷻ ته یو خواست کړی و، او یا دي یو شی له خدای ﷻ څخه غوښتی و؟ هغه سړي ورته وویل چي ما داسي خواست خدای ﷻ ته کړی و چي خدایه ماته چي هغه عذاب په آخرت کي راکوې په سبب د ګنهو زما ما ته یې پر دې دنیا راکړې، یعني د آخرت له عذابه مي وساتې، علیه الصلوة والسلام ورته وویل سبحان الله چي د خدای ﷻ د عذابو خو ته طاقت نه لرې، ولي دي داسي نه ویل ربنا آتنا في الدنیا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار، او په بل حدیث کي چي هم یې روایت انس ﷺ کړی دی راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام که به سل واره دعا کولای خو پیل او ختم به یې ربنا آتنا في الدنیا حسنة آه کوله.

أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۚ

او دوئ لره برخه سته له سببه د کسب ددوئ.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله فقط د بیضاوي عبارت راوړی دی اشارة الی فریق الثاني وقیل الیهما، او روح البیان فقط احتمال اول راوړی دی یعني چي اشارة وفریق الثاني ته دی یعنې هغه کسان چي حسنه د دینا او اخرت یې غوښتل چي مؤمنان وه، او دلیل یې دا ویلی دی چي خدای ﷻ حکم د فریق اول چي کافران وه په هغه آیت کي ذکر کړی ﴿وما لهم في الآخرة من خلاق﴾ او روح المعاني په تفصیل خبري ډېري په زړه پوري کړي دي او دا یې ویلي دي چي اشارة په اولئک سره وفریث ثاني ته د او دا جمله مقابل د هغه جملې ده فریق اول ده ﴿ومالهم في الآخرة من خلاق﴾

فائده: تنوین د "نصیب" پر دې احتمال لپاره د تعظیم دی.

فائده: حکم یې پر اسم اشارة وکړی ددې لپاره چې علة د حکم په نصیب عظیم دوئ لره اتصاف د دوئ دی په ماسبق سره یعني دعا ددوئ د حسنة د دنیا او آخرت، او هم دا سبب دی چې جمله د اولئک آه عطف نه کړه ولې چې دا جمله لکه نتیجه د ماسبق ده نو په منځ کې کمال اتصال دی فلا یصح العطف کما بین في علم المعاني.

فائده: اولئک چې اشاره د بعید د تنبیه ده پر لوړ مقام د فریق ثاني عند الله ثم قال الآلوسي رحمه الله وجوز ان تکون الاشارة الی الفریقین المتقدمین یعني الکافرین والمؤمنین.

فائده: نو پر دې تقدیر تنوین د نصیب لپاره د تنویع دی یعني د کافرانو برخه یوازې په دنیا کې ده، او د مؤمنانو دا په دنیا او آخرت دواړو کې ده.

پوه سه: چې بیضاوي رحمه الله د لفظ "من" په مماکسبوا کې اول داسې کړیده، ای من جنس ماکسبوا وهو جزائه، او توجیه د جنسیت یې داده چې جزاء د عمل مماثله د عمل ده في القدر والوصف قال الله تعالی ﴿من جاء بالحسنة فله عشر امثالها ومن جاء بالسیئة فلا یجزی الا مثلها﴾ او دویمه ترجمه بیضاوي داسې کړې ده او من اجله کما في قوله تعالی ﴿مما خطیئاتهم اغرقوا﴾ یعني له سببه د گنهو ددوئ غرق کړه سوه، او بیضاوي دا احتمال هم راوړی دی مما دعوا به من الحسنتین نعطیتهم ماقدرنا.

سوال: دوئ خو دعا کړې وه او په آیت کې خو د کسب لفظ راغلی دی، نو څرنگه به دا احتمال صحیح وي؟

ځواب: دا ځواب بیضاوي ورکړې دی چې دعاء خو هم کسب دی لانه من الاعمال انتهی، مظهري رحمه الله صرف په تفسیر کې د آیت دغه قدر عبارت راوړی دی اقتداء بهذا الاحتمال للبیضاوي، سمی الدعاء کسبا لانه من الاعمال.

تنبیه: ددغو تورو څخه به طالب ځه وفهموي.

وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿۲۰۲﴾

او خدای ﷻ به په ورځ د قیامت کي حساب د ټولو بندګانو ژر پای ته رسوي، روی انه تعالی سحاسب العباد مع کثرتهم في قدر نصف نهار من ایام الدنیا، وروی في مقدار فواق الناقة، وروی في مقدار لمحة البصر کل ذالک لانه تعالی لایشغله شان عن شان.

پوښتنه: په اخبارو کي راغلي دي چي ورځ د قیامت پنځوس زره کاله ده فکیف التوفیق بین اخبار الحساب وهذا الخبر الذي یخبر بطول یوم القیامة؟

ځواب: طول مذکور خو صحیح دی لکن په دې ټوله طویله زمانه کي خدای ﷻ مشغول بالحساب نه دی بلکه په طویله زمانه کي خلګ منتظره وحساب ته وي فاذا اشرع الله ﷻ بالحساب مع العباد یکون ختم الحساب في المدة القصیرة المذکورة في الاخبار السابقة.

فائده: د حسن بصري رحمه الله څخه روایت دی چي خدای ﷻ وایي چي تاسي ما ذکر کوئ په هغو الفاظو چي طفل پلار ته وایي ولي چي طفل اول مایتکلم مع الاب یقول یا اب یا اب فعلی کل مسلم ان یقول یا رب یا رب.

درویش وایي: چي مور باید د هغو اطفالو چي په زانګو کي وي او هنوز وزمانې ته د خبرو کولو نه وي رسېدلي پند واخلو په دې معنا چي طفل مذکور چي یا وږی سي او یا یې پر نس درد وي او یا یې پر غوږو مثلا، نو دی ځرنګه خپل د عوارضو عریضه مهرباني مورته رسوي د هغه طفل عریضه وهغه مهرباني مور ته ژړا ده، نو دا طفل چي په زانګو کي وژاړي مهربانه مور یې راواخلي اول یې وخپل تي ته واچوي چي شاید چي ده ژړل وږی به و، نو که په شیدو ارام نه سو او بیا یې هم ژړل، نو مهربانه مور یې پر نس او غوږو ورګرځي آخر الامر مور ته د ژړا علت معلوم سي او د هغه تداوي وکړي او طفل ارام سي، نو مور لره هم پکار دی چي خپل حوائج او مشکلات وعالم الغیب والشهادة ته د اوښکو په توئېدو او ژړا ودربار ته د رب اعلی په عرض ورسوو، ولنعم ماقیل

هر کجا آب روان سبزه شود هر کجا اشک دوان رحمت شود

وکذا ماقیل

تانگرید ابر کی خندد چمن تانگیرد طفل کی جوشد لبن

وکذا قوله

د رحمت باران که غواړې ته له خدایه

ته د اوښکو باران وه اوروه خدای ته

خواجه عبدالله انصاري قدس سره چه خوش میفرماید در بیان اهل عرفان

طرفة العینی نبوده غافل از حضرت ولي

سیلها بااین همه از دیدها بکشاده اند

یک زمان از نوحه همچون نوح فارغ نیستند

همچو یحی گوئیا از هر زاري زاده اند

ربنا گویند ازان لبیک عبدی بشنوند

جمله سرمست الست از جرعه این باده اند

راحتی دیدند وذوقی یافتند از انس وجان

روز وشب در کنج خلوت برسر سجاده اند

تا بدنیا آمدند ازکلبه کتم عدم

سوی حضرت جز نیاز وناله نفرستاده اند

پیر انصاری تومیدانی که ایشان کیستند؟

فرقه بی کر وفر وزمره دل ساده اند.

درویش وایي: چي د بایزید بسطامي قدس سره څخه چا پوښتنه وکړه ددې آیت د معنا ﴿والله سریع الحساب﴾ یعنې چي څرنگه به د ډېرو بندگانو څخه د طرفة العین په مقدار خدای ﷻ حساب کوي؟ بایزید رحمه الله ورته وویل چي د خدای ﷻ له خوا څخه خو د ټولو بندگانو څخه دا پوښتنه ده من ترا بودم تو کرا بودي، یعني من خالق رازق تو بودم تو عبادت که را میکردی یعني عبادت بتان میکردی یا عبادت نفس وشیطان میکردی، جواب آن بندگان تعلق دارد.

وَاذۡكُرُوا اللّٰهَ فِيۡٓ اَيَّامٍ مَّعۡدُوۡدٰتٍ

او تاسي ای حاجیانو ذکر کوي د خدای ﷻ یعني هر ذکر چي وي په هغو ورځي کي چي د حساب ورځي دي یعني ایام التشریق في منی، معدودات یې په دې وبللې چي لږ دي کذا روی عن ابن عباس رضي الله عنه.

پوه سه: چي مراد له ذکره څخه په دې ځای کي تکبیرونه د تشریق دي یعني الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله والله اکبر الله اکبر ولله الحمد، تر هر لمانځه وروسته په جهر سره یو وار.

فائده: ورځي د تشریق وروسته تر ورځي د اختر چي یوم النحر یې بولي درې دي او یوولس (۱۱) ورځي چي یوم القر یې بولي ولي چي حاجیان ټوله په منی کي قرار لري، او دولسمه ورځ چي یوم النفر الاول یې بولي ولي چي بعض حاجیان وروسته ددې ورځي تر رمی الجمار د منی څخه وزي کما سیئاتي في القرآن المجید، او دیارلسمه ورځ چي یوم النفر الثاني یې بولي چي حاجیان ټوله په دغه ورځ له منی څخه وزي کما سیئاتي ایضاً.

فائده: دغه درې سره د یوم النحر ورځي د وشتلو د جمار دي چي د جمار په وشتلو کي هم الله اکبر ویل کېږي، او تکبیرونه د تشریق د عرفات د ورځي د سهار د لمانځه څخه شروع کېږي تر اخیره د ورځو د تشریق چي تر درویشتو لمونځو وروسته ویل کېږي، وفي الحدیث ﴿کبروا من یوم عرفة الی اخیر ایام التشریق﴾ ویوافق هذا الحدیث مذهب الصاحبین للامام الاعظم رحمه الله.

فَمَنۡ تَعَجَّلَ فِيۡ يَوۡمَيۡنِ فَلَآ اِثۡمَ عَلَيۡهِ‌ۚ وَمَنۡ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثۡمَ عَلَيۡهِ

نو کوم چا چي تلوار وکړی یعني په وتلو کي له منی څخه په دوو ورځو کي د ایام تشریث یعنې د منی څخه ووزي دوهمه ورځ پس له رمی د جمارو په هغه ورځ کي، نو ګناه نسته پر ده لانه عمل بالرخصة او که څوک وځنډېږي په وتلو کي د منی دریمي ورځي ته نو پر هغه ګناه نسته بلک د دریمي ورځي ځنډېدل اولی او افضل او عزیمت دی.

پوه سه: چي مجتهدین رح ټوله پر دې متفق دي، که یو حاجي له منی څخه نه ووتی حتی دریمه ورځ پر داخله سوه نو پر هغه رمی د دریمي ورځي هم واجب دی لکن اختلاف په دې کي دی چي معتبره دریمه شپه ده، نو شافعیان وغیرهم وایي چي معتبر دخول د دریمي شپې دی یعني پر حاجي دریمه شپه په منی کي داخله سوه نو پر هغه حاجي د دریمي ورځي رمی الجمار واجب دی، او امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله وایي چي د دریمي ورځي رمی پر ده نه دي واجب تر څو چي د دریمي ورځي سپېدې نه وي راچاودلي یعني که په دریمه شپه د منی څخه ووزي روا ده، او که د دریمي ورځي سپېدې په منی کي پر راوچاودې نو بیا د هغې ورځي رمي هم پر واجب دي، امام اعظم رحمه الله وایي چي وخت د رمی خو ورځ د شپه نه ده، نو قبل دخول الیوم لیس وقت الرمی فلایجب علیه الرمی بدخول اللیلة الثالثة، نو مثال یې دادی چي یو سړی په سفر کي په ورځ د جمعې له ښاره څخه ووزي چي زوال نه وي سوی یعني وخت د لمانځه د جمعې نه وي داخل سوی نو هغه گناه کار نه دی بخلاف من خرج عن البلد وسافر بعد الدخول وقت صلوة الجمعة فانه عاص.

لِمَنِ اتَّقٰى ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۲۰۳﴾

پوه سه: چي "لمن اتقی" خبر د مبتداء محذوف دی یعني هذه الاحکام المذکورة للحج نو معنا د آیت داده چي احکام مذکوره د هغه لپاره دي چي هغه د خدای جل جلاله څخه ببرېږي ولي چي پر احکام الهیه وو عموماً وخصوصاً هغه سړی نفع اخلي چي د خدای جل جلاله څخه ببرېږي او د خدای جل جلاله څخه وببرېږي او په دې پوه سي چي تاسي وخدای پاک ته راجع کېږي یعني په ورځ د حشر نو خدای جل جلاله به د تقوی ثوابونه به په ورځ د حشر درکړي.

تتمه: په روایت د ابو هریره رضی الله عنه داسي مرفوع حدیث په بخاري او مسلم کي راغلی دی ﴿من حج لله ولم یرفث ولم یفسق رجع کیوم ولدته امه﴾ که چا حج وکړی لپاره د خدای جل جلاله یعني ریا او سمعه او تجارت یې باعث نه وو

پکښې، او رفث چي معنا يې له مخه تېره سوه، او بـل فسق يې پکښې ونه کړي، نو دی بـه لـه حج څخه داسي ستون سي لکه هغه ورځ چي لـه موره زېږېدلی وي، يعني له ټولو ګنهو څخه پاک، او دغه رنګـه د ابو هريره ﷺ پـه روايت په بخاري او مسلم کي داسي راغلي چي آنحضرت ﷺ وويله ﴿الحج المبرور لس لـه الجزاء الا الجنة﴾ او د ابن مسعود ﷺ څخه روايت دی چي امام شافعي رحمه الله او ترمذي رحمه الله کړی دی قال قال رسول الله ﷺ ﴿الحج والعمرة ينفيان الفقر والذنوب كما ينفي الكير خبث الحديد﴾

ترجمه: حج او عمره نيستي کوي مسکنت او ګنهونه لکه چي نيستي کوي کوره د آهنګر خيري او نور خبث د وسپني.

درويش وايي: چي لکه په حديث شريف کي چي آنفاً تېره سوه دار ومدار د عفو د ټولو ګنهو پر دې دی چي په حج کي به رفث او فسق نه کېږي، او په قرآن مجيد کي هم قبلا ذکر سوه ﴿فلا رفث ولافسوق ولاجدال في الحج﴾ لکن په اوسنۍ زمانه کي چي ازدحام د خلګو ډېر دی او په يوه وطاق کي ډېر حاجيان په نفقه يعني په اندازه سره شريکان وي نو ددغو درو مذکوره عملو څخه به ډېر لږ حاجيان خلاص وي.

اول حاجيان چي په مجلس کي سره کښېني او بانډار سره کوي نو د يو چا غيبت پسي راواخلي چي ګناه کبيره ده، او چي مسخرې سره کوي په خندا قهقه سره خاندي چي ګناه ده، دوهم فسق خو يو عام لفظ دی ډېر منهيات تر لاندي کېږي، دريم جدال خود انډيوالانو تر منځ ډېر پېښېږي، يو وايي ته ولي مستې يوازي پر سر پورته کوې، بل وايي وېشګر ته د غوښو وايي چي تا فلاني تـه څونده لويه برخه ورکړه اخير پر جنګ سره راسي، او بعض اوقات له وطاقه سره ووزي، که د يو چا سره ځوانه ماينه ورسره وه د احرام په وخت کي ګاهي ناوخته رفث ځندي کېږي، نو ښه ژوند په حج کي دادی چي ګوښه د خلګو څخه ژوند کوي، او که يې قدرت مالي درلودی يوازي او يا د يو ډېر نږدې قريب سره لکه زوی پلار مور وطاق کرايه کړي، او

اکثره اوقات په مسجدینو مبارکینو کي تېروي او په طواف یا په تلاوت د قرآن کریم او یا نورو اذکارو ورځ او شپه تېره وي او په حرمینو شریفینو کي د چا سره دنیاوي خبري نه کوي ومن الله التوفیق

درویش وایي: چي دغسي حاجي به نو حاجي مغفور وي لکن مثل هذا الحاج نادر غایة الندرة في الزمان الحاضر.

درویش وایي: چي ما په اخري حج کي خلګ خپله ولیدل چي د عرفات پر ډګر به حاجیان په خېمو کي د مسلمانانو ناست وه، او پسله له زواله چي وخت د وقوف دی بیا هم په باندارو او مسخرو سره اخته وه، چي د مازدیګر وخت به نژدې سو نو یو ګړی به یې دعاګانې وکړې، او د معلمانو په موټرانو کي به چي ډېر ازدحام به و په جنګو او حملو سپاره سوه، د مزدلفې پر خوا به راون سوه، درویش به بعضو اندیوالانو حاجیانو ته وویل چي ته چي حج ته راتلې تاته به دوستانو او قریبانو ویلي وي چي حاجي صاحب ماته به د عرفات پر ډګر دعا کوې تابه وعده ورسره وکړه چي ښه دی، نو تا اوس پر عرفات کوم قریب او دوست ته په نامه دعاء وکړه. نو چي زما سره په خیمه کي اندیوالان وه مابه هغه وروسته تر زوال په لمانځه د ماپښین اخته او وروسته تر لمانځه په دعاګانو او نفلونو او قرآئة القرآن او تسبیح وتهلیل سره اخته الی وقت صلوة العصر.

سوال: د ماپښین او د مازدیګر لمونځ پر عرفات یو ځای سره کېږي، نو تا ولي دا دوه لمونځونه جلا جلا سره کول؟

ځواب: جمع ددغو لمونځو خو په مسجد نمره کي په امامت د امیر الموسم سره کېږي او هغه مسجد ته رسیدګي په سلو کي لس کسه نه سي کولای، او په خیمو کي چونکه جمع ددغو دوو لمونځو نه ده روا کما تقرر في کتب المذهب، او اکثره حاجیان دغه دوه لمونځونه په خېمو کي کوي، لهذا ما دغه دوه لمونځونه جلا جلا ذکر کړه، او که کوم حاجي موفق سي او مسجد نمره ته ځان ورسوي، نو هغه چي جمع ددغو دوو لمو نځو په

جماعت سره وکړه هغه سمدستي په دعاګانو شروع کوي الى قريب من غروب الشمس، او بعض ملايان وحاجيانو ته وايي چي په امام مسجد النمره پسي لمونځ مه کوئ، ولي چي دى خو له مکې څخه راغلى دى، او د مکې څخه تر عرفاته پوري مسافت د قصر د لمانځه نه دى، او سره ددې امام المسجد المذکور دغه دواړه لمونځونه دوه دوه رکعته کوي، چي زموږ حنفيانو د مذهب خلاف دى، او دوئ خبر نه دي چي دغه امام المسجد په دغه ورځ وختي طائف ته ځي يعني ځان مسافر کوي او د طائف له خوا څخه عرفات ته راځي، نو خو امام هم مسافر دى تر هغه وخته چي بېرته مکې ته چي دده وطن دى رسېږي،

ومن مذهب حب الديار لاهلها وللناس فيما يعشون مذاهب

وَمِنَ النَّاسِ مَنۡ يُّعۡجِبُكَ قَوۡلُهٗ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا وَيُشۡهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِىۡ قَلۡبِهٖۙ وَهُوَ اَلَدُّ الۡخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾

شان نزول هذه الآية: مظهري رحمه الله له بغوي رحمه الله او هغه د کلبي، مقاتل او عطار رحمهم الله څخه نقل کړى دى چي اخنس بن شريف الثقفي چي معاهد يعني حليف د بني زهره و، او په حقيقت کي منافق و، او عليه الصلوة والسلام ته يې اظهار د ايمان کړى و، او عليه السلام ته به يې ويل چي والله اني احبک، او دا منافق ډېر خوږ ژبى سړى و، او هم ډېر ښکلى سړى و، يعني په ملبوساتو کي، نو دى چي به مجلس نبوي ﷺ ته راغلى آنحضرت ﷺ به ځان ته نژدې کېنباوه او دده خبرو ته به يې غوږ نيوى، نو دا آيت په شان کي د هغه منافق نازل سو.

پوښتنه: عليه السلام دده په قلبي نفاق نه پوهېدى؟

ځواب: عالم الغيب والشهادة خو رب جل وعلا دى، قرآن مبارک ددې شاهد دى، قال الله ﷻ حاکيا عن قول رسول الله ﷺ ﴿قل لو کنت اعلم

الغیب﴾ الآیة، او احادیث مبارکه هم ددې شاهد دي چي آنحضرت ﷺ بېله وحي الهي یا متلو یا غیر متلو او یا بېله الهام الهي حکم د چا په نفاق سره نه کاوه، او هم په دې جلد کي د تفسیر تېره سوه دوو کسو چي به علیه السلام ته دعوه پېش کړه ده به ورته وویل انما انا بشر ولعل بعضکم الحن بحجته الی آخیر الحدیث.

ترجمه: او بعض د خلګو څخه داسي سته چي تا په تعجب کي اچوي، او تاته خوند درکوي خبري دده په سبب د فصاحت او بلاغت او دا خوند د خبرو دده محصور دی پر دې دنیا او په آخرت کي خو به خود دی رسوا سي په منافقت سره، نو بیا خو خبري دده چي دعوې د اسلام او ستا د محبت به يې کوله خوند نه کوي، لکونه کذب بحت و ادعاء صرف، او دی شاهد ګرځوي خدای ﷻ پر هغه شي چي دده په زړه کي دی، یعني دی وايي چي خدای ﷻ شاهد دی چي زما په زړه کي هم ستا سره محبت سته، لکه په خوله چي وایم، او حال دادی چي سخت عداوت لري له تاسره، بلکه د ټولو مسلمانانو سره لان من عادي رسول الله ﷺ فهو عدو لدینه ولجمیع من یتبع دینه بل هو عدو للقرآن ودین الاسلام کما لایخفی.

پوښتنه: چي دلته یو سوال دا پیدا کېږي چي "الد" خو اسم تفضیل دی او اسم تفضیل خو هغه شي ته مضاف کېږي چي دی بعض د مضاف الیه څخه وي نحو فلان افضل القوم، او خصام خو مصدر دی د خاصم یخاصم مخاصمة وخصاما، نو پر دې تقدیر خو الد بعض له افرادو څخه د خصام چي مصدر و، وګرځېدی نو حمل د "الد" پر "هو" باندي حمل د مصدر دی پر ذات باندي؟ ددې سوال ځواب بعضو مفسرانو دا ډول ورکوي چي مضاف محذوف ای هو ذو الد الخصام، او بعض يې حمل مبالغة بولي، کما یقولون في زید عدل، مظهري رحمه الله د "الد" ترجمه په اسم تفضیل سره کړې ده او "خصام" يې مصدر ګڼلی دی، فقال ای اشد الخصومة، وقال والخصام

مصدر خاصمه آه نور يې سوال او ځواب ته هيڅ تفصيل نه دی ورکړی، او روح البيان هم تفسير د "الد" په اسم تفضيل سره کړی دی حيث قال ای اشد في العداوة والخصومة للمسلمين على ان الخصام مصدرا آه، او روح المعاني او بيضاوي يې تفسير په شديد الخصومة سره کړی دی او اشاره يې ودې ته کړې ده چې "الد" اسم تفضيل نه دی بلکه صفت مشبه دی لکه احمر باتفاق النحاة، ولې چې الد په تشديد د دال وزن يې د احمر ويدل عليه ان جمع د الد ، لد په تشديد د دال ده لکه چې د احمر جمع حمر ده، او موئث د "الد" لداء دی لکه د احمر موئث چې حمراء دی.

درويش وايي: پر دې تقدير يې حمل پر هو صحيح دی لانه صفة مشبة او اضافت يې اضافت د صفت و فاعل ته ای هو شديد خصومة.

درويش وايي: چې هغه مفسرين رحمهم الله چې "الد" اسم تفضيل بولي او حمل يې پر هو روا بولي هغه وايي چې خصام مصدر نه دی بلکه جمع د خصم ده لکه بحار جمع د بحر وهو المنقول عن الزجاج يا صعاب جمع د صعب وهو المنقول عن البيضاوي رحمه الله ، نو پر دې تقدير اسم تفضيل چې الد دی مضاف سو الى ماهو بعض منهِ بلا تكلف.

درويش وايي: چې روح البيان چې "الد" اسم تفضيل بولي او خصام مصدر بولي په ځواب کې د سوال مذکور داسې وايي يعني اشارة چې د الد مفضل عليه محذوف ای اشد الناس او اضافة يې وخصام ته په تقدير د في بولي حيث يقول اشد في الخصومة.

درويش وايي: چې فهم د ځواب له عبارت څخه د روح البيان مما الهم لهذا العبد الفقير فهو سانح عزيز.

درويش وايي: چې مظهري رحمه الله يو روايت ضعيف و ابن عباس رضي الله عنه ته منسوب کړی دی چې په غزا کې د رجيع چې په هغه کې عاصم او مرثد هم وه بعض مسلمانان شهيدان سوه، نو دوو کسو د منافقانو وويل يا ويح

هؤلاء المقتولين الذين هلكوا الاهم قعدوا في اهلهم فانزل الله تعالى هذه الآية، دا قول د اکثرو مفسرانو څخه خلاف دی، ولي هغه يې په اخنس بن شريف کې نازل بولي کمامر.

درويش وايي: چي د حال سره د اخنس مذکور دا بيتونه ډېر زيبا دي.

تعصى الاله وانت تظهر حبه　　　هذا لعمری في الفعال بديع
لو كان حبک صادقا لاطعته　　　ان المحب لمن احب مطيع

حافظ شيرازي

بصدق کوش که خورشيد زايداز نفست
که از د روغ سيه روی گشت صبح نخست

يعنی صبح کاذب لانه يعقبه الظلام في الافق فيظهر كذبه للناس في قرب الشمس من الافق.

مسئله: فقهاء رح وايي که چا درواغ ويل او داسي يې وويله چي خدای ﷻ شاهدي دی چي زه صادق يم هغه په دغه وينا کافر کېږي، ولي چي خدای پاک يې شاهد د درواغو وباله.

درويش وايي: چي تر دې ډېري د پښتنو خبري لاندي کېږي، مثلا يو سړی وبل ته د تملق او غوړه مالی له لاري وويل چي خدای شاهد دی که ماته په يوه دعاء کي هېر کړی يې، او داغسي نه وه دا کفر دی وغير ذالک من اقوال الافاغنة.

درويش وايي: چي بيضاوي يو روايت په قيل سره راوړی دی حيث قال وقيل في المنفقين كلهم، دا احتمال نهايت ضعيف دی، او هيڅ چا د مفسرانو دا احتمال صحيح نه دی بللی، او ټوله سياق الآية ددې له دې احتماله څخه مخالف دی كما لايخفى.

الاعراب: پوه سه چي من يقول سره د صله مبتداء ده، او من الناس يې خبر دی.

سوال: څه فائده ده چي من یقول د انسانانو څخه دی، لانه اظهر من الشمس او سره ددې نحات وایي چي محط د فائده خو خبر وي وههنا لیس کذالک؟

ځواب: ددې اخبار فائده داده چي من یقول آه صرف او صرف انسان دی یعني د انساني کمالاتو څخه هیڅ شی پکښي نسته وهذا الخبر مفید، کمالایخفی، او علامه تفتازاني رحمه الله په حاشیه کي د کشاف ویلي دي چي من تبعیضي یعني په من الناس کي په تاویل د بعض الناس مبتداء ده، او من یقول آه یې خبر دی وهذا الخبر مما لاشک في کونه مفیدا، لکن علماء وایي چي د من تبعیضي مبتداء والی صرف علامه تفتازاني رحمه الله له قوته وفعل ته رایستلی دی، یعني لم یذهب الیه قبله من العلماء والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

درویش وایي: که ورته احتمال ما راوړی وایي حاسدانو به د خلو د غیبت په ډېرو سنګسار کړی وایي، ولي چي ماته د بعضو جاهلانو غیبت په دې ډول رسېدلی دی چي ما په قدوري وغیره کي د ذکر، دبر، خښتنینو، حشفه ترجمه په پښتو کړې ده، دوئ جاهلان وایي چي عبیدالله نه شرمېږي چي دغسي الفاظ وایي، نو زه دوئ ته وایم دغه الفاظ په عربي ژبه د علیه الصلوة والسلام پر پاکه ژبه جاري سوي دي او کتب د احادیثو مبارکه وو او د فقهاؤ رح هم په دغو عربي الفاظو سره ډک دي، نو درویش خو ترجمه په پښتو ژبه ددغو کتابو اخستې ده، نو درویش په پښتو کي ددغو الفاظو څرنګه پښتو ترجمه وکړي.

بیت

چشم بد اندیش که بر کنده باد　　غیب نماید هنرش درنظر

لکن درویش وایي چي کاروان د تصنیف د درویش پر مخ روان دی ستاسي په چون وچرا سره شاته نه راځي، بېغمه خپل غیبتونه کوئ، او د حسد په اور خپل زړونه سوځئ، د درمختار مقدمه خو لطفا مطالعه کړئ او کاشکي د درمختار په مقدمه دوئ پوهېدلای.

وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾

پوه سه: چي مفسرين رح په متفقه ډول ددې آيت داسي ترجمه کوي، او هغه وخت دغه منافق اخنس بن شريف چي ستا له مجلس څخه رجوع وکړي او يا ولي او مالک وګرځي د يو ځای نو دي سعي کوي په مځکه کي ددې لپاره چي دی فساد وکړي، او دی هلاک کړي کښت د خلګو يعني اور ورواچوي او مواشي د خلګو او د خدای نه دی خوښ په مځکه کي فساد.

فائده: اخنس مذکور چي دغسي هم وکړه او دده او د ثقيف د قبيلې تر منځ عداوت و، نو اخنس د شپې له خوا ورغلی او د ثقيف د قبيلې کښتونو ته يې اور واچوی او مواشي ددوئ يې ورمړه کړه.

فائده: سعي په لغت کي چابک تګ ته د پښو وايي، او دلته مجازا په کوشش کي په يو کار کي مستعمل دی.

پوښتنه: سعي په معنا حقيقي او مجازي دواړو کي مخصوص په مځکه پوري دي، نو د في الارض څه فائده ده؟

ځواب: په راوړو کي د ارض اشاره ده وکثرت ته د فساد دده، ولي لفظ د ارض ټولو اجزاؤ ته د مځکي شامل دی، وعموم الظرف يعني الارض يستلزم عموم المظروف يعني الفساد.

فائده: حرث کښت ته وايي د هر شي کښت چي وي، که غنم وي او که جوار وي وغيرهما.

پوه سه: چي حرث او نسل که څه هم دواړه مصدر دي ليکن دلته په معنا د مفعول دي، قاله صاحب روح البيان.

فائده: که څه هم بغض او محبت د شي په منځ کي واسطه لري مثلا زيد له عمره سره نه بغض لري او نه محبت ورسره لري، لکن په ټوله قرآن مبارک

کي عدم محبت د خدای ﷻ د شي سره په اتفاق د مفسرینو رح په معنا د عدم رضاء د خدای ﷻ ده بلکه د بغض او غضب د خدای ﷻ ده، فلا ینبغی للمؤمن ان یعمل العمل الذي ورد فیه انه تعالی لایحبه، لانه تعالی یغضب علی عامل العمل المذکور.

فائده: عطف د "یهلک الحرث والنسل" پر "یفسد فیها" باندي عطف د خاص پر عام دی لان الاهلاک المذکور من جملة الافساد، وفائدة العطف التنبیه علی شدة وخامة هذا النوع من الافساد ای اهلاک الحرث والنسل لتصمنه مفاسد اخری کما لایخفی.

درویش وایي: چي په روح البیان او روح المعاني کي داسي سوال او ځواب موجود دي، چي خدای ﷻ انسانان او حیوانان وژني او پر مېوو د درختو بې وخته ژلۍ اورو وي چي ټولي مېوې فاسدي سي وهکذا نور ورته کارونه کوي، نو دا کارونه افساد نه دی، او خدای جل سلطانه وایي ﴿والله لایحب الفساد﴾ قال العلامه الآلوسي رحمه الله في جوابه ان الافساد في الحقیقة اخراج الشیئ عن حالة محمودة لا لغرض صحیح وذالک غیر موجود في فعله تعالی ولا هو امر به وما نراه من فعله جل سلطانه افسادا فهو بالاضافة الینا، واما بالنظر الیه تعالی فکله صلاح وله تعالی فیه حکم محمودة لاتحصی واما امره باهلاک الحیوان مثلا لاکله فلا صلاح الانسان الذي هو زیدة هذا العالم السفلی.

درویش وایي: چي حاصل د کلام د علامة البرسوي رحمه الله او د علامه آلوسي رحمه الله دادی چي په دلائل نقلیه او عقلیه سره دا ثابته ده چي رب جل سلطانه حکیم مطلق دی او هیڅ شی او هیڅ کار دده له حکمت او فائدې څخه خالي نه دی که یې ځوک په حکمت وپوهېږي، او که نه نو د خدای ﷻ کارونو ته افساد نه سي ویل کیدای بلکه خالي عن الفائدة هم نه دي بخلاف افعالنا فافهم.

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ

او چي وبه ويل سوه اخنس ته پر طريقه د نصيحت چي وېرېږه له خدايه يعني اهلاکه د حرث او نسل د خلګو مه کوه.

أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ

نو دی باعثه کړی عزت او تکبر د جاهليت يعني چي په څه به ماته ناصح نصيحت کوي بالاثم ای علی الاثم يعني نور پر خپل افساد ټينګ سي.

فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ ۚ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾

نو ده لره کافی دی جهنم جزاءً وعذاباً في الآخرة.

پوه سه: چي جهنم نوم دی د دار العقاب في الآخرة که اور وي او که زمهرير وي، که څه هم په اصل لغت کي مرادف د اور دی، او هر آئينه بدفراش دی جهنم وهو المخصوص بالذم المحذوف.

درويش وايي: چي د ابن مسعود ﷺ څخه روايت دی چي د لويو ګنهو څخه دا خبره د سړي ده چي يو ناصح وده ته ووايي اتق الله دی ورته ووايي چي ته خپل ځان ښه کړه، ومثل هذا الجواب رائج في جهلة الناس في زماننا ايضا، روی انه قيل لعمر بن الخطاب ﷺ اتق الله فوضع خده على الارض تواضعا لله ﷻ، وهکذا روی عن عمر بن عبد العزيز رحمة الله عليه ذالک الملک العادل انه قيل له اتق الله وکان راکبا على فرس فوثب عن الفرس ووضع محاسنه على الارض ثم قال للقائل ماحاجتک.

فائده: لفظ د "حسب" مصدر دی په معنا د فاعل دی او مبتداء د جهنم يې خبر دی، او جنهم غير منصرف دی، للعلمية والتانيث السماعي، او بعض علماء وايي چي جهنم لفظ فارسي دی، او اصل يې ګهنام و فعرب بابدال الکاف الفارسي بالجيم کما هو القانون مثل لجام ولګام او الف يې ځندي حذف کړی، نو پر دې تقدير عدم انصراف يې په سبب د عجميت او علميت دی.

تمهید: پوه سه چي شراء په عرف کي د فقه شریفي بذل الثمن لتحصیل المبیع، یعني ورکول دي د روپو، مثلا لپاره د لاسته راوړلو د مبیع هر شی چي و، نو مقصود د مشتري مبیعه وي، ودې ته په پښتو کي رانیول وایي، او بیع ورکول د مبیع دی او لاس ته راوستل د ثمن دي نو مقصود بالذات د بائع ثمن دی چي دې ته په پښتو کي خرڅول وایي، لکن فقهاء رح وایي چي لفظ د شراء او بیع د اضدادو څخه دي، یعني دا دواړه لفظه په دواړو معناوو کي مستعملیږي لکه چي په راتلونکي آیت کي چي لفظ د شراء راغلی دی په معنا د بیع، نو د آیت معنا داده.

بعض خلګ یعني مجاهدین د مسلمانانو داسي دي چي خپل ځانونه خرڅوي یعني خپل ځانونه قربانوي او خپل وینه تویوي په غزاء کي د کافرانو سره لپاره د تحصیل د رضاء الهي په سبب داعلاء کلمة الله، نو دغو مجاهدینو خپل ځانونه لکه ثمن ګرځولي دي او مرضات الهي لکه مبیعه یعني مقصود بالذات ددوئ طلب ده رضاء الهي ده، او خپل ځانونه او وینې یې ثمن ورته ګرځولي دي، قال الله عزوجل في بیان حال هولاء

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِىْ نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰۷﴾

او بعض د خلګو څخه یعني مسلمانان چي ښندي او خرڅوي خپل ځان. درویش وایي: چي اګرچي شان نزول ددې آیت خاص خلګ وه کماسیئاتي لکن عبرت عموم لره د لفظ دی خصوص لره د مورد نه دی، نو ځکه یې مظهري رحمه الله علیه داسي تفسیر کړی دی، ای یبیع ویبذل في الجهاد او الامر بالمعروف والنهی عن المنکر، او درویش داهم پر زیاتوي، او کلمة الحق عند سلطان جائر، او روح البیان ډیر تعمیم پکښي کړی دی ای یبذل نفسه في طاعة الله من الصوم والصلوة والحج والزکوة والجهاد وتوصل بذالک

الی وجدان ثواب الله الخ، لپاره د طلب د رضا د خدای ﷻ نو مرضات مصدر میمي دی، او خدای ﷻ ډېر مهربانه دی پر بندګانو.

درویش وایي: چي دا د رب العزت ډېره غټه مهربانی ده چي زموږ نفسونه زموږ مالونه یې ټوله خاص ملک او حق د خدای ﷻ دي او بیا هم خدای ﷻ دا خپل خاص ملک له موږ څخه رانسي او په عوض کي په ورځ د قیامت هغه نعمتونه د جنت من الحور والقصور والماکولات الشهیة والمشروبات لذیذة، راکوي چي مالاعین رئت ولا اذن سمعت ولاخطر علی قلب بشر یعني بالتفصیل، او هم دا ټوله رحمةً او احساناً واکراماً وفضلاً راکوي فما نبغی غیرها.

پوه سه: چي بعض مفسرین شان نزول ددې آیت داسي بیانوي چي صهیب بن سنان الرومي ﷺ چي عمر یې سل کاله و، له مکې څخه ووتی په نیت د هجرت الی دار رسول الله ﷺ یعني المدینة المنورة او دده سره څو نفره نور هم ملګري وه، نو یو څو نفره د کفارو د قریشو په دوئ پسي ووتل، او دده ملګري کسان یې په شهادت ورسول او د صهیب سره خپل بغل ځولی د غشو ډکه ورسره وه، او صهیب ﷺ د غشو په وشتلو کي ډېر مهارت درلودی او غشی یې نه خطاکاوه، نو قریشوته یې وویل یامعشر القریش چي تاسو پوهېږئ او خبر یاست چي په ټوله مکه کي زه ډېر مصیب غشي وشتونکی یم او قسم په خدای دی چي زه به هر غشی ستاسي د یوه پر زړه لګوم، او قسم په خدای دی چي تاسي مانه سئ نیولای چي زما په بغل ځولۍ کي هرڅو غشي دي یو یو ستاسي به مړه نه کړم، وروسته چي زما غشي خلاص سي بیا نو افعلوا بي ماشئتم، او دا خبره یې هم ورته وکړه چي زه شیخ کبیر سالخورده یم زما وجود په مکه کي تاسي ته څه فائده ده، او صهیب ورته زیاته کړه چي زما په کور کي یعني په مکه مکرمه کي ډېر مال او نقود سته ورسئ هغه ټوله یوسئ او ما واسلام او هجرت سره پرېږدئ کفارو دا خبره ومنل او دی یې خوشي کړی، نو څه وخت چي صهیب ﷺ

مدینني ته ورسیدی اولین ملاقات یې د حضرت ابو بکر ﷺ سره وکړی، حضرت ابو بکر ﷺ وده ته وویل ربح البیع یاصهیب یعني گټوره بیع دي وکړه؟ صهیب ورته وویل وما ذاک یا ابابکر فاخبره ابوبکر ﷺ بما نزل في شانه ای هذه الآیة ففرح صهیب بذالک جداً.

درویش وایي: چې پر دې شان نزول شراء پر خپله معنا ده ولې چې صهیب خپل ځان له کفارو څخه د قریشو رانیوی یعني خلاص یې کړی په بذل د خپلو اموالو.

پوه سه: چې دغه واقعه حارث بن ابي اسامه په خپل مسند کې او ابن ابي حاتم د سعید بن المسیب ﷺ څخه په ډېره مختصره توگه روایت کړی دی او په ځای کې یې د ابو بکر ﷺ نبي ﷺ ذکر کړی دی یعني علیه الصلوة والسلام ربح البیع ورته وویل، او دا حدیث صحیح دی پر شرط د مسلم وان لم یخرجه.

فائده: صهیب ﷺ صحابي معروف دی او په اصل رومي نه و بلکه عرب و لکن په کوچنیوالي رومیانو غلاکړی و، نو ځکه نو د رومي په نامه مشهوره و، او روح المعاني وایي، ټوله شیعه گان او بعض د اهل سنتو هم وایي چې دا آیت په شان کې د علي ﷺ نازل سوی دی، یعني لکه په بخاري او نورو کتابو د احادیثو کې چې راغلي دي چې رسول کریم ﷺ چې د مکې مکرمې څخه هجرت کاوه، نو علي ﷺ یې راوغوښتی چې ته راسه زما پر بستر ننه شپه پرېوزه ولې چې نن کفار مکه زما کور تر محاصره لاندې نسي زما د قتل لپاره، نو علي هم دغسې وکړه نو گویا علي ﷺ خپل ځان خرڅ کړی لپاره د رضا الهي.

درویش وایي: چې پر دې شان نزول هم شراء مذکور في الآیة بمعنی البیع کما لایخفی.

پوه سه: چې آلوسي رحمه الله په روح المعاني کې وایي چې کواشي په خپل تفسیر کې ددې آیت په شان نزول کې داسې ویلي دي چې دا آیت په شان کې د زبیر بن العوام ﷺ او د مقداد بن الاسود ﷺ نازل سوی دی چې څه وخت چې خبیب ﷺ حارث نامی کافر په بدر کې وژلی و، نو زامنو د حاث دا کوشش

کوی چي خبیب لاس ته ورسوي چي د پلار په عوض کي یې مړی کړي خو آخر الامر خبیب ﷺ ژوندی په لاس ورغلی چي قصه به یې زه عنقریب درته وکړم ان شاء الله تعالی، نو زامنو د حارث خبیب ژوندی په دار کړی په تنعیم کي او بیا یې په نېزه په ځیګر کي وواهه چي خبیب ﷺ اخر شهید سو او څلوېښت ورځي او شپې په هغه دار ځړېدی او څلوېښتو کسانو به پیره پر کوله چي نبایده د مسلمانانو له خوا څوک رانه سي او دی یو نسي، نو علیه الصلوة والسلام یوه ورځ وویل "من ینزل خبیبا عن خشبته ای خشبة التي هو علیها فله الجنة" نو زبیر بن العوام او مقداد بن الاسود وویل چي موږ یې راکښته کوو، او مدینې ته یې راوړو، نو دا آیت نازل سو ددغو دوو صحابه وو په باره کي.

درویش وایي: چي په دې تقدیر هم شراء چي په آیت کي ذکر ده په معنا د بیع ده یعني دغو دوو صحابه کرامو خپل ځانونه خرڅ کړه په عوض کي یې ثمن د جنت تر لاسه کړی.

درویش وایي: چي تفصیل د قصې په روایت د بخاري د ابي هریره ﷺ څخه دادی چي آنحضرت ﷺ لس نفره عینا یعني د معلومات د راټولولو لپاره واستول او امیر یې عاصم بن ثابت وټاکی، نو بني لحیانو ته د هذیل د قبیلې چا ددغو صحابه کرامو ﷺ راپور ورکړی، نو هغه سل کسان تقریبا غشي ویشتونکي پسي راووتل، نو چي عاصم ﷺ او ملګرو دده دوئ ولیدل نو یوې غونډۍ یا کوچني غره ته پورته سوه او د هذیل د قبیلې سل کسه شاوخوا پر هغه غره یا غونډۍ راوګرځېدل. او کافرانو صحابه کرامو ﷺ ته اعلان وکړی چي که تاسي په رضا ځانونه موږ ته په لاس راکړئ موږ ستاسو څخه یو هم نه وژنو.

درویش وایي: چي دا خو لفظ د بخاري دی، او مظهري رحمه الله تر دغو تورو وروسته دا توري زیات کړي دي (وانا والله لانرید قتلکم بل نرید ان نصیب شیئا من اهل مکة) والله اعلم بحال زیادة المظهري رحمه الله، نو عاصم وویل چي زه خو په امان کي د کافر ځان په لاس نه ورکوم یعني له غره څخه نه ورکښته کېږم، او په روایت د مظهري رحمه الله داسي یې وویل "اللهم اني

Scanned by CamScanner

الیوم احمی لک دینک فاحمی لحمي" خدایه زه ساتم نن ورځ ستا دین ته وساتې زما غوښې، او د بخاري په کتاب کې صرف دغه الفاظ د عاصم موجود دي "اللهم اخبر عنا رسولک" نو جنګ تر منځ د لسو صحابه کرامو او د سلو کسانو کافرانو شروع سو، نو کافرانو عاصم د اوو کسانو صحابه وو سره په شهادت ورسول، او آنحضرت ﷺ او مسلمانانو ته خبر مدینې ته وروسېدی، وبقی خبیب وزید وعبدالله ابن طارق ﷺ، نو هذیل چې عاصم یې قتل کړی اراده یې وکړه چې سر یې ځندي پرېکړي، نو خدای ﷻ غالبوزي پیدا کړې چې څوک به عاصم ته ورنژدې کېدی غالبوزو به یې په سترګو غوږونو او نورو ځایونو باندي نېښونه ورجګ کړه، نو آخر کفار د عاصم د سر له پرېکېدو بېزاره سوه نو دې ساتني ته حمی الدبر وایي، بیا خدای ﷻ یوه وریځ پیاد کړه او باران شروع سو او شیله د اوبو ډکه راغله او عاصم یې یوړی ولي چې عاصم ﷺ پخپل ژوند کي داسي قسم کړی و، چې نه به مشرک ته لاس وروړم او نه به مشرک ماته لاس راوړي نو خدای ﷻ په دې قسم کي دی حانث کړی، یعني د کافر د لاس وروړلو څخه یې وژغوری او هغه پاته درې کسان په عهد او امان د کافرانو ورته راکښته سوه نو کافرانو ددوئ د کمانو تناونه خلاص کړه او ددوئ لاسونه یې په وتړل نو عبدالله وکافرانو ته وویل چې دا اول عذر چې تاسو له موږ سره کوی لاسونه. مو ولي راتړلي دي زه نه درسره ځم او زه په دا نورو اوو پسي اقتداء کوم فجرروه وعالجوه نو کافرانو دی کش کړی او ډېر کوشش یې پر وکړی خو عبدالله ځان پر مځکه اچولی و، اخیر کافرو هغه قتل کړی.

درویش وایي: چې دا خو الفاظ د بخاري وه، او مظهري رحمه الله بل ډول حکایت د عبدالله له حاله کړی دی والله اعلم، او کفارو د هذیل، خبیب او زید بن دثنه ﷺ له ځانه سره بوتله مکې مکرمې ته لپاره د خرڅولو، ابن اسحاق مؤرخ د مغازي او ابن سعد وایي چې زید صفوان بن امیه (چې وروسته بیا مسلمان سوی دی) رانیوی چې د امیه بن خلف یعني د پلار په

ځای کي يې مړ کړی، نو صفوان خپل مريی چي نسطاس يې نوم و (او دا هم وروسته مسلمان سوی دی) چي تنعیم ته يې بوزه او هورې يې قتل کړه، نو قريشو چي دا واورېده چي زيد نن په تنعيم کي قتل کېږي، نو ډېر نفر هورې جمع سوه چي په دې جمله کي ابو سفيان هم و (چي دی هم بيا وروسته مسلمان سوی دی) نو ابو سفيان وزيد ته وويل چي ستا دي قسم په خدای وي چي ستا په زړه کي دا خوښه ده چي ستا په ځای کي محمد ﷺ وايي او غاړي يې پرې سوي وايي او ته پخپل کور کي وايي، نو زيد ؓ ورته وويل چي زما دا نه ده خوښه چي محمد ﷺ پخپل ځای کي اوس دی يو ځوز په جګ سي چي دی په خوږ سي او زه کور ناست يم.

درویش وايي: چي دا دی محبت د اصحابو ؓ د آنحضرت ﷺ سره اللهم ارزقنا حبک وحب حبيبک وحب من يحبک آمين، ابو سفيان وويل چي مانه دی ليدلی هيڅ څوک چي دونده محبت دي له چا سره لري لکه محبت د اصحابو د محمد ﷺ له ده سره بيا نسطاس ورولاړ سو او زيد يې قتل کړی.

پوښتنه: زيد يې ولي وتنعيم ته د وژلو لپاره واستاوه؟

ځواب: قريشو د مکې قتل په حرم کي روا نه باله او تنعيم له حرمه څخه خارج دی، نو ځکه څوک چي عمره کوي و تنعيم ته ځي او له هغه ځايه احرام د عمرې تړي او يا د جمراني څخه چي هغه هم له حرمه خارج دی، او خبيب ؓ زامنو د حارث رانيوی چي په عوض کي يې د خپل پلار حارث چي خبيب ؓ په بدر کي وژلی و په قصاص کړی، او خبيب ؓ د حارث د زامنو په کور کي زولنې په پښو کي بندي و، نو دوئ خپل قريبان سره راټول کړه چي د خبيب د قتل تماشه وکړي، نو د صبا ورځي د قتل پروګرام يې بسته کړی، خبيب چي په دې خبر سو نو د بعضو لوڼو څخه د حارث يې د سر د خريلو چاړه وغوښتل چي زېر ناف په وخريي، هغې ښځي چاړه ورکړه دا ښځه وايي چي زما فکر نه و چي زما يو کوچنی زوئ خبيب ته ورغلی دی او خبيب هغه کوچنی پر ورانه کښېنولی و او چاړه يې په لاس کي وه، نو

ښځه وايي چي ما لويه بغاره وکړه په گمان ددې لکه چي خبيب زما زوئ قتل کوي، نو خبيب ﷺ وهغې ښځي ته وويل ته مه بېرېږه ستا زوئ نه وژنم ولي چي د اسلام په دين کي غدر نسته.

فائده: دا ښځه وايي چي قسم په خدای دی چي ما تر خبيب ښه بندي نه دی ليدلی، دا وايي چي قسم په خدای دی چي ما يوه ورځ دی وليدی چي د انگورو واښکی يې تازه په لاس کي و، او انگور يې خوړله او دی په اوسپنو کي هم تړلی و، او په ښار کي د مکې هيڅ مېوه هم نه وه، نو دا وايي دا يو رزق د خدای له خوا ده ته مقرر و.

درويش وايي: چي کفار مکه دومره سنگدله وه چي سره ددغو واقعو يې ايمان نه راوړی او د خبيب ﷺ وقتل ته تيار سوه، راوي وايي چي زامنو د حارث خبيب ﷺ د حرم له ځايه د حل وځای ته وه ايستی لپاره د قتل نو دوئ چي دی ودار ته پورته کاوه نو خبيب ورته وويل چي ما پرېږدئ چي زه دوه رکعته نفل وکړم، نو دوئ هم اجازه ورکړه (نو د خبيب ﷺ څخه دا دوه رکعته لمونځ تر دې اوسه پوري په ميراث پاته دی چي څوک چي صبراً يعني ياحق يا ناحق وژل کېږي دغه دوه رکعته نفل کوي) نو خبيب ﷺ بنو الحارث ته وويل چي که تاسي دا گمان نه کولی چي خبيب له مرگه بېرېږي ما به دا دوه رکعته لمونځ ډېر اوږد کړی وايي او بيا خبيب دا ښرا د حارث وزامنو ته وکړه اللهم احصهم عدداً واقتلهم برداً ولاتبق منه احداً، او بيا خبيب دا شعرونه وويل

ولست ابالي حين اقتل مسلما   على شق كان لله مصرعی
وذالک في ذات الاله وان يشاء   يبارک في اوصال شلو ممزع

نو خبيب يې تخت ته د دار پورته کړی او ابو سروعة د حارث زوئ ورغلی په نېزه يې ووهي، نو خبيب ﷺ وويل اللهم بلغ سلامي رسولک، او محمد بن عمر بن سلمه د اسامة بن زيد څخه روايت کړی دی چي موږ د عليه السلام څخه واورېده چي وه يې ويل عليه السلام ورحمة الله وبرکاته، او

علیه السلام وویل چي هذا جبرئیل یقروئني من خبیب ﷺ السلام، نو چي آنحضرت ﷺ خبر د قتل او دار د خبیب ﷺ ورسېدی نو یې وویل چي څوک دی چي خبیب ﷺ له تختې څخه د دار راکښته کړي وله الجنة، فقال الزبیر ﷺ انا وصاحبي المقداد ﷺ بن الاسود، نو دوئ دواړه نوموړي صحابه د مدینې څخه رهي سوه، نو د شپې به یې مزل کاوه د ورځ به یو ځای پټ وه حتی چي تنعیم ته یې ځان ورساوه د شپې، او د خبیب ﷺ پر دار څلوېښتو کسانو پیره کوله چي د خبیب ﷺ مړی څوک مسلمان یونه سي، نو دا دوه کسان صحابه چي وروه رسېدل پیره داران بیده وه، نو خبیب یې راکښته کړی، او څلوېښت ورځي دده د قتل تېري سوي وې او بدن مبارک یې لوند و، هیڅ تغیر یې نه و کړی، او خبیب ﷺ پر خپل تپ د نېزې لاس ایښی و، او لړ لړ وینه ځندي بهېدل اللون لون الدم والریح ریح المسک، نو زبیر ﷺ خبیب ﷺ پر آس د شا له خوا وتړی او دوئ را رهي سوله د مدینې پر خوا، یو ګړی وروسته کفار راوېښ سوه چي وه یې کتل خبیب نسته. نو قریش یې خبر کړه، اویا کسان پر آسانو پسي سپاره سوه، چي دا سپاره ورنژدې سوه، زبیر ﷺ خبیب له آسه وغورځاوه او مځکي دستي خبیب ونس ته تېر کړی خبیب ورک سو، نو ځکه په مسلمانانو کي خبیب ﷺ په بلیع الارض سره ملقب سو، او هغه دوه کسان سلامت ومدینې منورې ته ورسېدل او ماجرا قصه یې وعلیه الصلوة والسلام ته وکړه، او جبرائیل ﷺ د علیه الصلوة والسلام سره موجود و، جبرائیل ﷺ وویل یامحمد ان الملائکة لتباهي بهذین من اصحابک یعني الزبیر والمقداد بن الاسود فنزل فیها ومن الناس من یشتری الآیة وقد مر من قیل ناقلا من تفسیر الآلوسي.

درویش وایي: چي ددې قصې و بعضو معجزاتو ته د آنحضرت ﷺ او بعضو کراماتو ته د خبیب ﷺ دي مسلمانان غوږ ونسي او د کمزورو مسلمانانو د زړونو وسوسې به هم دفع سي ان شاء الله.

(۱) خبر د شهادت د عاصم او ملګرو په دغه ورځ صحابه کرامو ﷺ رسول الله ﷺ ته په مدینه منوره کي ورساوه، وهذا معجزة الرسول ﷺ.

(۲) د هذیل قبیلې چي غوښته چي د عاصم ﷺ سر څندي پرې کړي خدای ﷻ دوئ د غالبزو په لښکر څندي وساتی، دا د عاصم کرامت و او د علیه الصلوة والسلام معجزه وه لانه قد ثبت في کتب العقائد ان کرامة الولي معجزة للنبي الذي هذا الولي على دینه.

(۳) خدای ﷻ باران وه اورا وه چي شېله د اوبو ډکه راغله د عاصم ﷺ جسد مبارک یې یوړی الی حیث شاء الله تعالی او داهم د عاصم کرامت او د علیه السلام معجزه وه کمامر آنفاً.

درویش وایي: چي سبب د جسد مبارک د عاصم د اوبو وړلو هم موږ ذکر کړی فتذکر.

(۴) د حارث لور چي وایي ما یوه ورځ د خبیب په لاس کي د انګورو واښکی ولیدی چي ده انګور خوړله الی اخیر ماذکر من قبل، او دا هم کرامت د خبیب ﷺ و ومعجزة للنبي ﷺ کمامر آنفاً.

(۵) خبیب ﷺ چي دا وویل چي خدای ﷻ دي زما سلام وعلیه السلام ته ورسوي او هغه په واسطه د جبرائیل و علیه الصلوة والسلام ته ورسېدی وهذا ایضا کرامة الخبیب ﷺ ومعجزة للنبي ﷺ.

(۶) علیه الصلوة والسلام چي د خبیب ﷺ وسلام ته جواب ورکړی کمامر بیانه دا معجزه د علیه السلام ده.

(۷) زبیر بن العوام او مقداد بن الاسود رض چي خبیب ﷺ له داره راکښته کړی الی آخیر مامر سابقاً ففیه کرامة الخبیب ومعجزات لرسوله کما لایخفی.

(۸) زبیر چي د خبیب مړی له آسه وغورځاوه او مځکي خپل نس له یوړی کمامر آنفاً فهذا ایضا کرامة الخبیب ﷺ ومعجزة للنبي ﷺ.

درویش وایي: چي بعضي ضعیفه مسلمانانو ته شاید په زړه کي شیطان دا وسوسه ور واچوي چي خبیب ﷺ ته چي دی موثق بالحدید هم وو انګور

خو به یوې ملکي راوړه، نو دې ملکي دا نه سوه کولای چي دی له بنده خلاص کړي او له مکې څخه یې وباسي د مدینې پر خوا؟

ځواب: کولای یې سوای لکن د خدای له خوا امر نه و ورته سوی.

پوښتنه: د رب جلا وعلا په دې کي څه حکمت و؟

ځواب: حکمت آلهي دا و چي د خبیب ﷺ ایمان او تصدیق نور هم ټینګ سي او دا بند او آئینده مرګ او شهادت ورته سپک سي ولي د مرګ سختي خو یو ګړی وي او د شهادت رتبه علیا خو ابدي ده.

پوښتنه: علیه الصلوة والسلام زبیر او مقداد رض ته اجازه ورکړه چي د خبیب مړی دي له داره کښته کړي او را یې وړي، دا کار خو د جبرائیل له طاقته هم پوره و؟

ځواب: هو! لکن آمر الهي نه و په دې کي څه حکمت د خدای ﷻ و، او دا چي په دې کار سره زبیر او مقداد رض ته درجه علیا په جنت کي ورکړي او کرامة د خبیب ﷺ چي بلیع الارض سو په خپلو سترګو وویني تاچي نور به یې ایمان قوي سي، قال الشاعر

بقدر الکبد تکتسب المعاني ومن طلب العلی سهر اللیالي

یعني لکه زبیر او مقداد چي ټوله شپه بیداره وه مزل یې کاوه کمامر، او یا د شپې د تهجد د لمانځه لپاره سړی خوب پرېږدي او د خدای په عبادت کوي وي وامثال ذالک.

تروم العز ثم تنام لیلا یغوص البحر من طلب الآلي

پوښتنه: څه حکمت و چي د عاصم ﷺ د سر د پرېکېدو لپاره چي کافران ورغله خدای ﷻ هغه کافران د غالبزو په لښکر ده د سر له پرېکېدو څخه وتښتول، او بیا جسد مبارک د عاصم شېلي د باران په اوبو سره الی ماشاء الله یو وړی؟

ځواب: یو حکمت خو دا و چي خدای پاک خپل قدرت او د عاصم کرامت وکافرانو ته وښود، او بل حکمت دا و کمامر چي عاصم په خپل ژوند کي دا قسم کړی و چي زه به مشرک نه مسه کوم او نه به مشرک زما جسد مسه

کړي، نو خدای ﷻ دده قسم پر ځای کړی.

درویش وایي: چي په قتل کي د عاصم او د زید او د خبیب ؓ چي بیان د هغو تېر سو ډېري معجزې او کرامتونه او بیان د محبت د اصحابو ؓ د آنحضرت ﷺ مندرج دي.

د تعجب خبره: امام مظهري رحمه الله ددې آیت په شان نزول کي دوه متناقض بیان کړي دي، اول ده ویلي دي چي دا آیت په شان کي د سریة الرجیع نازل سوی دی، او د ابن اسحاق او ابن سعد یوه قصه یې رانقل کړې ده چي علیه السلام ته یو څو نفره د بنو لحیان له قبیلې څخه راغله او منافقانه ایمان یې راوړی، څو ورځي وروسته یې د علیه الصلوة والسلام څخه وغوښتل چي ته یو څوک راسره کړه چي زموږ قوم ته تبلیغ د اسلام وکړي، نو علیه الصلوة والسلام حضرت خبیب بن عدي الانصاري او مرثد الغنوي او خالد بن بکیر او عبدالله بن طارق او زید بن الدثنة او عاصم بن ثابت ؓ ورسره کړه او عاصم بن ثابت ؓ یې امیر وګرځاوه، او متصل ددغه سره مظهري حدیث د بخاري راوړی دی کمامر تفصیله، د تعجب ځای دادی چي په روایت کي د ابن اسحاق کمامر آنفاً شپږ کسه ورسره کړه هغو منافقانو چي دا کسان صحابه کرام ؓ د ځانه سره بوتله نو غدر یې ورسره وکړی او ټوله یې شهیدان کړه یا یې پر کفارو د مکې خرڅ کړه، او د بخاري په حدیث کي خو لس کسه ذکر سوي دي چي په هغو کي عاصم او خبیب او زید بن الدثنة ؓ هم ذکر سوي دي، او د بخاري د حدیث متصل بیان او د قتل د عاصم او د زید او د خبیب ؓ متصل بیان هم تاسو واورېدی. یو تناقض خو دادی چي په روایت کي د ابن اسحاق شپږ نفره ذکر سوي دي او د بخاري په روایت کي لس نفره ذکر سوي دي، او بل تناقض دادی چي په روایت کي د ابن اسحاق دا شپږ کسه په غدر سره بېول سوي وه، یعني منافقانو د علیه السلام سره غدر او چم وکړی، او د بخاري په رویت کي خو لسه کسه علیه الصلوة والسلام پخپل اختیار د جاسوسۍ لپاره استولي

وه، او بل تناقض دادی چي د سرية الرجيع موضوع بېله واقعه ده او د لسو کسانو استول د جاسوسۍ لپاره بېله او جلا واقعه ده، نو څرنګه مظهري رحمه الله دواړي واقعې سره متصل کړي دي، او دا يې هم نه دي ويلي دي چي ابن اسحاق داسي وايي او بخاري داسي وايي يعني ترديد يې نه دی کړی، او بل تناقض دادی چي عاصم او زيد او خبيب رضي الله عنه خو داسي نه سي کېدای چي په دواړو واقعو کي دي شهيدان سوي وي، نو درويش چي والله اعلم بمراد المظهري رحمه الله في ضم الروايتين المذكورتين بدون الترديد بينهما.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً

ددې آيت شان نزول مفسرينو رح داسي بيان کړی دی، چي يو څو نفره مسلمانان چي له يهودو څخه وه او په اسلام مشرفه سوي وه لکه عبدالله بن سلام واضرابه وعليه الصلوة والسلام ته راغله او داسي يې وويل چي موږ په يهوديت کي تعظيم د يوم السبت کاوه، نو موږ ته اجازه راکړئ چي په اسلام کي هم موږ ددې ورځي تعظيم کوو، او دا يې هم ورته وويل چي تورات خو هم کتاب الله دی، نو موږ ته اجازه راکړئ چي د تهجد په لمانځه کي موږ تورات وايو، او بل يې دا ورته وويل چي موږ د يهوديت په وخت کي د اوښ غوښي او شيدې نه خوړلې، نو پسله اسلام که موږ هغه نه خورو نو څه حرج دی، اخرجه ابن جرير عن عکرمة رضي الله عنه فنزلت هذه الآية.

پوه سه: چي "السلم" په کسره سره د سين او په فتحه سره انقياد او اطاعت ته وايي، نو ځکه دا لفظ په صلح او اسلام کي مستعملېږي.

فائده: کافة " يا حال دی له ضميره د "ادخلوا" يعني په اسلام کي د بل دين احکام مه ګډوئ لان تلک الاحکام منسوخة نسخها القران والاسلام، نو معنی داده چي حال کون ستاسي چي ټوله به په اسلام کي ياست او ستاسي سره به بل شی نه وي، او يا "کافة " حال ده د "سلم" څخه يعني حال کون د اسلام چي ټوله به وي يعني د اسلام له دين سره به د بل دين احکام نه وي والمآل واحد.

سوال: سلم" خو مذکر دی او "کافة " خو موئث دی لوجود تاء التانیث فیه بیضاوي ددې سوال په ځواب کې داسي ویلي دي لانها توئنث کالحرب یعني لفظ د "سلم" موئث سماعي دی لکه مقابل د هغه چي حرب دی او بیضاوي بیا یو شعر د سلم او د حرب پر تانیث شاید هم راوړی دی، وتبع البیضاوي المظهري کما هو دینه، آلوسي او برسوي دا ځواب د بیضاوي رد کړی دی او دوئ وایي چي تاء د "کافة " وکذا قاطبة وعامة د تانیث لپاره نه ده بلکه لپاره د نقل د کلمه ده د صفیت څخه ومعنی ته د کل او جمیعا.

درویش وایي: چي دا شان نزول رائیه د اکثرو مفسرانو ده، او بعض مفسرین رح وایي چي دا آیت په باره کي د منافقینو نازل سوی دی، نو معنا د آیت داده چي ای هغه کسانو چي په دین کي د اسلام ظاهرا او قولا داخل سوي یاست داخل سئ په دین کي د اسلام په ټوله معنا یعني ظاهرا او باطنا یعني نفاق پرېږدئ، او بعض مفسرانو نور احتمالونه هم راوړي دي چي له مقام سره مناسبت نه لري.

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۭ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۰۸﴾

او تاسي متابعت مه کوئ د گامونو د شیطان ولي چي شیطان ستاسي دښمن او بین العداوت دی.

پوه سه: چي مطابعت د گامونو د شیطان استعارةً مستعمل سوی ده او مراد له خطوات الشیطان څخه وسوسې دده دي مثلا اهل کتابو ته یې دا وسوسه په زړونو کي وراچوله چي تاسي خپل مال او عیال په ظاهري او قولي اسلام سره وساتئ ستاسي دین خو حق دی، وامثال ذالک من وساسه وخطراته حفظنا الله منها.

پوه سه: چي د جابر بن عبدالله څخه روایت دی چي یوه ورځ عمر بن الخطاب ﷺ و رسول الله ﷺ ته راغلی او ورته یې وویل چي موږ له یهودیانو څخه بعضي قصې اورو چي موږ ته خوند راکوي آیا ستاسو خوښه ده چي موږ

بعضي هغه خبري د يهوديانو نوشته کوو، نو رسول الله ﷺ ورته وويل "امتهو کون انتم کما تهو کتب اليهود والنصارى" آيا تاسي حيران په امورو کي ددين خپل ياست لکه چي يهود او نصارى په کارنو کي ددين خپل حيران وه يعني چي د يهودانو د دين وخبرو ته محتاجه يئ ځان بلی لقد جئتکم بها بيضاء نقية، ماتاسي ته راتگ کړی دی په سپين پاک ملة سره لو کان موسی حيا لماء وسعه الا اتباعي، او که موسی ژوندی وايي ده ته به طاقت او اجازت نه وايي بېله متابعته زما ولي چي دده دين به منسوخ وايي. رواه احمد

درويش وايي: چي دا حديث د هغه شان نزول تائيد کوي چي آيت مذکوره په شان کي د عبدالله بن سلام رضی الله عنه او دده د امثالو نازل سوی دی بکمامر تفصيله.

فَإِن زَلَلْتُم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾

او که ستاسي پښې وښوېدلې يعني پر دين اسلام سم دم نه واست وروسته تر دې چي تاسي ته دلائل ښکاره راغله پر حقيقت د دين اسلام، نو په دې پوه سئ چي خدای جل جلاله غالبه دی او له مخالفه د دين اسلام انتقام اخستلای سي، او خدای جل جلاله حکيم دی يعني عادل دی ناحقه انتقام له چا څخه نه اخلي، او بې فائدې کار هم نه کوي.

پوه سه: چي په دې آيت کي تهديد راجع دی و اهل ذلل ته له دخوله څخه په اسلام کي کافة، لکه يو پلار چي زوئ ته ووايي چي که ته مخالفت وکړې زما له امره نو ته خو ماپېژنې چي زه څومره صاحب استغنی يم او عذاب يم پر مخالف باندي دا کلام او خبره د پلار وزوئ ته ابلغه ده تر دې چي وزئ ته وايي چي که تا زما مخالفت وکړی نو وهم دي مثلا، ولي هغه د مخه خبره د پلار د هر سخت انتقام احتمال لري کما لايخفی.

هَلۡ يَنظُرُونَ

کلمه د هل استفهام انکاري دی یعني انتظار نه لري اهل مکه چي ایمان نه راوړي مګر ودوئ ته.

إِلَّآ أَن يَأۡتِيَهُمُ ٱللَّهُ

چي خدای ﷻ دوئ ته راسي یعني عذابه لان حقیقة الاتیان محال علی الله.

فِي ظُلَلٖ مِّنَ ٱلۡغَمَامِ

پوه سه: چي ظلال جمع د ظلة ده وهي کل ماظنک او غمام سپیني ترې وریځي ته وایي یعني چي په ظاهره نعمت معلومېږي او په معنا کي عذاب وي کما قال بعض الکفار حین رء ؤ العذاب في صورة الغمام، هذا عارض ممطرنا وما قال مجاهد رحمه الله وهو غیر السحاب ولم یکن الا لبني اسرائیل في التیه انتهی.

درویش وایي: چي دا تفسیر دلته مناسب نه دی ولي چي د تیه غمام خو د بني اسرائیلو لپاره په تیه کي نعمت او راحت و، او په دې آیت کي خو مراد ظلة العذاب ده.

وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ ٱلۡأَمۡرُۚ

او راسي ودوئ ته ملائکي د عذاب، او فیصله وسي د عذاب د کافرانو

وَإِلَى ٱللَّهِ تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ ﴿٢١٠﴾ ع

او خدای ﷻ ته راجع کېږي فیصله د کارو من الخیر والشر والثواب والعقاب وغیر ذالک.

پوه سه: چي بعض قراء دا لفظ د "ترجع" په زور د تاء وایي او مشتق یې له رجوع څخه بولي چي لازمي دی لکه دمخه چي مونږ ترجمه وکړه، او بعض قاریان یې په ضمه د تاء وایي او مشتق له رجع څخه یې بولي، نو یې معنا داده چي خدای ﷻ ته راجع کړه کېږي کارونه.

فائده مهمه: پوه سه چي علماء د اهل السنة والجماعة که يې مقدمين دي او که يې متاخرين دي پر دې عقيده دي چي خداى ﷻ له صفاتو څخه د اجسامو او له اعضاؤ څخه د جسم لکه يد، رجل، مخ وغيرها منزه دی، او هغه شيان چي پر امکان او حدوث دلالت کوي هم پاک دی، نو دوئ په امثالو کي ددې آيت چي "ياتيهم الله" پکښي راغلی دی يعني راتگ چي د لوازمو څخه د جسميت او د حدوث دی دوې لاري لري، يوه داده چي موږ به پر امثالو ددغه آيت ايمان لرو او تفويض د علم به يې وخداى ﷻ ته کوو، يعني نقول نؤمن بما اراد الله تعالى بها ونفوض علمها الى الله ﷻ، او د مزيد بحث څخه به ځان ساتو، وهذا مذهب السلف ومنهم ابو حنيفه رحمة الله عليه حيث قال في المتشابهات لايعلم تاويله الا الله بالوقف اللازم، وقال الكلبي رحمة الله عليه هذا من المكتوم الذي لايفسر، وكان مكحول والزهري والاوزاعي ومالک وابن المبارک وسفيان ثوري وسفيان بن عيينه واحمد واسحاق رحمهم الله تعالى يقولون فيه وفي امثاله امروها كما جائت بلاكيف والسكوت عنه، وليس لاحد ان يفسروها الا الله ورسوله، او بعض ائمة رح تاويل د متشابهاتو بما يناسب المقام روا بولي او دوئ وقف پر الى الله نه کوي، بلکه والراسخون في العلم پر عطف کوي والى هذا ذهب الشافعي رحمة الله عليه وغيره، والمسئلة مبسوطة في الكتب المفصلة.

سَلْ بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ كَمْ ءَاتَيْنَٰهُم مِّنْ ءَايَةٍۭ بَيِّنَةٍ ۗ

او ته اې محمده پوښتنه وکړه له بني اسرائيلو څخه د مدينې.

پوه سه: چي مقصود ددې سوال څخه سر زنش د بني اسرائيلو دی يعني چي څومره آيات موږ درکړي وه تاسي ته، يعني ستاسي پلرو او نيکه گانو ته.

پوه سه: چي "کم" خبريه دی يعني ډېر مو ورکړي وه، نو پر دې تقدير لفظ د "کم" منصوب محلاً مفعول ثاني دی د "اتينا" له معجزات ظاهره وو څخه

پوه سه: چي "من آية بينة" مميز د "کم" دی يعني دا آيات ستاسي د انبياء

عليهم السلام كاليد البيضاء والعصاء وغيرهما من المعجزات التسع المذكورة فيما سبق، او يا مراد له آياتو څخه هغه آياتونه دي چي ددوئ د كتابو وه لكه تورات چي دلالت واضحه يې كاوه پر صدق د محمد ﷺ في دعوى النبوة.

پوه سه: چي بعض مفسرانو داسي احتمالات په بيان كي د اعراب ددې آيت راوړي دي چي تر قرآن يې محذوفات ډېر دي ولهذا اعرضنا عنها بالمرة.

فائده: كه كلمه د "كم" استفهاميه وي او استفهام لپاره د تقريع وي، نو دا كلمه يعني "كم" مانع دى له طلب څخه د "سل" د مفعول ثاني ولي چي ماقبل د استفهام عمل نه سي كولاى ولي چي صدارت د استفهام فوتېږي كما تقرر في النحو

وَمَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۱۱﴾

او څوک چي بدل كړي نعمت د خداى چي آيات او معجزات دي، ولي د آيات سبب د هدايت دي، او هدايت نعمت د خداى پاک دى او يا بدل كي كتاب الله يعني عمل نه په كوي، ويحتمل چي مراد له "نعمة الله" څخه دي هغه آيات وي د توارت چي پر صدق د عليه السلام يې دلالت كوى في دعوى النبوة يعني بالكفربه كما بدلوها يهود المدينة. وروسته تر دې چي دا آيات په هره معنا چي وي دوئ ته راغله او ورسېده او دوئ قدرت پر فهم د هغو درلودى يعني تبديل يې داسي وخت وكړى دوئ په پوه هم سوله او عذر د جهل يې هم مانع نه و، نو په تحقيق خداى ﷻ سخت عذاب وركونكى دى يعني سخت عذاب به دوئ ته وركړي في الدنيا والآخرة، ولي سخت ترينه گناه يې وكړه.

پوه سه: چيځ اضافت د شديد وعقاب ته اضافت دى د صفت و فاعل ته اى شديد عقابه.

زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا

او ښائسته کړه سوی دی و هغه کسانو ته چي کفر کوي ژوند د دنیا یعني منازل عالیه والمطعومات الشهية والملبوسات الفاخرة وغيرها من لذائذ الدنيا التي كانوا مصروفين فيها، او دوئ په سبب د هغو شیانو د ایمان او د طاعت وخوا ته نه کتل بلکه هغه یې پرې ایښي وه، او قوت شهوانیه ددوئ په زړونو کي محبت د هغو نعمو دنیا وو پیدا کړی وو.

پوه سه: چي مزین په وینا د زجاج رحمه الله شیطان دی چي دوئ ته په زړونو کي دا وسوسه ور اچولې وه چي بعث بعد الموت نسته او لذائذ هم دغه ددنیا لذائذ دي، نو دوئ یې حریص گرځولي وه پر دغو لذائذ دنیاویه وو معرضين عن الايمان والطاعة، او بعض مفسرین رح وایي چي مزین یې خدای جل جلاله دی ولي چي خالق د لذائذو دنیاویه خدای جل جلاله دی وبس، او خالق د قوی شهویه وو، په انسانانو کي که مسلمانان دي او که کافران کي هم خدای دی، ددې تفسیر وجه هم داده که لذائذ خدای جل جلاله نه وایي پیدا کړې او یا یې قوی شهویه په دوئ کي نه وایي پیدا کړې، نو ددوئ د تکلیف او ابتلاء به څه معنا وایي ولي چي غیر لذیذ شی خو منفور بالطبع د انسان دی، نو د غیر لذیذتیا څخه د نهي به څه ابتلاء وایي مثل الزناء واللواطة وغيرهما که فرضا دا شیان منفور بالطبع وایي، او چي قوی شهویه یې خدای جل جلاله په انسانانو کي نه وایي خلق کړي مثلا که په سړي کي شهوت د جماعو نه وي لکه عنین او د هغه له زنا څخه منع هیڅ معنا نه لري.

اما چونکه و زناء ته په سبب د قوة شهواني سړی راغب وي او زناء محبوبه هم ده لکه جماع د مایني سره، او روژه مثلا چونکه ثقیله طبعا ده ولي چي د لذائذ څخه د قوة شهوية پرهیز پکښي سته کالاکل والشرب والجماع، نو اوس معنا د تکلیف الهي او د ابتلاء پیداکیږي، یعني څوک دي چي د لذت د زنا تېر سي او نه یې وکړي په سبب د نهي د خدای جل جلاله له

خوا څخه، او څوک دی چي پر سختئ د روژې صبر وکړي سره ددې چي روژه مانع د لذائذو ده په سبب د امر الهي په روژه سره وعلى هذا فقس المعاصي الآخر المحبوبة طبعا والطاعات المنفورة طبعا.

نتيجه: مسلمان کامل هغه سړی دی چي خپل خواهشات طبعيه يې تابع د شريعت مطهره ګرځولي وي وفقنا الله واياكم لهذا.

وَيَسۡخَرُونَ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ۘ

او سره د کفر دوئ پسخند وهي په هغو کسانو چي دوئ ايمان راوړی وي يعني فقراء المؤمنين عبدالله بن عباس ﷺ وايي مراد فقراء د مسلمانانو دي په مکه کي لکه عبدالله بن مسعود او عمار بن ياسر او صيهب او بلال او خبيب واضرابهم ﷺ، او دوئ به ويله چي دغه کسان محمد ﷺ ختايستلي دي په جنت موهوم سره او د نعمتو څخه دِ دنيا چي په کسب او تجارت سره پيدا کېږي په فقر او مسکنت سره يې راضي کړي دي، او دغه مسلمانان چي به يو ځاى تېرېدل کفارو د مکې به د پسخند په توګ ويله دادي جنتيان راغله، او مقاتل رحمة الله عليه وايي چي دا آيت په باره کي د منافقينو د مدينې يعني عبدالله بن ابي او دده نور ملګري نازل سوی دی چي دوئ په ښوو نعمتو کي وه او په ضعيفانو د مسلمانانو به يې پسخند واهه، او دوئ به خود په خود سره ويله چي وګورئ محمد وايي چي په دغو ضعيفانو سره به زه غالبه کېږم پر تولو يهوديانو وغيرهم باندي، وقيل غير ذالک في شان النزول.

وَٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡا۟ فَوۡقَهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ وَٱللَّهُ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيۡرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

او هغه کسان چي بېره د خداى جل جلاله په زړونو کي لري او عبادت او فقر يې پر عصيان او غنى مختاره کړی وي، لوړ به وي تر مشرکانو او تر منافقانو

په ورځ د قیامت، ولي چي دغه مؤمنان په په اعلی علیین کي وي او دغه مستهزئین کافران به په اسفل سافلین کي وي نو فوقیت په معنا حقیقي دی یعني فوقیت مکاني، او یا به دغه مؤمنانو په لوړه منزله کي د کرامت وي عندالله او کافران به په کښته مرتبه کي د ذلت او حقارت وي، نو پر دې تقدیر فوقیت په معنا مجازي دی یعني رتبې، او خدای ﷻ رزق ورکوي وچاته چي اراده یې وسي یعني په دنیا او اخرت کي بېحسابه ډېر، ولي خدای ﷻ له فقره څخه نه بېرېږي په انفاق سره لانه تعالی لانهایة لمقدوراته فهو تعالی یوسع علی من یشاء في الدنیا استدراجا لکه مذکور مستهزئین او قارون وامثالهم او پر بعض انسانانو توسع د رزق جوړوي کرامةً لکه اغنیاء متقین د مؤمنانو او یا لکه سلیمان عليه السلام.

پوښتنه: مراد له "الذین" څخه خو "الذین امنوا" مراد دي یعني فقراء المؤمنین نو څه حکمت الهي دی چي دوئ یې په جلا موصول او صله سره راوړه او که یې په ضمیر راوړي یعني وهم آه کافي به نه وایي؟

ځواب: کافي خو به وایي لکن په دې تعبیر کي خدای ﷻ اعلان په تقوی د دوئ وکړی چي یوه مرتبه علیا ده وروسته تر ایمان، او بل ځواب دادی په تعبیر مذکور کي تنبیه پر دې ده چي دغو فقراؤ له دنیا څخه قصدا او اختیارا ځانونه گوښه کړي دي ددې لپاره چي نه باید چي ددوئ وقرب الی الله ضرر نه سي حافظ شېرازي رحمه الله وایي

ازین رباط دو در چون ضرورت است رحیل
رواق وطاق معیشت چه سر بلند وچه پست

به بال وپر مرو از ره که تیر پر تابي
هوا گرفت زماني ولي بخاف نشست

بهست ونیست مرنجان ضمیر وخوش دل باش
که نیستي است سر انجام هر کمالي که هست

حکايت: روی عن عيسى عليه السلام سافر ومعه يهودي او د عيسى عليه السلام سره درې ټيکى ډوډۍ وې نو يهود ته يې ورکړې چې دا خوندي کړه چې بيا ورېي سو وه به يې خورو، يو ګړی وروسته يهودي په پټه د عيسى يوه ټيکى وخوړله، نو وخت چې د ډوډۍ خوړلو سو نو عيسى عليه السلام يهودي ته وويل چې هغه درې ټيکى راوړه چې وه يې خورو يهودي دوې ټيکى راوړې عيسى عليه السلام ورته وويل چې هغه دريمه ټيکى دې څه کړې، يهودي قسم ورته واختسى چې تر دغو دوو دې باله نه دي راکړي، نو يهودي په دوران کې د تګ د عيسى عليه السلام ډېرې عجائبې معجزې وليدلې او عيسى عليه السلام ده ته وويل چې د دريمې ټيکى صرف اقرار وکړه هغه اقرار نه کاوه، نو معجزةً ناګاه په لاره کې درې د سرو زرو خښتې پيدا سوې، يهودي ورته وويل چې دا خښتې ووېشه، عيسى عليه السلام ورته وويل چې دا يوه خو يې زما او دا بله يې ستا، او دريمه د هغه چا د چې ټيکى يې خوړلې وي يهودي ورته وويل چې دريمه ټيکى خو ما خوړلې ده، نو عيسى عليه السلام ورته وويل چې لېرې سه له ما څخه فقد شاهدت قدرة الله اى في معجزاتي او اقرار دې ونه کړی اوس چې ذهب دې وليدل اقرار دې وکړی، نو عيسى عليه السلام يهود له ځانه وشړی او درې سره خښتې زر يې ورپرېښول، نو عيسى عليه السلام ځندي جلا سو او يهودي د خپل ښار پر خوا په خوشحالۍ او په خندا را راوان دی چې ناګاه په لاره کې درې کسه غله ورته ناست وه، او تلاشي چې يې ځندي وکړه خښتې بر آمد سوې غلو فورا يهودي مړ کړی چې صبا خلګ راخبر نه کړي، وروسته دې درو غلو يو نفر ددوئ واستوی چې له ښاره ډوډۍ راوړي هغه نفر چې ولاړی په ډوډۍ پسي، دا نورو دوو په خپل منځ کې مشوره سره وکړه چې ډوډۍ والا چې راغلی فوراً به يې مړ کړو او درې خښتې به موږ دوو ته راپاته سي، او ډوډۍ راوړونکی چې ښار ته و غلی د ځانه سره يې فکر ووهی چې ډوډۍ يعني غورمې يا بل شی چې رانسي مضبوته زهر ورواچوه تاچې هغه ملګري يې وخوري مړه به سي خښتې به درې سره ماته راپاته سي، خير هغه

ډوډۍ ملګرو ته راوړه په مجردا اوړو سره هغه دوو کسانو هغه ډوډۍ والا قتل کړی او خښتي يې راوکښې او سره وه يې ويل چي راسه چي ډوډۍ په ښغمه زړه سره به خپل ډوډۍ وخورو او بيا به خښتي سره تقسيم کړو، ډوډۍ چي يې وخوړله زهر يې په کلمو کي سره ولاړه او ځای پر ځای مړه سوه عيسی عليه السلام چي صبا پر دغه لار تېرېدی که ګوري چي هغه دده ملګری يهودي او نور دري کسان مړه پراته دي او د سرو زرو خښتي ځای پر ځای پرتې دي، حيران پاته سو چي دا څرنګه موضوع پېښه سوې ده خو د خدای جل جلاله له خوا څخه د جبرائيل عليه السلام په واسطه په حال آګاه سو.

قال السعدي رحمه الله عليه

چو منعم کند سفله را روزه گار — نهد بردل تنگ دوېش بار

چو بام بلندش بود خود فرست — کند بول وخاشاک بربام پست كذا في روح البيان

وروی عن سهل بن سعد رضي الله عنه ده وويل چي يو سړی له اشرافو څخه و د عليه السلام په حضور کي تېر سو نو عليه الصلوة والسلام و يو سړي ته چي دلته ناست و داسي وويل ستا څه خيال دی ددغه سړي په باره کي چي تېر سو، هغه سړي ورته وويل چي دا خو د اشرافو څخه د خلګو دی، هذا والله حری ان خطب يعني چاته مرکه د لور وکړي حتما يې په نکاح ورکوي او که د چا شفاعت وبل چاته وکړي هغه به يې شفاعت مني، نو عليه الصلوة والسلام ساکت سو او دغ يې ونه کړی، وروسته بل سړی تېر سو، نو هغه سړي ته رسول الله ﷺ وويل مارايک في هذا؟ هغه سړي ورته وويل يا رسول الله هذا رجل من فقراء المسلمين هذا حري ن خطب ان لاينكح وان شفع لان لايشفع وان قال لايسمع لقوله فقال رسول الله ﷺ هذا خير من ملئ الارض مثل هذا يعني الاول رواه البخاري

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَّاحِدَةً

او وه خلګ يو امت يعني متفقين في الايمان واتباع الحق من وقت آدم تر نبوت د نوح عليهم السلام پوري او په منځ کي د آدم او د نوح لس قرنه

وه هر قرن یې اتیا کاله و، وهذا هو مذهب الاکثرین، نو بیا چي اختلاف په منځ کي د خلګو په کفر او شرک سره پیدا سو.

فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ

نو خدای ﷻ راواستول انبیاء علیهم السلام چي زېری کونکي وه اهل ایمان او طاعت لره په جنت سره او بېرونکي د اهل کفر او عصیان وه په دوږخ سره.

پوه سه: چي اولین له رسولانو څخه چي د مذکوري وظیفې لپاره خدای پاک را استولی وه نوح ؑ و، ولي چي کفر او شرک خپل اوج ته رسېدلی و، او خدای پاک د دفع د فتنې د شرک لپاره نوح ؑ ته نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله عمر ورکړی ثم وثم الی مبعث سید المرسلین خاتم النبیین محمد ﷺ.

فائده: وروسته تر وفات د علیه الصلوة والسلام که څه هم اختلاف د ایمان او کفر باقي و لکن رب العزت پر آنحضرت ﷺ دروازه د نبوت وتړله، یعني دده په بعثت سره یې دا دروازه او دا وظیفه د دفع د شرک او کفر یې پر غاړه د صحابه کرامو ؓ ورواچول خصوصا الخلفاء الراشدین المهدیین ؓ ثم وثم علی زمة العلماء الدین الصالحین ولهذا ورد علماء امتي کانبیاء بني اسرائیل.

وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

او نازل یې کړی له دوئ سره کتاب

پوه سه: چي ددې آیت معنا دانه ده چي هر نبي ته خدای ﷻ کتاب مستقل ورکړی دی، ولي چي په صحیح حدیث کي راغلي دي چي عدد د کتب الهیه وو یو سل او څلور (۱۰۴) دی، او عدد د انبیاء کرامو ؑ یو لک څلورویشت زیات وکم دی، وانما قلنا زیات وکم لاختلاف الآحادیث المرویة في عدد الانبیاء، بلکه هر نبي ته یې یا کتاب مستقل ورکړی دی، او یا د مخکني کتاب د احکامو به مبلغ وي، او یا د بعض آیتو او احکامو څخه توضیح او یا بعضي احکامو ته د سابق څخه څه ناڅه تغیر او تبدیل

كوي په وحي الهي، ولهذا قال الله تعالى معهم لاعليهم فتفكر في هذين اللفظين، او بيضاوي رحمة الله عليه يو تفسير خو موافق د ماقلنا سره كړى دى، حيث قال متفقين على الحق فيما بين آدم و ادريس ونوح عليهم السلام وزاد لفظ د ادريس، او بل تفسير يې دا كړى متفقين على الحق بعد طوفان نوح عليه السلام، او بل تفسير يې دا كړى متفقين على الجهالة والكفر في زمن فطرة ادريس ونوح ع، لكن اخيري تفسير يې د منلو وړ نه دى ولي په هيڅ تاريخ كي او نه په هيڅ حديث كي دا راغلې ده چي په يو عصر كي د اعصارو ټوله انسانان د كثرة الارض دي متفق پر كفر وه او هيڅ مؤمن دي په نړۍ كي نه وو، وماقيل في الجواب ان القليل في حكم العدم بې ځايه جواب دى او د عقل صرف استعمال دى په مقابل كي د نص.

فائده: رسولان يعني چي صاحب د شريعت متجدد وي كه مستقل كتاب لري او كه نه درې سوه ديارلس (۳۱۳) دي او په علم اسم ذكر سوي نبيان په قرآن او حديثو كي اته ويشت (۲۸) نفره دي، او هغه تفسير چي مشهور دى د رسول چي رسول هغه سړى دى چي صاحب د كتاب متجدد وي منظور فيه دى ولي چي عدد د رسولانو كمامر درې سوه ديارلس دى، او كتب كمامر يو سل څلور (۱۰۴) دي نو څرنګه پر رسېږي، او فاضل خيالي رحمة الله عليه چي دفع ددې سوال كړې ده هغه اوهن من بيت العنكبوت دى او هيڅ نقل شرعي او حديث نبوي ﷺ يې تائيد نه كوي.

فائده: د عقائدو په باب كي يحتمل ويمكن هيڅ مدخل نه لري، البته په عقلياتو كي مروج دي، فطالع الخيالي وحواشي الفاضل اللاهوري رحمة الله عليه

فائده: الف او لام د لفظ د الكتاب لپاره د جنس دى فيشمل جميع الكتب السماوية، او آلوسي د ابي بن كعب رضي الله عنه څخه روايت كړى دى كان الناس متفقين على التوحيد مقرين بالعبودية حين اخذ الله منهم العهد بقوله الست بربكم قالوا بلى واسناده الى ابي بن كعب رضي الله عنه فيه ضعف عند المحدثين، ونقل المظهري رحمة الله عليه عن الحسن وقتادة كان الناس من وقت وفات آدم الى مبعث

نوح ﷺ امة واحدة على الكفر امثال البهائم فبعث نوحا وغيره من النبيين.

درويش وايي: چي دا توجيه لكه توجيه د بيضاوي ده، لكن بيضاوي ټوله متفق پر كفر وبلل په فطرت كي د نوح او د ادريس، او په تېر سوي آنفاً روايت كي متفقين پر كفر وګڼل پسله وفات څخه د آدم ﷺ تر مبعث نوح پوري، ويرد عليه مايرد على البيضاوي وكمامر عنقريب.

سوال: دا اوسنۍ توجيه خو منقوله وه د حسن بصري او له قتاده رحمة الله عليه څخه نو څرنګه دغه خبره مورد د سوال ګرځي؟

ځواب: مورد د سوال خو د تابعانو خبره نه ده بلكه مورد د سوال سند دی ددې خبري په منځ كي د مظهري رحمة الله عليه او ددوئ دوو تابعانو تر منځ، او بعض مفسران رح له "ناس" څخه عرب مراد بولي كماقال الحافظ عماد الدين بن كثير رحمة الله عليه چي عرب ټوله پر دين ابراهيمي حنفي وه تر هغه وخته پوري چي عمرو بن عامر الخزاعي د مكې والي وګرځېدی، نو هغه شرك وغيره منځ ته د عربو راوړی الى ان صاروا كلهم مشركين، لكن مظهري دا توجيه رد كړې ده، دی وايي چي له دې توجيه څخه اباء او منع كوئ صيغه د جمع يعنې، النبيين اذ لم يبعث في العرب غير محمد ﷺ كمايدل عليه قوله تعالى لينذر قوما ما انذر آبائهم.

درويش وايي: وايضا في هذا التوجيه تخصيص العام اى لفظ الناس بلا دليل.

لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

تاچي حكم وكړي خدای ﷻ يا كتاب، يا نبي مبعوث، يعني په منځ كي د خلګو چي اختلاف من الحق والباطل، دا نبي يې مثلا فيصله وكړي.

وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ

او اختلاف نه دی كړی په كتاب الله چي دمخه ذكر سو مګر نه هغو چي دا كتاب دوئ وركړه سوی و.

پوه سه: چي "الذين" موصول لپاره د عهد دی او مراد ځندي يهود او نصاری دي، او دا اختلاف به وروسته تردې و چي دوئ ته راغلي آيات واضحاتاو محكمات په تورات او انجيل چي هغه آيات امر بالمعروف وه او نهي كونكي د منكراتو وه، او په جمله كي د هغو آياتو هغه هم وه چي زېرى وركونكي وه په بعثت د محمد ﷺ او صفات كريمه او حليه مباركه او مولد د هغه او مهجر د هغه ټوله پكښي ذكر وه "ومن آيات التوراة بلسانه. يناجي قاموخ الى وتسمعون الآية، قوله نغياً اى حسداً وظلماً وحب الرياسة.

پوه سه: چي بغياً مفعول له لقوله وما اختلف فيه الا الذين آه، وما اختلفوا فيه الا من بعد الخ وما كان الاختلاف الا للبغي آه، هذا الاعراب ذكره البرسوي في روح البيان.

فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖ ؕ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۲۱۳﴾

نو خدای ﷻ هدايت وكړى و هغو كسانو ته چي ايمان يې راوړى و، يعني امة محمد ﷺ هغه شى چي ددوئ يعني د يهود او نصارى وو پكښي اختلاف وو، من الحق بيان د "ما" موصوله دى په اراده او مهربانۍ خپل.

پوه سه: چي يو امر د قبلې و، چا ومشرق ته لمونځ كاوه او چا ومغرب ته او بعضو وبيت المقدس ته، نو خداى ﷻ ومونږ ته هدايت وكړى د توجه الى الكعبة المباركة، او داغه رنگه ددوئ اختلاف و د روژې د نيولو په مياشت كي، نو امة محمديه ﷺ ته خداى ﷻ خداى هدايت وكړى وشهر رمضان ته او دغه رنگه ددوئ اختلاف و په هغه ورځ كي چي د عبادت لپاره يې خاصه يې كړي يهوديانو د شنبې ورځ مختاره كړه، او نصارى وو د يكشنبې ورځ او خداى ﷻ مونږ ته د جمعې ورځ وټاكل، او داغه رنگه ددوئ اختلاف و په ابراهيم ﷺ كي، يهوديانو به ويل چي ابراهيم ﷺ يهودي و، او نصارى وو

به ویل چي ابراهیم عليه السلام نصراني و، نو مونږ ته خدای جل جلاله په قرآن پاک کي وښوول چي ﴿ماکان ابراهیم یهودیا ولا نصرانیا ولکن کان مسلما وماکان من المشرکین﴾ او داغه رنګه ددوئ اختلاف په عیسی عليه السلام کي و، یهودو به ویل چي ابن الزناء وو او نصاری وو ویل چي ابن الله و، مونږ ته خدای جل جلاله وویل چي عیسی عبدالله ورسوله، او خدای جل جلاله هدایت وچاته چي اراده یې سي ولاري سمي او حقي ته.

فائده: مظهري رحمه الله په باره کي د قبلې د لفظ د مغرب هم راوړی دی او هیځ مفسر د مغرب لفظ نه دی ذکر کړی بلکه ټوله دروېش ته معلوم مفسران وايي نصاری وو ومشرق ته لمونځ کاوه، او یهودیانو وبیت المقدس ته. والله اعلم من این اخذ الامام المظهري مع علو کعبه لفظ المغرب.

أَمْ حَسِبْتُمْ

آیا ستاسي ګمان دی.

پوه سه: چي عمومي مفسران رح وايي چي لفظ د "ام" منقطعه دی ولي چي ام متصله خو همزه غواړي، او دلته نسته نو د "ام" منقطیه معنا بل دی، بل لپاره د اضراب دی له اختلاف څخه د یهودو او نصاری وو، او د همزه معنا انکار دی له حسبان څخه د مسلمانانو، او مقصود په دې آیت کي دلاور کول دي د مؤمنانو پر صبر او ثبات په وخت کي د جنګ د کفارو سره. لکه چي په شان نزول کي ددې آیت به راسي ،او فراء رحمه الله وايي چي میم زائد دی او معنا د آیت احسبتم او زجاج وايي چي معنا د آیت بل حسبتم ده.

پوه سه: چي بیضاوي رحمه الله وايي چي مخاطب په دې آیت سره نبي عليه السلام او مؤمنان دي.

سوال: نسبت د حسبان وعلیه الصلوة والسلام ته څرنګه صحیح کېږي؟

ځواب: نسبت مذکوره پر طریقه د تغلیب دی کذا في حاشیة البیضاوي.

پوه سه: چي په شانزول کي ددې آیت اختلاف دی ډېر مفسرانن وايي چي

دا آيت په غزا كي د احزاب چي غزوة الخندق يې هم بولي چي تفصيل او بيان به يې په دې تفسير كي پخپل ځاى كي راسي ان شاء الله تعالى، چي په دې غزاء كي نبي ﷺ او اصحابو كرامو ﷺ ته ډېر غمونه او تكليفونه او سخت بېره له دښمنانو څخه او سخته لوږه او سخت يخ ورپېښ سو چي اجمالي بيان يې په دې آيت كي واوره ﴿وبلغت القلوب الحناجر وتظنون بالله الظنونا هنالك ابتلى المؤمنون وزلزلوا زلزالا شديدا﴾ لكن بالآخر خداى ﷻ فتح مبين وركړه بېله جنګه بلكه كافران او احزاب يې د شپې په باد په بدرنګ پسي واخستل كما سوف ياتي تفصيله ان شاء الله تعالى، او بعض مفسران وايي چي دا آيت په غزوه د احد كي نازل سوى دى او عطاء رحمه الله وايي چي نبي عليه الصلوة والسلام او صحابه كرام چي مديني منورې ته راغله، چونكه نه دوئ له ځان سره مالونه راوړي وه او نه يې كډي راويستلي وې، او كورونه او مالونه يې په لاسونو كي د مشركينو د مكې پاته سوي وه، او له بلي خوا د يهودانو د مديني د سختي دښمنۍ سره مخامخ سوه، نو ژوند يې ډېر په تكليف وو، نو دا آيت نازل سو والله اعلم بشان كتابه.

﴿أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

چي تاسي به داخلېږئ وجنت ته چي دار الكرامة الهي دى او نه به وي راغلي وتاسي ته.

پوه سه: چي چي "لما" او لم في المعنى والعمل كي سره يو شى دي، لكن په لما كي د توقع او اميد سته چي په لم كي نسته يعني راتګ د مثل الذين متوقع دى.

پوه سه: چي ولما سره د مدخوله حال دى له ضميره څخه د تدخلوا قوله مثل يعني حال او صفت د هغو كسانو چي تاسي ته د مخه تېر سوي دي من

الانبیاء علیهم السلام وامههم، چي هغسي احوال او شدائد پر تاسي امت محمدي تر اوسه نه دي راغلي که څه توقع يې سته.

پوه سه: چي جمله د "مستهم" آه جمله مستانفه ده په استیناف بیاني یعني جواب د سوال مقدر ده گویا سائل پوښتنه وکړه چي د هغو امم ماضیه حال نو څه و فاجیب چي وهغو ته رسېدلی وو باسا، یعني الخوف من اعداء الدین والفقرا اوضراء ای الامراض الشدیدة، وزلزلوا او ښورول سوي وه دوئ په انواعو د شدائدو لیظهر ثباتهم في الدین.

پوه سه: چي کلمه د زلزلوا استعارةً دلته مستعمله ده اصلاً خو داده چي یو سړی یوه درخته او یا یو لرگی چي ده په مځکه کي ښخ کړی وي ښوره وي چي ځومره په مځکه کي محکم دی حتی چي رسول ﷺ او هغه کسان چي دده سره يې ایمان راوړی وو د ډېر سختیو څخه بې زړونه تنگ سوه نو داسي په يې ویله متی نصرالله ای یاتي نصرالله یعني هغه نصر او کومک چي خدای ﷻ یې زموږ سره وعده کړې وه.

پوه سه: چي زمانه د بلایا او سختیو او امراض که یې څه هم لنډوي لکن په نظر کي د مبتلی بها ډېره اوږده معلومېږي کماهو المجرب في لیالي المریض والصحیح وان کانت لیالي الصیف التي هي قصیرة جداً، نو خدای ﷻ ودوئ ته په دې زېري جواب ورکړی.

آگاه او خبر اوسئ چي نصر او کومک د خدای ﷻ نژدې دی فان کل ماسئاتي قریب والبعید حقیقة هو الامر الماضي، حاصل الآیة ان الفوز بالدرجات العلی والقرب الآلهي منوط بترک ماتشتهي انفسکم ومکابدة الشدائد والآثام، کماقیل براحتي نه رسید آنکه زحمتي نه کشید.

وقیل، بقدر الکد تکتسب المعاني، وقال علیه الصلوة والسلام حفت الجنة بالمکاره وحفت النار بالشهوات، د خباب بن الارت څخه روایت دی چي څه وخت چي موږ شکایت وکړی د شدائدو د کفارو له خوا وعلیه الصلوة والسلام ته، نو ده وویل چي هغه کسان چي تر تاسي له مخه تېر

سوي دي له اسلامي امتونو څخه هغه په انواعو د بلایا مبتلا وه د کفارو له خوا څخه فلا یصرف ذالک عن دینهم.حتی چې د یو موئمن پر سر به کافرانو اراه ورکښول او دوې ټوټې به یې کړې ومایصرف عن دینه ولکنکم تعجلون

درویش وایي: چې دا حدیث په صحیح کتابو کي د حدیثو مطول و ما اختصار پکښې وکړی،

درویش وایي: چي یوه له سختو غزاوو څخه د علیه الصلوة والسلام غزاء د خندق او احزاب وه کما حکی الله عن ذالک في القرآن.

يَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ۖ قُلْ مَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ؕ وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿۲۱۵﴾

پوه سه: چي ددې آیت په شان نزول کي اختلاف سته، بیضاوي، روح المعاني، روح البیان، مظهري رحمهم الله تعالی دا ټول وایي چي سائل ددې سوال عمر بن الجموع ﷺ و، چي دی شیخ فاني و او ذامال کثیر و، نو د علیه الصلوة والسلام څخه یې سوال وکړی، ما ننفق من اموالنا واین نضعها؟ یعني سوال یې د منفق او مصرف دواړو وکړی فنزل هذه الآیة، او اوس دا سوال واردیږي چي سائل خو یو سړی و، نو یسئلونک په صیغه د جمع څرنګه وویل سوه؟

ځواب: چونکه عمر بن الجموع ﷺ په مجلس کي د صحابه کرامو ﷺ دا سوال وکړی، نو ګویا ټوله صحابه ﷺ غوښتونکي د جواب وه، او بل جواب دادی چي عمر بن الجموع ﷺ صیغه د متکلم مع الغیر استعمال کړه حیث قال ما ننفق آه، نو سائل د ځانه سره نور مسلمانان په سوال کي ګډ کړه، نو ځکه خدای ﷻ په صیغه د جمع جواب ورکړی، او ابن جریر له ابن جریح څخه روایت کړی دی چي سئال المؤمنون عن ذالک، نو پر دې روایت جمعیة د یسئلونک آه و توجیه ته ضرورت نه لري کما لایخفی.

پوه سه: چي سکاکي او بعض مفسران رح هم وايي لکه مظهري چي دا جواب د خدای ﷻ پر طريقه د اسلوب حکيم دی، يعني دوئ خو سوال د منفق مالي کړی و، او جواب يې په بيان د مصارفو ورکړه سو تنبيهاً على ان ملاحظة المصرف اهم دی او بيان ته د منفق مال صرف خدای ﷻ اشاره په لفظ د خير وکړه، ولي خير مطلق مال ته وايي، له هر جنس څخه چي وي لکن حلال، لکن سوال دا دی چي مظهري رحمه الله بلکه ټولو مفسرانو رح په سوال کي د عمر بن الجموع رضي الله عنه دا لفظ هم راوړی دی واين نفعها چي معنا يې سوال د مصرف دی، فلم يكون الجواب من قبيل الاسلوب الحكيم لان المصرف ايضاً مسوئل، او روح البيان هم طريقه د مظهري خپله کړې ده ولقد احسن البيضاوي رحمه الله حيث اورد اولاً مثل تفسير البرسوي رحمه الله والمظهري ثم اورد جواباً آخر اجمالاً، ونقل علامة بغداد رحمه الله في تفسيره روح المعاني حديث ابن عباس رضي الله عنه برواية ابي صالح رضي الله عنه (كان عمر بن الجموع رضي الله عنه شيخا كبيراً ذا مال كثير فقال يا رسول الله بماذا نتصدق وعلى من ننفق فنزلت او بيا علامه بغداد رحمه الله داسي ويلي دي، چي ظاهر الآية انه سئل اى عمر بن الجموع رضي الله عنه عن المنفق فاجاب ببيان المصرف صريحا لانه اهم فان اعتداد النفقة باعتبار المصرف واشار الى بيان المنفق اجمالا فان قوله تعالى "من خير" يتضمن كونه حلالا اذا لايسمى ماعداه خيرا وانما تعرض لذالک وليس في السوال مايقتضيه لان السوأل للتعلم لا للجدال وحق المعلم فيه انيكون كطبيب شفيق يتحرى مافيه الشفاء طلبه المريض ام لم يطلبه، ولما كان حاجة السائلين الى من ينفق عليه كحاجتهم الى ماينفق بين الامرين وهذا كمن به صفراء فاستئاذن الطبيب في شرب العسل فقال اشربه مع الخل فالكلام اذا من اسلوب الحكيم.

درويش وايي: چي پر دې تقدير کلام د آلوسي او برسوي او مظهري رح سره برابر سوه، قال البغدادي رحمه الله ويحتمل ان يكون في السوال ذكر المصرف ايضا كمايدل عليه حديث ابن عباس رضي الله عنه كمامر في بيان شانزول

الآية الا انه لم يذكره اى سوال المصرف في الآية الايجاز في النظم وتعويلا على الجواب يعني ان الجواب يدل على المصرف فيكون الآية جوابا لامرين مسؤل عنهما، والاقتصار في جواب المنفق على الاجمال يعين بقوله من خير، من غير تعرض للتفصيل كما في بيان المصرف للاشارة الى كون الثاني اى المصرف اهم، قال البغدادي رحمه الله بعد اسطر ان الآية حينئذ يخرج من الجواب على اسلوب الحكيم.

مسئله: اکثره مفسران پر دې عقيده دي چي دا آيت په انفاق تطوعي کي نازل دی،.

درویش وايي: چي عطاء رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه دا هم نقل کړي دي چي يو سړی عليه الصلوة والسلام ته راغلی او ورته وه یې ویل چي زه یو دینار لرم څه په وکړم، عليه السلام ورته وويل انفقه على نفسک هغه سړي ورته وويل چي زه دوه دنياره لرم عليه السلام ورته وويل چي انفقها على اهلک، يعني پر ځان او اهل، هغه سړي ورته وويل چي زه درې ديناره لرم عليه السلام ورته وويل انفقها على خادمک يعني مع نفسک واهلک هغه سړي ورته وويل چي زه څلور ديناره لرم، عليه السلام ورته وويل انفقها على والديک، يعني مع مامر هغه سړي ورته وويل چي پنځه ديناره لرم عليه السلام ورته وويل انفقها على قرابتک هغه سړي ورته وويل چي زه شپږ ديناره لرم عليه السلام ورته وويل انفقها في سبيل الله، فنزلت هذه الآية ﴿قل ما انفقتم الآية﴾ والله اعلم بصحة الرواية.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ

او فرض سوی دی پر تاسي باندي جهاد له کفارو سره.

پوه سه: چي د جمهورو علماؤ مذهب دادی چي جهاد فرض کفايي دی مثل صلوة الجنازة ورد السلام، او که کفار بلادو ته د مسلمانانو داخل سوه بيا نو جهاد فرض عين دی کذا في التفاسير المعتبرة والكتب الفقهية

وعليه انعقد الاجماع واتفقة الائمة ان الجهاد واجب على كل اهل بلدان كفاية او علينا عند النضير العام وعند هجوم الكفار على بلاد الاسلام فان عجز اهل تلك البلدان او جبنوا وجب من يليهم الاقرب فلاقرب.

مسئله: كه پر سړي جهاد فرض عين سو كما عند هجوم الكفار على بلاد المؤمنين نو د هيڅ چا اجازې ته ضرورت نسته حتى الوالدين او كه جهاد په درجه كي د فرض كفايي و، نو هيڅ چا ته رواه نه دی چي بېله اجازې د مور او پلار جهاد ته ولاړ سي، بشرط انيكون والداه مؤمنين والا فلاحاجة الى الاجازة، دليل د اجازې د مور او پلار بالشرط المذكور هغه حديث نبوي ﷺ صحيح دی چي يو سړی وعليه الصلوة والسلام ته راغلی چي زه جهاد ته ځم عليه الصلوة والسلام ورته وويل احي والداک؟ قال نعم، نو عليه السلام ورته وويل ففيهما فجاهد يعني ددوئ په خدمت كولو كي د جهاد ثواب حاصل كړه او كما قال عليه السلام.

مسئله: كه پر سړي پور باندي و او جهاد په درجه كي د فرض كفايي و، دا سړی به بېله اجازې د پور والا جهاد ته ځي، او حديث چي درويش د والدينو د اجازې په باره كي ذكر كړی، د هغه حديث روايت بخاري او مسلم او ابي داؤد او نسائي او د ابن ماجه رحمهم الله په متقاربو الفاظو سره كړی دی.

فائده: د ابن مسعود ﷺ څخه روايت دی چي ما د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وكړه چي اي الاعمال افضل، قال الصلوة على ميقاتها اى على وقتها المستحب قلت ثم اي قال بر الوالدين، قلت ثم اي قال الجهاد في سبيل الله او ابن مسعود ﷺ وايي كه ما طلب د زيادت د عليه الصلوة والسلام كړی وايي ده به ماته نور اعمال هم راښوولي وايي، رواه البخاري وغيره.

درويش وايي: چي په فضائلو كي د جهاد ډېر احاديث سته په كتب صحيحه وو كي فطالع تلك الكتب.

وَهُوَ كُرۡهٌ لَّكُمۡ

او دا قتال حال دادی چي پر تاسي شاق دی.

پوه سه: چي "کره" مصدر دی په معنا د کراهة دی او حمل یې پر قتال مبالغةً دی کما في زید عدل.

فائده: کراهة د قتال په سبب د نفرت د طبع انساني دی، ولي چي په قتال کي صرف المال سته او مشقت پر نفس انساني سته او خپل د روح محبوب په خطره کي اچول سته او دا معنا نه ده چي مسلمانان امر الهي د قتال ته په نظر د کراهة گوري لانه کفر وکراهة الطبع لایوجب الذم بلکه سره د کراهة الطبع چي مسلمانان جهاد ته ولاړ سي لپاره د متابعت د امر الله په مسلمان کي حقیقي معنا د عبودیت پیدا کوي او کراهة الاعتقاد خو صفت د منافقانو و، والمؤمنون بمراحل عنهم.

وَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ

او شاید چي تاسي به یو شی مکروه بولئ یعني طبعاً او هغه شی به ستاسي لپاره خیر وي.

پوه سه: چي ټوله ماکلف به المؤمنون من الامور الشاقة، او د هغو له جملې څخه قتال مع الکفار دی او هغه شی یعني هر امر شاق چي مؤمن په مکلف وي چي په مانحن فیه قتال دی ستاسي لپاره به خیر وي، ولي چي په قتال مع الکفار کي یو له دوو ښوو شیانو څخه سته، اما الشهادة والجنة والظفر والغنیمة.

پوه سه: چي "عسی" په معنا د "لعل" دی چي نسبت یې وعبادو ته وسي معنا یې ترجي لازمي ده او چي نسبت یې وخدای ﷻ ته وسي معنا یې ترجیه متعدي ده.

وَعَسَىٰٓ أَن تُحِبُّوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ

او ښایي چي یو شی به ستا طبعا خوښ وي، وهو جمیع الامور المستلذة المنهی عنها کالزناء والخمر وغیرهما، او په مانحن في قعود عن القتال الکفرة، او هغه شی یعني ټوله منهیات به ستاسي لپاره شر وي ولي سبب د

غضب الهي او د عذاب اخروي دی لکه قعود عن القتال، ولي فائده د غنیمت او د ثواب اخروي مو د لاسه وزي، او کافران به غالبه سي او سبب د ذلت ستاسي او د تخریب د دیار ستاسي به وګرځي.

درویش وايي: چي دا خبره اوس په تجربه رسېدلې ده چي د سنه (۱۴۲۰) هـ ق یعني یو زر څلور سوه شل را هیسته تر اوسنی سنه یعني (۱۴۲۶) پوري کفار متوجه دي و دول الاسلامیه وو ته چي متعدد دول اسلامیه یې د مسلمانانو له لاسه ویستل، او په بمباری د طیارو او د توپو د مسلمانانو وطنونه خراب او برباد کړه خلګ یې وترک الاوطان ته مجبوره کړه اللهم نصرا منصورا.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

او خدای ﷻ ستاسي په خیر او شر خبر دی ځکه مو په خیر سره امر کوي لکه جهاد مع الکفار فیما نحن في او له شره څخه مو منع کوي لکه قعود عن القتال په مانحن فیه کي.

درویش وايي: چي ذون المصري رحمه الله وايي چي ضعف د دین او فساد د خلګو د شپږو شیانو څخه پیدا کېږي.

(۱) کمزوري د نیت په کارو کي د آخرت، یعني مسلمانان کارونه د آخرت په محبت او صدق نیت نه کوي.

(۲) د خلګو زړونه او بدنونه په شهواتو نفسیه وو کي ګرو دي.

(۳) پر خلګو طول الامل مع قرب الاجل غالب دی.

(۴) خلګو رضا د مخلوق پر رضا د خالق غوره کړې ده، یعني چي مخلوق په یو کار راضي کېږي هغه کار کوي که څه هم خالق ﷻ په ناراضه کېږي.

(۵) متابعت د اهوا نفسیه وو کوي او سنت نبوي ﷺ یې تر شا غورځولي وي.

(۶) لږ زلت او ګناه صغیره اولیاء الله او سلفو صالحینو دلیل د خپلو ګناه کبائرو لپاره ګرځولې وي، او ددوئ مناقب یې په خاورو کي دفن کړي وي سعدي قدس سره وايي

مبر طاعت نفس شهوت پرست　　　که هر ساعتش قبله دیگر است
کند مرد را نفس اماره خوار　　　اگر هوشمندي عزیزش مدار

درویش وایي: چي قتل د نفس اماره سبب د حیوة ابدي دی، کما قال قدس سره

اقتلوني اقتلوني یاثقات　　　ان في قتلي حیاتا في حیات

ولنعم ماقیل

خنجر وشمشیر شد ریحان من　　　مرگ من شدبزم ونرگسدان من

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ

او صحابه کرام ﷺ له تاڅخه سوال کوي د شهر حرام په باره کي یعني د جنگ په باره کي.

پوه سه: شهر اسم جنس دی او مراد له شهر حرام څخه څلور میاشتي په کال کي دي یعني ذو القعدة، ذوالحجة، محرم، رجب.

پوه سه: چي " قتال فیه " بدل الاشتمال دی له "شهر الحرام" څخه یعني ددوئ صرف شهر الحرام مقصود نه و بلکه مقصود د سوال جنگ کول په دغو میاشتو کي، کما قالوا سلب زید ثوبه.

درویش وایي: ددې آیت په شان نزول کي د مفسرانو اختلاف سته، آلوسي، علامة بغداد دا شان نزول په روایت د ابن اسحاق او ابن جریر او د ابن ابي حاتم او بیهقي من طریق زید بن رومان عن عروة ﷺ روارې دی، او مظهري رحمة الله علیه په روایت د ابن جریر او ابن ابي حاتم او طبراني او ابن سعد او بیهقي عن جندب بن عبد الله ﷺ ددې آیت د شان نزول بیان کړی دی لکن په بعض ځایو کي دواړه سره متفق سي، او په بعض ځایو کي یې د اسمان او مځکي فرق دی کما یظهر من مطالعة التفسیرین المذکورین لکن درویش وایي چي روایت د روح البیان ډېر په زړه پوري دی ولي چي د قیل وقیل څخه خلاص دی، برسوي رحمة الله علیه وایي چي علیه الصلوة والسلام

عبدالله بن جحش ﷺ چي د علیه الصلوة والسلام د عمه زوی و په جمادي الآخر کي د بدر تر غزاء دوې میاشتي دمخه، او د هجرت څخه (۱۷) میاشتي تېري سوي وې، او اته نفره یې ورسره کړه له مهاجرینو څخه چي نومان یې داوه (۱) سعد بن ابي وقاص ﷺ چي د بني زهره له قومه څخه و (۲) عکاشه بن محض الاسدي ﷺ (۳) عتبه بن غزوان السلمي ﷺ (۴) ابو حذیفه بن ربیعه ﷺ (۵) سهیل بن بیضاء ﷺ (۶) عامر بن ربیعه ﷺ (۷) واقد بن عبدالله ﷺ (۸) خالد بن بکیر ﷺ، او علیه الصلوة والسلام وامیر ته چي عبدالله بن جحش ﷺ و یو مکتوب په لاس ورکړی او ورته وه یې ویل څه پر نامه د خدای ﷻ او مکتوب مه گوره حتی چي دوې ورځي مزل مو وکړی چي یو ځای مو واړول بیا مکتوب وگوره او ملگرو ته دي د مکتوب مضمون ښکاره کړه، او بیا هغه کار وکړه چي ته ما په مکتوب کي امر کړی یې، او مه مجبوره کوه هیڅ څوک له ملگرو څخه چي ستا سره به همراهي کوي، عبدالله سره له ملگرو دوې ورځي مزل وکړی، نو یې مکتوب خلاص کړی په مکتوب کي دغسي نوشته وه بسم الله الرحمن الرحیم، اما بعد: فسر علی برکة الله بمن تبعک من اصحابک حتی تنزل بطن تخلة وترصد عبر قریش لعلک ان تاتینا منها بخیر، نو عبدالله بن جحش ﷺ چي مکتوب مطالعه کړی، وه یې ویل سمعا وطاعةً او بیا یې ؤملگرو ته وویل چي د خط مضمون خو دغه دی مگر علیه الصلوة والسلام زه نهي کړی یم چي کوم ملگري به زه پر تگ له ځانه سره نه مجبوره کوم، نو څکه چي څوک له شهادت سره محبت لري زما سره دي ولاړ سي، او که څوک تگ مکروه بولي یعني زړه یې نه غواړي هغه دي بېرته مدینې ته ولاړسي، نو اصحابو او ملگرو هم په سمعاً وطاعةً ملگري دده مختاره کړه، نو خیر را رهي سوه ولم یتخلف منهم احد حتی یو ځای ته د حجاز ورسېدله چي نجران یې باله نو په دغه ځای کي د سعد بن وقاص او عتبه بن غزوان اوښ ورک سو چي دوئ دوه په نوبت پر سپرېدل، نو دغه دوه کسه په طلب کي د اوښ تر شا

پاته سوه ومضی بقیة اصحابه حتی نزلوا ببطن نخلة چي په منځ کي د مکې او د طائف واقع و، نو دوئ دالته وه چي قافله د قریشو پر راغله چي وځکي او نور تجارتي شیان چي په طائف کي یې رانیولي وه او مکې ته یې وړله چي په هغه قافله کي عمرو بن الحضرمي او حکم بن کیسان مولی د هشام بن مغیره او دده ورور نوفل بن عبدالله و، نو قافلې والا وو چي اصحاب د علیه السلام ولیدل ډېر وارخطا سوه او دا ورځ اوله ورځ د رجب وه چي له اشهر الحرم څخه ده او د اصحابو دا خیال و چي دا ورځ آخیره ورځ د جمادي الآخیر ده نو اصحابو ﷺ مشوره سره وکړه چي که ننه شپه موږ دوئ پرېږدو خو حرم مکي ته دخلېږي، نو بیا خو زموږ جنګ له دوئ سره ناجائز دی، او اخیر اتفاق پر دې وسو چي هم دا ننه شپه به برید پر کوو، نو یې جنګ شروع کړی، او واقد بن عبدالله السهمي ﷺ عمرو بن الحضرمي کافر په غشي وويشتی او مړ یې کړی، تاریخ وايي چي دا اول قتیل و د مشرکانو چي په لاس د مسلمانانو قتل سو، او دا هم اول قتیل و په زمانه کي د هجرت، او اصحابو ﷺ حکم بن کیسان او عثمان بن عبدالله ژوندي ونیول، او دا دوه کسه اول اسیران وه په اسلام کي او نوفل پر آس وتښتېدی تر یو ځای مسلمانانو منډې پسي وکړې خو نوفل ځان خلاص کړی، نو مسلمانانو ټوله قافله او دوه بندیان له ځانه سره بوتله او مدینې ته ورسېدل او علیه الصلوة والسلام ته یې تسلیم کړه، نو قریشو د مکې های هوئ شروع کړی چي محمد هتک د شهر الحرام وکړی یعنون رجب، او دا هغه میاشت وه چي هر خائف به په امن کي ژوند کاوه او دا هغه میاشت وه چي خلګو به په دې میاشته کي بېخوف او خطرې سفرونه کول د تجارت لپاره او قریشو دا هم وویل چي دده ﷺ اصحابو په دې میاشت کي وینې وه بهېولې، او لوټ ماري د قافلې یې هم وکړه، او قریشو د مکې به هغو مسلمانانو ته چي په مکه کي پاته وه پېغورونه ورکول چي ستاسي نبي داسي ناوړه کار وکړی، یعني استحلال د شهر حرام یې وکړی، او دا خبري

وعليه السلام ته ورسېدلې، نو عبدالله بن جحش او ملګرو ﷺ ته يې وويل چي ما کله تاسي امر کړي واست چي تاسي په شهر حرام کي جنګ وکړئ، نو عليه الصلوة والسلام د قافلې راوړي مالونه او دا دوه بنديان تر امر الهي پوري معطل کړه او غانمينو ته يې هيڅ شی ورنه کړی، او دا موضوع پر عبدالله بن جحش او ملګرو دده ډېره سخته تمامه سوه، او ددوئ دا خيال سو موږ د اسلامي هلاکت سره مخامخ سوو، نو عبدالله بن جحش وعليه السلام ته وويل چي موږ چي ابن الحضرمي قتل کړی دابله شپه موږ د رجب مياشت وليدله، نو موږ نه پوهېږو چي ابن الحضرمي موږ په رجب کي قتل کړی دی يا په جماد الاخير کي، نو پر دې موضوع د خلګ تر منځ د مسلمانانو او کافرانو ډېر بحثونه کېدل، فانز الله تعالى هذه الآية، نو عليه السلام دقافلې له اموالو څخه خمس د بيت المال واخستی او داهم اول خمس و په اسلام کي چي بيت المال ته تحويل سو، او باقي څلور حصې يې په غانمينو وويشلې او داهم اول غنيمت و په اسلام کي، او کفارو د مکې د بنديانو په باره کي فديه راواستوله، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ستاسي د دوو بنديانو کار موقوف دی تر څو چي سعد او عتبه راځي او که هغه دوه را نه غله نو موږ ستاسي دوه بنديان دړ وژنو، نو حکم بن کيسان چي بندي و هغه خو اسلام راوړی او په مدينه منوره کي د عليه الصلوة والسلام سره پاته سوه فقتل ببير معونة شهيداً، او عثمان بن عبدالله په اداء کولو سره د فديې مکې ته ولاړی او کافر مړ سو، او هر چه نوفل چي د اصحاب السرية څخه په تېښته تللی و هغه په غزاء کي د خندق کوشش وکړی او آس يې پښې ښورولې چي تر خندق د مسلمانانو وخواته ورتېر سي او جنګ وکړي او ډېل شجاعت وکافرانوته وښيي، نو آس چي يې کله له خندقه غورځېدی آس يې وخندق ته ولېدی چي هم دی مړ سو او هم يې آس، نو مشرکانو د عليه الصلوة والسلام څخه غوښتنه وکړه چي دا زموږ مړی په فديه موږ ته په لاس راکړئ، نو عليه الصلوة والسلام ورته

وویل چي یو یې سي یعني بېله فدیې فانه خبیث خبیث الجیفة والفدیة.

درویش وایي: داوه تمامه قصه د شان نزول د آیت مذکوره.

نو حاصل د آیت دادی چي صحابه کرام ستا څخه پوښتنه کوي د شهر حرام چي په اوسنۍ قصه کي شهر رجب وه یعني د جنګ له کارونو څخه سوال کوي.

قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ

نو ته ورته ووایي چي قتال په شهر حرام کي خو ګناه کبیره ده.

پوه سه: چي قتال مبتداء ده او کبیر یې خبر دی.

سوال: قتال خو نکره ده نو ابتدائیت یې څرنګه صحیح دی؟

ځواب: هو! لکن فیه صفت د قتال دی او د نکره موصوفي ابتدائیه صحیح کماتقرر في النحو، قال البرسوي رحمة الله علیه في روح البیان ان الاکثر ای العلماء علی ان هذه الآیة منسوخة بقوله تعالی ﴿فاقتلوا المشرکین حیث وجدتموهم﴾ وقال المظهري رحمة الله علیه ایضا ان اکثر العلماء علی ان هذه الآیة منسوخة بالآیة المذکورة.

پوه سه: چي لفظ د حیث چي واقع په آیت کي دی هلته ناسخه کېدای سي چي لپاره که د زمانې سي، نو د آیت معنا داده چي تاسي وژنئ کافران په هره زمانه کي چي وي یعني که اشهر الحرم وي او که نوري میاشتي وي، نو ناسخ کېدای سي، کمال الدین ابن الهمام رحمة الله علیه په فتح القدیر کي وایي هذا ای النسخ بناء علی التجوز بلفظ حیث في الزمان ولاشک انه کثیر الاستعمال آه ای لفظ د حیث ډېر استعمالېږي په زمانه کي یعني مجاز متعارف دی.

درویش وایي: چي مظهري رحمة الله علیه چي عادت یې دادی چي پر خلاف المذهب خبري کوي پر ابن الهمام رحمة الله علیه په دغو الفاظو رد کړی دی، قلت لفظ حیث للمکان حقیقة واستعماله للزمان تجوزا لادلیل علیه آه، او ابن الهمام رحمة الله علیه پر نسخ د حرمت دلیل په عوماتو سره د آیاتو او احادیثو ویلی دی نحو قوله تعالی ﴿قاتلوا المشرکین کافة﴾ وقوله علیه الصلوة والسلام

﴿امرت ان اقاتل الناس حتى يقولوا لا اله الا الله﴾ مظهري دا دليل هم رد کړی دی فطالع تفسيره، او مظهري پر خلاف د اکثر العماء رح حرمت د قتال په اشهر الحرم کي باقي بولي او منسوخ يې نه بولي، گويا امام مظهري رحمه الله دعوه د اجتهاد کوي، او قول د اکثر العلماء نه مني او هر څو دلائل چي چا پر منسوخيت د حرمة القتال في الاشهر الحرم راوړی دی هغه ټوله مظهري رد کړی فطالع تفسيره.

درويش وايي: چي امام همام فخر الدين رازي رحمه الله په تفسير کبير کي وايي لکه چي بيضاوي وويل "الذي عندي ان الآية (يعني قوله تعالى قتال فيه کبير) لاتدل على حرمة القتال مطلقا في الشهر الحرام لان القتال فيها نکرة في حيز مثبت فلا تعم فلاحاجة حينئذ الى القول بالنسخ، انتهى قول الامام.

درويش وايي: چي دا قول د فخر الدين رحمه الله هم مردود په نېز د مظهري دی.

درويش وايي: چي ولله در علامة بغداد رحمه الله في تفسيره روح المعاني دی وايي والاکثرون على ان هذا الحکم يعني قتال فيه کبير منسوخ په دي قول د خدای جل جلاله دی ﴿فاذا انسلخ الاشهر الحرم فاقتلوا المشرکين حيث وجدتموهم﴾ فان المراد بالاشهر الحرم في هذه الآية اشهر معينة (يعني هغه اشهر حرم چي عليه السلام ددوئ سره قرارداد کړی و چي په اشهر حرم کي ددغه کال به موږ جنگ نه سره کوو) بدليل قوله تعالى ﴿فسيحوا في الارض اربعة اشهر﴾ وليس المراد الاشهر الحرم من کل سنة فالتفيد بها يفيد ان قتلهم بعد انسلاخها ماموربه في جميع الازمنة قال الآلوسي رحمه الله بعد ذالک وفيه نسخ الخاص (يعني قوله تعالى قتال فيه کبير) بالعام (يعني قوله تعالى فاقتلوا المشرکين حيث وجدتموهم) وساداتنا الحنفية يقولون به، اى بنسخ الخاص بالعام خلافا للشافعية رحمه الله.

درويش وايي: چي د دلائلو د مذهبينو او جوابونه د هغو په اصول الفقه کي مطالعه کړي ان شئتم.

درویش وايي: چي چونکه زه نه مجتهد یم او نه د اجتهاد دعوه کوم، نو ځکه زما مختاره مذهب د اکثر العلماء دی چي ټوله مفسرین يې مذهب العلماء بولي یعني چي دا آیت ﴿قل قتال فیه کبیر﴾ منسوخ دی په هغه آیت چي ذکر يې مکرر تېر سو.

قال الشاعر

ومن مذهب حب الدیار لاهلها — وللناس فیما یعشقون مذاهب

بیت

این قصه پایان نه دارد پیش رو — دامن تفسیر محکم گیرودرپېش رو

وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ

او مخ اړول له لاري ځخه د خدای ﷻ چي اسلام او طاعات دي، او کفر په خدای سره یعني الشرک، والمسجد الحرام بحذف المضاف یعني صد المسجد الحرام بمعنی منع المسجد الحرام عن دخول المؤمنین فیه کمافي عام الحدیبیة او ایستل د اهل د مسجد حرام چي نبي ﷺ او اصحاب کرام دي یعني پر دوئ په ظلم کولو سره دوئ وهجرت ته مجبوره کول که څه هم مکې والو مشرکانو دوئ ته نه ویل چي ووزئ له مسجد حرام ځخه، ډېره غټه ګناه ده په نېز د خدای ﷻ تر فعل د سریة د عبدالله بن جحش چي کافر يې په شهر حرام کي مړ کړی، ولي چي د کفارو د مکې مذکوره کارونه عمداً او ازروي عناد وه او فعل د سریه خو خطاً وو کمامر في شان النزول، او فتنة یعني شرک د اهل مکې سخت دی تر قتل د حضرمي، نو اهل مکة ولي پېغور و مسلمانانو ته ورکوي په قتل د حضرمي.

پوښتنه: خدای ﷻ مسلمانان اهل د مسجد حرام وبلل او سره ددې چي دوئ خو خارج المسجد الحرام وه په مدینه منوره کي، او کفار يې اهل د

مسجد الحرام نـه بلـل او سره ددې چې دوئ خو پـه وخت د نـزول الآيـة پـه مسجد حرام کي وه؟

ځواب: مسلمانان که څه هم په خارج المسجد الحرام کي وه لکن حق د مسجد الحرام چي توحيد الهي دى دوئ پر ځاى کړى و، او يا يې مسلمانان اهل وبلل په اعتبار د مايؤل اليه کمافي فتح المکة، او کفار مکه که څه هم په مکه کي وه لکن حق د مکې چي يې نه و پر ځاى کړى نو ګويا اهل يې نه دي، او يا پـه اعتبار ددې چـي پـه عاقبـة الامر کي اهليت د مکې لـه دوئ څخه به واخستل سي کمافي فتح المکة المکرمة.

فائده: اکبر عندالله " خبر دى د امور معدوده و، اى هذه الاشياء الاربعة اکبر اثما وعقوبةً من قتل المسلمين لابن الحضرمي في الشهر الحرام وان کان عمدا لان القتل يحل بحال والکفر لايحل مع ان المسلمين لم يکونوا عامدين لهتک حرمة الشهر الحرام بل مخطئين في الاجتهاد کمامر سابقاً

فائده: دا آيت چي نازل سو نو عبدالله بن انيس ﷺ ومسلمانانو تـه د مکې خط نوشته کړى چي کـه چېري کفار مکه وتاسي تـه پېغور د ابن حضرمي درکوي په شهر حرام کي، نو تاسي پېغور ورکوئ په شرک سره او په اخراج سره د رسول الله ﷺ او صحابه وو ﷺ من مکة ومنع المسلمين عن زيارة البيت الشريف في عام الحديبية.

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا

او همېشه کفار مکه له تاسي سره جنګ کوي تر هغو پري چي تاسي له دين اسلام څخه رد کړي يعني کفر ته.

پوه سه: چي په دې آيت کي اشاره ودوام تـه د عداوت د دوئ ده کـه ددوئ له طاقته پوره سي.

پوه سه: چي لفظ د ان لپاره د استيعاد د کفارو د استطاعت دى.

وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ

او چي څوک مرتد سي له تاسي څخه يعني د مسلمانانو څخه له خپله دينه يعني اسلام څخه، يعني هر نوع كفر كه مشرک سي او يا يهود او نصارى سي، نو دى مړ سي په داسي حال كي چي كافر وي نو دغه كسان دي چي اعمال صالحه يې ټوله باطل سوه، يعني كه فرائض وي او كه نوافل وي نعوذ بالله من الارتداد بالقلب والعمل.

پوه سه: چي امام شافعي رحمة الله عليه په دغه آيت سره دليل وايي چي عمل د مرتد چي پر كفر مړ نه سي نه لغوه كېږي يعني كه بيرته مسلمان سي اعمال صالحه يې پر ځاى دي مثلا ، دى وايي كه چا حج وكړى او وروسته مرتد سو او بيا بيرته مسلمان سو، نو پر هغه مسلمان د حج راګرځول نه دى واجب، حتى كه يو سړي د ماپښين لمونځ وكړي او بيا مرتد سو نعوذ بالله من ذالك او وخت د ماپښين هم باقي و، او دى بيرته مسلمان سو د ماپښين د لمانځه راګرځول نسته باندي، دا دليل امام شافعي رحمة الله عليه په مفهوم د صفت وكړى يعني وهو كافر، او امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه ومفهوم ته د صفت اعتبار نه وركوي او استدلال په هغه آيت وايي ﴿ومن يكفر بالايمان فقد حبط عمله﴾ والمطلق لايحمل على المقيد عند الحنفية، نو د حج قضاء پر واجب ده وكذالک قضاء الصلوة المذكورة.

فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَأُولَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿۲۱۷﴾

يعني پر اسلام سابق د مرتد محفوظ والى د قتل دده او د وينو دده او د اموالو دده باطل سو نو قتل يې روا دى ولايجب على الامام مهلت وركول ومرتد ته تر درو ورځو پوري لكنه يستحب ذالک، او امام شافعي رحمة الله عليه وايي چي دري ورځي مهلت وركول واجب دى او دا آيت پر ده حجت دى

زموږ له خوا او په آخرت کي یې هم عمل لغوه سو، یعني ثواب د عمل یې نسته او هم دغه مرتدان چي پر کفر مړه سي اصحاب النار دي، او هم دوئ به په اور کي به همېشه وي لکه نور اصلي کافران.

پوه سه: چي آیات سابقه چي نازل سو نو اصحاب السرية وویل یا رسول اللهﷺ هل نؤجر في السفر المذکور وهل یکون سفرنا هذا غزوةً فانزل الله تعالی.

جمله معترضه وحكاية غريبة: حسن محمد بن السراج رحمه الله وایي چي ما له جنید بغدادي رحمه الله څخه واورېدل چي ما ابلیس په خوب کي ولیدی چي لڅ پڅ و، ما ورته وویل چي له خلګو نه شرمېږي، ابلیس راته وویل: که دا خلګ او انسانان وایی نو ما به په دوئ سات نه تېروی لکه کوچنیان چي په ګین سات تېروي، نو ما ورته وویل چي انسانان نو چېري دي، ده راته وویل چي یو څو کسان دي چي په مسجد شونیزي کي دي زما بدن دوئ راویلي کړی دی، او زما زړه یې را سوی دی، هر وخت چي زه ددوئ د اغوا لپاره ورسم دوئ اشاره وخدای جل جلاله ته وکړي یعني ذکر د خدای جل جلاله شروع کړي. نو قریب وي چي زه دي په نور د ذکر د دوئ وسوځم، جنید وایي چي راوېښ سوم نو مسجد شونېزي ته ور روان سوم چي دا کسان ووینم نو به خوب امتحان هم راته حاصل سي، نو هنوز شپه وه چي مسجد شونیزي ته ورداخل سوم، درې کسه ناست او سرونه یې په کالو کي پېچلي وه، نو دوئ چي احساس د سړي د راتګ وکړی په دوئ کي یوه سر لڅ کړی او ماته یې وویل یا اباالقاسم تاته چي چا یو څه وویل ته د هغه خبره اورې او قبولوې یې انظر ایها التالي لصفائهم بنور ذکر الله حیث انکشف الله لهم ماریٔ جنید رحمه الله من المنام وقول ابلیس له في حق هؤلاء، وفي المثنوي

بود ګبري در زمان بایزید	ګفت اورا یک مسلمان سعید
که چه باشد ګرتو ایمان اوري	تا بیابي صد نجات وسروري
ګفت این اسلام اګر باشد ای مرید	انکه دارد شیخ عالم بایزید
مؤمن ایمان اویم در نهان	ګرچه مهرم هست محکم برزبان

باز ايمان گرخود ايمان شماست نی بدان ميلستم نی مشتها ست
انکه صد ميلش سوی ايمان بود چون شما را ديد زان فاتر شود
زانکه نامش ديدو ومعينش نی چون بيابان را مفازه گفتمي

درويش وايي: چي حکايت غريبه او جمله معترضه پای ته ورسېده، اوس وواره هغه آيت چي شان نزول يې درويش ذکر کړی.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

په تحقيق هغه کسان چي ايمان يې رواړی وي او هغه کسان چي هجرت له مکې څخه ومدينې ته کړی وي، او هغه کسان چي جهاد يې کړی وي په لاره کي د خدای ﷻ نو دغه کسان اميد لري ورحمت ته د خدای ﷻ يعني ثواب ته او خدای ﷻ بخښونکی د عمل خطا ذی لکه سريه چي قتل د ابن الحضرمي په شهر حرام کي د رجب وکړی، او او خدای ﷻ مهربان دی چي دوئ ته به ثواب ددغي غزاء ورکړي.

فائده: موصول يعني والذين هاجروا آه يې تکرار کړی يعني تر اول موصول لاندي يې داخل نه کړی لپاره د اظهار د عظمت د هجرت او جهاد.

فائده: خدای ﷻ يرجون وويل چي معنا يې اميد او طمع ده، له دې سببه چي عمل صالح پر خدای ﷻ ثواب واجب نه گرځوي بلکه ثواب ورکول يې فضل دی، نو به څوک يقين نه کوي چي ماته زما د عمل صالح ثواب خدای ﷻ راکوي لان الخاتمة مستورة والعبرة بالخواتم.

فائده: د "الذين آمنوا" معنا داده چي دوئ ثبات او دوام پر ايمان وکړي او مرتد نه سي ولي اهل سريه خو مؤمنان وه.

حکايت: متعلقة بمغفرة الله تعالى، تاريخ وايي چي يوه ورځ ابو عمر البيکندي رحمة الله عليه چي لوی عالم او صالح سړی و، په يوه کوڅه کي تېرېدی او

اهل د هغې محلې یو ځوان ټینګ کړی و چي ددې محلې څخه به وزې چي ته مفسد يې، او يوه سپين سرې ښځه وه هغې ژړل او خلګو ويل چي دا ښځه ددغه ځوان مور ده، نو د ابو عمر پر دغې سپين سري ښځې باندي زړه وسو، خلګو ته يې وويل چي دا ځوان دا پلا ماته راوبخښئ كه بيا هغه معتاد فساد وكړي بيا نو ستاسي اختيار هر څه چي په كوئ، خلګو د ابو عمر شفاعت قبول كړی او ځوان يې خوشي كړی، يو څو ورځي وروسته بيا ابو عمر په هغه كوڅه كي تېرېدی د ځوان له كوره يې دده د مور ژړا واورېدل، نو دده دا خيال سو لكه چي هغه ځوان بيا هغه كار معتاد كړی دی او خلګو له محلې فراره كړی دی، نو دروازه د كور يې ورووټكول سپين سري ته يې وويل چي ولي ژاړې؟ هغې ورته وويل چي څه وخت چي زما د زوی زكندن سو نو ماته يې وصيت وكړی چي د محلې خلګ به زما په مرګ نه خبروې ولي چي ما دوئ ډېر زهير كړي دي، او شايد چي زما جنازې ته به نه سي را، او ښراوي به هم كوي، او يوه ګوتمۍ يې راكړه چي په هغې كي بسم الله الرحمن الرحيم نوشته وه، نو يې وويل چي دغه ګتمۍ زما سره دفن كړه او موري زما شفاعت وخدای ﷻ ته وكړه او طلب د مغفرت هم زما لپاره وكړه لان الله غفور رحيم، خير سپين سري ورته وويل چي ما له بله ځايه خپلوان راوغوښتل محلې والا مي نه كړه خبر او زوي مي ښخ كړی او وروسته مي خلګ رخصت كړه، ما ورته ويل چي زه زوي ته يو ګړی دعاء د مغفرت كوم او طلب د شفاعت يې كوم، وروسته د قبر د سر له خوا نعره وسوه انصرفي يا اماه فلقد قدمت على رب كريم فغفرني.

ولنعم ماقيل

ببها نمي بخشد وببها نه مي بخشد، اللهم اغفرلي ذنوبي كلها كبائر وصغائر بمثل بهانة الشاب المذكور.

حكايت: يو سياح عارف بالله د سياحت په دوران كي د جمعې په ورځ يوه جامع مسجد ته ورغلی د جمعې د لمانځه لپاره په هغه جامع مسجد كي يو

عالم وعظ کاوه چي پر سامعینو یې ډېر تاثیر کاوه او زړونه د خلګو یې بېرولـه او تر سترګو د سامعانو بـه اوښکي تویېدلې، او پـه کمال توجه بـه سامعانو ددغه امام واعظ او خطیب صائب اورېدلې، او عارف سیاح ته یې هم ډېر خوند ورکړی او د زړه نورانیت یې هم اوج ته د کمال ورسېدی، خیر عارف سیاح تر ځو چي دی په ښار کي ود جمعې لمانځه ته به هغه جامع مسجد ته ورتلی او ورځ پله ورځ به یې مینه او محبت د خطیب واعظ سره زیاتېدی، اخر الامر عارف سیاح خپل سیاحت ته دوام ورکړی او له هغه ښاره ولاړی بلي خواته، یو کال تېر سو چي عارف سیاح بیا د هغه واعظ وښار ته راغلی، او په مینه او محبت جامع مسجد ته ولاړی هغه خطیب او واعظ خو کما کان وعظ او تبلیغ کاوه لکن هیڅ تاثیر یې پر خلګو نه کاوه او نه یې د چا زړا واورېدل او نه یې د چا توجه ولیدل، پخپله سیاح عارف ته هم د تېر کال جذبه او نورانیت قلبي نه سو حاصل خیر د جمعې لمونځ خو یې وکړی لکن د ځانه سره یې دا فکر وکړ چي دا خطیب واعظ په یوه ګناه کبیره اخته سوی دی، نو وروسته تر لمانځه یې د واعظ خطیب د کور پوښتنه وکړه په داسي حال کي چي واعظ خطیب په جامع مسجد کي د خلګو سره په ملاقات اخته و، کور د خطیب یو چا ورو ښووی نو عارف سیاح د کور دروازه ورو ټکول د کور له خوا د ښځي ږغ سو چي ځوک دي په کار دی سیاح ورته وویل چي ته د خطیب صاحب څه یې؟ ښځي ورته وویل چي زه یې مایه یم نو سیاح ورته وویل چي ستا دي په خدای ﷻ قسم وي ماته د تېر کال وروسته خطیب په یوه کبیره ګناه اخته سوی معلومېږي دغیس ده که نه؟ ښځي ورته وویل چي که زه حقیقة الحال درته ووایم ته به وخطیب یعني زما ومېړه ته ووایې او ما به په غم اخته کړې، سیاح سوګند ورسره وکړی چي زه به ستا مېړه په تا نه خبروم، نو ښځي په مختصره توګه ورته وویل چي خطیب اوس د ماخستن د لمانځه وروسته راسي د شرابو

بوتل څښي په داسي حال بوتل ومخ ته کښېږدي يو ګړی فکر وهي او وروسته وايي خدايه ته غفور او رحيم يې، نو بوتل پر سر پورته کړي او شراب وڅښي، عارف سياح ورته وويل چي يو کار وکړه لپاره د خدای ﷻ چي څه وخت چي ستا مېړه شراب پر سر پورته کوي او دا ووايي چي خدايه ته غفور او رحيم يې، ته فوراً ورته ووايه چي خدای ﷻ خو غضبان هم دی سياح ورته وويل چي زه سبا ورځ راسم ته به د خپل مېړه کشف الحال راته وکړې، خير ماښام چي حسب المعتاد د خطيب د شرابو څښلو وخت راغلی او بوتل يې ومخ ته کښېښوی او دا يې وويل چي خدايه غفور او رحيم يې، ښځي فوراً ورته وويل چي خدای ﷻ خو غضبان هم دی خطيب چي دا واورېدل بوتل يې له مځکي وواهه شراب يې توی کړه، او ماينې ته يې وويل چي د کومه وخته چي زه په شرابو اخته سوی يم شيطان زما په زړه او خوله د غفور او رحيم نوم را اچولی دی د غضبان نوم يې مطلقا راڅخه هېر کړی دی، او ځای پر ځای يې د ښځي د مخه له شراب څښلو څخه توبه وکښل، دا بله ورځ چي سياح د خطيب کور ته ورغلی ماينې د خطيب وراء الحجاب د خطيب ټوله ماجرى ورته بيان کړه، نو دا بله د جمعې ورځ چي سياح د جمعې لمانځه ته ورغلی خطيب يې از سر نو پر پخواني يعني د تېر کال پر ډول وليدی لان من تاب تاب الله عليه، وان التائب من الذنب کمن لا ذنب له حديث صحيح

يَسْـَٔلُوْنَكَ

او صحابه ﷺ سوال کوي له تا څخه اې محمد ﷺ.

پوه سه: چي له ابن عباس ﷺ څخه روايت صحيح داسي راغلی دی چي مانه دی ليدلی يو قوم چي خير دي وه تر اصحابو ﷺ د رسول الله ﷺ ولي چي دوئ پوښتنه نه ده کړې له عليه الصلوة والسلام څخه مګر په ديارلس مسئلو کي چي ټولي يې په قرآن مبارک کي ځای پر ځای ذکر سوي دي چي دغو مسئلو ځوابونه ودوئ او و ټولو مسلمانانو ته فائده سوه.

عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

د شرابو په باره کي او د قمار په باره کي.

پوه سه: چي چونکه "حل" وحرمت او گناه وطاعت له عوارضو څخه د افعال د مکلف دی اذ لا اثم ولا ثواب في ذوات الاشياء او خمر او ميسر خو ذوات دي، فلابد من حذف مضاف ای تعاطي الخمر والميسر يعني څښل د شرابو او کول د قمار و لفظ التعاطي شامل لها.

پوه سه: چي د "تعاطي" معنا عامه ده نو شرب الخمر او بيع وشراء او جوړولوته د شرابو هم شامله ده، نو د تعاطي معنا تصرف دی په شي کي پر خلاف د امر د شرعي شريفي.

فائده: د خمر لفظ مصدر دی له خمره ای ستره شراب چي خمر بولي له دې سببه چي عقل پټوي او ادراک انساني سلبوي، حتی چي يو سړي چي شراب يې څښلي وه او د سکر چاپه پر راغلې وه، بولو نيولی و، نو بولي يې کولې او لاسونه يې ورته نيولي وه لکه سړی چي اودس تازه کوي او خپلي بولي به يې پر مخ واچولې او داسي به يې ويل الحمد لله الذي جعل الاسلام نورا والماء طهوراً يعني سلب عنه الفرق بين الماء الطهور والبول الجنس.

پوه سه: چي ماهيت د خمر په نېز د حنيفيه رحمه الله هغه نښتېځلي اوبه دي د انگورو چي په منگي يا بل ظرف کي واچول سي او په مرور د څو ورځو پخپله وه ايشېږي او ځک د منگي پر خوله را توی سي او اوبه خته سي.

مسئله: دغه شراب نجاست غليظه دي او يو ځاځکی که څه هم سکر نه راولي حرام دی لکه پوره بوتل چي سکر راولي، وقياس الخمر في الزمان الحاضر المسكر المسمى به (هيروئين) نو ددې هېروئينو جوړول او خرڅول هم حرام دي او د تجارت روپۍ يې مرداري دي.

پوه سه: چي ميسر مصدر ميمي دی يقال يسرته اذا قمرته، او مشتق د يسر دی چي معنا يې آساني ده ولي چي په قمار کي خو چي وه يې گټي روپۍ په

اساني سره لاس ته ورځي بېله مشقته، او يا مشتق له يسار څخه دی چي معنا يې غناء ده ولي چي قمار سلب د غنی د سړي راولي يعني چي بايلي، او په قمار کي ټوله اقسام د قمار داخل دي، که سپي سره جنګوي په قمار؛ يا کرکان جنګوي په قمار، يا اسپ دواني سره کوي په قمار، او يا زرکي سره جنګوي په قمار يا هګۍ سره جنګوي په قمار، او يا شطرنج يا قطار چي نرد يې بولي سره کوي وعلی هذا سائر انواع القمار يعني هغه چي ګټل د روپو او بايلل د روپو پکښې وي، او هغه شی چي قمار وګټل سي هغه مردار دی.

قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ

ته ورته ووايه چي په شرابو کي او په قمار کي لويه ګناه سته او منافع د خلګو هم پکښې سته، اما الخمر فالاثم الکبير فيها انها مسلبة للعقول التي هي قطب الدين والدنيا وعلى العقول مدار القرب الى الله مع کون کل واحد من الخمر والميسر متلفة للاموال، او د شرابو منافع هضم د خوړلو دي او د قوة باه يعني د جماعو طاقت زياتوي، او کوم څوک چي غم جن وي غم يې سپکوي او بې زړه سړی دلاوره کوي، او رنګ د مخ او بدن صافوي، او منافع د قمار ګټل د روپو په اساني سره، او د عربو د جاهليت په اصطلاح چي څو کسانو به په شراکت اوښ رانيوی او ذبح به يې کړی غوښي به يې کوټي کوټي کړې او بيا به يې قمار پر وکړی هر چا چي به څه غوښي وګټلې هغه به يې فقراء او مساکينو ته ورکولې، واقدي رحمه الله وايي چي داسي ګاهي پېښه سوه چي يو سړي په قمار کي سل اوښان وګټل او ټوله يې پر محتاجانو ووېشل لپاره د نامه او رياء.

وَإِثْمُهُمَآ أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۗ

او ګناه د شرابو د څښلو او د قمار د کولو لويه ده تر نفع ددوئ، اما اثم الخمر فهو ايقاع البغض والعداوة والقتال والضرب بالنعال بادنی کلام

وقت السکر کما سیئاتي، او له ذکره څخه د خدای ﷻ او له لمانځه څخه چي معراج المؤمنین دی سړی باسي، او هوښیار سړی بېعقل کوي حتی چي شارب الخمر حین ماسکر په پخپلو بولو او غلو او قي بازی کوي، کمامر عنقریب واما اثم المیسر، دادی چي هر سړی چي په قمار مال بایلي باره سوختي سي د هغه بل سړي پر ادنیٰ خبره جنګ کوي، او نعوذبالله من ذالک وخدای ﷻ ته ښکنځل کوي، او نور د کفر الفاظ یې تر خوله وزي.

فائده: علامه برسوي رحمه الله وایي چي مفسرین رح وایي چي په خمرو کي څلور آیته نازل سوي دي، اول ایت نزل بمکة ﴿ومن ثمرات النخیل والاعناب تتخذون منه سکرا﴾ یعني خمرا ورزقا حسنا ای بالتجارة فیه. نو مسلمانانو څښل وهي حلال لهم یومئذ، ثم ان عمر ومعاذا ونفرا من الصحابة رضي الله عنهم په مدینه منوره کي پوښتنه وکړه له علیه الصلوٰة والسلام څخه او دوئ وویل چي موږ ته فتوی راکړه په حق کي د خمرو فانها مذهبة للعقل فنزلت ﴿ویسئلونک عن الخمر والمیسر الآیة﴾ نو بعضو صحابه وو وڅښل او وه یې ویل چي موږ منفعت پر اخلو او ګناه چي په خمرو کي سته هغه به نه کوو، او بعضو صحابه وو بالکلیة پرېښوول، وقالوا لاحاجة لنا فیما فی اثم کبیر، وروسته عبدالرحمن بن عوف یوه مهماني جوړه کړې وه چي په هغه مهماني کي ګڼ شمېر صحابه رضي الله عنهم دعوت کړي وه نو وروسته تر ډوډۍ خوړلو یې شراب نوشي هم وکړه، او چي نشه سوله د ماښام په لمانځه کي یې یو صحابي دمخه کړی هغه په لمانځه کي د قرآئت الفاتحة وروسته داسي قرائت وواېه ﴿قل یا ایها اعبد ما تعبدون﴾ الی اخیر السورة یعني په حذف د لا، نو دا آیت نازل سو ﴿لاتقربوا الصلوٰة وانتم سکاری﴾ نو ددې آیت په نازلېدو سره شاربین د خمرو ډېر لږ سوه بلکه بعض صحابه وو یکلخته پرېښوول او دوئ به وویله چي په شي کي خیر نسته چي زموږ او د لمانځه تر منځ حائل ګرځي او هغه خلګو چي څښل به یې هغو هم د لمونځو په نژدې وخت کي نه سوای څښلای، بلکه د ماخستن تر لمانځه وروسته به

يې خښل چي د سهار تر لمانځه پوري به يې نشه او سکر ختم کېدی، او يا به يې د سهار تر لمانځه وروسته څښل چي تر ماپښينه به يې نشه ولاړه. وروسته بيا عتبان بن مالک ﷺ يوه مېلمستيا جوړه کړې وه او څو کسه د صحابه کرامو ﷺ يې په هغه کي دعوت کړي وه، چي په مېلمنو کي سعد بن ابي وقاص هم و او د اوښ د سر غوښي يې وربانديي کړي وې، نو ډوډۍ چي يې وخوړله شراب نوشي شروع سوه حتی چي حالت د نشې او سکر پر راغلی باره فخر بالآباء والاجداد شروع سو او غزلي او اشعار هم شروع سوه، نو سعد ﷺ يوه قصيده وويل چي په هغه کي ذم او هجو د انصارو وه او فخر د خپل قوم و، نو يو انصاري چي په حال کي د سکر و د اوښ ګرغښی يې راواخستی او سعد ﷺ يې پر دا سر په وواهه او سر يې سخت مات سو، نو سعد رسول الله ﷺ ته ورغلی او شکايت د انصاري يې ورته وکړی، او عمر ﷺ په مجلس کي د شکايت د آنحضرت ﷺ په حضور کي موجود و، نو عمر وويل اللهم بين لنا في الخمر بيانا شافيا" نو دا آيت چي په سورت مائده کي دی ﴿انما الخمر والميسر الی قوله فهل انتم منتهون﴾ فقال عمر ﷺ انتهينا يارب.

فائده: د شرابو قطعي حرمت په دريم کال د هجرت نازل سو، تر غزوة الاحزاب يو څو ورځي وروسته.

فائده: قفال رحمه الله چي حکمت الهي په تدريج او کرار کرار حرامولو کي د شرابو دا و چي عربو د شرابو سره ډېر الفت درلودی او ډېري منافع تجارتي يې هم پکښي درلودې، نو که خدای ﷻ يو دم يکلخته حرام کړي وايي نو پر مسلمانانو به ډېره سخته پرېوتلې وايي، نو خدای ﷻ رفقابهم دا تدريج استعمال کړی.

درويش وايي: چي په تداوي بالخمر وغيره کي من المحرمات کي اختلاف شهير دی وفي کتب الفقه مذکور دي لکن دا خبره ضروري ده که تداوي بالمحرم متيقن يا مظنون وه خو روا ده لقول تعالی ﴿الا ما اضطررتم الله﴾ وقال في موضع آخر ﴿فمن اضطر غير باغ (يعنی علی مضطر آخر)

ولاعاد (سد الرمق) فلااثم عليه﴾ فمن غص بلقمة ولم يجد غير الخمر جازله ان يسقيها للتيقن بالخلاص من هذا الغص بالخمر عند ابي حنيفه والشافعي و احمدرح.

مسئله: هل يجوز التداوي بالخمر فقال ابو حنيفة ومالك واحمد رح لايجوز وبه قال الشافعي رحمة الله عليه في اصح قوليه اكذا في المظهري جزء سيقول ص (۲۷۱) ونقل المظهري عن صاحب الهداية في تلک الصفحة انه كره شرب دردي الخمر لان فيه اجزاء الخمر آه.

درویش وايي: چي په مانقل عن صاحب الهداية في التجنيس لو رعف فكتب الفاتحة بالدم على جبهته وانفه جاز للاستشفاء وبالبول ايضا ان علم فيه شفاء لاباس به انتهى، وكذا مانقل عن ابو بكر الاسكاف رحمة الله عليه في جواز شيئا من القرآن بالدم ورعاف وكذالک بالبول ان كان فيه شعاء ففيها نظر.

درویش وايي: چي دا دواړه له منقول او معقوله څخه خلاف دي لان الدم نجس وكذا البول خصوصا بول الآدمي وكتابة القرآن او شيئا منه بالانجاس ان لم يكن كفرا لمكان الاختلاف فلايخلو عن كونه كبيرة، وقول صاحب الهداية رحمة الله عليه ان علم فيه سقاء آه من قبيل قولهم ان كان زيد حمارا فهو ناهق لان العلم وان كان يعم المظنون، لكن في كتابة الفاتحة وغيرها من القرآن بالدم والبول لي فيه ظن الشفاء فضلا عن العلم به ولعل هذا الاستشفاء نقله بعض اهل التعاويز من اليهود ويدل على حرمة كتابة القرآن من الفاتحة وغيرها مافي الحاوي القدسي ان سال الدم عن انف انسان ولايقطع حتى يخشى عليه الموت وقد علم انه لو كنت الفاتحة او سورة الاخلاص بذالک الدم على جبهته ينقطع لايرخص له فيه وماقيل انه يرخص فيه كمارخص في شرب الخمر للعطشان واكل الميتة في حال المخمصة على مانص به القرآن آه قياس مع الفارق لان الشرب الخمر في حال العطش الذي خاف منه الموت حالة الاضطرار والخلاص منه بشرب الخمر متيقن، وكذا اكل الميتة في حال المخمصة الخلاص من المخمصة متيقن، كيف يقاس عليها تلک

الکتابة بالدم والبول للقرآن لان الشفاء بها لامتیقن ولا مظنون بل موهوم بل کذب بحت، ومن اجل امثال قول الفقهاء اجترء اهل التعاویز علی کتابة الفاتحة وغیرها بدم الخفاش وغیره والی الله المشتکی.

درویش وایي: چي دغه اقوال د فقهاوؤ رح زما گران دوست مدرس العلوم العقلیة والنقلیة ماهر علم الفقة المولوي محمد اسمعیل الحاج القندهاري ماته را استولي وه چي د قرآن په یو مناسب ځای کي د تفسیر ایوبي یې درج کړه او خپله عقیده یې په دې باب کي ښکاره کړه.

درویش وایي: چي ما دغه اقوال چي مطالعه کول " قف شعري علی جسدي" هم دا وه د درویش عقیده په دغو دوو مسئلو کي والله المستعان وان شئت غایة التحقیق في امثال هذه المسائل فطالع التفسیر المظهري من جزء سیقول في تفسیر قوله تعالی ویسئلونک عن الخمر الی اخیر الآیة، ونقل کل مافیه من المسائل یضیق عنه نطاق هذه التفسیر.

روی ان جبرائیل علیه السلام و آنحضرت ﷺ ته وویل ان الله تعالی شکر لجعفر الطیار رضی الله عنه ځلور خویه چي په ده کي سته او دی په جاهلیت کي هم پر دغو خویو وو، او په اسلام کي هم پر هغو خویو دی، نو نبي علیه السلام د جعفر رضی الله عنه د هغو ځلورو خویو پوښتنه وکړه، نو جعفر رضی الله عنه ورته وویل که خدای جل جلاله ته نه وایي خبر کړی مابه هغه خویونه تاته نه وایي ویلي یعني لخوف الریاء، یو خوی زما دادی چي مانه په جاهلیت کي او نه په اسلام کي شراب څښلي دي ولي چي شراب مزیل د عقل دي، او زه د عقل وقوت او زیادت ته ډېر محتاجه یم، او بل ما د بت عبادت نه دی کړی، ولي چي زه په دې پوهېږم چي بت ماته نفع نه سي رسولای او نه دفع د ضرر راڅخه کولای سي، او ما هیڅ وخت زناء نه ده کړې لغیرتي علی اهلي، او ما دروغ هیڅ کله نه دي ویلي لاني رئیته دنائة.

وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ

او صحابه له تاڅخه پوښتنه کوي چي موږ څه شی چاته ورکوو.

پوه سه: چي بعض مفسران رح وايي دا سوال د جنس د منفق دی يعني خلګو ته ډوډۍ ورکوو يا نقدي روپۍ ورکوو وغيره، او بعض وايي چي دا سوال له مقدار څخه د منفق دی يعني څونده اندازه شی ورکوو، ولي هغه آيت چي نازل سو ﴿قل ماانفقتم من خير آه﴾ نو عمر بن الجموع ﷺ وويل چي په څه اندازه مال خلګو ته ورکوو او يا له کومه جنسه د مال يې ورکوو، نو خدای ﷻ وعليه السلام ته وويل چي ته ورته ووايه چي هغه شی نفقه کوئ چي تاسي ته آسانه وي يعني از روئ جنس او از روئ مقدار چي هغه مال دی چي زائد تر ده او دده تر عيال وي.

پوه سه: چي د اعراب له لاري بعض قراء لفظ د عفو منصوب وايي والتقدير انفقوا العفو، او بعض قراء يې مرفوع وايي والتقدير الذي ينفقونه هوالعفو.

پوه سه: چي صحابه کسب المال کاوه نو په قدر د نفقې به يې ساتی او بالابود به يې خيراتوی بحکم هذه الآية.

او بعض مفسران وايي چي دا آيت په باره کي د زکوة دی يعني نصاب د مال د زکوة به فاضل وي تر حاجت اصلي د صاحب المال کالدين والمسکن واثاث البيت والخادم وفرس الرکوب الی غير مابين في کتب الفقه او اکثر مفسران رح پر دې دي چي د سائلانو غرض سوال د نفقه نافلې و، نو پر دې تقدير حاصل د جواب دادی چي افضل د صدقه نافلې دادی چي عن ظهر غني وي، وذهب اليه مجاهد دليل يې دادی که ظهر غني نه وي نو دا سړی به وروسته په پخپله وسوال ته مجبوره وي ويکون کلا علی الناس، او عمر بن دينار وايي چي نه به سړی اسراف کوي او نه به ډېر تېنګوالی کوي قال الله تعالی ﴿والذين اذا انفقوا لم يسرفوا ولم يقتروا﴾ الآية او د ابو هريره ﷺ څخه روايت دی ﴿قال قال رسول الله ﷺ خير الصدقة ماکان عن ظهر غنی وابدء بمن تعول﴾ رواه البخاري وابو داؤد والنسائي کذا في المظهري.

درويش وايي: چي تصدق په ټوله مال او يا په بعض مال يعني الفاضل عن الحاجة يختلف باختلاف المتصدقين ويدل ماروی عن عمر بن الخطاب ﷺ

چي موږ عليه الصلوة والسلام امر کړو په تصدق سره يعني نفلي دی وايي
چي زه په دغه وخت کي صاحب د مال وم نو زما په زړه کي دا وه چي که
چيري تايو وخت سبقت پر ابو بکر په تصدق کي کاوه نن ورځ به يې کوم، نو
کور ته ولاړم ټوله اموال مي نيمی کړه، نيمی مي کور پرېښول او نيمی مي
عليه الصلوة والسلام ته راوړه، چونکه عليه السلام زما راوړي اموال ډېر
وليدل نو يې ماته داسي وويل ماابقيت لاهلک يا عمر، فقلت نصف مالي يا
رسول الله ﷺ، وروسته ابوبکر هم ډېر مختلف نوع اموال راوړه، نو هغه ته
عليه الصلوة والسلام وويل ماابقيت لاهلک، قال ابوبکر ﷺ الله ورسوله،
عمر ﷺ وايي چي زه به همېشه ستا سره سيالي نه کوم اې ابوبکر ﷺ، روايت
دی چي په دغه وخت کي عليه الصلوة والسلام داسي وويل مابينکما مابين
کلامکما، نو حاصل دادی که سړي داسي وي چي ټوله مال خيرات کي او
بيا پر خلگو سوال کوي او صبر پر فقر نه سي کولای نو هغه تصدق په ټوله
مال نه دی روا، او که سړي پر فاقه کشي صبر کولايي سوايي او له حقوق
الناس څخه دده پر ذمه يو شی نه و، يعني الدين ونفقة العيال والخادم، نو
هغه ته تصدق په ټوله مال روا دی وذالک لان حقوق الناس فريضة والتصدق
بکل المال نافلة والعمل الفرض اولی من النفل کمالايخفی، ولهذا قال سيد
الصابرين رسول رب العلمين ﷺ علی ماروی عن ابي هريرة ﷺ قال قال رسول
الله ﷺ لوکان لي مثل احد ذهبا لسرني ان لايمر علي ثلاث ليال وعندي منه
شيئ الاشيئ ارصده لدين، رواه البخاري

درويش وايي: چي رسول کريم ﷺ پر ابو بکر ﷺ باندي راوړل د ټوله مال
رد نه کړه ولي چي صبر او ثبات پر فاقه کشي باندي دده او د اهل بيت
دده ﷺ ورته معلومېده، لکن په روايت کي د جابر ﷺ راغلي دي چي يو سړی
وعليه الصلوة والسلام ته يو هگی مانند شی د سرو زرو راوړی چي ده ته
په بعض مغازي يا غنائم کي په لاس ورغلی و، فقال خذها مني صدقة
فوالله لقد اصبحت ماالملک غيرها فاعرض عنه رسول الله ﷺ فاتاه من

الجانب الایمن فقال مثله فاعرض عنه ثم جاء من الجانب الایسر فقال رسول الله ﷺ هاتها (یعني رایې کړه) او په غضب یې ورته وویل، نو علیه السلام هغه بیضه ځندي واخستل او هغه سړی یې په وویشتی نو ځندي خطا سوه او که پر مبنتې وایي نو هغه سړی به یې ټپي کړی وایي، وروسته رسول الله ﷺ وویل ﴿یجیئ احدکم بماله کله یتصدق به ویجلس یتکفف الناس انما الصدقة عن ظهر غنی خذها فلاحاجة لي فیها﴾

درویش وایي: چي دا روایت د روح البیان دی، او مظهري په نورو الفاظو سره روایت کړی دی، او تر روایت د روح البیان ډېر مختصر دی او په بعضو الفاظو کي ورسره موافق دی لکن حاصل د دواړو روایتونو یو دی نو شاید یوه به روایت باللفظ کړی وي او بل به روایت بالمعنی کړی وي، یعني حاصل د روایت به یې بیان کړی وي، لکن دومره تفاوت په روایت بالمعنی په احادیثو مبارکه وو کي نادر دی، والله اعلم بالصواب.

حسین الکاشفي رحمة الله علیه په تفسیر حسني کي وایي.

مایه توفیق کرم کردن است گنج یقین ترک درم کردن است

زاد ره مرگ زنان دادنست زندگي عشق زجان دادن است

یعني سخاوت العوام بذل المال وسخاوة الحواض بذل الارواح، وقلیل ماهم.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

او هم دغسي بیانوي خدای جل جلاله وتاسي ته آیات لپاره ددې چي تاسي فکر ووهئ په دنیا او اخرت کي.

پوه سه: چي بیضاوي وایي ای مثل مابین یعني في الآیة السابقة چي عفوه مال صدقه کول بهتر دی تر تکلیف کولو په صدقه کي او یا ټوله هغه احکام چي دمخه تېر سوه.

الاعراب: کاف په معنا د مثل دی او محل یې نصب دی ولي چي صفت د مصدر محذوف دی، ای تبینا مثل ذالک التبیین یبین الله آه.

سوال: په علم النحو کي وايي که مخاطب په اسم اشاره سره يو نفر و نو كذالک بالافراد للكاف بې وايي، او که مخاطب دوه كسان وه نو ذالكما به يې وايي په تثنبيه سره، او كه يې مخاطب جمع وه ذالكم بې وايي او په دې آيت کي مخاطبين ټوله انسانان دي نو ولي كاف مفرد ذكر سو؟

ځواب: ددې سوال په ځواب کي بيضاوي او روح البيان او روح المعاني داسي وايي چي افراد د علامه د خطاب په اعتبار د تاويل د مخاطبين دى په قبيل سره چي لفظا مفرد دى او معنا جمع دى، نو خداى ﷻ وايي چي بايد او شايد تاسي به د عقل سليم څخه كار واخلئ په دلائلو او احكامو کي د خداى ﷻ په دنيايي امورو کي او په اخروي امورو کي، نو هغه شى مختاره کړى چي تاسي ته انفع او اصلح وي، او پرهېز وکړ وکړئ له هغو كارو څخه چي ياخالص ضرر وي لكه شرک او زنا وغيرهما او يا ضرر تر نفع ډېروي كما في الخمر والميسر كمامر.

تبصره: د ابن مسعود ﷺ څخه روايت دى چي رسول كريم ﷺ پر بوريا پرېوتى چي د بوريا تارو يې پر بغل مبارک تاثير کړى و، نو موږ ورته وويل چي موږ به تاته يو پوست فراش اواروو، نو عليه الصلوة والسلام راته وويل مالي وللدنيا ما انا والدنيا الا كراكب استظل تحت شجرة ثم راح وتركها، رواه احمد والترمذي وابن ماجه.

درېش وايي: كه څوک تفصيل د عيش او ژوند د عليه الصلوة والسلام غواړي نو شمائل د ترمذي دي تر پايه پوري په غور سره مطالعه کړي، وايضا كتب الاحاديث المباركة مملوة في مواضع ببيان عيش حيواته ﷺ الى يوم وفاته ﷺ.

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى ۭ قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۭ وَاِنْ تُخَالِطُوْھُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ۭ

او صحابه ﷺ له تا څخه سوال كوي په باره کي د يتيمانو چي موږ جلا ډوډى وركوو او كه له ځانه سره ډوډى د يتيمانو ګډه كړو ته ورته ووايه چي

هره خوا چي د يتيمانو خير وي هغه ښه کار دی وه يې کړئ نو که په جلا والي کي ددوئ خير وو، نو کوزه او خواړه ورجلا کړئ، او که تاسي ډوډی ددوئ د خپلي ډوډی يعني په دغه ګډون کي ددوئ خي وينئ، نو خو دوئ ستاسي ورونه دي يعني په دين کي او په نسب کي نو ورونه خو يو له بله سره کومک کوي او يو د بل مال په وجه د اصلاح خوري.

پوه سه: چي شان نزول ددې آيت مفسرينو رح په ګډه داسي بيان کړی دی په روايت د ابن عباس رض چي دا روايت ابو داؤد، نسائي او حاکم راوړی دی اومحدثينو صحيح هم ګڼلی دی چي څه وخت چي دا آيت نازل سو ﴿ولاتقربوا مال اليتيم الا بالتي هي احسن﴾ او بيا دا آيت هم نازل سو ﴿ان الذين ياكلون اموال اليتامی ظلما﴾ الی آخيرها، نو مسلمانان د عصر نبوي کارونو د يتيمانو ډېر د جرح سره مخامخ کړه حتی چي د چا په کور کي به يتيم و، د هغه کوزه وکاسه و ډوډی به يې ټوله ورجلا کړه، نو ګاهي ګاهي چي په له يتيم څخه ډوډی زياتي سوه نو چا به نه خوړله هغه طعام به اخير فاسد سو، نو عبدالله بن روحه رض وعليه الصلوة والسلام ته وويل يا رسول الله ﷺ موږ ټوله مسلمانان خو دومره خوني نه لرو چي يتيم ته جلا خونه ورکړو وهکذا الطعام والشراب، فنزلت هذه الآية.

فائده: دا آيت په باره کي د هغو يتيمانو دی چي خپل موروثي باغ او مځکه لري وغيره نقود لري، او که چېري يتيم داسي وو چي خپل مراثي هيڅ شی يې نه درلودی او د کور خاوند اکا وغيره مفت په خپله ډوډی ساتی په هغه يتيم کي خو د نهي د مخالطت في الطعام والشراب سوال نه پيدا کېږي نو ځکه ابن عباس رض په تفسير کي ددې آيت داسي وايي مخالطت دادی چي د يتيم د باغ مېوه خوري او دده د غوا وغيره شيدې خوري او دده په کاسه کي ډوډی خوري او د يتيم د باغ مېوه خوري وهکذا الطعام والقصعة.

پوښتنه: که يتيم موروثي باغ او مځکه وغيره درلوده او دده اکا مثلا مسکين و، نو که يې دده باغ او مځکه روزلای د بل چا د مزدوري څخه

وتی، نو دا سړی به څه کوي؟

ځواب: ددې حکم خدای پاک په قرآن کریم کي داسي بیان کړی دی ﴿ومن کان غنیا فلیستعفف ومن کان فقیراً فلیاکل بالمعروف﴾ یعني که څوک غني وي د یتیم له باغه دي مثلا خوراک نه کوي یعني مزدوري دي نه څندي اخلي بلکه مفت صلةً للقرابة دي باغ وغیره وروزي، او که څوک یعني مربي الیتیم مسکین وي نو له مال څخه د یتیم دي خوراک کوي او مزدوري دي څندي اخلي په هغه طریقه چي په خلګو کي رواج وي.

مسئله: پر اکل د مال یتیم عند فقر المربي ومخالطة الیتیم في الاکل والشرب، قیاس ده مسئله د شراکت د انډیوالانو مثلا یو څوکسه په سفر یا یوې میلې ته تله او اندازه د روپو یې بالسویه سره واچول، نو دا انډیوالان یو ډېره ډوډۍ او لږ ډوډۍ خوري، او یا یو مریض وي ډوډۍ ته یې اشتهاء نه کېږي الی غیر ذالک، نو په دې شراکت کي کوم حرج نسته بلکه په طریق اولی حرج نسته ولي دا ملګري خو احرار بالغین دي.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ

او خدای ﷻ خبر دی په هغه چا چي مال د یتیم د خپله ماله سره ګډوي پر طریقه د فساد یعني د یتیم مال په ناحقه وخوري او په هغه سړي چي مخالفت یې لپاره د اصلاح الیتیم وي، له حسن بصري رحمة الله علیه څخه چي به چا پوښتنه وکړه په باره کي د مال الیتیم، ده مبارک به دغه آیت ورته تلاوت کړی ﴿والله یعلم المفسد من المصلح﴾ د حسن بصري رحمة الله علیه مطلب داو، چي د عالم وپوښتني ته څه ضرورت نسته ته وخپل زړه ته رجوع وکړه چي ستا په اکل د مال د یتیم څه غرض دی.

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَأَعْنَتَكُمْ ۚ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾

او که د خدای ﷻ اراده وایی نو تاسي به یې په عنت یعني مشقت کي اچولي وایی یعني مخالطة د یتیمانو به یې تاسي ته نه مباح کولای، لکن

خدای ﷻ ستاسي تخفیف وکړی چي مخالطة د یتیمانو یې وتاسي ته روا کړی چي پر وجه د اصلاح وي رحمة علیکم او په تحقیق خدای ﷻ غالب دی یعني هرڅه چي یې مشیت وي هغه کار کولای سي، او حکیم دی یعني هر کار د خدای ﷻ د حکمت او فائدې څخه خالي نه دی.

پوه سه: چي مفعول د "شاء" محذوف دی چي جواب دلالت پر کوي یعني لوشاء الله اعناتکم.

پوه سه: چي په حدیث صحیح کي راغلي دي علیه الصلوة والسلام وایي ﴿انا وکافل الیتیم کهاتین في الجنة﴾

پوه سه: چي مراد په دې حدیث کي د کافل الیتیم څخه هغه سړی دی چي په مصالحو کي د یتیم اخته وي، سواء کان من مال نفسه او من مال الیتیم سواء کان الیتیم قریباله او اجنبیاً، او په حدیث کي راغلي دي چي خدای ﷻ وموسٰی ؑ ته وویل چي گذاره کوه له یتیم سره لکه مهربانه پلار، او له کونډیانو سره همکاري کوه لکه مهربانه مېړه، او اوسه مسافر لره لکه مهربانه ورور، خدای ﷻ وایي زه به ستاسره داسي سم، او علیه السلام په هاتینو سره اشاره د منځ د گوتي وسبابه ته وکړه.

پوه سه: چي مراد له معیت څخه د علیه السلام د کافل الیتیم معیت مکاني مراد دی، نه معیت د مرتبې او درجې، حافظ شیرازي وایي

تیمار غریبان سبب ذکر جمیلست جانا مگر دین قاعده درشهر تمانیست

قال السعدي شیرازي

چوبیني یتمي سرافگنده پیش مده بوسه بر روی فرزند خویش

الا تا نگیر د که عرش عظیم بلرزد همي چون بگیرد یتیم

وفي الحدیث النبوي ﷺ من وضع یده علی راس یتیم ترحما علیه کانت له بکل شعرة تمر علیها یده حسنة، قالوا المخالطة والترحم علی الاتیام من مساوات الاخلاق لسادات الانام وفیه فوائد کثیرة جلب رحمة الله وتکثیر الرزق ورقة القلب الی غیر ذالک من الفوائد.

مسئله: یتیم که د چا سره وي باید داسي ادب او تعلیم ورته کوي لکه خپل زوئ ته چي ادب او تعلیم کوي.

درویش وایي: چي طبائع د انسانانو مختلفو دي، بعض انسانان په لطف او نرمي سره ادب زدکوي، او بعض انسانان په تریو تندي او د خولې په سختو الفاظو سره ادب زدکوي او بعض انسانان په ضرب وکوب سره ادب زدکوي، نو په هره نوع چي ادب د یتیم مربي لازم وه باله په هغه قسم سره به ادب ورکوي، او خدای ﷻ له مربي څخه د یتیم د تربیة التعلیم پوښتنه کوي ولهذا قال رسول الله ﷺ کلکم راع وکلکم مسئول عن رعیته آه بخاري

وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ ۚ وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ

او تاسي مه نکاح کوئ مشرکات ښځي تر هغو چي دوئ ایمان راوړي، او په تحقیق مینځه چي مؤمنه وي ښه ده د نکاح کولو لپاره تر مشرکي ښځي یعني که څه هم حره وي، که څه هم دې مشرکي ښځي په تعجب کي اچولي یاست تاسي، یعني په اعتبار د ښائیست.

پوه سه: چي شان نزول ددې آیت دا و چي علیه الصلوة والسلام مرثد الغنوي ﷺ مکې ته واستوی چي له مکې څخه بعض مسلمانان چي په مکه کي پاته دي په پټه له مکې څخه راوباسه، نو یوه ښځه چي نوم یې عناق و چي مرثد غنوي له هغې سره عشق درلودی ورته راغله او د خلوت د زنا دعوت یې ورکړی، یعني لکه د جاهلیت په زمانه کي، نو مرثد ﷺ ورته وویل چي اسلام زما مانع دی د خلوت د جاهلیت، نو هغې ورته وویل چي ته ما نه په نکاح کوې، مرثد ورته وویل چي په نکاح کوم خو دي، لکن په دې باره کي زه د علیه الصلوة والسلام سره مشوره کوم، نو مرثد چي دا موضوع وعلیه الصلوة والسلام ته پېش کړه نو دا آیت نازل سو.

پوه سه: چي مظهري تبعا للبيضاوي تفسير د "امة " په مطلق ښځي سره کړی دی او داسي يې ويلي دي چي انسانان ټوله عبادالله دي يعني نر يې او اماء الله يعني ښځي يې، او روح البيان تفسير د "امة " په مينځه سره کړی دی حيث قال مع مابها من خساسة الرق، او تفسير روح المعاني پسله طويل بحث يې دا ويلي دي والحق ان الامة بمعنى الرقيقة كما هو المتبادر آه، او بيا د مخه سوالونه چي ده رواړي وه د هغو يې جوابونه ورکړي دي فارجع الى تفسير روح المعاني.

درويش وايي: چي زما په عقيده رائيه د روح البيان او روح المعاني ډېره په زړه پوري ده.

الاعراب: كلمه د واو په ولو كي لپاره د حال ده د حاليت معنا يې داده چي دا كلمه معطوف پر يو محذوف ده چي هغه حال دی، والتقدير خير من مشركة على كل حال ولو في هذه الحالة ای حالة الاعجاب آه، او بيضاوي رحمة الله عليه تبعا للزمخشري صاحب الكشاف داسي وايي و الواو للحال ولو بمعنى ان او "ان" لپاره د مجرد فرض دی د شرط نه دی ځکه جزاء ته ضرورت نه لري، والتقدير مفروضا اعجابها لكم بالحسن والشمائل آه، او په تفسير كواشي كي وايي چي لو په معنا د ان شرطي دی والجواب مقدم والمعنى وان كانت المشركة تعجبكم وتحبونها فان الامة المؤمنة خيرلكم او تفيسر روح المعاني هم رايه د كواشي مختاره کړې ده حيث قال جواب لشرط محذوف دل عليه الجملة السابقة، او امام جرمي رحمة الله عليه وايي چي دا واو عاطفه دی او معطوف عليه مقدر دی ای لو لم تعجبكم ولو اعجبتكم.

پوه سه: چي نكاح د كتابياتو ښځو يعني يهودية او نصرانية روا ده لقوله تعالى ﴿والمحصنت من الذين اوتوا الكتاب من قبلكم﴾ الآية.

پوښتنه: يهوديان خو عزير ابن الله بولي او نصارى عيسى عليه السلام ابن الله بولي نو دوئ مشركان نه دي؟

ځواب: مراد په آیت کې، معنا متعارفه د مشرک ده چې یا د بت عبادت کوي یا د ملکو یا د ستورو وغیره یهود او نصاری خو داغسي نه دي، حاصل دا چې حکمي مشرک نه دی پکښي داخل.

درویش وايي: فلاحاجة الی ماقال المظهري وهذه الآية منسوخة في حق الکتابیات آه لانها غیر داخلة في المشرکات کمامر.

فائده: له ابن عباس ﷺ څخه ابن مالک روایت کړی دی چې یوه مینځه د عبدالله بن رواحة ﷺ چې په رنګ توره وه، نو یوه ورځ عبدالله ابن رواحه ته درد ورغلی او مینځه یې پر مخ په چپلاخه ووهل وروسته دی پښېمانه سو نو علیه الصلوة والسلام ته یې موضوع د وهلو د خپلي مینځي بیان کړه، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چې په مینځه کي دي څه خویونه سته، عبدالله ورته وویل هي تشهد ان لا اله الا الله وانک رسول الله، وتصوم رمضان، وتحسن الوضوء، وتصلی، فقال علیه السلام هذه مؤمنة، نو عبدالله ابن رواحه ﷺ ورته وویل چې زه دا مینځه ازادوم، او بیا یې په نکاح کوم، او داغسي یې هم وکړه، نو بعض مسلمانانو ده ته پېغور ورکړی او دا یې ورته وویله چې تاځرنګه مینځه په نکاح کوله، او دوئ یوه حره مشرکه ښځه وده ته پېش کړه، فانزل الله هذه الآية.

مسئله: درویش وايي که څه هم نکاح د کتابیاتو روا ده لکن لاخیر فیه لان اختلاف الدین یذهب ببعض لوازم الزوجیة کما لایخفی.

مسئله: یوه ښځه چې تقوی داره وي او اخلاق حسنه لري که څه هم فقیره وي او په رنګ بدرنګه وي بهتره ده تر فاسقه ښځي که څه هم مسلمانه وي او غني هم وي او ښائسته هم وي، وبهذه المسئلة تاکد المسئلة السابقة لما روی عن ابي هریره قال قال رسول الله ﷺ تنکح المرئة لاربع لمالها، یعني چې غني وي "ولحسبها" یعني چې د لوړي کورنۍ وي "ولجمالها" یعني چې ښائسته وي "ولدینها" یعني چې دین داره او تقوی داره وي "فاظفر بذات

الدین" نو ته بری پیدا کړه پر دین داره ښځه "تربت یداک" بخاري مسلم، وعن عبدالله بن عمرو ﷺ خیر متاع الدنیا المرئة الصالحة رواه مسلم.

درویش وایي: چي بعض مفسرانو رح تفسیر د "ربنا آتنا في الدنیا حسنة" په صالح ماینه سره کړی دی ونسب ذالک الی علي ﷺ.

فائده: د ښځو خصوصاً د اخري زمانې له فتنو څخه دي سړی ځان نه بېغمه کوي، په تجربه ماته ثابته سوې ده چي ډېر عاقل خلګ بلکه ملایان ښځي یې داسي غلوي چي سړی ورته حیران سي، اول تګي د ښځو داده چي ځان پر جنیاتو واچوي او سر شکوي او ځان په غاښوي او خپلي غوښي پرېکوي، د نر دا موضوع وزړه ته ولوېږي او پر زیارتو او تعویذ ګرانو یې روان کړې وي، دا خپل د سیل غرض لري او یا یوه دسیسه وزناء ته جوړوي د بعض ځوانانو سره، او په دې کي عاقل کسان فکر ولي نه وهي چي په نرو کي یو فصد پیرانان نسته او په ښځه کي شل فصده پیري والا سته، او ښځه چي پیرانان ونسي دا نوري چي ورته ناستي وي ورته وایي چي تاسي څوک یاست او څه شی غواړئ پیراني ښځي سترګي پټي نیولي وي او ورته ګډه وي، العیاذ بالله من مکائد النساء في هذا الزمان.

وَلَا تُنكِحُوا

او په نکاح مه ورکوئ، مفعول محذوف دی ای امرئة مسلمة او مخاطب اولیاء د ښځي دي، یا حاکمان ددولت اسلامي دي.

الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا ۚ

ومشرکانو ته تر داسي چي ایمان رانه وړي.

پوه سه: چي دلته مراد له شرک څخه عام دی، که مشرک ظاهري وي کمامر مثاله او که مشرک حکمي وي لکه اهل کتاب یهود او نصاری، نو مسئله داده چي نکاح ده مسلماني ښځي که حره وي او که مینځه ومطلق کافر ته روا نه ده باجماع الامة.

وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ أَعْجَبَكُمْ ط

پوهسه: چي په دې آيت کي هم د عبد په ترجمه کي هم هغه مخکنی اختلاف د مفسرانو سته، او اعراب د "ولو اعجبکم" پر سابق منوال او طريقه دی فتذکر.

ترجمه: هر آئينه مريی چي مسلمان وي ښه دی تر مشرک چي حر هم وي که څه هم په تعجب کي اچولي ياست مشرک يعني په سبب د جاه وجلال او کثرة المال او ډېر جمال د هغه مشرک.

أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ج

او دغه مشرکين او مشرکات تاسي بولي و اورته يعني موجباتو ته د اور من الکفر و المعاصي، او صحبت او دوستي په نفسونو کي د انسانانو تاثير کوي، حتی ورد المرء علی دين خليله وجليسه.

وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ

او خدای ﷻ دعوت ورکوي يعني ټولو خلگو ته د جنت او مغفرت يعني واسبابو ته د جنت او مغفرت من الايمان والاعمال الصالحة نو د خدای ﷻ د دوستانو سره بايد مسلمان تزويج او تزوج وکړي.

وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾ ع

او دا بلنه د خدای ﷻ وجنت او مغفرت ته په اراده او قضاء د خدای ﷻ ده او خدای ﷻ بيانوي خپل آيات او احکام وخلگو ته ددې لپاره چي دوئ پند اخلي او عقائد او احکام الهيه پر ځان جاري او قبول کړي.

فائده: په لا تنکحوا کي کلمه د تاء مضمومه له بابه څخه د افعال ده ای الا نکاح.

فائده: په والله يدعوا کي مضاف محذوف دی ای اولياء الله من المؤمنين والمؤمنات يه دې سبب چي مخاطب په دې آيت کي مؤمنين او مؤمنات دي.

فائده: الف په پای کي د يدعوا تابع د رسم د مصحف عثماني دی ولي

چي الف ساکنه لیکل په قانون صرفي کي په اخیر کي د جمع کوي او یدعوا
په دې ځای کي مفرد دی ضمیر یې راجع و الله ته دی که څه هم مضاف
محذوف دی کمامر ای اولیاء الله.

تنبیه: په دې آیت کي نهي د مواصلت او پیوند او محبت قلبي له کافرانو
سره په هر نوع کافر چي وي، البته لپاره د تجارت یا د بلې فائدې دنیاوي
رابطه له کفارو سره لفظي روا ده.

فائده: روح البیان له محیط څخه نقل کړی دی چي که یو مسلمان یوه
ښائسته نصرانیه مثلا ښځه ولیدل، او په زړه کي یې دا تمنا پیدا سوه
چي کاشکي زه نصراني وایي نو دغه نصرانیه ښځه به مي په نکاح کړې
وایی، یکفر في الحال، او دا تمنا دده له حماقت څخه ده ولې چي چاغي
ښائستې ښځې په مسلمانانو کي هم سته، او دا تمنا دده د زړه خیانت
ښکاره کوي، قال الله عزوجل ﴿الخبیثات للخبیثین، والطیبات للطیبین﴾

بیت

همه مرغان کند باجنس پرواز کبوتر باکبوتر باز بباز

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ

پوه سه: چي بخاري، ترمذي او مسلم د انس بن مالک رضی الله عنه څخه روایت کړی
دی چي دیهودیانو مسلک دا و چي ښځه به یې حائضه سوله په یوه کاسه کي
به یې ډوډۍ نه ورسره خوړله، او نه به د حائضې په خونه کي بیدېدل، نو
اصحابو رضی الله عنهم د نبي علیه السلام چي نامورې یې ابو الدحداح رضی الله عنه و، پوښتنه وکړه چي
موږ ته د حائضې په باره کي څه هدایت دی، نو دا آیت نازل سو.

فائده: بیضاوي، روح البیان، روح المعاني او مظهري رح وایي چي
خدای جل جلاله یسئلونک درې واره بېله واو عاطفه ذکر کړی او درې واره سره د
واو ذکر کړه حکمت یې دادی چي اول درې سواله په اوقات متفرقه کي وه،

او اخیر درې سوالونه په یوه وخت کې وه.

سوال: په عطف کې خو اجتماع د جملو غواړي په نفس الامر کې مع وجود الجامع بينهما سواء كانت في وقت واحد اولا، او دغه رنګه دا سوال هم واردېږي چې واو عاطفه خو معيت في الوقت نه غواړي او دا خبره چې اتحاد الوقت يقتضى الغطف وعدم اتحاد الوقت يقتض ترک العطف ممالم يقل به احد من النحات.

ځواب: درويش وايي چې بعض شراح د بيضاوي په لفظ د قيل ددغو دوو سوالو جواب داسې ورکړی دی چې د بيضاوي مراد دادی چې اول درې سواله چونکه مبتداء وه من غير تعلق بالآخر ولامقارنة في الوقت آخر لم يقصد الى جمعها يعني بحرف العطف بل اخبر الله عن كل واحد منها على حدة بخلاف السوالات الاخر حيث كانت في وقت واحد عرفا فقصد الى جمعها بحرف العطف تنبيها على اجتماعهما في الوقت.

درويش وايي: چې اجتماع د اخيرو درې سوالو په وخت کې کوم نقل شرعي دليل نه لري من حديث النبوي ﷺ او اقوال الصحابة ﷺ بل هو مجرد احتمال عقلي لايعبابه، درويش مېګويد که علامه بغدادي در دفع اين دو سوال بحث طويل براه اندرخته لکن هيځ بدستش نيامده فارجع الى تفسيره روح المعاني، وبنده هيچ مدان ميګويد که آوردن بعض سوالها بواو عاطفه وبعض آنها را بدون العطف نوعيت از تفنن کلام که شعبه از بلاغت بې نهايت قرآن عظيم الشان است، وتخصيص بعض بالواو وبعضها بدونها مرجح را ضرورت ندارد زيراکه اراده خداوندي در ترجيح کافي خواهد بود کماهو مذهب اهل الحق من المتکلمين.

فائده: د يهوديانو چار چلند د حائضاتو ښځو سره خو هغه و چې تاسې واورېدی چې دې ته افراط په حق کې د حائضاتو وايي، او نصاری وو د تفريط څخه کار اخستی په حق کې د حائضاتو يعني جماع يې هم ورسره کولې په حال کې د حيض او په حيض يې باک نه کاوه، نو موږ امت

محمدیه ﷺ خدای ﷻ امر کړو په توسط بین افراط الیهود کمامر بین تفریط النصاری في حقهن، او توسط دادی چي جماعي په محل کي د حیض مه وسره کوئ نور په کور او خونه کي بلکه په یوه بستره کي ورسره بدېږئ او مچه وغیره ځندي اخلئ، او په ځېګر پوري یې نسي او تفخیذ یې هم روا دی، والاولی ان لایفعل التفخیذ لئلا یقع في الجماع.

فائده: زجاج وایي چي محیض مصدر میمي دی کالمجیئ والمبیت او اصل معنا یې سېلان ده.

درویش وایي: چي دا مذهب مختاره د الوسي دی په روح المعاني کي او د برسوي په روح البیان کي او د بیضاوي پخپل تفسیر کي او د مظهري دی نو مراد ځندي بهېدل د خیرو د رحم دي یعني ویني.

پوه سه: چي د سوال په الفاظو کي څه هم ابهام سته چي مراد د سائلانو مخالطة د ښځو سره دی په حال کي د حیض لکن مراد ځندي حیض او جماع ده، او د امام المفسرین عبدالله بن عباس ؓ څخه منقوله ده چي محیض مکان الدم دی ای الفرج، او هم دا مذهب او تفسیر مختاره د امام کبیر فخر الدین الرازي رحمه الله في التفسیر الکبیر دی لکن پر دې تقدیر حذف د مضاف ته ضرورت سته په دې قول د خدای ﷻ ﴿قل هو اذی﴾ ای موضع اذی، لان الضمیر هو راجع الی المحیض وهو الفرج والاذی بمعنی النجاسة والفرج لیس بنجاسة بل محل النجاسة، والامام الرازي اعترف بهذا الحذف حیث قال ای مواضع المحیض وعلی تقدیر المصدریة لایحتاج الی هذا الحذف لان سیلان الدم نجاسة.

پوه سه: چي له محیض ثاني څخه په آیت کي یعني فاعتزلوا النساء في المحیض معنی د محل د ظهور الحیض ده وهو الفرج نو یا محیض ثاني ظرف مکان دی او یا مضاف محذوف دی، وهذا اولی لان المعرفة اذا اعیدت یکون الثاني عین الاول.

ترجمه: او صحابه کرام سوال کوي له تا څخه د ويني بهېدلو د ښځو يعني في وقت الحيض چي موږ څرنګه وکړو، ته ورته ووايه چي دا حيض مستقذر او منفور طبعا او مکروه شی دی، نو تاسي ګوښه والی له ښځو څخه يعني له جماع څخه ددوئ په دې مستقذر حالت کي او يا په محل کي د حيض چي فرج دی عند الامام الرازي رحمه الله كما مر آنفاً.

پوه سه: چي مراد له اعتزال څخه ترک الوطي دی اجماعا، ولهذا قال رسول الله ﷺ حين نزلت هذا الآية اصنعوا کل شی الا النکاح الی الوطي، رواه البخاري ومسلم عن حديث انس رضي الله عنه.

مسئله: که د سړي په غېږ کي ماينه حائضه ناسته وي او هغه سړی قرآن مبارک وايي روا دی، يعني حائض د سماع القرآن څخه ممنوع نه ده کذالک روت عائشة رضي الله عنها عن النبي ﷺ متفق عليه ﴿وعن عائشة رضي الله عنها قالت قال لي رسول الله ﷺ ناوليني الخمرة ای المصلی من المسجد فقلت اني حائض فقال ان حيضک ليست في يدک﴾ رواه مسلم.

درويش وايي: چي ددې حديث څخه دا معلومه سوه چي حائض ته دخول د مسجد ناجائز دی او په لاس له مسجد څخه يو شي را اخيستل روا دی.

پوښتنه: که سړی پر لمانځه ولاړ و او څنګ ته يې ماينه پرته وه او هغه حائضه وه او د پټو او يا بل کالي يوه حصه يې پر حائض واقع وه لمونځ ددغه سړي صحيح دی؟

ځواب: هو! لمونځ يې صحيح دی کما جاء ذالک بعينه في حديث ميمونة رضي الله عنها قالت ﴿کان رسول الله ﷺ يصلی تعنی صلوة التهجد في مرط بعضه علي وبعضه عليه﴾ رواه البخاري ومسلم.

پوښتنه: د حائضې ښځي سره په يوه شړۍ يا توس يا تلتک کي پروته رواده که نه؟

ځواب: روا ده کما جاء في حديث ام سلمة رضي الله عنها الذي رواه البخاري.

درويش وايي: وعلی هذا فقس المسائل الاخر من هذا الجنس.

وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ

او تاسي مه نژدې کېږئ وحائضاتو ته يعني جماع مه ورسره کوئ تر هغو پوري چي دوئ پاکېږي له حيض څخه.

پوه سه: چي دا بيان دی د غايت او نهايت د حکم سابق يعني فاعتزلوا النساء في المحيض آه، او په عين حال کي تاکيد د حکم هم دی، يعني په اعتبار د لفظ د ولاتقربوهن.

فائده: قرائت د عاصم په روايت د ابي بکر او حمزه او کسائي په تشديد د طاء او هاء دی ای يتطهرن، او نور قاريان په سکون د طاء او په ضمه د هاء مخففا وايي، او د دواړو قرائتو معنا يوه ده په نيز د مالک، شافعي او احمد رح نو دوئ معنا داسي کوي حتی يغتسلن، نو ددوئ په مذهب وطي د حائض چي وينه يې قطع سي دمخه تر حيض نه دي روا مطلقا که پر اقله مده قطع سي او که پر اکثره مده، او امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله وايي معنا د قرائت د تخفيف داده چي صرف وينه قطع سي نو پر دې قرائت د امام اعظم رحمه الله په نيز وطي د حائض سره روا دي چي وينه يې قطع سي من قبل الاغتسال ايضا، او معنا د قرائت د تشديد داده چي غسل وکړي نو يې وطي روا دي، نو قبل الاغتسال يې وطي نه دي روا، واليسر فيه ان ابا حنيفة رحمه الله يحمل قرائة التخفيف على ما انقطع الدم بعد عشرة ايام التي هي اكثر مدة الحيض، نو دغه ښځه له حيض څخه په نفس انقطاع الدم سره پاکه سوه د وطي لپاره لعدم احتمال عود الحيض او قرائت د تشديد امام اعظم رحمه الله پر هغه صورت حمل کوي چي تر لسو ورځو کم يې وينه ودرېږي لاحتمال عود الحيض، فلابد من تاكيد القطع بالاغتسال، لانها بعد القطع والاغتسال تجب عليها الصلوة فيجوز الوطي بالطريق الاولى.

مسئله: پر دې خو د څلورو امامانو اتفاق دی چي وطي په حال کي د حيض ناروا دي، نو که چا دغه وطي وکړې په حکم کي يې اختلاف دی، ابو

حنیفه او مالک ؒ وایي چې کفاره نسته باندي ګناه کبیره ده توبه او استغفار باندي لازم دی وهو القول الجدید من الشافعي، او امام احمد رحمة الله علیه وایي چې پر دغه سړي تصدق په یوه دینار سره لازم دی او که یې یو دینار نه درلودی بیا نصف دینار یې کفاره ده.

فائده: اهل السنة والجماعة پر دې خبره متفق دي چې حیض مانع د وجوب د لمانځه او د جواز د لمانځه دواړو دی، نو ځکه پر حائض قضاء د روژې واجبه ده.

پوښتنه: مېړه ته روا ده چې تر پرتاګه لاندي بېله فرجه پر ورنو یا کناتو د حائض نفع واخلي، یعني شهوت پر ځای کړي او که نه؟

ځواب: امام احمد رحمة الله علیه وایي روا ده، او دلیل یې هغه حدیث د انس رضي الله عنه ﴿اصنعوا کل شيئ الا الجماع وفي روایة الا النکاح﴾ تاسي له حائضې ماینې سره هر کار کوئ مګر نه نکاح یعني الجماع، او جمهور علماء وایي چې تحت الازار نفع نه ده پر روا، لحدیث معاذ بن جبل قلت یا رسول الله مایحل لي من امرئتي وهي حائض؟ قال: مافوق الازار والتعفف عن ذالک افضل القول الفیصل، که د سړي په ځان باور و چې جماع نه راځخه کېږي که زه تحت الازار نفع واخلم، نو هغه ته دا نفع اخستل روا دی لان المراد في الآیة الجماع فقط، او که یې په ځان باور نه و نو فترک ذالک النفع واجب، قال علیه الصلوة والسلام من رعی حول الحمی یوشک ان یقع فیه یعني د حائض فرج کرغ دی نو د کرغ پر شاوخوا دي نه ګرځي.

فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ

نو چې پاکي سي حائضات بیا نو دوئ ته ورځی یعني وطي ورسره کوئ له هغه ځای ځخه چې خدای جل جلاله په امر کړي یاست یعني الفرج دون الدبر لانه اللواطة الصغری.

پوه سه: چي چونکه تهوله قراء دلته تطهرن په تشدید د ها وایي نو دلته د

تطهر ځخه پر هر مذهب مراد غسل دی، اما عند ائمة الثلاثة رح فظاهر لانهم لا یفرقون بین التشدید والتخفیف بل یوجبون الغسل علی کل تقدیر لحل الوطي، واما عند ابي حنیفة رحمه الله فالتشدید ه محمول علی ما اذا انقطع الدم لاقل من عشرة ایام والتفصیل قد مر.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

په تحقیق خدای جل جلاله خوښ لري توبه کونکي یعني له کفر او معاصیو ځخه او خوښ لري ځان پاکوونکی له مرداریو ځخه لکه فیمانحن فیه وطي د حائض او یا وطي په دبره کي.

پوه سه: چي جماع له حائضي سره سبب د مرض د آتشک گرځي په ولد کي وبه ورد الخبر، وقاله الاطباء ایضا، او سبب د عقاب الهي دی په اخرت کي لما روی احمد والترمذي والنسائي عن ابي هریرة رضی الله عنه عن النبي ﷺ قال من اتی حائضا فقد کفر بما انزل علی محمد ﷺ.

درویش وایي: چي دا حدیث محمول دی پر زجر او غایت الترهیب ولیس المراد حقیقة الکفر لما اخرجه الطبراني رحمه الله عن ابن عباس رضی الله عنه قال جاء رجل الی النبي ﷺ فقال یا رسول الله اني اصبت امرئتي وهي حائض فامره رسول الله ﷺ ان یعتق نسمةً ای عبداً، راوي وایي چي قیمت د مریي په دغه وخت کي یو دینار و، ولهذا ورد في الخبر الآخر التصدق بدینار یعني ان کان الوطي في اول الحیض والدم احمر وان کان الوطي في اخیر الحیض والدم اصغر فیجب التصدق بنصف الدینار کما ورد به الآثار، وجه دلالت هذا الحدیث علی عدم ارادة الکفر في الحدیث السابق ان الکفر لیس له کفارة بالاجماع.

پوه سه: چي حرمت د وطي د دبري له خوا د ماینې په اشاره ددې آیت ثابت دی "من حیث امرکم الله لان المامور به هو الفرج، او یا د دبري وطي قیاس دي په حرمت کي پر وطي د حالة الحیض والجامع بینهما الاستقذار في کلیهما بل في الدبر اشد.

درویش وایي: چي وطي د رجل له رجل سره د هغه حرمت په قطعي نصوص سره ثابت دی وانعقد عليه الاجماع ويدل علي تلک الحرمة ماورد من الآيات في مواضع شتی ان قوم لوط عليه السلام هلكوا بتلک الفعلة ای مع كفرهم.

پوه سه: چي مظهري رحمة الله عليه وايي چي وطي مطلقاً مستقذر دي سواء كان في قبل الزوجة او دبرها او في دبر الرجل، ومن ثم يجب الغسل به، لكن ابيح الوطي في القبل لضرورة ابقاء النسل، او خدای جل جلاله د جواز د وطي د قبل لره هم شرائط ايښي دي من عدم المحرمية، والنكاح، وبرائة الفرج من الحيض وغيرها ولاضرورة في الوطي في الدبر سواء كان مفعول رجلا او امرئة فبقی هذا الوطي على الحرمة الاصلية لفعلة الاستقذار، فاحفظ هذه القاعدة.

نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنّٰى شِئْتُمْ

پوه سه: چي په دې آيت كي حذف د مضاف سته ای موضع حرث لكم آه او دا آيت بناء پر تشبيه دی يعني ښځي خدای جل جلاله مشابه كړې له كښت د مځكو سره، او هغه نطفې د نرو چي په ارحامو كي ددوئ لوېږي مشابه يې له تخم سره كړې چي په مځكه كي يې سړی پاشي لپاره د حاصل او غلې.

فالمعنی ستاسي ښځي يعني رحمونه ستاسي د ښځو ستاسي د نطفو ځای د كښت دی لپاره د اولاد ابقاءً للنسل نو تاسي ورځی وځای ته د كښت ددوئ چي فرج دی نه د دبري له خوا ولي چي دبره ځای د فرث او مرداری ده دكښت ځای نه ده، فيكون هذا كالبيان لقوله تعالی ﴿فاتوهن من حيث امركم الله﴾ او پر هر كيفيت چي ورځي كه په ولاړي وي كه پر اړخ وي كه د شا له خوا وي لكن په فرج كي.

پوه سه: چي كلمه د "انی" مشتركه ده په معنا د كيف هم راځي او په معنا د من اين هم راځي اما الثاني فكما في قوله تعالی في قصة مريم ام عيسی عليه السلام حيث كان ياتيها ثمار الصيف في الشتاء وثمار الشتاء ياتيها في الصيف وهي صغيرة في تربية ذكرياء عليه السلام زوج خالتها فسئالها

ذکریا ﷺ "انی" یاتي ای من این یاتي هذا الرزق فقالت من عند الله، او دا معنا په دې آیت کي مراد نه ده ولي چي مفاد یې عموم ومحل د وطي یعني دبر ته هم شامل دی او سره ددې چي محل د حرث خو یو دی یعني الفرج فهذه الکلمة ههنا لعموم کیفیات الفرج کما ذکرنا.

پوښتنه: حرمت د وطي د مایني په دبره کي آیا په اتفاقي خبره حرام دی او که څرنګه؟

ځواب: امام ابو حنیفه، امام احمد او جمهور د اهل سنتو رح خو یې حرام بولي، او د امام مالک رحمه الله څخه روایت دی چي اتیان د زوجې په دبره کي روا دی لکن اکثر اهل مذهب دده له دې خبري څخه منکر دي چي دادي مذهب د مالک رحمه الله وي، قال المظهري رحمه الله والصحیح انه کان مذهبا فرجع عنه او رجع عنه اصحابه، او د امام شافعي رحمه الله څخه دوه قوله مروي دي، یو قول قدیم دی چي په هغه کي ده وطي د مایني په دبره کي حلال ګڼلی دی، او په قول جدید کي یې مرجوع الیه دادی چي حضرت الامام شافعي رحمه الله د جمهورو علماؤ سره موافقت کړی دی، په تحریم کي د وطي مذکور، والله اعلم.

درویش وایي: چي امام مظهري رحمه الله په تحریم او تحلیل کي د اتیان د دبري د مایني ډېر احادیث ضعیفه راوړي دي، او ډېر احادیث صحیحه یې هم راوړي دي تخمیناً څلور صفحې د خپل تفسیر یې په ډکي کړي دي من شاء التفصیل في هذه المسئلة فلیرجع الی تفسیره في تفسیر هذه الآیة والله الموفق، نو ځکه درویش پخپل تفسیر کي چي عوام او طالبان او امامان یې بلکه بعض خوانده ښځي یې مطالعه کوي دا احادیث د مظهري د پښتو ژباړي څخه صرف نظر کړه، ولي نباید عوام او امامان وغیرهم د خپل کم علمي په سبب په کنده کي د تحلیل د لواطت د ماینو واقع نه سي

درویش وایي: چي روایت د تحلیل د لواطت د مایني ابن عبدالحکم له امام شافعي رحمه الله کړی دی، لکن امام ربیع چي شافعي المذهب دی وایي

كذب ابن عبد الحكم والله الذي لا اله الاهو قد نص الشافعي رحمة الله عليه على تحريم تلک اللواطة في سننه وحكاه عنه جماعة منهم الماوردي رحمة الله عليه في الحاوي وابو نصر بن الصباح في كتاب الشامل وغيرهم.

درویش وایي: كه روایت د ابن الحكم صحیح هم سي فقد ذكرنا رجوع الشافعي رحمة الله عليه عن ذالک نو اوس باید د ټولو عوامو او خواصو نرو او ښځو عقیده دا وي چي لواطت د مایني سره حرام دی په اجماع د ائمة الاربعة رحمهم الله الذين هم اساطين دين المبين.

وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ

او تاسي له مخه استوئ یعني اخرت ته لپاره د خپلو ځانو یعني اعمال صالحه چي سبب د بخښني وګرځي ستاسي.

درویش وایي: چي وجه د ربط ددې آیت د مانحن فیه سره داده چي سړی په وطي کي د مایني دي فقط قضاء شهوت مقصود نه وي بلکه داسي منافع دي مقصود وي چي راجع ودین ته وي لیکون الوطي عبادة مقدمة لانفسکم مثلا په وطي کي دا غرض وي چي زه خپل فرج له زناء او لواطت څخه وساتم او خدای ﷻ به ولد صالح راکړي چي ماته به دعاء کوي او طلب د مغفرت د ګنهو به راته کوي، وفي حدیث مسلم قال رسول الله ﷺ وفي بضع احدکم صدقة یعني په عضو مخصوص کي ستاسي خیرات سته قالوا اياتي احدنا شهوته ويكون له فيها اجر، نو صحابه وو وویل چي یو زموږ به قضاء شهوت کوي او موږ لره به پر هغه اجر او ثواب هم وي، قال ارئيتم لو وضعها في حرام اكان عليه وزر قالوا نعم قال فكذالک اذا وضعها في حلال كان له اجر، نو علیه الصلوة والسلام ودوئ ته وویل چي تاسي خبر راکړئ که سړي شهوت خپل په حرام ځای کي اینسی وایي لکه زناء او لواطت آیا پر ده باندي به عذاب نه وای، صحابه وو رضي الله عنهم وویل چي هو! نو علیه الصلوة والسلام وویل چي داغه رنګه چي شهوت په حلال ځای کي

استعمال کړي نو ده لره ثواب ستنه، او په روایت د مسلم له ابو هریره ﷺ
څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام وویل چي انسان چي مړ سي
یعني مسلمان عمل دده قطع کیږي، یعني لکه لمونځ، روژه، زکوة،
وغیرها، مګر نه له دروېشانو څخه چي یا یې یوه صدقه جاریه پرې ایښي
وي لکه مسجد، پل مهمان خانه، وقفي مځکه یا باغ او یا وقفي کتابونه،
او علم ینتفع او یا علم پاته سي چي خلګ نفع ځندي اخلي لکه تصنیف
کړي کتابونه، او یا مدرس شاګردان او یا صالح عیال که نر وي او که ښځه
وي چي ده ته دعاء کوي.

دروېش وایي: انما قال ﷺ یدعوله ترغیبا للولد علی دعاء الوالد والا
فالوالد شریک في ثواب جمیع الاعمال الصالحة للولد، یدعوا ولایدعوا
او مجاهد او عطاء رحمه الله ددې آیت داسي ترجمه کوي چي تاسي دمخه تر
جماع عمل د خیر کوئ لپاره د ځانو یعني بسم الله او دعاء کما ورد في
الحدیث النبوي ﷺ بروایة البخاري عن ابن عباس رضی الله عنه قال رسول الله ﷺ که
یو څوک ستاسي اراده وکړي چي ماینې ته ورسي یعني جماع ورسره وکړي
نو له مخه تر جماعو دي وایي بسم الله اللهم جنبنا الشیطان وجنب الشیطان
مارزقتنا فانه ان یقدر بینهما ولد في ذالک لم یضره الشیطان ابداً.

دروېش وایي: چي مراد په حدیث نبوي ﷺ والله اعلم ضرر خاص دی لکه
ارتداد، دوام پر معاصیو کبیره وو لامطلق الضرر بالمعصیة فتامل حتی
لاتقع في الشک في حدیث رسول الله ﷺ.

وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

او له خدای جل جلاله څخه وبېرېږئ، یعني معاصي مه کوئ خوفاً من الله عزوجل او
په دې پوه سئ چي تاسي به د خدای جل جلاله سره ملاقي کېږي یعني په ورځ د

قيامت، يعني په هغه ورځ به تاسي ته جزاء د اعمالو درکول کېږي، که خير عمل ستاسي جزاء به په خير درکول کېږي يعني الجنة، او که بد وه عملونه ستاسي جزاء به په بدو درکول کېږي يعني النار، او ته اې محمد ﷺ زېرى وکړه ومؤمنانوته په جنت او نعيم مقيم سره، وبروايت مسلم عن صهيب رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ چي تعجب دى وحال ته د مسلمان که ده ته يو شى د خوشحالى پيداسي کالصحة في البدن والغنى بالمال والاولاد الصالح وغيرها نو دى د هغه نعمت الهي شکر وايي فکان خيرا له، وان اصابته ضراء يعني بعکس ماقلنا في تفسير السراء او دى پر هغه ضراء صبر وکړي کان خيرا له.

بيت

در آمان خانه ايمان بنشين وايمن باش گرآمان بايدت البته مرو ازين مامن

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ

شان نزول الآية: مظهري له بغوي څخه او روح البيان او روح المعاني هم دغسي وايي چي بشير بن نعمان انصاري رضي الله عنه خپله مابنه چي خور د عبدالله بن رواحه رضي الله عنه وه طلاقه کړې وه، او د بشير زړه غوښتل چي بيرته د خپلي طلاقي سوي ماينې سره نوې نکاح وکړي، او عبدالله بن رواحه رضي الله عنه قسم اخستى و چي زه به د بشير کور ته نه ورځم او خبري به هم نه ورسره کوم، او د بشير او د خپلي خور تر منځ به صلح نه کوم، نو چا چي به د بشير د خبرو او دده د خور تر منځ خبره مطرح کړه، نو عبدالله به ورته ويل چي ما سخت قسم کړى دى چي زه به دا کار نه کوم، او ماته دا نه ده روا چي زه په قسم سره ځان حانث کړم، فانزل الله هذه الآية. نو عبدالله بن رواحة رضي الله عنه سمعاً وطاعةً لامره تعالى خپل ځان په قسم کي حانث کړى او هغه کار يې وکړى. او روح المعاني د ابن جرير رحمه الله او هغه د ابن جريج رحمه الله څخه داسي نقل کړى دى چي دا آيت په باره کي د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه نازل سوى دى،

خرنگه چي په موضوع کي د تهمت د زناء پر سيدنا عائشة رضي الله عنها مسطح بن اثاثة رضي الله عنه چي له فقراؤ څخه د مهاجرينو و او د ابو بکر رضي الله عنه د خاله زوی هم و شرکت کړی و يعني دا موضوع يې رشتيا بلله، نو څه وخت چي په برائت کي د عائشه رضي الله عنها د قرآن مجيد څو آيتونه نازل سوه، نو ابوبکر رضي الله عنه قسم واخستی چي زه به آئينده مسطح رضي الله عنه ته نفقه نه ورکوم لکه چي پخوا مي ورکوله، نو چي دا آيت نازل سو، نو ابوبکر رضي الله عنه سمعاً وطاعةً لله جل جلاله ځان په قسم کي حانث کړی، او نفقه د مسطح رضي الله عنه يې بيرته جاري کړه.

درويش وايي: چي ددې قصې پوره تفصيل او بيان به په خپل ځای کي په تفسير ايوبي کي راسي ان شاء الله تعالی.

فائده: د درويش په خيال دا موجوده آيت فقط په شان کي د قسم د ابن رواحه رضي الله عنه نازل دی، او هغه شان نزول چي روح المعاني راوړی دی چي دا آيت په شان کي د ابوبکر رضي الله عنه نازل سوی دی په دې ځای کي مناسب نه دی، ولي په قسم کي د ابوبکر رضي الله عنه چي مسطح د خاله زوی ته به نفقه نه ورکوي هغه په قصه کي د تهمت د عائشې رضي الله عنها په هغه آيت کي چي د هغه موضوع به راسي "ولا ياتل اولوا الفضل منكم والسعة الآية" په قرينه ددې چي په دې آيت کي "وتصلحوا بين الناس آه" راغلی دی صلح قسم خو ابن رواحه اخستی و چي زه به د بشير او د هغه د مطلقې مابينې صلح نه کوم، او په قصه کي د ابوبکر رضي الله عنها د قسم خو فقط دا وه چي زه به مسطح ته نفقه نه ورکوم د صلح بين الناس خو په هغه کي گنجائش نسته، ولهذا اقصتر المحقق البيضاوي رحمه الله، او روح البيان، بغوي، مظهري او گڼ شمېر مفسرانو رحمهم الله تعالی فقط يوازي د ابن رواحه رضي الله عنه شان نزول راوړی دی، او د درويش ذاتي رايه هم داده چي آيت مذکوره په شان کي د ابن رواحه رضي الله عنه د قسم نازل سوی دی والله اعلم بالصواب.

ترجمه: او تاسي مه گرځوئ خدای جل جلاله، په حذف د مضاف ای يمين الله عرضة، يعني مانع د نيکو کارو.

فائده: "عرضة فعلة" په معنا د مفعول يعني معروض ميان گړي په منځ کي خپل او د نېکو کارو "لايمانکم" جمع د يمين ده، او مراد له ايمانو څخه هغه کارونه دي چي سړي قسم څندي اخستی وي.

پوه سه: چي صاحب د روح البيان وايي چي "عرضة فعلة" په معنا د مفعول ده اى المعروض ثم جعل اسم لما يعرض دون الشيئ اى يجعل قدامه بحيث يكون حاجزا ومانعا عنه. والمعنى لاتجعلوا ذكر الله والحلف به مانعا لماحلفتم عليه من انواع الخير كالبر والاصلاح ههنا فان الحلف بالله لايمنع ذالک نو لفظ د ايمانو مجاز مرسل دی په معنا د محلوف عليها يعني افعال الخير.

أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۚ

چي تاسي کار د بر يعني يو نيک کار وکړئ، او يا تقوى داري وکړئ يعني د خداى ﷻ له ېرې کار وکړئ، او يا اصلاح وکړئ په منځ کي د خلگو.

پوه سه: چي دا درې معطوفات بيان د "ايمانکم" دي چي په معنا د محلوف عليه و، کمامر.

درويش وايي: چي په موضوع کي د عبدالله بن رواحه ﷺ بر دا و چي له بشير سره ده ښه کړي وايي او څندي ناراضه سوی نه وايي پر طلاق د خور دده لان الطلاق امر شرعي، او تقوى داوه چي عبدالله بن رواحه له بشير ﷺ سره قطع د خبرو نه وايي کړې، او اصلاح بين الناس دا وه چي عبدالله بن رواحه د خپلي خور او د بشير ﷺ اصلاح کړې وايي.

اشاره: په دې آيت کي دلالةً دا معلومه سوه چي ډېر قسمونه اخستل مکروه دي، او ډېر قسم اخيستونکی پر خداى ﷻ دلاور دی، او صاحب البر او متقي او مصلح بين الناس نه دی.

مسئله: که چا قسم واخستی چي زه فلانی ښه کار نه کوم فرضاً کان او واجباً او سنةً واجب ده پر هغه چي خپل قسم دي مانع د ښه کار کولو نه گرځوي بلکه ځان دي حانث کړي او ښه کار دي وکړي او کفارة اليمين دي

ورکړي، وفي مسلم عن ابي هريرةؓ ان رسول اللهﷺ قال من حلف بيمين فرئ غيرها غير منها فليكفر عن يمينه وليفعل الذي هو خير.

مسئله: که يو چا قسم واخستی پر يوه شي باندي او متصل د قسم سره ان شاء الله وويل بيا د حنث کفاره نسته باندي، وعلى هذا فقس الطلاق والعتاق، لکن الاتصال شرط في جميعها عند ابي حنيفةؒ.

وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۲۴﴾

او خدایﷻ اوريدونکی دی ستاسي د اقوالو، او ښه خبر دی ستاسي په اعمالو او نياتو.

وفي المثنوي

از پی آن گفت حق خود را سميع	تا به بندی لب گفتار شنيع
از پی آن گفت حق خود را بصير	که بود ديدويت هر دم نذير
از پی آن گفت حق خود را عليم	تانيفديشی فسادی تو زبيم

مسئله: في الشرعة دي څوک وخپل مبيعې ته رواج نه ورکوي په قسم سره لا صادقا ولا کاذبا لانه ان کان کاذبا فقد جاء باليمين الغموس وهي من الکبائر وسيئاتي تفسير اليمين الغموس ان شاء الله، او که صادقا وي فقد جعل الله عرضة لايمانه، او دا بد کار دی ولي چي دنيا يو خسيس شی ده بايد چي ددې د حصول لپاره ذکر د خدایﷻ د پاک نامه ذريعه ونه ګرځوي بېله ضرورته کما في مسئلة البينة على المدعي واليمين على من انکر کما جاء في الحديث المشهور القريب من التواتر. او که څه هم سړی په قسم کي صادق وي خو بيا هم ډېر قسمونه دي نه اخلي ولي د قسم تعظيم يې له زړه څخه وزي، نو نه ده بعيده چي باره به ايمان کاذبه هم اخلي، وفي الحديث قال رسول اللهﷺ ويل للتاجر من يلى والله، وفي الحديث النبويﷺ التجار هم الفجار، اصحابوؓ پوښتنه څندي وکړه چي ولي فجار دي وقد احل الله البيع فقال صلعم لانهم يحلفون وياثمون، يعني دوئ قسمونه اخلي

او گناه كوي يعني په دروا‌غو قسمونه اخلي ويتحدثون فيكذبون او خبري كوي او درواغ وايي.

مسئله: څوک دي داسي قسم نه اخلي چي زما دي قسم په خدای ﷻ وي چي خدای ﷻ به فلانی کار كوي، لكن اولياء الله المقربين رح له دې مسئلې څخه مستثنى دي لانه ورد في الحديث النبوي ﷺ رب اشعث اغبر لو اقسم على الله لابره او كما قال.

حكايت: ابو حفص رحمه الله چي يو د اولياء الله څخه و، يوه ورځ پر يوه لاره روان و چي يو كلي وال په مخه ورغلی لكه مدهوش غوندي و نو ابو حفص رحمه الله ورته وويل چي ولي داسي مدهوش مانند روان يې؟ هغه ورته وويل چي خر مي ورک دی ولا املک غيره، نو ابو حفص رحمه الله ودرېدی او خدای ﷻ ته يې په دغو الفاظو خطاب وكړی چي زما دي ستا په عزت قسم وي كه زه يو ګام واخلم چي ته اې ربه ددې صحرائي خر وده ته رد نه كړې فظهر الحمار في الوقت، كذا في شرح المشارق ولنعم ماقيل.

	گفته او گفته الله بود	گرچه از حلقوم عبدالله بود
وايضا قيل:	اولياء راهست قدرت ازاله	تير برجسته بگر داند زراه
وايضا قيل:	بر فلک بر تر بود اسرار او	شيئا لله شيئا كار او

درويش وايي: چي دا يو كرامت د رب ﷻ دی چي خپلو دوستانو ته يې وركوي، وامثال هذه كثيرة شهيرة.

درويش وايي: كه څه هم الفاظ د حديث مروي سابقا يعني فليكفر عن يمينه وليفعل الذي هو خير ددې تقاضى كوي چي كفاره تر حنث دمخه وركوي، لكن مذهب د حنفيان رحمه الله دادی چي كفاره تر حنث دمخه نه ده روا بلكه يو وار به ځان حانثوي او بيا به كفاره وركوي.

سوال: نو مذهب حنفي رحمه الله له حديثه مخالف نه سو؟

ځواب: يا نه دی مخالف ولي چي واو عاطفه چي په حديث نبويﷺ کي راغلی دی لپاره د تراخي نه دي بلکه لپاره د مطلق جمع دی کما تقرر في النحو نعم قدم الکفارة في لفظ الحديث اهتماماً بشانها.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

او نه نسي خدای جل جلاله تاسي په لغوه سره په قسمو کي ستاسي.

پوه سه: چي مراد له مواخذې څخه مؤاخذه اخروي ده په نيز د اکثرو مفسرينو رح يعني عذاب الهي، او مؤاخذه دنياوي عبارت دی له کفارې څخه کما سيئاتي بيانها ان شاء الله تعالی.

فائده: لغوه په لغتُ کي هغه بې اعتباره خبره يا کار دی (قاموس) د امام شافعي، شعبي او عکرمه مذهب دادی چي يمين لغوه هغه قسم دی چي پر خوله د سړي بېله قصده جاري وي، نحو قول الرجل لا والله وبلی والله سواء کان في الاخبار اوالانشاءات او الخبر الماضي او المستقبل، قال المظهري المؤيد لمذهب غير الاحناف ويظن انه مجتهد في الآحاديث (وهذا هو المناسب للمعنی اللغوی) نو په داسي قسم کي نه گناه ستهٔ که په اخبارو کي و، او که په انشاؤ کي او ځان يې حانث کړی کفاره هم نسته باندي عند الشافعي رحمه الله، نو د شافعي په نيز يمين دوه قسمه دی، لغوه او منعقده، او د امام اعظم رحمه الله په نيز يمين لغوه په قسمو کي هغه دی چي عقد او قصد د زړه نه وي ورسره کقول الرجل والله انه فعل کذا او يفعل کذا ويظن انه صادق فيه وليس کذالک ففي هذا القسم من اليمين لا اثم ولا کفارة. واما ام حلف علی الامر الماضي کاذبا يعني يعلم انه ليس کک فهو اليمين الغموس ولا کفارة فيه ولکنه کبيرة يغمس صاحبها في الاثم في الدنيا وفي النار في الآخرة، نو د حنفيانو په نيز يمين دري قسمه دی، لغوه، غموس وقد بينا معنا هما، ومنعقدة کما سيئاتي.

پوه سه: چي يمين غموس په وروسته آيت کي داخل دی، يعني قوله تعالی

وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ

لکن تاسي نسي په هغه قسم سره چي ستاسو زړونو يې قسب کړی وي نو که په کسب د زړه يعني په قصد د زړه کي پر ماضي کار قسم اخستی و کاذبا فهو اليمين الغموس، او که په قصد د زړه يې پر مستقبل کار قسم واخستی فهو اليمين المنعقدة وفيه عند الحنث المعصية والكفارة.

درويش وايي: چي بيانو مظهري خپله مجتهدانه رويه مختاره کړې ده او احاديث داله پر مذهب حنفي يې ټوله ضعيف کړي دي، په قول د اصحاب الجرح والتعديل فطالع تفسيره، ولله در صاحب روح البيان، وصاحب المدارک وغيرهما حيث يبينون مذهبهم والمذهب الآخر. ايضاً ولايبينون الدلائل بالنفي والاثبات والجرح والتعديل لان دليل المقلد قول مجتهده لاظنه ای المقلد ولاظن مجتهده كذا في المسلم الثبوت للمحب البهاري رحمه الله

وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

او خدای جل جلاله بخښونکی دی د کبائرو گنهو بتوبة وبغير توبةً ان شاء الله، او حليم دی چي وعاصي ته مهلت د توبې ورکوي او ژر يې په گناه نه نسي

فائده: پوه سه چي قسم به يا په ذات د خدای جل جلاله وي مثل ان يقول والذي خلقني او يا والذي نفسي بيده، او يا به په اسماؤ د خدای جل جلاله وي نحو والرحمن والرحيم وغير ذالک، او يا به يو صفت د خدای جل جلاله وي نحو بعزة وقدرته وجلاله الى غير ذالک.

مسئله: که چا په غير ددې درو قسمو قسم واخستی لکه عوام الناس چي وايي چي زما دي په بيت الله شريفه قسم وي، او يا زمادي په نبي عليه السلام قسم وي او يا دي زما پخپل پلار قسم وي، او يا عوام د پښتنو وايي چي زما دي په پيران پير صاحب قسم وي، او يا زما دي په شاه آغا قسم وي، او يا زما دي په خرقه مبارکه قسم وي، نو دا د ايمانو قسم نه دی او په مخالفت سره

يې نه ګناه سته او نه کفاره بلکه دداسې قسمو اخستل مکروه دي، او امام شافعي رحمه الله وايي چي زه ېرېږم چي داسي قسمونه به معصيت وي يعني ګناه کبيره بلکه درويش وايي چي ېره د کفر پکښې سته لما ورد في الحديث النبوي ﷺ من حلف بغير الله فقد اشرک بالله.

پوښتنه: ددې حديث تاويل چي علماء داسي کوي من حلف بغير الله معتقدا تعظيم ذالک الغير فقد اشرک المحلوف به مع الله في التعظيم المختص به تعالی؟

ځواب: درويش خو هم حکم په شرک سره نه دی کړی بلکه وه يې ويل چي زه ېرېږم او دا ظاهره خبره ده چي په بعض مذکوره قسمو کي خو عوام تعظيم د غير الله يې مقصود دی، ولهذا امام علي رازي رحمه الله وايي چي که دا نه وايي چي عوام په ورته قسمو مبتلا او په پوهېږي نه لقلت انه الشرک لانه لايمين الا بالله ای باقسامه الثلاثة المذکورة.

مسئله: سړی دي داسي قسم نه اخلي که ما فلانی کار کړی وي نه زه به له اسلامه بېزاره يم لانه ان کان صادقا لن يرجع الی الاسلام سالماً وان کان کاذبا خيف عليه الکفر، ولهذا ورد في الحديث النبوي ﷺ الصحيح من حلف بملة بغير الاسلام کاذبا فهو کماکان.

درويش وايي: چي له ظاهره ښخه د حديث مذکور داسي فهمېږي که يو مسلمان داسي ووايي که ما فلانی کار وکړی نو زه به يهودي يم او هغه کار يې وکړی نو يهودي سو، **حضرت الامام الشافعي** رحمه الله دغه حديث پر ظاهر حمل کوي يعني دغه سړی کافر سو، او حنفيه رحمهم الله وايي چي کافر نه دی البته ګناه کبيره ده، نو دوئ دا حديث محمول پر تهديد او زجر بولي له دې قسمه قسمو ښخه.

مسئله: که يې پر ماضي کار دغسي قسم واخستی مثلا وه يې ويل که به ما فلانی کار کړي وي زه يې کافر يا يهودي، او هغه کار يې هم کړی و، نو

په حنفيانو رح کي اختلاف خو سته يعني بعض حنفيه رح وايي چي کافر سو يا يهودي سو، لکن صحيح داده چي ددغه سړي دا عقيده وه چي دا خو صرف قسم دی نو نه کافر کېږي، او که دده عقيده داوه چي په ورته قسم سره سړی کافر کېږي، نو کافر سو لانه رضی بالکفر والرضی بالکفر کفر عند الائمة، وهذا محمل الحديث المذكور عند اكثر المحدثين والفقهاء رح

مسئله: په فتاوی بزازيه کي وايي والفتوی علی انه يمين يلزم عليه الكفارة فتامل فيه جداً.

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ

او هغه کسانو لره چي قسم واخلي له جماع څخه د مانيو حپلو، انتظار سته د څلورو مياشتو.

پوه سه: چي قتاده رضي الله عنه وايي چي "ايلاء" طلاق و په جاهليت کي. والصحيح ماقال ابن المسيب رحمة الله عليه چي ايلاء ظلم و د سړي پر ماينې باندي يعني چي د سړي به ماينه نه وه خوښه او دا به يې هم غيرت نه منل چي دی يې طلاقه کړي او بل مېړه وکړي، نو به يې ايلاء ورسره وکړه په داسي الفاظو چي والله لا اقربک ابداً، نو دا ښځه بېچاره مظلومه به نه کونډه وه چي بل مېړه يې کړی وايي او نه مړوښې وه ولي چي مېړه وطي نه ورسره کولې، نو اسلام چي د عدالت پر بنسټ ولاړ و دا ظلم يې له منځه يوړی، او فقط پر څلورو مياشتو يې محصور وګرځاوه.

پوه سه: چي د اعراب له لاري "تربص" مبتداء ده او للذين آه يې خبر دی، او اضافت تربص و ظرف زمان ته يعني اربعة اشهر ته مجاز دی يعني ظرف يې جاري مجری المفعول به ګرځولی دی، نحو سيرة يوم ای سيرة شخص في يوم، والمعنی چي په دې څلورو مياشتو کي د مېړه ته مطالبه د رجوع سته او نه مطالبه د طلاق.

پوه سه: چي د ايلاء شرعي صورت دادی چي مېړه ومايني ته ووايي والله لا اقربک اربعة اشهر، او يا بالا تر څلورو مياشتو، او يا داسي ورته ووايي لا اقربک بدون التقييد بالشهور، او ايلاء لغوي داده چي له جماعو څخه د مايني قسم واخلي کم تر څلورو مياشتو، نو دی مولي نه دی بلکه حالف دی، نو که ده جماعي په کم کي د مده مذکوره ورسره وکړې نو پر ده باندي کفارة اليمين لازمه ده، او که يې هغه مذکوره مدت پوره کړی بېله وطي نو هيڅ نسته باندي.

فائده: ايلاء شرعي لره دوه حکمه دي، يو حکم الحنث دی، او بل حکم البر دی، د حنث حکم وجوب د کفارې دی کي يې وطي ورسره وکړې په مده کي د ايلاء ان کان يمين بالله، او که يې قسم په عتاق او په نذر مسمی سره کړی و، نو هغه جزاء پر واقع کېږي يعني العتق والنذر، او د بر معنا داده چي دی خپل قسم سر ته ورسوي يعني څلور مياشتي بېله جماعو پر تېري سي، نو ماينه يې په طلاق بائن سره طلاقه سوه، وهذا اذا کانت الزوجة حرة وان کانت امة فايلائها الشرعي بشهرين.

فَإِنْ فَآءُو فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾

او که دوئ يعني ايلاء کونکو رجوع وکړه يعني له قسمه د ترک الجماع د څلور مياشتي يعني په دننه کي د څلورو مياشتو وطي ورسره وکړې، نو خدای ﷻ غفور دی يعني هغه ګناه چي مېړه په ايلاء سره ماينه ازاره کړې وه وروبخښي، او مهربانه دی.

پوه سه: چي مظهري په دې آيت کي يو وار بيا تائيد د مذهب د امام مالک، امام احمد او د امام شافعي رحمهم الله کړی دی او دا آيت يې پر مذهب ددغو حضراتو حمل کړی دی، او د امام اعظم رحمة الله عليه مذهب يې پر قرائت شاذه د ابن مسعود رضي الله عنه حمل کړی دی چي په هغه کي داسي راغلي دي، فان فاوا فيهن او بيا يې په ډېره جګر خوني سره دا آيت پر قرائة

متواتره موافق د امام اعظم ابو حنفيه رحمة الله عليه د مذهب سره كړى دى، زه ودې ته حيران يم چي ولي امام مظهري رحمة الله عليه په اول كي د تفسير د آيت مذكوره دغه خبره چي په آخير كي يې كړې ده نه كوله لكه چي صاحب د روح البيان كړې ده، يعني اجمالا بدون الاشارة الى السوال والجواب، او زما په فكر ددوئ قول ته بيضاوي شافعي المذهب كتلي دي ولذالك قال الشافعي لا ايلاء الا في اكثر من اربعة اشهر انتهى ولله در صاحب روح المعاني رحمة الله عليه حيث آتى في تفسير الآية المذكورة بتحقيق انيق واثبت مذهب الحنفية بتدقيق عجيب فطالع تفسيره في هذا المقام وطالع تفسير المظهري ايضا من هذا المقام يتبين لک الحال.

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

درويش وايي: چي ترجمه د آيت پر مذهب د سيد الآئمة ابو حنيفه رحمة الله عليه داسي ده كه چېري داسړي چي ايلاء يې كړې ده عزم او ټېنګ قصد ولري پر وقوع د طلاق يعني پر ترک د رجوع وماينې ته همېشه توب وكړي حتى چي ځلور مياشتي تېري سي طلاق واقع كېږي بېله د تطليق دده، نو په تحقيق خداى رحمة الله عليه اورېدونكى دى دده د ايلاء او خبر دى دده په نيت چي دا ځلور مياشتي ولي رجوع نه كوله، او د امام مالک، امام شافعي او امام احمد رحمهم الله په نېز يې ترجمه داسي ده چي كه دغه مولي رجوع پسله تېرېدو څخه د ځلورو مياشتو ونه كړه او قصد يې د طلاق په زړه كي و او طلاقه يې كړه په خوله، نو خداى جل جلاله آه، والدليل على مذهب الحنفية على مافي المظهري والفتح انه لو لم يقع الطلاق بمضى اربعة اشهر لجاز له ايضاً بعد الاشهر فلايكون الفيئ بقوله فيهن على قرائة ابن مسعود رضي الله عنه معنى كما لايخفى او كه موږ ووايو چي دته رجوع وروسته تر اشهر اربعه نه ده روا بلكه پر ده تطليق لازم دى حتماً يلزم خرق الاجماع المركب من اقوال الائمة الاربعة اذ لم يقل به احد.

وَالْمُطَلَّقٰتُ

درويش وايي: چي علامه بغداد مرجع اهل العراق ومفتي بغداد العلامة ابي الفضل شهاب الدين السيد محمود الآلوسي البغدادي المتوفي في سنه (۱۲۷۰) رحمه الباري پخپل تفسير روح المعاني كي وايي چي له مطلقات څخه مراد دادی چي دوئ به حر وي، او ذوات الاقراء يعني ذوات الحيض به وي او وطي به هم ورسره سوي وي، او حوامل به هم نه وي لما قد بين في الآيات والاخبار ای الاحاديث النبويه ﷺ ولي چي د مينځي عده د طلاق په هغه حديث سره ثابته ده ﴿طلاق الامة تطليقتان وعدتها حيضتان﴾ رواه الترمذي و ابو داؤد وابن ماجه والدارمي من حديث عائشة رضي الله عنها، وايضا اجمع الامة على ذالک، او پر غير مدخول بها خو عده نسته لقوله تعالى في سورة الاحزاب ﴿يا ايها الذين آمنوا اذا نكحتم المؤمنات ثم طلقتموهن من قبل ان تمسوهن فما لكم عليهن من عدة﴾ اود حواملو ښځو عدت خو وضع الحمل ده لقوله تعالى ﴿واولات الاحمال اجلهن ان يضعن حملهن﴾ او عده د هغو مطلقاتو چي حيض يې نه وي يا په سبب د صغر سن اويا په سبب د كبر سن د هغو عده په درو مياشتو سره ده كما سيئاتي في القرآن ای قوله تعالى ﴿واللاتي يئسن من المحيض ان ارتبتم فعدتهن ثلاثة اشهر﴾ وروسته علامه بغدادي رحمه الله وايي چي الف ولام په "المطلقات" كي لپاره د استغراق نه دی لانه متعذر لما بين فتحمل على الجنس كما قال الفقهاء في قوله الحالف لا اتزوج النساء. او حمل پر جنس يې په سبب د حكم آتي دی يعني يتربصن آه ثم قال وهذا مذهب ساداتنا الحنفية لان الكلام المستقل الغير الموصول ناسخ للعام والنسخ انما يصح اذا ثبت عموم الحكم السابق ولا عموم ههنا كما مر آنفا. وقال الشافعية رحمه الله ان المطلقات عام يعني ان اللام للاستغراق وقد خص البعض بكلام مستقل غير موصول فهو نسخ، انتهى كلامه الشريف وقد

قال المظهري رحمة الله عليه هذا اللفظ عام ثم وثم الى ان قال ونسخ حكم هذه الآية في ذوات الاحمال ثم قال وفي غير المدخول بها وذكر المظهري في نسخ ذوات الاحمال وفي المدخول بها الآتيتين المذكورتين.

درويش وايي: چي اوس نو تاسو غور وکړئ چي کوم يو ددې دوو امامانو يعني علامه بغدادي رحمة الله عليه او مظهري رحمة الله عليه څخه صحيح حنفي المذهب دى او کوم يو په واقع کي شافعي المذهب دى پر درويش صرف نقل د عبارت د دغو دوو تفسيرو و هغه مي وکړى والله اعلم بالصواب في كل باب.

يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ

دوئ به انتظار کوي يعني د بل مېړه پخپلو ځانو سره که يې څه هم ومېړه او جماعو ته خواهش کېږي، لکن بيا هم مراعات د حکم د شرعي انور دي وکړي.

پوه سه: چي "يتربص" که څه هم لفظا جمله خبريه ده لکن دلته په معنا د امر ده يعني انتظار به کوي حتماً والسر في التعبير بالاخبار هو التاكيد في الامر كمابين في علم المعاني.

سوال: بعض نحات وايي چي انشاء خبر نه سي واقع کېداى بيله تاويله مثلا زيد اضربه، تاويل به يې داسي کوي مقول في حقه اضربه نو يتربصن چي په معنا د امر سي نو تاويل ته ضرورت نه لري که څرنګه؟

ځواب: قول د نحاتو په هغه انشاء کي دى چي لفظا ومعنى انشاء وي کما في المثال المذكور، او دلته خو يتربصن لفظا خبريه ده البته كناية يې معنا امر دى فلا يحتاج الى التاويل عند الكل، او بعض مفسران چي په مذكوره دقيقه نه دى خبر هغه په ځواب کي د سوال مذکور داسي وايي چي مجموع والمطلقات يتربصن جمله اسميه خبريه ده او په معنا د انشاء ده اى ليتربصن المطلقات فلا يكون للانشاء خبرا.

ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍ ط

درې حيضه يعني په دغه مده کي دا مطلقه به بل مېړه نه کوي.

پوه سه: چي لفظ د "قروء" په اجماع د اهل لغت مشترک لفظي دی په منځ کي د دوو ضدو يعني الحيض والطهر، نو امام شافعي او امام مالک وايي چي مراد له "قرء" څخه په دې آيت کي طهر دی وهو المروي عن عائشة ﷺ وابن عمر وزيد ابن ثابت رض، او ابو حنيفه او احمد رح وايي چي مراد له "قرء" څخه حيض دی په ډېرو دلائلو چي په کتابو د فقهي حنفي او د اصول الفقه کي مذکور دي.

الاول: ان لفظ د ثلاثة لفظ خاص دی په عدد معين پوري، او درې نه پوره کېږي مگر په حيضو کي، ولي چي طلاق سني خو هغه دی چي په طهر کي به وي، نو چي سړی بعض ورځي د طهر د ماينې يې تېري سوې طلاقه يې کړه، نو دغه باقي ورځي د طهر ددې په عده که اعتبار ونه لري دا خو خلاف الاجماع ده، او هيڅ چا هم قول نه دی په کړی، او که يې حساب کړي نو خو دوه طهره او بعض د طهر سوه درې نه سوه پوره.

سوال: ممکنه ده چي دغه دوه طهره او بعض ته د طهر دي مجازاً ثلاثة اطهار وويل سي؟

ځواب: که دا ممکنه وي نو په هغه آيت کي ﴿فعدتهن ثلاثة اشهر﴾ دوې مياشتي پوره او د دريمي بعض چي تېر سي بايد د مطلقې عده پوره سي ولم يقل به احد.

پوښتنه: په هغه آيت کي ﴿الحج اشهر معلومات﴾ دوې مياشتي او لس ورځي لفظ د اشهر چي جمع دی نه دی ويل سوی؟

ځواب: هو! ويل سوی دی لکن په هغه آيت کي خو لفظ د ثلاثة نه دی راغلی نو په هغه کي خو مجاز روا دی، او د عده په باره کي خدای ﷻ داسي نه دي ويلي فعدتهن قروء بلکه ثلاثة قروء يې ويلي دي، نو دا آيت نص په درو کي مجاز نه دی پکښي روا.

سوال: مذکوره پوښتنه خو په هغه طلاق کي کېدای سي چي سړی ماينې ته چي بعض ورځي د حيض يې تېري سوي وي طلاق ورکړي آيا دغه باقي

ورځي د حيض كه يې په عده كي حساب سي نو خو درې حيضه پوره نه سوه بلكه حيضان وبعض ثالث سوه او كه يې نه كي حساب بلكه درې حيضه مستقل غوښت غواړي بيا خو عده تر درې حيضه بالا سوه؟

ځواب: طلاق في الحيض خو طلاق بدعي دی بالاتفاق او خدای ﷻ خو بيان د طلاق سني كوي، فلاباس بالاعتداد بذالك البعض من الحيض من العدة.

والثاني: په حديث صحيح كي راغلي دي ﴿طلاق الامة تطليقتان وعدتها حيضتان﴾ او سره ددې چي د امت اجماع ده چي د حري او مينځي صرف په عدد كي د عدې فرق دی، په نفس عده كي يې فرق نسته، نو دا معلومه سوه چي عده د حري ښځي درې حيضه دي.

والثالث: مشروعيت د عدې خو لپاره ددې دی چي دا معلومه سي چي ښځه خو حامله نه ده چي دې ته په فقه كي برائة الرحم وايي، او دا معلومات خو په حيض سره كېږي ولې چي حاملې ښځي له حيض نه ورځي په طهر نه كېږي، لكه مېنځه چي سړی رانسي برائة الرحم به يې په حيض سره كوي بالاتفاق، مظهري رحمه الله وايي چي د حنفيانو مذهب منقول دی له خلفاء راشدينو رضي الله عنهم څخه او د عبادلة ثلثة رضي الله عنهم وو څخه، او ابي بن كعب، معاذ بن جبل، ابي الدرداء، عبادة بن الصامت، زيد بن ثابت، ابو موسى اشعري او معبد الجهني رضي الله عنهم څخه او په تابعين كي منقول دی له سعيد بن المسيب، ابن جبير، عطاء، طاوٴس، عكرمه، مجاهد، قتاده، ضحاک. حسن بصري. مقاتل، شريک انفاضي، ثوري، اوزاعي، ابن شبرمة، ربيعه، والسدي، ابو عبيده، اسحاق او احمد بن حنبل رحمهم الله هم ودې مذهب ته رجوع كړېده

درويش وايي: چي زموږ د مذهب حنفي نور ډېر دلائل سته كه څوک غواړي چي زه تولـه دلائل زده كړم نو مفصلي شرحي د احاديث مباركه وو لكه شرح معاني الآثار د فقيه ابو جعفر طحاوي او عيني شرح د بخاري د بدر الدين او شرح د مشكوة لملا علي قاري او فيض الباري، او نوري شرحي د كتابو د احاديثو مباركه وو دي مطالعه كړي، او په كتابو كي د

فقهي حنفي وو دي فتح القدير شرح الهداية او عيني شرح الهدايه او نور مفصل کتابونه د فقهي حنفي دي مطالعه کړي.

درویش وايي: چي د مذهب د امام شافعي رحمة الله عليه هم متعدد دلائل سته او د حنفيانو له خوا د هغو ځوابونه سته چي د ټولو ذکر کول به ماته ډېر گران تمام سي، او ددې جزء د سيقول د تفسير به ډېر لوی حجم والا سي، نو ښه داده چي دا موضوع پر دغه ځای ختم سي مشت نمونه خروار مثل دائر دی

وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ

او نه دی روا مطلقاتو ته چي دوئ به پټوي هغه څه چي په رحمو کي ددوئ خدای جل جلاله پيدا کړي دي، يعني الحمل او الحيض د يو غرض فاسد لپاره. مثلا ښځه مطلقه په ځان خبره وي چي د دوو مياشتو مثلا حمل لرم نو ددې عده خو ډېره ځنډېږي، نو دا ووايي چي زه حيضو والا يم غرض يې دا وي چي ژر مي عده تېره سي، تاچي حق د مېړه په رجوع کي د طلاق رجعي ژر ورباطل کړي.

مسئله: ددې آيت څخه دا معلومه سوه چي قول د ښځي په باره کي د حمل يا حيض مقبول دی اذا لم يکذبه الظاهر مثلا د ښځي خېټه په حمل سره ډېره غټه وي چي هر څوک په پوهېدی چي دا حمل لري او دا وايي چي زه له ذوات الحيض څخه يم.

إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

که ددوئ ايمان وي پر خدای جل جلاله او پر ورځ د آخرت، ولي چي ايمان مذکور باعث دی د حق ويلو لپاره.

درویش وايي: چي دا جمله شرط دی او جزاء په مادل عليه ما قبله يعني ان کن آه فلا يکتمن آه.

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ

او مېړونه د مطلقاتو حقداره دي چي په ردلو سره د مطلقاتو مابنو ونکاح

ته يعني په رجوع سره په زمانه کي د تربص يعني د عدې ولي چي عده تېره سي بيا مېړه ته حق د رجوع نسته بلکه نکاح جديد خواړي بالتراضي.

فائده: بعولة جمع د بعل ده او جمع د بعلة نه ده ولي بعلة خو ښځي ته وايي.

سوال: لفظ د بعل خو مذکر دی، نو تاء التانيث ځرنګه پکښي راغله؟

ځواب: لفظ تاء لپاره د تاکيد د تانيث د جمعي دی، ولي چي جمع په اعتبار د تاويل بلفظ الجماعة مونث دی، او تاء يې لپاره د تاکيد دغه تانيث ده.

فائده: بعل په لغت کي مالک او سيد ته د مينځي وايي نو مېړه ته چي بعل وايي په دې سبب چي مېړه خو نفقه او کالي وغيره د ماينې ورکوي، نو ګويا دی يې سيد او مالک دی.

فائده: احق په دې آيت کي په معنا د تفضيل نه دی ولي چي تر مېړه بل حقداره خو نسته، نو احق په تحقيق صفت مشبه دی.

فائده: رجوع ګاهي په ژبه وي او ګاهي په فعل لکه جماع وغيره.

فائده: ضمير د "هن" دواړه ځايه راجع و مطلقاتو ته دي.

پوښتنه: مطلقات خو طلاق رجعي والا او طلاق بائن خفيف او بائن مغلظ والا ټولو ته شامل او حق د رجوع خو يوازي طلاق رجعي ورکونکو ته سته وبس؟

ځواب: د علامه بغدادي رحمه الله کلام دمخه تېر سو چي هغه د المطلقات لام د جنس وټاکی او دا خبره عقلاً ونقلاً ثابته ده چي جنس ته نسبت د حکم د بعض افرادو روا دی نحو الانسان ضاحک بالفعل ای جنس الانسان باعتبار تحققه في بعض الافراد، ولهذا قال صاحب روح البيان والضمير لبعض افراد المطلقات لان هن عام شامل للمطلقة بالطلاق رالرجعي والبائن لاحق لازواج المطلقات البوائن في الرجعة.

فائده: رجوع د مېړه صحيح ده که ماينه راضي وي او که نه لانه حق مستقلا له.

إِنْ أَرَادُوٓا إِصۡلَٰحٗا ط

که قصد وو د رجال په رجوع سره اصلاح د ذات البين ددوئ او د ماينو

ددوئ، یعني لا الاضرار بهن.

پوه سه: چي د اهل جاهلیت به دا عادت و چي ماینو ته به یې درد راغلی نو به یې طلاق رجعي ورکړی څرنګه چي به د ښځي عده وتېرېدو ته نژدې سوه رجوع بالقول به یې ورته وکړه او بیرته به یې طلاقه کړه ثم وثم تر هغه وخته پوري چي ښځه او قرباء د ښځي به په ورکړه د مال راضي سوه یعني چي دغه مال واخله او رجوع مه ورته کوه، څه وخت چي اسلام چي د عدالت پر بنسټ ولاړ دی دا ظلم یې له منځه یووړی او حق د رجوع ې پر دوه طلاقه باندي ودراوه، یعني وروسته تر دریم طلاق حق د رجوع مېړه نه لري.

پوه سه: چي مفسرین ټوله متفق دي چي اراده د اصلاح شرط د صحت د رجوع نه دی بلکه که په قصد د ضرر یې رجوع ورته وکړي رجوع یې صحیح ده بلکه دا شرط منع د نرو له قصد څخه ده اضرار او باعث کول دي پر اصلاح.

فائده: موږ د مخه وویل چي رجوع ګاهي په فعل سره وي لکه جماع، دا مذهب دی د امام اعظم رحمه الله او امام احمد رحمه الله، نو ددې معنا داده چي وطي د مطلقه رجعیه سره په عده کي روا دي، او مېړه په وطي سره مراجع ګرځي، او امام شافعي رحمه الله وایي چي وطي یې په عده کي نه دي روا ولي چي قاطع د زوجیت یعني طلاق موجود سو، موږ وایو چي نعم طلاق خو واقع کړه سو لکن حکم د طلاق چي فرقت دی د مېړه او د ماینې تر منځ خو متاخر دی تر انقضاء پوري د عدې په قرینه ددې چي د عدې په ورځو کي که یو له مېړه او ماینې څخه مړ سي هغه بل میراث وړای سي اجماعاً، نو که زوجیت قطع وایي نو خو میراث یې نه سوای وړای، او بل قرینه داده چي مېړه رجوع ورته کولای سي بېله رضاء د ماینې که زوجیت قطع وایي نو رضا د ماینې به ضروري په رجعت کي وایي، او بله قرینه داده چي مېړه

رجوع ورته کولای سي بېله رضاء د ماینې که زوجیت قطع وایي نو رضاء د ماینې به ضروري په رجعت کي وایي، او بله قرینه داده چي دعدې د ورځو

نفقه د مايني پر مېړه واجبه ده كه نكاح قطع وايي نو نفقه به يې ولي پر مېړه واجبه وايي، او تر ټولو توى دليل پر عدم قطع د نكاح د عدې په شپو داده چي خداى ﷻ سره د طلاق رجعي له مېړه څخه تعبير په بعل سره كړى دى، نو معلومه داده چي بعيلة يعني مېړه والى دده باقي دى په ورځو كي د عدې، شافعيه وايي چي اطلاق د بعل مجاز دى په اعتبار د ماكان دى كما في قوله تعالى ﴿وآتوا اليتامى اموالهم﴾ موږ وايو چي څه ضرورت دى ودې مجازته ولا يجوز حل الفاظ القرآن على المجاز بدون الضرورة، او بله قرينه د مذهب حنفي داده قال الله تعالى ﴿فامساک بمعروف﴾ وايضا قال الله تعالى ﴿امسكوهن بمعروف﴾ ولي چي لفظ د امساک پر بقا دلالت كوي نو بايد چي نكاح باقي وي.

پوښتنه: آيا په رجوع كي شاهدان غواړي او كه څرنگه؟

ځواب: امام احمد او شافعي رح وايي چي شاهدان شرط دي، ولي په سورة الطلاق كي داسي خداى ﷻ وايي ﴿واشهدوا ذوى عدل منكم﴾ وقال ابو حنيفة والشافعي رح في اصح قوليه چي اشهاد نه غواړي، او د آيت جواب دادى چي محمول پر استحباب دى، والدليل على المذهب الحنفي دادى چي كه چېري اشهاد پر رجعت واجب وي، نو اشهاد پر فرقت باندي هم به واجب وي لقوله تعالى ﴿او فارقوهن بمعروف﴾ لمقارنته بقوله ﴿فامسكوهن بمعروف﴾ كذا قال المظهري رحمه الله.

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ص

او مابنو لره پر مېړو باندي حقوق سته لكه هغه حقوق چي مېړو لره پر مابنو سته.

پوه سه: چي تشبيه په منځ كي ددې دوو حقوقو په مطلق وجوب كي ده او په دې كي چي هر يو د مايني او مېړه څخه حق د مطالبې د خپل حق لري له هغه بل طرف څخه، او دا دواړه حقه پر هغه لاره دي چي په شرعي شريفي

سره ثابت دي، نو چونکه بناء د شريعت مطهره پر عدالت ده، نو بايد ميړه او ماينه يو وبل ته د اضرار قصد ونه کړي، له ابن عباسؓ څخه روايت دی چي ده وويل چي زه دا خوښ لرم چي زه خپل ځان ښائسته او مزين کړم د ماينې لپاره، لکه زما ماينه چي ځان مزين کوي زما لپاره لقوله ولهن مثل الذي عليهن بالمعروف، له معاويه قشيريؓ څخه روايت دی چي ما وويل يا رسول اللهﷺ څه شی حق دی د ماينو پر يوه زموږ باندي؟ نو عليه السلام وويل ډوډۍ به ورکوئ که دې ډوډۍ غوښتل، او کالي به ورکوئ که دې کالي غوښتل، يعني بقدر قدرة الزوج في الفقر والغنى، او بل حق يې دادی چي پر مخ به يې نه وهئ يعني په وخت کي د غضب يعني له دې سببه چي مخ معدن د قوی شريفه وو دی، او دې ته به بد نه وايي، او که چېري دا يو نافرماني وکړي او تا خوا بدی کړي ته به له دې څخه هجران نه کوې مگر نه په خون کي يعني په ځای کي يو ځای مه ورسره بد ېږه مگر د خوني به ځندي وزې رواه احمد وابو داؤد وابن ماجه رح، وروی الترمذي عن ابي هريرةؓ قال قال رسول اللهﷺ اكمل المؤمنين ايمانا احسنهم خلقاً، يعني چي اخلاق يې ډېر ښه وي، وخياركم خياركم لنسائكم قال الترمذي حديث صحيح، وفي البخاري عن ابي هريرةؓ قال قال رسول اللهﷺ استوصوا بالنساء خيرا فانهن خلقن يعني اصلهن وهي حواءؓ من ضلع يعني من ضلع آدمؑ وان اعوج شيئ في الضلع اعلاء اعنى مايلي الصدر فان ذهبت تقيمه كسرته، يعني که ته قصد وکړې چي زه پوښتۍ سيده او مستقيمي کومه نو به يې اخير ماتې کړې، يعني ښځه که تر خپل طبعيت را واړوې، نو اخير به يې طلاقه کړې "وان تركته لم يزل اعوج" او که پوښتۍ ته پرېږدې پر خپل حال نو د همېشه لپاره به کږه وي يعني که ښځه او خپل طبعيت سره پرېږدې نو همېشه به کوږ او ستا له طبعيته مخالف رفتار کوي "فاستوصوا بالنساء" نو قبول د وصيت وکړئ په باره کي د ښځو يعني د ماينو.

پوه سه: چي حاصل د حديث مبارک دادی چي ماينه که سړی د خپلي لاري له رفتاره اړوي وخپل طبعيت ته، نو اخير به مجبوره سي وطلاق ته ددې، نو بايد چي مېړه پر دغه کاږه رفتار د مايني صبر وکړي او خپله گزاره ورسره کوي.

درويش وايي: چي صدق رسول اللهﷺ د ښځو دومره حيلې او مکرونه زده دي چي عقل ورته حيرانېږي او ډېر عاقل حازم کسان دوئ په درواغو خايستلي دي گاهي پر کاذبانه پيريانو ځان واچوي او د سر وېښتيان کاږي او خپلي غوښي په غاښو پرې کوي، او د مېړه يې يقين سي چي ماينه مي پيراني ده باره يې پر زيارتو گرځوي او يا په ملايانو تعويذونه ورکوي، او په حقيقت کي هيڅ شی نه وي ټگي کوي د يو غرض لپاره او خپل غرض د هم دې لاري څخه لاس ته راولي، اهل تجربه په دې ټگيو د ښځو پوهېږي. د تعجب خبره داده چي ولي د ښځو سره جنات دومره په کثرت ملگري کېږي چي په نرو کي پنځه حصې د هغو جنياتو نسته، نو ځکه سړی مجبوره دی چي ماينه دي له خپل طبعيته نه اړوي تاچي نظام د کور او عيال په منظمه توگه روان وي.

وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ؕ

او نرو لره پر ښځو يعني پر ماينو درجه عظيمه سته.

درويش وايي: چي اصل فضيلت د نرو پر ښځو باندي په عقل او دين کي دی لما ورد في الحديث الصحيح هن ناقصات عقل ودين قلن ما نقصان عقلها قال عليه الصلوة والسلام چي ستاسي د دوو ښځو شاهدي په ځای کي د يوه نر د شاهدی نه ده ولاړه قلن بلی قال صلعم فذالک من نقصان عقلکن، بيا عليه السلام وروسته ورته وويل چي آيا تاسي په مياشت کي ځو ورځي په کور کي ناستي يايست نه لمونځ کوئ نه روژه نسئ قلن نعم قال صلعم فذالک من نقصان دينکم او کما قال رسول اللهﷺ، ولذا قال النبيﷺ که ما امر کولای يو څوک چي سجده وکړي ويوه چا ته نو ما به امر

کولای ماینې چي سجده دي کوي ومېړه ته لما جعل الله لهم علیهن من حق، رواه ابو داؤد والترمذی واحمد والبغوي رح، وعن ام سلمة رضي الله عنها قالت قال رسول اللهﷺ ایما امرئة ماتت وزوجها عنها راض دخلت الجنة رواه الترمذي، او د طلق بن علي رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول اللهﷺ وویل که سړي وغوښتل ماینه دستي به ورځي که څه هم پر تنور ناسته وي یعني ډوډۍ پخوي رواه الترمذي.

درویش وایي: واین هذا القدر من الاطاعة للزوج في الدور الحاضر، قال الله تعالی ﴿الرجال قوامون "ای مسلطون" بما فضل الله بعظهم "ای الرجال" علی بعض "ای النساء" ای بسبب کمال عقلهم ودیانتهم ونقصان عقلهن ودیانتهن کمامر، وبما انفقوا من اموالهم کاالمهر والنفقة واللباس والمسکن والقیام بمصالحها وانفاق ماله عند مرضها الی غیر ذالک.

درویش وایي: چي ددې آیت په سبب مېړه لکه مالک د ماینې دی حتی چي ماینه چي مېړه یې پر کور وي نفلي روژه به نه نسي مګر په اجازه د مېړه، او له کوره به نه وزي بېله اجازې د مېړه، او مېړه خدایﷻ قادر ګرځولی دی پر طلاق د ماینې، او چي طلاقه یې کړي بیا قادر دی پر رجوع ودې ته که دا راضي وي او که نه وي.

وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾ ع

او خدایﷻ غالب دی یعني پر انتقام له هغه چا څخه چي مخالفت د امر الهي وکړي، او هر حکم د خدایﷻ خالي له حکمت او مصلحت څخه نه دی.

درویش وایي: چي چونکه غالبه په ښځو کي شر دی نو ځکه یو سړي چي وویل چي زما کور ته هیڅ شر نه دی داخل سوی، نو حکیم ورته وویل چي ماینه دي له کومي خوا راغلې ده، سعدي شیرازي رحمه الله وایي.

دلارام باشد زن نیک خواه ولي از زنی بد خدایا پناه

درویش وايي: چي روح البيان په زړه پورې قصه په دې باب کي راوړې ده دی وايي چي په بني اسرائيلو کي یو صالح او عابد بنده او دده یوه ماینه وه چي ده ډېر محبت ورسره درلودی، نو نبي ته د هغه عصر خدای ﷻ وحي وکړې چي ته فلاني صالح بنده در وغواړه، او ورته ووايي چي خدای ﷻ ستا درې خواستونه قبلوي، نو ته مختاره یې چي کوم سوالونه کوې. هغه نبي هم هغه سي وکړه، صالح سړي ورته وويل چي زه یوه ډېره محبوبه ماینه لرم د هغې سره به زه مشوره وکړم، نو کور ته چي راغلی او ماینې ته یې مذکوره موضوع پېش کړه هغې ورته وويل چي یو خواست زما لپاره وکړه او دوه د ځان لپاره، نو مېړه ورته وويل چي ستا څه حاجت دی؟ ماینې ورته وويل چي ماته دي خدای ﷻ داسي ښائست فوق العادة راکړې چي چا تر اوسه په موجوده وخت کي نه وي ليدلی، نو صالح مېړه چي دا خواست وکړی، نو ماینه یې داسي نوراني او ښائسته سوه چي ټوله خونه په روښانه سوه، د ښځي چي دا ښائست په برخه سو باره ولاړه سوه مېړه یې ورته وويل چي چېري ځې، ماینې ورته وويل چي سلطان الوقت مېړه کوم، او دا خدای داده حسن او جمال ستا سره نه ضائع کوم، مېړه د وتلو څخه منع ورته وکړه اخير الامر سلطان الوقت خبر سو او ښځه یې په زوره څندي بوتله، نو صالح سړي وويل چي خدايه زما دوه خواستونه خو لا پاته دي، اول سوال مي دادی چي خدايه زما یاغي ماينه بيزو کړې، هغه چي بېزو سوه سلطان الوقت بيرته مېړه ته ورواستول، بيزو سوې ماينه چي د عبد صالح کورته راغله نو عبد صالح خدای ﷻ ته وويل چي خدايه زما یو خواست خو لا پاته دی، چي زما ماينه بيرته پخواني حالت ته رد کړې، ماينه یې پر پخواني حالت سوه فذهبت الحوائج كلها عبثا لاهي افلحت ولا هو انتهى كلامه روح الله روحه.

درویش وايي: چي که څه هم د خدای ﷻ د امر او نهي پوښتنه څوک نه سي کولای قال الله تعالی ﴿لايسئل عما يفعل وهم يسئلون﴾ لكن بيا هم

خدای ﷻ د بعض احکامو حکم او مصالح او فوائد بيانول ډېر زيبا دي، او د مسلمانانو په زړو کي نورانيت د ايمان پيدا کوي.

پوښتنه: څه حکمت الهي دی چي تفويض د طلاق يې ورجالو ته کړی دی، او ښځي يې له طلاق ورکولو څخه ومېړه ته بې برخي کړي دي؟

ځواب: نر ځو خاصيته لري، يو غيرت لري او بل پوره عقل لري چي په هغه سره عواقب الامور ورته معلومېږي، او بل ديانداري لري چي له ضرره وبل ته خصوصا عاجزانو ته پر هېز کوي، او که څه هم حسن پرست وي او ښائسته ښځه يې خوښه وي، خو بيا هم د عقل او دين پر بناء په دغه مقوله عمل کوي.

بنده راسه د خدای خپل سه ❀❀❀ لکه پر ځان داسي پر بل سه

نو د بل په ښځه پسي په شهوت نه ګوري، او په داعيه د عقل او دين حتى الممکن ماينه چي عاجزه ده او دده لکه مينځه ده ضرر نه رسوي، او حتى المقدور يو ښه کالي او خوراک وماينې ته مهيا کوي الى غير ذالک من خواص الانسانية، او په سبب د غيرت خدا داده يې دا نه خوښېږي چي ماينې ته دي طلاق ورکړي چي څو ورځي وروسته د بل سړي فراش وي، نو تر يوه حده پوري د ماينې پر نافرمانيو او بدو اخلاقو باندي صبر کوي او له تحمله څخه کار اخلي حتى چي سخت مجبوره سي، نو به ماينې ته طلاق ورکوي.

درويش وايي: چي بناءً على الاسباب المذکورة فوض الحکيم العليم الطلاق الى الرجال، لان النساء في جميع الامور المذکورة مخالفة للرجال بل هن متصفة باضداد تلک الخصال المذکورة فلهذا لم يفوض ذوالقدرة الباهرة الطلاق اليهن، نعم لهن حق الاعتراض والمرافعة الى الحکام في دفع ظلم بعض الازواج عليهن.

پوه سه: چي بيان د احوالو د رجال او نساء چي درويش وکړی بناء دی پر اعم اغلب فيهم وفيهن والا فقد يکون الرجل متصفا بصفات ذميمة مخلة مضرة بالازواج اضعاف متضاعفة والنساء متصفة بصفات حميدة داعية الى حسن الاجتماع ومراعات الزوجية والعلم عندالله علام الغيوب.

اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ ص

پوه سه: چي طلاق چونکه صفت د ښځي دی نو دلته په معنا د تطليق دی چي صفت د نر دی او مراد ځندي طلاق رجعي دی چي له هغه قول څخه د خدای ﷻ وفهمېدی ﴿وبعولتهن احق بردهن﴾ او د مرتان معنی داده چي دا دوه طلاقه جلا جلا ورکړي يعني په يوه پلا دي نه ورته وايي انت طالق تطليقتين په قرينه ددې چي سړی دوې روپۍ وچاته ورکړي په يوه وار، داسي نه ويل کېږي چي اعطاه مرتان بلکه داسي ويل کېږي اعطاه درهمين، نو جمع کول د دوو طلاقو يا د دروو طلاقو په نېزد ابو حنيفه ؒ حرام دی، نو جمع د طلاقو که دوه او درې وي سني الوقوع دي او بدعي الايقاع دي، نو معنا د آيت داده چي هغه طلاق چي مېړه حي ده رجعت لري دوه دي ولي که دريم هم ورکړي بيا حق د رجعت نه لري بلکه په نکاح جديده لکه طلاق بائن هم نه رواکېږي بلکه زوج آخر غواړي.

پوه سه: چي "الطلاق مرتان" مبتداء او خبر دي نو ظاهرا.جمله خبريه ده لکن دلته په معنا د انشاء ده يعني فرقوا بين التطليقتين، په دليل ددې که يې پر خبريه پرېږدي خلف په کلام کي د خدای ﷻ لازمېږي ولي چي دوه طلاقه جملة خو هم د خلگو تر خوله وزي، والخلف في كلامه تعالى محال كما تقرر في كتب العقائد.

مسئله: درې طلاقه پر يوه ځای ومايني ته ورکول بدعت دی او حرام دی يعني مېړه گناه کبيره وکړه لکن واقع کېږي، او چي دی درې طلاقه په درې طهرو کي ورکړي مباح او شرعي دی.

مسئله: ښه طلاق دا دی چي مېړه په يو عذر د اعذارو د ماينې وطلاق ته مجبوره سي، نو يو طلاق دي ورکړي او رجوع دي نه ورته کوي چي عده تېره سي ځندي خلاص به سي وذالک لان الطلاق ابغض االمباحات عندالله والضرورة تدفع بالواحدة.

مسئله: الطلاق في الحيض يقع طلاقا باجماع الائمة الاربعة لكنه حرام ويجب الرجوع ثم الطلاق في الطهر.

پوښتنه: كه دغسي سړی وكړي يعني رجوع يې ورته وكړه او بيا په طهر كي طلاق ور كړي دا نو يو طلاق دی او كه دوه؟

ځواب: دوه طلاقه خو دي لكن له حرمت څخه خلاص سو.

فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ

يعني حكم الهي پسله دوه طلاقه دادی چي يا دي خوندي كړي يعني رجوع دي ورته وكړي پر شرعي طريقه يعني د مصاحبت او د ښه ژوند تېرولو لپاره نه قه قصد د ضرر كما في الجاهلية على مامر، او يا دې پرېږدي د احسان پر لاره يعني رجوع دي نه ورته كوي څو چي عده يې تېره سي پخپله به بائنه سي، او يو له احسانه څخه د مېره دا هم دی چي بل څوك به د ماينې له نكاح څخه نه متنفر كوي او ددې عيبونه دي وچاته نه وايي.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ

او نه ده روا وتاسي ته چي اخلئ به له هغه ماله څخه چي تاسي مطلقاتو ماينو ته وركړی دی يعني من المهر، نو مخاطب په لكم سره مړونه دي، هيڅ شی يعني نه ډېر او نه لږ، مگر نه هغه وخت چي مېره او ماينه پر دې ببرېدل چي كه موږ خولعه ونه كړو حدود د خدای جل جلاله يعني د ازدواج به پر ځای نه كړو، روح البيان وايي چي مخاطب په لفظ د لكم سره حكام او قضات دي په دې قرينه چي په ان خفتم سره چي وروسته په آيت شريف كي به راسي مخاطب حكام دي.

سوال: اخيستوني د مال او وركونكي د مال مېره او ماينه دي حكام خو نه دي؟

ځواب: نعم لکن چونکه ورکول د مال او اخستل د مال د حکامو په حکم سره کېږي یعني عند الترافع الیهم، نو ګویا دوئ ورکونکي او اخیستونکي دي، انتهی.

پوه سه: چي دا اوله خلع چي په اسلام کي وسوه او شان نزول ددې آیت په اتفاق د مفسرینو ؒ دادی چي جمیله نامې یوه ښځه چي د عبدالله بن ابی بن سلول المنافق لور وه او د ثابت بن قیس ماینه وه، علیه الصلوٰة والسلام ته راغله او داسي یې وویل چي زما او د ثابت سر پر یوه شي یعني بالښت به ائینده نه ایښوول کېږي، او زیاته یې کړه چي زه پر ثابت باندي نه په دین کي او نه په اخلاقو کي عیب وایم لکن د منافقت ګزاره مي نه ده خوښه او زه دده طاقت د مېړه توب نه لرم او بد مي ځندي کېږي، او سبب د بد وړلو جمیلې داسي بیان کړی چي یوه ورځ زما مېړه ثابت د نورو خلګو سره روان و، ما چي پلو د خیمې پورته کړی ثابت تر ټولو ملګرو سخت تور و، او تر ټولو ملګرو لنډ قد یې و، او مخ یې تر ټولو خلګو بد معلومېدی، نو مي له دې سببه بد ځندي راغله، نو جمیلې چي دا خبري د ثابت په مخ کي علیه السلام ته وکړې، نو ثابت وعلیه السلام ته وویل چي دا امر کړه چي هغه باغ چي ماودې ته په مهر کي وکړی دی هغه دي بېرته ماته راکړي، نو زه به خلع ورسره وکړم، علیه الصلوٰة والسلام وجمیلې ته وویل چي په دې خبره کي د ثابت څه وایې؟ جمیلې وویل چي باغ خو یې ورکوم بلکه زائدي روپۍ به هم ورکړم، نو علیه السلام ورته وویل چي زائدي روپۍ مه ورکوه خو فقط هغه دده باغ ورکړه، نو علیه السلام وثابت ته وویل چي خپل باغ ځندي واخله او ایله یې کړه او ثابت امر د علیه الصلوٰة والسلام ومانه او جمیله یې خوشي کړه او خلع پای ته ورسېدل.

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

او که تاسي بېرېداست اې حاکمانو له شریعته پر دې چي دوئ دوه

يعني ميړه او ماينه نسي پر ځای کولای حدود د خدای ﷻ يعني احکام الهيه په باره کي د ازدواج يعني پر احکامو د شرع شريفي گزاره نه سي سره کولای، نو گناه نسته پر دوئ دوو يعني ميړه او ماينه باندي په هغه مال کي چي ماينه يې په فديه کئ ورکوي يعني په بدل الخلع کي يعني پر ماينه يي گناه نسته په ورکړه کي او پر ميړه يې گناه نسته په اخستلو کي.

پوه سه: چي دا حکم چي پر دواړو گناه نسته په هغه صورت کي ده چي نشوز يعني نافرماني د ښځي له خوا وي هذا کما قاله صاحب روح البيان لکنه لم ياتي بالتفصيل التام.

درويش وايي: چي د خلع د مسئلې تفصيل على ماذکر في الکتب الفقهية وذکر في بعض کتب التفاسير ايضا دادی چي پر ميړه دا گناه وه چي مال د ماينې څخه غواړي مهر وغيره لقوله تعالى ﴿لايحل لکم ان تاخذوا مما آتيتموهن شيئا الآية﴾ او داغه رنگه پر ماينه باندي دا گناه ده چي دا ميړه ته مال ورکوي پر طلب د طلاق، ولي چي طلب د طلاق معصيت دی لقوله عليه اسلام ﴿ايما امرئة سئلت زوجها الطلاق من غيرما باس فحرام عليها رائحة الجنة﴾ رواه احمد والترمذي وابو داؤد ج، نو ورکړه د مال پر معصيت حرامه ده لکن مع هذا که پر دې دوو بېره وه چي حدود شرعيه او احکام الهيه په باب د ازدواج نسي پوره کولای او په بقاء کي د زوجيت په گنهو اخته کېږي، نو دواړو ته روا ده ورکول د مال او اخستل د مال، لکن دا هلته چي خوف د نشوز دو جانبه موجود وي، او که نشوز خاص د ميړه له خوا و، نو اخذ د مال وده ته حرام دی قال صاحب الهداية ويکره احذ المال في الصورة المذکورة ای تحريماً لانه اخذ مال المسلم بغير حق وامساکها لا لرغبة اضرار و تضييق لتقتع مالها وهو ايضا معصية، او که نشوز د ښځي له خوا و بيا دا گناه کاره ده او اعطاء د مال حرامه ودې ته ده لما تلونا من الحديث، او پر ميړه يې په اخذ کي د مال هيڅ گناه نسته.

مسئله: که نشوز له يوه طرفه څخه نه و او نه دوئ ببرېدل پر عدم اقامة د حدود الله، نو نه مېړه ته روا دی اخذ المال او نه ماينې ته روا دی ورکړه د مال او طلب د طلاق، لکن که بيا هم دوئ معصيت ته ونه کتل او خلع يې وکړه، خلع يې واقع کېږي او پر ماينه ورکړه د مال موعود واجبه ده. قضاء اجماعاً في جميع الصورة المذکورة.

پوه سه: چي په دې موضوع کي چي خلع طلاق دی او که فسخ د نکاح ده، امام اعظم ابو حنفيه او امام مالک والمشهور من مذهب الشافعي رح دادی انه طلاق، او امام احمد وفي رواية عن الشافعي رح انه فسخ لا طلاق.

فائده: هغه څوک چي خلع طلاق بولي هغه امامان وايي چي که يو چا ماينې ته دوه طلاقه ورکړي وه او بيا يې خلع ورسره وکړه درې طلاقه پوره سوه بېله زوج آخره نه ورته روا کېږي او که د عدې په ورځو کي يو مړ سي هغه بل يې ميراث وړلای سي، او هغه امامان چي فسخ يې بولي هغه وايي چي له بله څخه په ورځو کي د عدې ميراث نه سي سره وړای، او دوئ وايي چي مېړه وروسته تر خلع بل طلاق نسي ورکولای لعدم النکاح بينهما والطلاق فرع للنکاح، او اوله ډله وايي چي که يو سړي وماينې ته يو طلاق ورکړی و او بيا يې خلع ورسره وکړه بيا هم بل طلاق ورکولای سي، ولي چي مېړه خو يو طلاق ورکړی و او په خلع سره دوه سوه نو يو طلاق يې پاته دی.

پوه سه: چي د تعجب خبره داده چي دواړي ډلي په دغه آيت سره دليل وايي هغه امامان چي خلع فسخ بولي هغه داسي وايي چي خدای جل جلاله په اول د آيت کي داسي وويل الطلاق مرتان" او بيا يې خلع ذکر کړه او بيا يې دريم طلاق ذکر کړی په دې عبارت "فان طلقها فلا تحل له الآية" نو که خلع هم طلاق وايي نو خو عده د طلاقو څلور کېږي وهو خلاف القرآن والحديث والاجماع.

پوه سه: چي دا دليل منقول دی له ابن عباس رضي الله عنهما په احاديثو کي راغلي دي چي چا له ابن عباس رضي الله عنهما څخه پوښتنه وکړه چي يو سړی چي ماينې ته يې

دوه طلاقه ورکړي کړي او بیا خلع ورسره وکړي نو یې نکاح ورته روا ده؟ ابن عباس رضي الله عنه ورته وویل ینکحها ان شاء ولي خلع خو فسخه ده، نو له طلاقو څخه خو یو پاته دی، نو یې نکاح بېله زوج آخره ورته روا ده.

درویش وایي: چې استدلال د حنفیانو په آیت مذکوره سره دادی چې خدای جل جلاله هغه طلاق چې وروسته یې زوجیت روا دی ذکر کړی چې په دوه واره سره به وي، او بیا یې اسناد د افتداء ونښځه ته وکړی بقوله فیما افتدت به او سره ددې چې سوق د کلام یعني قوله تعلی "فلا جناح علیهما" دا غواړي چې اسناد د فعل د افتداء یې ودواړو ته کړی وای یعني فیما افتدیا به یعني ورکړه د فدیه او قبول د فدیه، دا دلیل واضح ددې دی چې فعل د زوج هغه ماقبل فعل دی یعني الطلاق او وروسته یې وویل "فان طلقها فلا تحل له الآیة" او لفظ د فاء لفظ خاص دی د تعقیب لپاره کما تقرر في النحو، نو که طلاق بعد الخلع واقع نه سي نو مقتضی د فاء له منځه ځي، نو خدای جل جلاله په دې آیت سره دواړي نوع د طلاق ذکر کړې چې بېله ماله وي او یا په مال سره وي چې افتداء د خلع ده، فتفکر غایة التفکر لدقة المرام، والتفصیل في المظهري وروح المعاني.

مسئله: د ټولو امامانو پر دې اتفاق دی چې خلع پر اکثر د مقدار ده، ولو روا ده لعموم الآیة المذکورة لکن یکره عند ابي حنیفة واحمد رح او اکثره علماء پر دې دي چې مکروه نه ده وهو روایة جامع الصغیر عن ابي حنیفة رحمه الله علیه.

درویش وایي: چې هغه حدیث چې په شان نزول کي ددې آیت تېر سو یعني د جمیلې او د هغې د مېړه ثابت، چې جمیلې وویل چې زه د ثابت باغ خو ورکوم او زیاتي روپۍ هم ورکوم، او علیه السلام ودې ته وویل اما الزائد فلا پر دې دلالت کوي چې زیادت پر ولور مکروه دی، والله اعلم بالصواب في کل باب.

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا ۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَأُولٰئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ ﴿۲۲۹﴾

او دغه اوامر او منهيات چي په دې آياتو کي ذکر سوه موانع د خدای جل جلاله دي يعني چي تر هغو به تېرى نه کوي څوک يعني اما بترک الاوامر او بارتکاب المنهيات، او که څوک تېرى وکړي، نو هغه ظالمان دي په حق سره.

مسئله: که د سړي ماينه عفيفه وي يعني منهيات شرعيه نه وه پکښې او د اوامرو د خدای جل جلاله پائبنده وه نو مېړه بايد ښه ژوند ورسره وکړي او پر نورو اوضاعو او سو اخلاقو ددې صبر وکړي او په ادابو او اخلاقو د رسول الله ﷺ ځان موصوف کړي او په احاديثو مبارکه دي حسن المعاشرة د عليه السلام د ازواجو مطهرة رض سره او صبر د عليه الصلوة والسلام د ازواجو مطهره پر اوضاعو په غور سره مطالعه کړي، نو به يې خدای جل جلاله د مجاهدينو في سبيل الله په ډله کي حساب کړي.

پوښتنه: صبر د سړي پر عباداتو نفليه و او ځان ساتل له نکاح ښځه په دې سبب چي که ماينه وکړي نو په نفقه او مهر ورکولو د هغې به له عباداتو نفليه وو ښځه محرومه سي کومه خواه فائده ده؟

ځواب: نکاح کول افضل دی تر نفلي عباداتو عند ابي حنيفة رحمة الله عليه لان النکاح سيرة الانبياء عليهم السلام کلهم الا يحى عليه السلام وروى انه تزوج في آخير عمره اقتداء بسائر الانبياء ع م.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۗ

نو که طلاقه کړه مېړه دغه ماينه چي دمخه يې دوه طلاقه وکړي وه. نو نه ده روا دغه ماينه ودغه مېړه ته وروسته تر دريم طلاق، يعني نه په رجوع سره او نه په تجديد د عقد تر هغو پوري چي دغه ښځه په نکاح کوي بل مېړه يعني غير د سابق مېړه چي دې ته يې درې طلاقه ورکړي وه.

فائده: اجنبي سړي ته يې زوج ووايه په اعتبار د مايؤل اليه لانه بالعقد يصير زوجها كمافي قوله تعالى انى اعصر خمراً.

فائده: مراد له نكاح څخه نكاح صحيحه ده لان المطلق ينصرف الى الفرد الكامل.

فائده: د نكاح نسبت نر او ښځې دواړو ته روا دى لان النكاح ينعقد بالايجاب والقبول وهما يصدران منهما.

فائده: له نكاح څخه دلته مراد عقد دى، او وطي نه دي مراد، وعبارة القرآن يدل عليه لانه لايقال في العربية تطاء المرئة زوجها لان المرئة موطوئة لا واطته او داغه په هره ژبه كي مثلا داسي په پښتو كي نه ويل كېږي چي ښځه مېړه غيي بلكه بالعكس، نو بناء پر دې بايد په مقتضى د آيت ددغې مطلقه ښځي حرمت ممتد سي تر عقد د تزوج پوري او جماع د زوج ثاني شرط نسي واليه ذهب سعيد بن المسيب رحمه الله يعني چي وطي د ثاني شرط نه دي، لكن اجماع د امت محمديه پر دې ده چي وطي د زوج ثاني شرط دي، ولي چي په حديث متفق عليه كي د ټولو محدثينو داسي راغلي دي چي مابنه د رفاعة رضي الله عنه وعليه الصلوة والسلام ته راغله او داسي يې ورته وويل چي زما مېړه زه طلاقه كړم فبت طلاقي يعني قطعي طلاق چي درې طلاقه دي رايه يې كړه وروسته زه عبدالرحمن بن زبير (بفتح الزاء وليس في الصحابة رضي الله عنهم يعني بفتح الزاء غيره لان غيره بضم الزاء) وان مامعه يعني ذكره مثل هدبة ثوبي واخذت من جلبابها يعني ذكر يې لكه زما پورنۍ داسي دى يعني كلك نه درېږي او دخول نه سي كولاى فتبسم رسول الله ﷺ او ورته وه يې ويل چي ستا بيرته د رفاعة سره نكاح زړه غواړي؟ دې ورته وويل نعم! عليه السلام ورته وويل لا حتى تذوقي عسيلته ويذوق عسيلتك يعني نه سي رجوع ورته كولاى چي ته دده له عسلو څكه ونه كړې او دى ستا له عسلو څكه ونه كړي.

فائده: رسول اللهﷺ خوند د جماعو مشابه کړی له خونده سره د عسلو.

درویش وایي: چي ټوله شراح الاحادیث نبویهﷺ وایي چي علیه السلام لفظ د ذوق ووایه چي معنا یې خوند کتل دي د شي، او لفظ د عسیلة په تصغیر سره راوړي چي لپاره د تحقیر دی اشاره یې ودې ته وکړه چي په وطي کي د زوج ثاني صرف دخول الفرج في الفرج شرط لپاره د تحلیل وزوج اول ته دی انزال شرط نه دی لان الانزال شبع بالوطي لا مجرد الذوق، او بعض مفسرین رح وایي چي معنا د نکاح جماع ده په آیت کي.

پوښتنه: جماع کونکی خو زوج دی او ښځه محل د جماع ده فکیف یصح اسناده الی المرئة؟

ځواب: اسناد د وطي او جماع وښځي ته مجازاً کېدای سي، والحاصل چي په آیتِ مبارک کي له مجاز څخه چاره نسته ولي که نکاح په معنا د عقد سي کما قال جمهور المفسرین رح نو مجاز په لفظ کي د زوج دی باعتبار مایؤل الیه کمامر سابقا، او که نکاح په معنا د وطي سي نو مجاز یې په اسناد کي وښځي ته دی.

درویش وایي: چي نکاح که په معنا د عقد سي نو خو مجاز په لفظکي د زوج لازم دی وهو مجاز في المفرد والمجاز في المفرد اسهل من المجاز في الاسناد کما یلزم علی التقدیر الثاني فتامل هداک الله.

فائده: د رفاعة مابنه تمیمه بنت وهب وه چونکه دی لکه دمخه چي تېره سوه د علیه السلام په مخ کي دا اقرار وکړی چي د عبدالرحمن بن الزَبیر ذکِر لکه ددې د پوړني د آشې رنګه دی یعني قابل نه دی چي ددې فرج ته دي داخل سي، او علیه السلام دا منع کړه چي رفاعه ته بیرته نه سي مېړه کولای چي د عبدالرحمن ذکر ستا فرج ته داخل نه سو، نو څه مده تمیمې دِغ نه کاوه، او بیا وعلیه السلام ته راغله چي زما مېړه عبدالرحمن زما سره جماع وکړې، نو اوس که مي دی طلاقه کړي بیا د رفاعه سره نکاح کولای سم، نو

عليه السلام ورته وويل چي كذبت بقولك الاول فلن تصدقك بالآخير، او دا بيرته نااميده ولاړه خو عليه الصلوة والسلام وفات سو. او حضرت ابوبكر صديق‌ﷺ خليفه سو، نو تميمه ابوبكرﷺ ته راغله چي زما دوهم مېړه عبدالرحمن زما سره ښه سمي جماعي وکړې، نو زه اوس پسله طلاقه له عبدالرحمن څخه ورفاعه ته روا يم، حضرت ابوبكرﷺ ورته وويل په هغه ورځ چي ته عليه السلام ته راغلې او بيان دي ورته وکړی او عليه السلام ستا تكذيب وکړی حاضروم څه ولاړه سه ورفاعه ته رجوع د نكاح نسي كولای، بيا چي ابوبكرﷺ وفات سو او عمر فاروقﷺ خليفه سو، بيا تميمه وعمرﷺ ته راغله او هغه دمخه بيان يې ورته وکړی، عمرﷺ ورته وويل كه تا رجوع ورفاعه ته وكړه زه دي په رجم كوم، په دغه ارمان د رفاعه تميمه مړه سوه.

درويش وايي: چي بياد په دې قصه كي خلگ غور وكړي د ښځو په مكر او درواغو.

پوښتنه: چي د نكاح معنا عقدسي نو لكه ابن المسيب چي وايي بايد وروسته تر عقد بايد نكاح د اول مېړه سره روا سي، او شرطول د وطي په حديث مذكوره سره زيادت پر كتاب الله په خبر واحد سره نه لازمېږي، او دا زيادت كه څه هم په نېز د امام شافعي‌رحمه‌الله او د نورو امامانو روا دی لكن ابو حنيفه‌رحمه‌الله دا زيادت روا نه بولي فماتوجيه مذهب الى حنفية‌رحمه‌الله ؟

ځواب: بعض فقهاء د مذهب حنفي وايي چي حديث مذكور مشهور دی، او زيادت په خبر مشهور سره پر كتاب الله په نېز د ابو حنيفه‌رحمه‌الله روا دی، وهذا جواب ليس بصحيح ولي چي محدثين ټوله دا حديث خبر واحد بولي، والصحيح ما رواه الطحاوي‌رحمه‌الله وغيره من فقهاء الحنفية چي دا حديث كه څه هم خبر واحد دی لكن چونكه اجماع د امت مرحومه پر موافق ددې حديث وسوه نو دا حديث مبارک ودرجې ته د شهرت ورسېدی فيجوز به الزيادة على الكتاب.

سوال: دومره تكلف ته ضرورت څه دی ولي زيادت پر كتاب الله باندي په اجماع الامة سره نه وايي؟

ځواب: په كتابو كي د اصول الفقه وايي چي زيادت پر كتاب الله خو نسخه د اطلاق د كتاب الله ده، وقد اجمعوا انه لايجوز نسخ كتاب الله بالاجماع والقياس ويجوز بالحديث الصحيح اما مطلقاً يعني سواء كان خبرا واحدا او مشهورا كمامر من مذهب الشافعي رحمة الله عليه وغيره، او بالحديث المشهور كماهو مذهب ابي حنيفة رحمة الله عليه والسر في ذالک انه عليه الصلوة والسلام لاينطق عن الهوى بل هو وحي يوحى كما ورد في القرآن العزيز.

درويش وايي: فاحفظ هذا التحقيق لعلک لاتجده في مطاوي الكتب الكبار والله الموفق.

مسئله نادره: پوه سه چي دغه مطلقه ثلاثه نه په ملک يمين او نه په ملک نكاح زوج ته روا كېږي، تر څو چي بل مېړه او د هغه مېړه وطي ومنځ ته رانه سي، نو كه يو سړی ماينه په درې طلاقه طلاقه كړي او هغه ښځه مرتده سوه او دار حرب ته ولاړه، بيا مسلمانانو پر دار حرب غلبه وكړه او هغه مطلقه يې په مينځه والي راوسته او هغه اول مېړه يې په ملک يمين مالک سو، نو په دغه ملک يمين سره زوج ته يې وطي نه دي روا تر څو چي زوج غيره ته يې په نكاح ورنه كړي او هغه هم وطي ورسره وكړي او بيا يې طلاقه كړي، نو وروسته تر مرور د عدې وزوج اول ته روا كېږي.

فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يَتَرَاجَعَا إِن ظَنَّا أَن يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ط

نو كه طلاقه كړه زوج ثاني هغه ښځه يعني بعد الوطي معها، نو گناه نسته پر ښځه او نر په دې سره چي دوئ يو له بله رجوع سره وكړي يعني په نكاح جديده سره.

پوه سه: چي دليل د نكاح جديده دادی چي نسبت د رجوع يې ودوارو ته وكړی، ولي چي په نكاح جديد كي تراضي د نر او ښځي دواړه غواړي بخلاف مامر في الطلاق الرجعي لان الزوج مستقل في الرجعة ځکه خدای ﷻ نسبت هورې د رجعت ويوازي زوج ته كړی دی، فقال وبعولتهن احق بردهن" كه ددوئ غالب گمان دا و چي كه چېري مونږ رجوع سره وكړو مونږ به حدود د خدای ﷻ پر ځای كړو، ومن فسر الظن بالعلم فقد اخطاء لان العلم هو اليقين ولاطريق الى اليقين لانه غيب ولا يعلم الغيب الا الله، واما الظن فقد يحصل بالقرائن الدالة.

پوښتنه: حكمت الهي څه دی چي په تحليل كي وزوج اول ته يې جماع د زوج ثاني شرط كړې او په مجرد عقد سره يې اكتفاء ونه كړه؟

ځواب: د خلگو منع كول دي له مسارعته وطلاق مغلظه ته په دې معنا چي انسان او نر غيور بالطبع دی او دا يې نه خوښېږي چي زما ماينه يو شپه تر بل لاندي پرته وي او هغه دي هم وطي ورسره كوي، نو به مرونه له درې طلاقو څخه اجتماعا او انفرادا ځان ساتي تاچي ددغسي پېغور له كاره خلاص سي، او نفس عقد خو چندان د نفرت او د پېغور كار نه دی، نو نفس عقد زاجر د خلگو له درو طلاقو څخه نه گرځي.

مسئله: كه د دوهم مېړه نكاح مشروطه وگرځوي په مجرد تحليل سره يعني په عقد كي د نكاح دا شرط وگرځوي چي ته چي جماع ورسره وكړې بېرته دا ښځه طلاقوې، نو دا نكاح فاسده ده په نېز د اكثرو فقهاؤ وعند ابی حنيفة رحمة الله عليه نكاح ثاني خو صحيح ده مع الكراهة، وهذا محمل الحديث "لعن الله المحلل والمحلل له" او زوج ثاني او ښځه كه يې په زړه كي دا وه چي وروسته تر وطي زوج ثاني طلاق وركوي مگر تصريح يې نه په وكړه فلاكراهة.

درويش وايي: چي زيلعي رحمة الله عليه په شرحه كي د كنز وايي چي كه ښځه پر دې بېرېده چي زوج ثاني به پر ما تېنگ سي يعني نه مي طلاقوي، نو

داسي عقد دي ورسره وکړي چي زه ستا سره نکاح کوم په دې شرط چي زما کار به زما په لاس کي وي يعني په هر وخت کي چي زه ځان طلاقوم طلاقولای به يې سم، او مېړه چي دا شرط قبول کړی، نو پسله وطي د تحليل دا ځان طلاقولای سي.

مسئله: پر دې خبره خو اجماع ده او وطي د زوج ثاني درې طلاقه د منځه څخه وړي او دا ښځه چي وروسته تر تحليل زوج اول په نکاح کړي مېړه يې يو وار بيا مالک د درو طلاقو ګرځي اجماعاً، او که داسي پېښه سي چي مېړه وماينې ته يو طلاق يا دوه طلاقه ورکړي او بيا رجوع نه ورته وکړي او عده يې تېره سي او ښځه بل مېړه وکړي، په نکاح صحيحه سره او هغه مېړه يو وار يا ډېر وارونه وطي ورسره وکړي او بيا يې طلاقه کړي او وروسته تر عدې به يې زوج اول په نکاح کړي، آيا په دې صورت کي مېړه بيرته مالک د درو طلاقو دی او که د نکاح اول د باقي طلاقو يعني يو يا دوو طلاقو مالک دی، امام اعظم ابو حنيفه او امام ابو يوسف رح وايي چي هغه يو طلاق يا دوه طلاقه له منځه څخه چي اول مېړه بيا مالک د درو طلاقو دی، او امام محمد رحمة الله عليه وايي چي نکاح او وطي د زوج ثاني فقط هادم د درو طلاقوو دي او هغه يو طلاق او يا دوه طلاقه چي په نکاح قبلي کي مېړه ورکړي وه هغه پر ځای پاته دي.

درويش وايي: چي دلائل مفصله والجواب عنها خو په کتب د فقهي شريفي کي مذکور دي "راوړل يې اطناب فحض دی" لنډ دليل د مذهب د شيخانو رح دادی چي وطي د ثاني مېړه چي هادم د حرمت غليظه سو اجماعا نو هادم د حرمت خفيفه په طريق اولی دی.

وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

او دغه احکام مذکوره حدود د خدای جل جلاله دي يعني چي تر دې حدود بايد څوک تېر نه سي او مخالفت يې څوک ونه کړي او نه څوک تغير پکښي

وکړي، او خدای ﷻ دغه احکام بیانوي وهغه قوم ته چي هغه د احکامو د خدای ﷻ په قدر پوهېږي او عمل په کوي.

پوښتنه: احکام قرآنیه خو عام التبلیغ دي وټولو انسانانوته، نو تخصیص د قوم یعلمون يې ولي وکړی؟

ځواب: نعم لکن نفع پر احکامو الهیه وو او قرآنیه یوازي هغه قوم یعلمون اخلي ولهذا اخصهم بالذکر.

بيت

نکته گفتن پیش کثرفهمان زحکمت بیگمان

جوهري چند از جواهر ریختن پیش خر است

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

پوه سه: چي مراد له اجل څخه عده ده، او د اجل اطلاق پر مدې هم کېږي او پر منتهی هم، نو څکه اجل مده د عمر د انسان او پر منتهی د عمر ده چي مرگ دی هم کېږي.

پوه سه: چي ابتداء د عدې پسله طلاقه کېږي، او پای د عدې په اختلاف د احوالو د مطلقه هم معلوم دی، لکن دلته مراد حقيقي معنا نه ده ولي چي عده وپای ته ورسېږي بیا خو مېړه ته داسي نه سي ویل کېدای چي فامسکوهن آه څکه چي عده چي پای ته ورسېږي بيا خو ماینه بائنه سوه او مېړه حق د رجوع نه لري، بلکه مراد په آیت کي نژدې والی وپای ته د عدې مجازا.

ترجمه د آیت داده چي تاسي چي طلاقي کړئ ښځي یعني ماینې او دوئ نژدې سي وپای ته د عدې، نو يې خوندي یعني رجوع نه وکړه پر شرعي لار، او یا پرېږده پر شرعي لار چي عده يې تېره سي بائنه به سي.

وحاصل الاية چي تاسي رجوع مه ورته کوئ په قصد د اضرار او ظلم کما في الجاهلية کمامر من قبل هذا.

وَلَا تُمۡسِكُوهُنَّ ضِرَارًا

يعني تاسي مه خوندي کوئ يعني رجوع مه ورته کوئ لپاره د ضرر، نو ضرارا" منصوب دی چي مفعول له دی د لاتمسکوهن، او يا ضرارا په معنا د مضارين دی، نو بيا منصوب دی او حال دی له ضميره څخه د فاعل په لاتمسکوهن کي.

لِّتَعۡتَدُوا۟

چي تاسي ظلم وکړئ پر دوئ يا په تطويل د عدې، او يا مجبوره کول د ماينو پر فديه او عوض مالي باندي، نو "لتعتدوا" هم مفعول به بلام التعليل دی، او په عين حال کي بيان د ضرار هم دی،

پوه سه: چي خدای ﷻ اول دوئ امر کړه په امساک بالمعروف سره او بيا يې نهي کړه له ضد څخه د امساک بالمعروف چي امساک لاجل الضرار دی وروسته يې دا آيت ذکر کړی دی.

وَمَن يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ فَقَدۡ ظَلَمَ نَفۡسَهُۥۚ

يعني که څوک دغسي وکړي يعني که لپاره د ضرار وماينو ته رجوع وکړي نو په تحقيق هغه سړي ظلم وکړی پر خپل ځان باندي ولي هغه خپل ځان وعذاب الهي ته پيش کړی بارتکاب المنهي عنه، نو حاصل د آيت دادی چي رجوع لپاره د اضرار يوازي پر ښځو ظلم نه دی بلکه پر خپل ځان باندي هم ظلم دی، نو عاقل او مسلمان کامل ته په کار ده چي داسي کار ونه کړي چي هم پر بل ظلم وي او هم پر خپل ځان.

پوښتنه: د اصول الفقه په کتابو کي وايي چي امر په شي نهي دی د ضد د مامور به، نو د "لاتمسکوهن" څه فائده ده وروسته تر امسکوهن بالمعروف؟

ځواب: صاحب د روح البيان وايي چي امر په شي سره تکرار د مامور به نه غواړي کمابين في کتب اصول الفقه، نو امسکوهن آه پر دې دلالت نه کوي چي امساک بالمعروف دائماً مطلوب دی، نو لاتمسکوهن دلالت پر

دې کوي چې امساک بالمعروف مطلوب دی في جمیع الاوقات، نو ګویا دا مبالغه ده په امساک بالمعروف کي.

وَلَا تَتَّخِذُوٓا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا ۚ

او تاسي مه ګرځوئ آیات د خدای ﷻ هزواً یعني سپکاوی يې مه کوئ، هزو مصدر دی په معنا د مهزو بها دی، او هزو د آیات الله داده چې اعراض ځندي وکړي او سستي کوي په عمل بما فیهاکي، نو یا مراد فامساک بالمعروف دی او تسریح باحسان دی په قرینه د ماقبل او یا عموم مراد دی یعني کل من خالف الشرع تهاونا فهو متخذ آیات الله هزوا، او بعض يې معنا داکوي چې یو سړي به ماینه طلاقه کړه خو وروسته به يې ویل چې ما محض سات تېراوه، یعني طلاق مي نه و مقصود، او یا به يې مریي ازاد کړی، وروسته به يې ویل ما طبعیت رستګي کوله، وقد ورد في الحدیث ثلاث جدهن جد وهزلهن جد، النکاح والطلاق والرجعة، وفي روایة ذکر العتاق موضوع الرجعة.

درویش وایي: چې حقیت هزو خو کفر دی، او مخاطب په دې آیتو کي خو مؤمنان دي، مؤمنان خو هزو بایات الله نه کوي، نو ځکه ټوله مفسران يې تفسیر په لازم سره کوي، ای ترک العمل بایات الله فافهم.

وَاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٢٣١﴾

او تاسي په یاد کړئ نعمت د خدای ﷻ پر تاسي چې له جملې څخه د نعمت الهي هدایتکم الی الاسلام وجعلکم من امة سید الرسول ﷺ وغیرها

پوه سه: چې له ذکر څخه مراد شکر د نعمت دی، او داغه رنګه په یاد کړئ هغه شی چې خدای ﷻ نازل کړی پر تاسي له کتاب څخه چې مراد

ځندي قرآن عظيم الشان دی، يعني بالعمل بما في الكتاب، او له حكمت
څخه چي مراد ځندي آحاديث نبويه ﷺ دي چي وحي غير متلو دي يعني د
احاديث نبويه وو هم امتثال په اوامرو او نواهي كي، او خدای ﷻ وتاسي ته
نصيحت كوي په ما انزل عليكم سره، او له خدای ﷻ څخه ببرېږئ چي تقوی
مدار د ټولو اوامرو د امتثال ده او د انتهاء عن المنهيات ده، او پوه سئ
چي خدای ﷻ په هر شي خبر دی ولايخفى عليه شيئ.

درويش وايي: كه څه هم آيات سابقه په خصوصيت د مېړه او مايني كي
نازل سوی دی، يعني چي مېړه بايد ماينه ازاره نه كړي، او ضرر نه ور
رسوي په طلاق او په رجوع كي، لكن د حرمت د ازار او اضرار حكم عام
دی بايد هيڅ يو مسلمان وبل مسلمان ته ازار او ضرر ونه رسوي.

شيخ سعدي قدس سره وايي

مكن تا توانی دل خلق ريش | وگرميكنی ميكَنی بيخ خويش

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ
أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ

او چي تاسي طلاقي كړئ خپل مايني او دوئ ورسېږي وخپل اجل ته يعني
عده يې تېره سي، نو تاسي يعني اې قريبانو د دغو ښځو منع مه كوئ چي دوئ
بيرته نكاح كوي د خپلو په پخواني ازواجو سره چي دوئ طلاق كړی وي.

پوه سه: چي دا آيت په باره كي د جملاء بنت يسار چي خور وه د معقل بن
يسار چي مېړه طلاق ودې ته وركړې و، چي مېړه يې بداح بن عاصم و كما
روی البخاري وابو داؤد والترمذي له معقل بن يسار څخه چي ماخپله خور
يعني جملاء المذكورة ويوه سړي ته يعني بداح بن عاصم المذكورة ته په نكاح
وركړه نو هغه زما خور طلاقه كړه، چي عده يې تيره سوه نو هغه سړي بيرته
ماته مركه وكړه د هغې خور په باره كي، نو ما ورته وويل چي ما يو وار خور په

نکاح درکړه تاته او فراش مي وګرځوله او تاته ما عزت در کړی او بیا تا طلاقه کړه یعني زما بې عزتي دي وکړه او اوس بیرته رغلې او مرکه راته کوې؟ نه یې درکوم والله لا تعود الیک ابداً او مېره بداح یې ښه سم سړی و، او دده د خور د اوضاعو څخه داسي معلومېده چي دا هم په رجوع وبداح ته راضي ده، نو دآیت نازل سو، نو معقل وایي چي ما رسول اللهﷺ ته وویل الآن افعل یا رسول اللهﷺ یعني اوس یې نو زه په نکاح ورکوم اې رسوله د خدایﷻ نو یې په نکاح ورکړه انتهی، نو د آیت اول خطاب وازاجو ته دی او دوهم خطاب واولیاء ته د ښځو دی کما دل علیه عبارت الحدیث المذکور صراحة.

سوال: څرنګه په یوه آیت یو خطاب به وه یوې ډلي ته وي او بل خطاب به وبلي ډلي ته وي، آیا دا به د بلاغت سره د قرآن منافي نه وي؟

ځواب: صاحب د روح البیان وایي چي چونکه ټوله خلګ په علم کي د خدایﷻ لکه یو جماعت دی صح توجیه احد الخطابین الواقعین في کلام الباريﷻ الی بعض، وتوجیه الآخر الی البعض الآخر.

درویش وایي: چي نوم د خور د معقل په تفسیر کي د مظهري جملاء ښوول سوی دی او په روح البیان کي جمیله ښوول سوی دی والصحیح ما في روح البیان ولعل مافي تفسیر المظهري من غلط الناسخ والله اعلم.

فائده: مظهري له سدي رحمه الله څخه نقل کړی دی چي دا آیت په باره کي د جابر بن عبدالله انصاريؓ نازل سوی دی چي دده د اکا لور وه مېړه طلاقه کړه او عده یې هم تېره سوه بیا یې مېړه وجابر بن عبدالله ته راغلی او دده د اکا د لور مرکه یې ورته وکړه، جابر بن عبدالله منع ورته وکړه، نو دا آیت نازل سو نو جابر بن عبدالله قناعت وکړی.

درویش وایي: چي دا دوې قصې ډېري سره جلا دي نو څرنګه به صحیح وي چي دا آیت دي په دواړو قصو کي نازل سوی وي مظهري صرف دا ویلي دي ولعلها نزلت في القصتین مما انتهی.

درویش وايي: چي څرنګه نزول په دواړو قصو کي صحيح کېږي ولي چي دا خو به ډېره نادره وي چي دا دواړې قصې په يوه وخت کي پېښي سوي وي او که يوه مقدمه وي او په هغې کي دا آيت نازل سوی و، او نزول د آيت په دوهمه قصه کي څه معنا لري.

درویش وايي: چي اول جواب خو دادی چي صحيح عند المحدثين خو قصه د معقل ده او سدي رحمه الله په نېز د محدثينو ضعيفه دی فلا اعتداد بحديثه فلا تعارض وعلى تقدير التسليم جواب دادی چي قصه د معقل خو د مخه پېښه سوې وه لکن خبري د مهر د جميلې په طلب کي د نکاح د خور د معقل او د منع دمعقل په جريان کي وي او تسلسل يې جاري و، چي واقعه د بنت عم جابر بن عبدالله رضي الله عنه پېښه سوه او طلب د مهر او منع د جابر بن عبدالله منځ ته راغله، نو خدای جلت قدرته دواړي واقعې په نزول د آيت مذکوره په يوه وار خلاصي کړې فاحفظ هذا التحقيق فانه سانح عزيز " او په روح البيان کي وايي چي بعض مفسران وايي چي په آيت مذکوره کي دواړه خطابه وه ازواجو ته دي يعني اهل جاهليت چي مانيه بې طلاقه کړه نور بېګانه خلګ به يې هم منع کول له نکاح څخه د دوئ د مطلقه مانيو څخه ظلما على الزوجات ومراعاة لحمية الجاهلية، نو خدای جل جلاله مسلمانان منع کړه چي تاسي ورته کارونه د جاهليت مه کوئ لان بناء دين الاسلام على قمع اساس الظلم والجبر، او مظهري يوه داسي وجه د ارجاع د ضمير وه اولياو ته د ښځو او ازواجوا د ښځو راوړی دی چي زه نه په پوهېږم والله اعلم بمراد عباده.

پوښتنه: نکاح د حري ښځي چي عاقله بالغه وي، بېله ولي يعني قريبه، پلار، ورور وغيرهما روا ده او که څرنګه؟

ځواب: په نېز د امام ابو حنيفه وتلميذه ابو يوسف رح روا ده نکاح د ښځي د خپل ځان لپاره په خپله خوله او يا د وکيل په ژبه په رضا ددې که څه هم ولي په خبر هم نه وي، که مهر يې کفو ددې وي او که نه وي غاية الامر چي

په غیر کفو کي ولي حق ده اعتراض لري ولي چي پېغور د غیر کفو وه ولي ته راجع کېږي، او په یوه روایت کي له شیخینو رح راغلي دي چي د غیر کفو سره یې نکاح نه منعقد کېږي، وقد افتی بعض الفقهاء بهذه الروایة لفساد حال القضات في زماننا باخذ الرشوة من غیر الکفو. او امام محمد وایي چي په کفو او په غیر کفو کي نکاح خو منعقده ده لکن موقوف ده پر اجازه د ولي، او امام مالک رحمة الله علیه وایي چي که ښځه له شریف خاندانه څخه وه او ذات حسن او مال وه چي د هر چا یې ونکاح ته رغبت کېدی، نو نکاح یې بېله ولي نه ده روا، او که دغسي نه وه نو نکاح ددې پخپله خوله نه ده مګر اجنبي سړی ته اجازه ددې په نکاح ورکولای سي، او امام شافعي او امام احمد رح وایي لا نکاح الا بولي وهو روایة عن ابي یوسف ایضا.

درویش وایي: چي په مختصره توګه دلیل د مذهب د امام اعظم او ابو یوسف رح دا آیت دی ﴿حتی تنکح زوجا غیره﴾ او بل دا آیت دی ﴿ان ینکحن ازواجهن﴾ وجه الاستدلال چي په دې دوو آیتو کي اسناد د نکاح وښځي ته سوی دی، او اصل په اسناد کي حقیقت دی، او حقیقت خو دادی چي ښځه پخپله نکاح وکړي.

درویش وایي: چي دلائل د نورو مذاهبو او نقص او ابرام او ځوابونه او سوالونه د هر فریق له خوا پر بل فریق باندي په مفصلو کتابونو کي د فقه مطالعه دي کړل سي خصوصا الفقه علی المذاهب الاربعة، دا تفسیر ځای د تفصیل د مسائل فقهیه وو نه دی، البته صرف نقل د مذاهبو روا دی لاطلاع المستفیدین علی مذهبهم والمذاهب المخالفة لمذهبهم.

إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ

که راضي وه مرکه کونکي چي د مخه مړونه دي او ښځي چي پخواني ماینې مطلقې وې پخپل منځ کي.

پوه سه: چي "اذا" ظرف دی د "ان ینکحن" او "بینهم" ظرف دی د "تراضی او "بالمعروف" حال دی له فاعل څخه د "تراضوا" ای متلبسین بالمعروف یعني بالعقد الصحیح والمهر الجدید الجائز، او په شهود د عادلانو، او هر یو پر ځان باندي حسن معاشرة موافق د شرع شریفي سره لازمه وي.

پوه سه: چي معروف یو عام لفظ دی معنی یې مایعرفه الشرع واستحسنه المروة، ددې آیت څخه دا معلومه سوه چي که پخوانی مېړه کفو نه و، او یا مهر المثل د ښځي یې نه ورکاوه نو د ولي د ښځي منع د نکاح جدید عضل منهی عنه نه دی.

ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ

او دغه مامر د احکامو من الامر والنهي للاولیاء والازواج په تاویل د کل واحد، او یا په تاویل د مامر لیصح الاشارة لتلک الاحکام المتعددة بلفظة ذالک، نصیحت کړه کېږي په هغه سره یعني له جانبه د خدای ﷻ وهغه چا ته چي ایمان لري پر خدای ﷻ او پر ورځ د آخرت، یعني پر ثواب او عقاب باندي د آخرت د ورځي.

پوه سه: چي تخصیص د من آمن آه په سبب ددې دی چي پر مواعظو د قرآن مبارک هم دغه من آمن آه نفع اخلي ورنه مواعظ قرآنیه عام دي.

ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ ؕ

او دغه ای الاتعاظ والعمل بمقتضاه پاکونکي ستاسي له گنهو څخه او انفع دي ستاسي، او پاکونکي دي ستاسي د ادناس بشریه وو څخه.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۲﴾

او خدای ﷻ خبر دی په نفع او ضرر ستاسي په دنیا او آخرت کي. او تاسي پخپل خیر او شر نه یاست خبر لقصور علمکم، سعدي

بروَ علم یک ذره پوشیده نیست — که پنهان وپیدا بنزدش یکی است

فائده: په دې کې اتفاق دی د مذاهبو چې بالغه چې کونډه وي اجبار يې پر نکاح نه دی روا، لقوله تعالى "اذا تراضوبينهم" لانه نزلت في الثيب كمامر في شان النزول، واختلف المذاهب في اجبار البكر البالغة، فقال الشافعي رحمة الله عليه چې پلار او نيکه ته دا روا ده چې دا بېله رضا ددې چاته په نکاح ورکړي، او امام مالک رحمة الله عليه وايي چې يوازې پلار ته روا ده، وهو مذهب احمد رحمة الله عليه دوئ وايي چې آيت د "اذا تراضوا" خو د کونډې په باره کې نازل دی، موږ وايو چې حديث مرفوع له ابن عباس رضي الله عنه څخه داسې راغلی دی چې عليه الصلوة والسلام وويل ﴿الثيب احق بنفسها من وليها والبكر يستأمرها ابوها، والاجبار بينا في الاستيمار﴾ او آيت هم زموږ دليل دی ولي خدای جل جلاله په کونډيانو کې رضا شرط کړه او عضل يې حرام وباله چې د کونډې په عضل او اجبار کې مفاسد سته وتلک المفاسد في اجبار البكر والثيب سواء فيشترط التراضي في كليهما.

سوال: نو ولي په حديث شريف کې فرق د کونډې او بکري راغلی دی حيث قال الثيب احق آه کمامر؟

ځواب: فرق په اذن کې دی لقوله عليه الصلوة والسلام في البكر واذنها صماتها يعني اذن د بکر دادی چې پټه خوله سي په وخت کې د استيمار او مشورې، او د ثيب صمات اعتبار نه لري بلکه صريح اجازه او توکيل غواړي.

فائده: قال ابن مسعود رضي الله عنه السعيد من وعظ بغيره، كما قال الشاعر

پندگیر از مصائب دیگران — تانه گیرند دیگران زتو پند

نرود مرغ سوی دانه فراز — چو دیگر مرغ بیند اندر بَند

فائده: ومن النصائح العامة لرسول صلى الله عليه وسلم لامته المرحومة، قوله صلى الله عليه وسلم علامة اعراض الله تعالى عن العبد اشتغاله بمالا يعنيه وان امرء ذهبت ساعته في غير ماخلق له جدير ان تطول عليه الحسرة ومن جاوز اربعين سنة ولم يغلب خيره شره فليتجهز الى النار، ولنعم ماقيل

چهل سال عمر عزیزت گذشت — مزاج تو از طفل نه گشت

قال السعدي الشيرازي قدس سره

بگوی آنچه دانی سخن سودمند وگر هیچ کس را نیاید پسند

که فردا پشیمان مر آزد خروش که روح چرا نکردم بگوش

وَالْوَالِدٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ

او مندي دي شيدې ورکوي و اولاد ته ددوئ، اولاد نر او ښځو دواړو ته وايي.

پوه سه: چي ظاهر د قرآن کريم اخبار دی لکن په معنا د امر دی وفيه مبالغة کما في کتب المعاني.

پوښتنه: نسب خو د نر دی، نو څه حکمت دی چي نسبت يې وښځو ته يعني مندو ته وکړی؟

ځواب: په نسبت باعثه کول د ښځو او مندو پر ارضاع يعني ستاسي خپل عيالونه دي نو بايد منع د ارضاع څخه په ونه کړي.

پوه سه: چي دا امر د وجوب دی لکن بشرائط. يو داچي مور به يې قادره پر ارضاع وي، يعني مريضه نه وي، او بل داچي پلار به قادر پر مزدور والي د بلي ښځي نه وي، او يا به کوچنی د بلي ښځي شيدې نه روي، لقوله تعالی ﴿فان تعاسرتم فسترضع له اخری﴾ او که ښځه قدرت د ارضاع لري او کوچنی د بلي ښځي تی هم روي او پلار يې هم قدرت د استيجار د بلي ښځي لري، نو بيا دا امر ندب لپاره دی له دې سببه چي د مور شيدې د خپل عيال لپاره ډيري موذوني دي، او د مور شفقت پر عيال د بلي مرضعي تر شفقت ډېر بالا دی، او مور په نظافت او پاکی د بدن او د کالو د خپل عيال ډېره سعي کوي تر بېگانه ښځي الی غير ذالک من الفوائد في ارضاع الام.

مسئله: امام اعظم رحمه الله وايي چي مور ته او يا معتدي يعني چي عده د طلاق وي حرام ده مزدوري اخستل پر ارضاع د خپل عيال. په دليل ددې چي ارضاع خو حق مستحق و پر دې از روی ديانت البته په سبب د عذر ددې دا ددې حق مستحق څخه خلاصه وه، نو دا چي په مزدوری ارضاع

کولای سي نو خو معذوره نه ده، نو حتما به ېبله مزدوری تی ورکوي، او امام شافعي رحمه الله يې استيجار روا بولي.

سوال: ستاسي له بيان څخه خو داسي فهمېږي چي که مېړه ښځه طلاقه کړې وه او عده يې هم تېره سوې وه، نو بايد هغې ته هم مزدوري غوښتل حرام دي مع انه جائز اتفاقا؟

ځواب: پسله عدې تېرېدو څخه خو دا بېگانه ښځه سوه، نو خو دا استيجار يې روا دی، او بل دليل د جواز د الاجرة في الصورة المذکورة دا قول د سدي رحمه الله دی ﴿فان ارضعن لکم فآتوهن اجورهن﴾ الآية. لان الآية وردت في الصورة المذکورة کما لايخفى.

حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ

دوه کاله پوره

پوه سه: چي د کاملين فائده داده چي په تثنيه کي گاهي تساهل او مجاز کېږي، مثلا يو سړی ووايي چي زه د فلاني سره دوه کاله اوسېدلی يم او سره ددې چي ده به دوه کاله په څه کم اقامت کړی وي.

پوښتنه: د "کاملين" له قيد څخه خو داسي فهمېږي چي پوره دوه کاله ارضاع واجبه ده او سره ددې چي حکم شرعي دغسي نه دی؟

ځواب: نعم! له قيد څخه خو داغه فهمېږي لکن چونکه وروسته خدای جل جلاله وايي ﴿فان ارادا فصالاً عن تراض منهما وتشاور فلاجناح عليهما﴾ نو له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي قيد ددې لپاره دی چي وروسته تر حولين ارضاع نه ده روا، او بل دليل د نفي د ارضاع دادی چي دغه نفي مذکوري پر اصل باقي دي، ولي چي نفع اخستل پر اجزاؤ د انسان نه ده روا لکرامته.

لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ط

څوک چي اراده لري د اتمام او پوره کولو د رضاعت

یوه سه: چي دا آیت هم پر دې دلالت کوي چي مده د رضاعُ دوه کاله ده لانه لا شیئ بعد تمام مدة الرضاع کما لایخفی.

فائده: چي مده د رضاع دوه کاله سي نو چي دوه کاله وروسته یوه ښځه یوه کوچني ته تی ورکړي د محرمیت د رضاع احکام نه پر جاري کېږي.

اختلاف الائمة: یوه سه چي مذهب د امام ابي یوسف، امام محمد، امام احمد، او د امام شافعي رحمهم الله دادی چي مده د رضاع دوه کاله ده کما ذکرنا في تفسیر الآیة، او دا هم روایت دی له ابن عباس رضي الله عنه او د عمر رضي الله عنه کما رواه الدارقطني، او د ابن مسعود رضي الله عنه او د علي رضي الله عنه څخه هم روایت دی کما اخرجه ابن ابي شیبه رحمة الله علیه، او امام مالک رحمة الله علیه وایي چي دوه (۲) کاله په یو څه بالا مده د رضاع ده ولم یعین الزیادة، او امام اعظم رحمة الله علیه وایي چي مده د رضاع دېرش میاشتي ده یعني دوه نیم کاله، او امام زفر رحمة الله علیه وایي چي پوره مده د رضاع درې کاله ده.

درویش وایي: چي دلائل د فریقینو او نقض او ابرام دي په مفصلو کتابو کي د فقهي شریفي مطالعه سي.

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

او پر هغه چا چي دده لپاره ده ولادت سوی دی یعني پلار ولي چي د اُولاد نسبت خو پلار ته کېږي نفقه د مرضعاتو او کالي د هغو ښځو په اندازه د معروف في الشرع یعني بلا افراط وتفریط وحسب مقدور الآباء

پوښتنه: پر ځای د مولودله که ولد ذکر سوی وایی اخصر به نه وایی؟

ځواب: په لفظ کي د مولودله اشاره ودې ته ده چي ښځه چي عیال راوړي د نر لپاره یې راوړي ځکه نسبت د اولاد عرفا وشرعا وښځي ته نه کېږي الا عیسی بن مریم علیه السلام لعدم الاب له.

حکایت: مامون ابن الرشید چي د خلافة المؤمنین لپاره ځان وټاکه، نو هشام بن علي پر ده اعتراض وکړی چي ته خو د خلافت اهل نه یې ولي چي

د مينځي زوی يې، نو مامون ورته وويل چي اسماعيل عليه السلام خو هم د مينځي يعني هاجرې زوی و، او اسحق عليه السلام د حري زوی و يعني ساره، او سره له هغه خدای جل جلاله په نسل کي د اسماعيل عليه السلام سيد البشر صلی الله عليه وسلم پيدا کړی.

درويش وايي: چي نران تولـه عبادالله دي، او ښځي ټولي اماء الله دي ولا فضيلة الا بالايمان والتقوى في غير الانبياء عليهم السلام.

پوه سه: که دغه مرضعه ښځه که د سړي مانيه وي او يا د طلاق په عده کي وي، نو دا نفقه او کالي يې پر سړي واجب دي من طريق الزوجية لا بطريق الاجرة، او که د ښځي يعني د ولد د مور عده تېره سوې وه او اجنبي ګرځېدلې وه، نو دا نفقه او کالي يې د مزدورۍ پر طريقه دي کما قال الله تعالى ﴿فآتوهن اجورهن﴾ اى المرضعات.

لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ

او تکليف نه ورکړه کېږي يعني د خدای جل جلاله لـه خوا څخه پر هيڅ نفس مګر د نفس د طاقت سره برابر.

مسئله: تکليف په مالا يطاق سره اګر که جائز دی عقلاً لانه تعالى فاعل مختار يفعل ما يشاء ويحكم مايريد، لکن شرعا واقع نه دی تفضلاً من الله عزوجل کما قال لا يكلف الله نفسا الا وسعها وهذه المسئلة مبسوطة في كتب العقائد والكلام.

فائده: قاضي بـه د مېړه وحال تـه ګوري پـه غنی او فقر کي، نـو د هغه سره برابر نفقه او کالي به ورته ټاکي.

پوه سه: چي صيغه د "تکلف" مجهول ده او "نفس" يې مفعول مايسم فاعله دی، او "وسعها" يې مفعول ثاني دی، او دا جمله مستانفه ده پـه استيناف بياني كانه قيل لم تجب النفقة والكسوة على الزوج بالمعروف فاجيب لا تكلف آه.

لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَّهُۥ بِوَلَدِهِۦ ۚ

پوه سه: چي صيغه د تضار پـه سبب د ادغـام د راء اولی پـه ثاني کي

احتمال دمعلومي صيغې هم لري چي اصل يې لا تضاررُ وي، او احتمال د مجهولي هم لري چي اصل يې تضاررَ وي وعلى التقديرين كلمة الباء للسببية وعلى التقديرين صيغه د "لاتضار" نهي ده، والمعنى ضرر دي نه رسوي ماينه ومېړه ته په سبب د ولد ددې مثلا چي ښځه زائد تر قدرت د مېړه څخه نفقه او كالي غواړي، او يا ماينه د ولد په باره كي يعني په پاك ساتلو كي د ولد او يا پر وخت په تي وركولو كي تفريط نه كوي چي د مېړه زړه په غمجن كړي، او يا ماينه وروسته تر دې چي كوچني په دې پوري الفت ونيوى مېړه ته ووايي چي بالا شيدې نه وركوم بله ښځه دائي ور پيدا كړه وامثال ذالك، او داغه رنګه دي مېړه ضرر نه رسوي ماينې ته په سبب د ولد دده، مثلا ماينه خو ولد ته تي وركوي بمثل اجر الاجنبية مګر پلار لپاره د ضرر د ماينې كوچنى څندي واخلي چي زه يې اجنبيه دائي ته په لاس وركوم، او يا پلار اجرت د اجنبيه دائي ومور ته نه وركوي بلكه كم تر هغه وركوي، او يا مور عاجزه وي د تي وركولو څخه په سبب د ناجوړى او پلار قدرت او طاقت د بلي دائي د اجرت لري مګر سره د هغه ماينه مجبوره كوي پر ارضاع باندي وما اشبه ذالك.

درويش وايي: چي دا ترجمه خو پر تقدير ددې وه چي صيغه د "لاتضار" مبني للفاعل سي، او كه صيغه مذكوره مجهوله سي نو هم ترجمه خو داغه ده لكن په عكس د ترتيب فافهم.

فائده: خداى ﷻ په دې آيت كي اضافت د ولد يو وار ومور ته وكړى او بيا يې وپلار ته لپاره ددې چي مور او پلار دي دواړه فكر وكړي چي زه ولي پخپل ولد سره ضرر وبل ته ورسوم، او دا ضرر وبل ته خو نه دى زما وولد ته هم ضرر دى، نو بايد خپل د ولد ضرر مد نظر وګرځوي او بل چاته په سبب د ولد خپل ضرر ونه رسوي، او بعض مفسران ؒ وايي چي "لاتضار" په معنى مجرد دى كما في الشافية من ان باب المفاعلة قد يجئ بمعنى المجرد نو پر دې تقدير او تفسير كلمه د باء دواړه ځايه زائده ده فالمعنى

لا تضر الوالدة ولدها چي د پلار تر اجر مثل د اجنبيه بالا اجرت غواړي او يا خپل ولد وروسته تر الفت ددې سره وپلار ته ورکړي چي بالا تی نه ورکوم او نه دي پلار وخپل ولد ته ضرر رسوي چي مور خو تی په اجر مثل ورکوي لکن پلار يې ځندي واخلي چي زه په اجنبيه دايي تی ورکوم.

وَعَلَى الْوَارِثِ

او پر وارث د يتيم

پوه سه: چي مراد له وارثه څخه د يتيم هغه څوک دي چي که صبي مړ سي عند عدم الاب هغه ميراث وړي.

فائده: مراد له وارث څخه د يتيم مطلق وارث نه دی که ذا رحم محرم وي او که نه او که نر وي او که ښځه بلکه مراد هغه وارث دی چي ذا رحم محرم د يتيم وي يعني که يو ددوئ دوو څخه نر فرض کې او هغه بل ښځه نو نکاح يې سره نا روا وي لکه ورور د يتيم يا اکا د يتيم.

مِثْلُ ذَٰلِكَ

اى مثل ماوجب على الاب من الرزق والكسوة واجر الرضاع.

مسئله: نفقه د محارمو زموږ د احنافو په نيز په دغه آيت سره ثابته ده

پوه سه: چي وعلى الوارث عطف دی على قوله وعلى المولود له آه، او قوله لا تكلف آه وقوله لاتضار آه تفسير د معروف دی او جمله معترضه دی په منځ کي د معطوفينو.

درويش وايي: چي دا قدر کافي دی د متعلمينو د تفسير ايوبي، او علامه مظهري رحمة الله عليه تفصيل د مذاهبو او دلائلو د هغو او نقض ابرام يې ذکر کړی دی لکه دده چي عادت دی او چونکه زموږ د تفسير مطالعه کونکو ته هيڅ فائده نه وه پکښې، نو ځکه هغه بيان درويش صرف نظر کړی ويظهر صدق ماقال الفقير بمطالعة التفسير المظهري رحمة الله عليه.

درويش وايي: چي تفصيل د مسئلې د وجوب د نفقې او كسوة د ذوى المحارم په نيز د امام اعظم رحمة الله عليه دادى چي يو سړى چي غني وي پر هغه واجبه ده نفقه د ذى رحم محرم چي هغه صغير وي او فقير وي او يا ښځه وي كه څه هم بالغه وي چي فقيره وي، او يا نر وي مثلا شل يا ړوند وي فقير، ولي چي اګرچه مورد د نص مذكور يعني وعلى الوارث مثل ذالك كه څه هم صغير دى، نو هر څوك پوهيږي چي صغر سبب د احتياج دى ونفقې ته پر ده باندي، نو نور مذكوره كسان پر ده قياس دي والجامع الاحتياج والفقر، او كه سړى فقير وي لكن يو كسب يې زده وي د هغه نفقه پر غني قريب نه ده واجبه ولي چي دى غني په خپل كسب سره دى، وتفصيل هذا في كتب مذهب الفقه الحنفي.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ

او كه اراده وكړه مور او پلار د صغير رضيع يعني چي دمخه تر دوه كاله يې له تي څخه پرې كړي، ولي چي وروسته تر دوه كاله خو فصال واجب دى لقوله تعالى ﴿لمن اراد ان يتم الرضاعة﴾ على المذهب المفتى به او دا فصال صادر و د پلار او د مور د دواړو له رضا څخه نه ده يوه په رضا ولي چي مور كه يوازي راضي وي په فصال سره شايد دا به د تي وركولو څخه ستړې سوې وي او په عين حال كي د صغير به ضرر وي، او يا پلار يوازي راضي په فصال وي شايد په سبب د بخل بالاجرة به راضي وي او د رضيع به ضرر وي په سبب د فصال قبل الوقت، او دوئ دواړه په دې فصال كي مشوره هم وكړي يعني چي صغير ته نوره رضاع ضرر ده او په چائې او ډوډۍ ښه ګذاره بې ضرره كوي وهما اعلم بحال الصبي، نو ګناه نسته پر دوئ باندي په فصال كي لانه لنفع الصبي وهما اشفق على ولدهما.

فائده: درويش قبل تر دوه كاله وويل موافقةً للتفسير القرطبي والبيضاوي وروح البيان و روح المعاني ومظهري وغيرها، او په مراعات د

مذهب د ابي يوسف او محمد المفتىٰ به عند كثير من فقهاء المذهب الحنفي لكن تفسير مدارك چي يو معتبر تفسير دی حنفي المذهب هغه وايي چي آية د ان ارادا فصالاً خو مطلق دی يعني لـه قيد څخه د قبل الحولين، نو مراد هم مطلق فصال دی كه قبل الحولين وي او كه بعد الحولين وي الى سنتين ونصف يعني ثلثون شهرا، او مدارک په دې تفسير كي مراعات د مذهب د ابي حنيفه رحمه الله كړی دی كمامر من قبل، او تفسير مظهري رحمه الله ډېر سخت رد پر مدارک والا كړی دی ان شئت فطالع التفسير المظهري والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوٓا۟ أَوْلَٰدَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّآ ءَاتَيْتُم

او كه تاسي اراده وكړئ يعني اې پلرو د صغير، چي تاسي طلب د رضاع وكړئ د خپلو اولادو لپاره يعني د اجنبيه وو ښځو ښېله مندو ددوئ يا په سبب ددې چي مندو د رضاع څخه منع وكړه په سبب د مرض يا د ضعف، او يا شيدې وچي سوې او يا يې مزدوري ډېره غوښتل تر بېگانه ښځو يعني د ضرار غرض نه وله يوه طرفه لما سبق لا تضار والدة الآية، نو گناه نسته پر تاسي چي تاسي وركړئ وهغو مرضعاتو ته هغه اجرت چي تاسي يې اراده لرئ او د مرضعاتو سره مو وعده كړې وي.

تفريع: نو "ما اتيتم" په دې آيت كي په معنا د ارادې د ايتاء ده مجازاً كما في قوله تعالى ﴿اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا﴾ الآية اى اردتم القيام الى الصلوة او "ما اتيتم" د ماسميتم و وعدتم معهن من الاجرة على الارضاع الى مدة معلومة.

مسئله: تسليم د اجرت قبل الارضاع لپاره د اطمنان د زړو د مرضعاتو دی، او شرط د جواز د استيجار نه دی اجماعاً.

بِالۡمَعۡرُوۡفِ ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعۡلَمُوۡۤا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ بَصِيۡرٌ ﴿۲۳۳﴾

او دا تسلیم د اجرت به پر موافق د شرع وي یعني بېله نقصه او بېله احسان اچولو پر مرضعه باندي، او له خدای ﷻ څخه وېرېږئ په عمومي کارو کي خصوصاً په باره کي د اطفالو او د مراضع ددوئ کما بینه الله تعالی في الآیات السابقة، او په دې پوه سئ چي خدای ﷻ پر هر عمل چي تاسي یې کوئ دانا دی یعني عالم دی فلا ینبغي مخالفة احکامه.

فائده: پلار لره پکار دی چي د اولاد د رضاع لپاره صالح، دینداره او هوښیاره او د ښه نسل مرضعه پیدا کوي، ولي چي شیدې د مرضعې په کوچني کي تاثیر کوي، کما ورد في الحدیث الرضاع یغیر الطباع، وفي التفسیر الحسیني.

گر برهنه بره برون آیي — زود در تهمت جنون آیي
جامه ظاهري که نیست به بر — تو فضیحت شوي میان بشر
فکر آن کن که بې لباس ورع — چه کني در مقام خوف وفزع
خویشتن درلباس تقوی دار — تاشوي در دو کون برخوردار

نصیحت: په حدیث شریف کي راغلي دي چي یو سړی وعلیه الصلوة والسلام ته وویل چي ما هېڅ کله خپل اولاد نه دی مچ کړی، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل ان الله لا ینزع الرحمة الا من قلب شقي، وورد في الحدیث النبوي حب الاولاد ستر من النار کراماتهم جواز علی الصراط والاکل معهم برائة من النار، وفي الحدیث النبوي ﷺ الصحیح اربع نفقات لایحاسب العبد بهن یوم القیامة نفقة علی ابویه ونفقة علی افطاره ونفقة علی سحوره ونفقة علی عیاله او کما قال ﷺ.

وَالَّذِيۡنَ يُتَوَفَّوۡنَ مِنۡكُمۡ وَيَذَرُوۡنَ اَزۡوَاجًا يَّتَرَبَّصۡنَ بِاَنۡفُسِهِنَّ اَرۡبَعَةَ اَشۡهُرٍ وَّعَشۡرًا ۚ

او هغه چي قبض کړه سي روحان ددوئ په مرگ سره.

دا ترجمه پر تقدير د صيغة المجهول كماهو القرائة المتواترة وقد قرئ بصيغة المعلوم، نو ترجمه يې داده چي دوئ پوره كړي خپل عمرونه او آجال والمآل واحد والتوفى اخذ الشيئ كاملا فمن مات فقد اخذ عمره وافيا كاملا ، او پرېږدي دوئ ماينې جمع د د زوج ده او ماينې ته زوج هم وايي او زوجه هم وايي، او زوج يې اكثر دى په استعمال عربي كي حيث ورد في الكلام البليغ اسكن انت وزوجك الجنة، او جمع يې پر لغت د تزكير ازواج راځي، او پر لغت د تانيث زوجات راځي، نو دا ماينې به انتظار كوي د خپلو مړو چي مړه سوه په خپلو ځانو سره يعني د نكاح د زوج آخر څلور مياشتي اولس شپې او يا مضاف د مبتداء سره چي "والذين" محذوف دى اى زوجات الذين يتوفون آه، يتربصن بعدهم والمآل واحد.

پوښتنه: په نحو كي وايي چي عشر بلا تاء د موئث لپاره راځي او د مذكر لپاره عشرة راځي، نو دلته ولي عشر راغلى او سره ددې چي نهار خو مذكر و؟

ځواب: چونكه اول د مياشتو په نېز د عربو له شپې څخه دى او ليلة موئث وه نو ځكه يې عشر بلا تاء راوړى، او د عربو قانون د ژبې دادى چي يو عدد مبهم راوړي په منځ كي د ليالي او ايامو لكه عشر فيما نحن فيه، نو دوئ غلبه وركوي شپو ته پر ورځو ولا يستعمل في امثلته التذكير قط كذا في المظهري.

فائده: كه څه هم لفظ د آيت يعني ازواجا شامل دى حواملو ماينو او غيرها ته لكن دا آيت په حاملو ماينو كي چي مېړه يې مړ سي منسوخ دى په هغه آيت سره چي تر دې مذكوره آيت وروسته نازل سوى دى اعنى قوله تعالى ﴿و اولات الاحمال اجلهن ان يضعن حملهن﴾ لان الآية المذكورة تعم المطلقات، والمتوفى عنهن ازواجهن، كذا قال ابن مسعود﷜ وهو مذهب الحنفية، او د عمر﷜ څخه روايت دى كه مېړه د ښځي پر تخته د غسل پروت و او دا لنگه سي عده يې تېره سوه، رواه مالك والشافعي وابن ابي شيبه رح.

مسئله: د مینځي مابینې عده د وفات دوې میاشتي او پنځه شپې ده بالاجماع.

یوه سه: چي عده د وفات په ابتداء کي د اسلام یو کال وه فنسخت بهذه الآیة، فهذه الآیة ناسخة لعدة السنة ومنسوخة في حق الحوامل کمامر آنفاً نو ځکه بعض ملایان سوال کوي امتحاناً چي په قرآن کریم کي هغه کوم آیت دی چي ناسخ او منسوخ دواړه پکښې جمع وي فیجاب بهذه الآیة.

درویش وایي: چي کله څه هم لفظ د تربص په په آیت کي مجمل دی یعنی انها تربص في ای شئ لکن مراد ځندي ځان منع کول دي د بل مېړه د نکاح ؤهذا الحکم مجمع علیه الامة المرحومة، او بل حکم امتناع د خروج ځخه د بیت الزوج لیلاً مطلقا ونهارا عندنا الا لضرورة لان الضرورات تبیح المحذورات، او دا امتناع واجبه ده پر ښځه چي په عده کي د وفات وي.

یوه سه: چي په عده کي د وفات د مېړه پر ښځه باندي احداد یعنې ترک الزینة واجب دی بالاجماع او په عده کي د طلاق رجعي احداد بالاجماع نه دی لازم لجواز وطیها للزوج او په عده د طلاق بائن اختلاف دی په وجوب الاحداد علی المطلقة، نو امام ابو حنیفه رحمه الله وایي چي احداد پر واجب دی ولي په تزین کي خو دا جلب د مېړه کوي وجماع ته او جماع ددې حرام دي وقال مالک رحمه الله لایجب الاحداد والتفصیل في کتب الفقه.

یوه سه: چي احداد پر صغیره ښځي چي مېړه یې مړ سي واجب نه دی عند الاحناف ولي چي دا خو مکلفه بالاحکام الشرعیة نه ده ولا علی زوجة المیت اذا کانت زوجته من اهل الکتاب لانهم غیر مخاطبین بشرائع الاسلام ای احکام الشریعة علی المذهب الصحیح کما تقرر في کتب الکلام والفقة.

تفصیل الاحداد: خوشبوی به نه لگوي، گتمی، بنگړي او نور د زرو شیان به نه اغوندي، او سترگي به نه توروي او لاسونه او پښې به په نکریزو نه سرې کوي، او وریښمیني جامې به نه اغوندي، او د زینت لپاره جوړي سوي جامې به هم نه اغوندي، او سر او مخ به په خوشبوی او بې خوشبویه

تېلو نه غوړوي، حاصل دا چي د زينت د کارو او جامو او زيوراتو څخه دا ممنوع ده، وفي الحديث الصحيح المُتفق عليه عن ام حبيبة رضي الله عنها وزينب بنت جحش رضي الله عنها عن رسول الله ﷺ قال لا يحل لامرئة (نه ده رواه ښځي لـه) تؤمن بالله واليوم الآخر (چي ايمان يې وي پر خداى ﷻ او پر ورځ د آخرت) ان تحد على ميت فوق ثلث ليال الا على زوج اربعة اشهر وعشراً (چي احداد به کوي يعني ترک د زينت به کوي پر هيڅ مړي يعني که يې پلار او که يې زوى وغيرهما بالا تر درې شپې، مگر نه پر مېړه څلور مياشتي او لس شپې

پوه سه: چي متوفى الزوج ښځه به د جاهلت له کارو څخه سخت پرهېز کوي، لکه گرېبان څرل، مخ په لاسو وهل او سر خريل کما كان عادة العرب في زمان الجاهلية وعادة هنود الهند اليوم، او داغه رنگه په زوره چغي او بغارې وهل، په حديث مبارک کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام بېزاري کړې ده له هغه چا څخه چي يو له دغو کارو څخه وکړي لانها من افعال الجاهلية.

فائده: دروېش له دې سببه چي موضوع د بحث په دې ځاى کي متوفى الزوج وه نو دا شيان ما ودې ته ممنوع وبلل ورنه اکثره ددغو کارو نه په هر مړي وه نر او ښځه ته ممنوع دي فتفكر في تمييز الامور الخاصة بالمتوفى الزوج والامور العامة.

بدعت سيئه: په ډېرو پښتنو کي خصوصا په کندهار کي دا رواج دى چي په کال کي چي د يو چا په کور کي يو غټ څوک مړسي لکه پلار، مور، او ځوان ورور وغيرهم، نو هر وخت چي اول اختر پسله مرگه د هغه مړي راسي، نو قريبان د مړي په ورځ د اختر نر او ښځي نوي کالي كما هو المعتاد في الاعياد نه اغوندي او نه يې ښځي لاسونه سره کوي، او از سر نو د غم او فاتحه خوانى کمبلې اوارې کړي او تولـه شناخته گان فاتحه خواني او از سر نو سوگ ورسره کوي، وهذا فعل افحش من افعال الجاهلية وكذا فعل الرافضة والشيعة في يوم قتل الحسين رضي الله عنه كما هو المعلوم لكل

احد ممنوع جدا لیس لفعلهم ذالک في الشریعة المطهرة سند لا ضعیف ولا قوي ولا في المذاهب لفعلهم المذکور جواز اصلاً.

فَاِذَا بَلَغۡنَ اَجَلَهُنَّ

چي ددوئ یعني متوفی الزوج عده تېره سي.

فَلَا جُنَاحَ عَلَیۡکُمۡ

نو گناه نسته پر تاسي اې قریبانو د ښځو کنډیانو، او اې حکامو د شریعت مطهره.

فِیۡمَا فَعَلۡنَ فِیۡۤ اَنۡفُسِهِنَّ

په هغه کارو کي چي دغه کونډیانې یې پخپلو ځانو کي کوي، یعني که زینت کوي او که له کوره وزي او که مېړه کوي، ولي چي کونډه د خپل سر ده.

د پښتنو غلط رواج: پوه سه چي د اکثرو پښتنو دا رواج دی چي په کور کي یې کونډه ښځه پیدا سوه خاماخوا به دغه کونډه ددغه کور د یو سړي سره نکاح کوي که څه هم هغه سړی ددې ښځي خوښ نه وي، او که کونډې د بل چا سره نکاح وکړه، او یا قریبانو ددې دا بل ځای ورکړه، نو تیاره بدي ده او مړي پر کوي.

بِالۡمَعۡرُوۡفِ

یعني هر هغه طریقه چي په شرع کي معروفه وي.

مسئله: له قید څخه د معروف دا معلومېږي که کونډې خلاف الشریعة کار کاوه کالنکاح بغیر الشهود مثلا یا یې د نامحرمه خلګو سره ملاقاتونه درلوده، نو پر قریبانو ددې او حکامو باندي لازمه ده چي دا به منع کوي ولي چي نهي عن المنکر واجب دی، نو که یې دوئ نه کي منع نو دوئ گناه کاره دي.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ خَبِیۡرٌ ﴿۲۳۴﴾

او خدای ﷻ په هغو عملو چي تاسي یې کوئ خبر دی یعني تاسي ته به

جزاء در کړي موافق د عملو ستاسي ان کان خير فخير وان کان شرا فشر.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ

او ګناه نسته پر تاسي باندي چي تاسي تعريض وکړئ په مرکه کي د ښځو يعني کونډيانو يعني د عدې په شپو کي.

پوه سه: چي "خطبه" بکسر الخاء طلب د نکاح دی چي په پښتو يې مرکه بولي، او تعريض داسي الفاظ مستعملول دي چي مخاطب خو په مراد د متکلم پوهېږي لکن حقيقي او صريحي لفظ نه وي، نو صريحي لفظ په طلب کي د نکاح د کونډې دادی اريد ان انکحک زما اراده ده چي ستاسره نکاح وکړم او اوريد ان اتزوجک او اخطبتک زما خيال دی چي تاته مرکه وکړم، دا له دې سببه روا نه دي لکه نکاح چي په عده کي روا نه ده، نو الفاظ صريحه د نکاح هم نه دي روا، مګر فقهاؤ د تعريض په باره کي عجبه الفاظ راوړي دي مثلاً کونډې ته په عده کي ووايي چي ته ډېره ښائسته او صالح ښځه يې، او يا ورته ووايي چي زما قصد دی چي نکاح وکړم او يا ورته ووايي چي زما داسي ښځه خوښه ده لکه ستا غوندي، او يا کونډې ته ووايي چي زه ډېر ښه اخلاق لرم او د مايني سره ښه ګذاره کوم او ښه نفقه او کالي ورکوم، او يا کونډې ته ووايي چي ستا د نکاح خواهش مندان ډېر دي الی غير ذالک.

أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ

او يا تاسي په خپلو زړو کي پټه ساتلې وي چي کونډې زه به دي تر عده وروسته په نکاح کوم، لکن په عده کي به تصريح په نکاح نه ورته کوي.

عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ

او خدای ﷻ خبر دی چي تاسي په زړونو کي ددې کونډيانو سره محبت لرئ او صبر نه سئ ځندي کولای، نو ځکه يې تعريض درته مباح کړی ولا مؤاخذة على الاضمار بل على الاظهار.

وَلٰكِنْ لَّا تُوَاعِدُوْهُنَّ سِرًّا

لكن وعده مه كوئ د كونډيانو سره د پټ شي يعني نكاح بالصراحة او يا د وطي بعد العدة والنكاح.

پوه سه: چي سر خو وطي ته وايي، ولي چي وطي خو مېړه او ماينه په پټه سره كوي، او وروسته تعبير له عقد نكاح څخه وګرځېدی لانه سبب للوطي.

فائده: لكن استدار دی له محذوف څخه چي ستذكرونهن دلالت پر كوي يعني فاذكرونهن في القلوب وعرضوهن بالخطبة ولكن لا تواعدوهن آه.

اِلَّآ اَنْ تَقُوْلُوْا قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ؕ

لكن داسي ويلای سئ قول معروف يعني التعريض لا التصريح لانه منهی عنه فلا يكون قولا معروفا.

پوه سه: الا ان تقولوا استثناء مفرغه ده يعني مستثنی منه يې محذوف دی والتقدير لا تواعدوهن مواعدة ما الا مواعدة معروفة.

وَلَا تَعْزِمُوْا عُقْدَةَ النِّكَاحِ

او تاسي ټينګ قصد مه كوئ پر عقد د نكاح يعني في العدة.

پوه سه: چي ظاهرا كه څه هم منهي عنه عزم د نكاح دی الا انه ليس مراد لان العزم في القلب لا مواخذة عليه اجماعا بلكه مراد نهي دی له عقد څخه د نكاح بذكر اللازم وارادة الملزوم لان العزم لازم لعقد النكاح، وهذا النهي ابلغ من النهي الصريح ای لا تعقدوا النكاح كما تقرر في علم المعاني فهو من قبيل قولهم زيد طويل النجاد وكثير الرماد، نو دا قول كاذب نه دی چي زيد جګ سړی وي او يا مهمان پرسته سړی وي كه څه هم نه توره لري او نه يې بند، او بعض مفسران وايي چي منهي عنه عزم دی لكن نهي تنزيهي دی، لئلا يقع بسبب العزم في المنهي عنه يعني العقد كما ورد في الحديث النبوي ﷺ مَن يحوم حول الحمي يوشک ان يقع فيه.

حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتٰبُ اَجَلَهٗ

پوه سه: چي کتاب په معنی د مکتوب دی او د مکتوب په معنی مفروض دی چي مراد ځندي عده ده، فالمعنی چي تاسي عقد د نکاح د کونډي مه کوئ تر څو پوري چي عده وپای ته رسېږي، نو د اجل معنی منتهی ده.

وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوْهُ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿٢٣٥﴾

او تاسي پوه سئ چي په تحقیق خدایﷻ خبر دی په هغه شي چي ستاسي په زړه کي وچي عزم د نکاح و د کونډي، په دې آيت کي اشاره ودې ته ده چي دا عزم د نکاح په وخت کي د عدې څه ناڅه مکروه و، او له دې سببه خدایﷻ وویل چي له خدایه وېرېږئ یعني عزم د نکاح مه کوئ په عده کي، او په دې پوه سئ چي خدایﷻ غفور دی یعني د هغه چا چي عزم د نکاح يې په عده وکړی مګر د خدایﷻ له بېري يې عقد نه وکړی، او خدایﷻ حلم لري چي ګناه کارته ژر عقوبت نه ورکوي، نو مسلمان بايد د خدایﷻ په حلم خطانه وزي چي ګناه ته دوام ورکړي، یعني شیطان وسړي ته دا وسوسه ورواچوي چي دا کار که ګناه وای نو به خدایﷻ تاته عذاب درکړی وایی "اعوذ بالله من غضب الحليم" بايد مسلمان هغه کار ونه کړي چي په ورځ کي د قيامت له عذابه د آخرت بيا حسرت او پښېماني کوي ولنعم ماقيل في هذا المعنی

چون توانستم نه دانستم چه سود چون بدانستم توانستم نبود

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوْهُنَّ

پوه سه: چي روح البيان وايي چي مراد له جناح څخه په دې آيت کي وجوب المهر دی، یعني طلب د مهر نه کېږي له تاسي څخه، او روح المعاني

وايي لا تبعة من مهر وهو الظاهر، او بیضاوي هم وايي لا تبعة من مهر یعني طلب د مهر نه در څخه کېږي له تاسي څخه، نو پر دې تقدیر معنا د آیت داده چي طلب د ولور نه کېږي له تاسي څخه چي تاسي طلاقي کړئ مایني تر هغه وخته پوري چي تاسي جماع او وطي نه وي ورسره کړي، او مظهري تفسیر د جناح په ګناه سره کړی دی حیث قال ولما کان الطلاق ابغض المباحات ذکر ههنا بلفظ لا جناح آه، او روح المعاني او بیضاوي ترجمه د مظهري په قیل سره راوړې ده حیث قال صاحب روح المعاني وقیل کان النبي ﷺ کثیرا ما ینهی عن الطلاق فظن ان فیه جناحا فنفی ذالک بهذه الآیة.

پوه سه: چي طلاق قبل الجماع لا بدعة فیه ولو کان في الحیض، نو معنا د آیت د قیل پر مسلک او د مظهري پر تفسیر داده چي ګناه نسته پر تاسي که تاسي طلاقي کړئ مایني د مخه تر جماع.

فائده: کلمه د ما مصدري ده او ظرفي ده والزمان محذوف نو تقدیر یې داسي دی مدة عدم المسیس قاله ابن الشیخ او روح المعاني او روح البیان د مالم تمسوهن ترجمه داسي کړې ده ای غیر مماسین ومجامعین آه.

درویش وايي: چي ددې بناء پر دې ده چي کله د ما مصدري ده او مصدر په معنا د اسم فاعل دی او حال دی له ضمیره څخه د "طلقتم" ومآل المعنیین واحد کما لایخفی.

اَوْ تَفْرِضُوْا لَهُنَّ فَرِيْضَةً ۚ

پوه سه: چي ددې آیت تقدیر او ترجمه پر قیاس ددې قول د عربو دی لا لزمنک او تعطیني حقي فانهم قالوا ان کلمة او في الکلام المذکور اما بمعنی الی الجارة و ان فالمعنی لالزمنک الی ان تعطیني حقي، وقیل بمعنی حتی ان فالعمنی لالزمنک حتی ان تعطیني حقي، وقیل بمعنی الا ان فالمعنی لالزمنک الا ان تعطیني حقي فالمعنی ههنا الا ان تفرضوا لهن فریضة عند العقد ای مهرا، وحاصل المعنی انه لا تبیعة علی المطلق قبل المسیس

والجماع بمطالبة المهر عن كل حال الا في حال تسمية المهر فان عليه حينئذ نصف المهر المسمى وفي عدم المهر عليه المتعة لا نصف المهر واما اذا كان الطلاق بعد المسيس والجماع ففي صورة تسمية المسمى عليه تمام المهر المسمى وفي صورة عدم التسمية وجب عليه تمام مهر المثل.

فائده: لفظ د فريضة فعيلة دى بمعنى المفعول اى مفروضة والتاء فيه للنقل من الوصفية الى الاسمية اى المهر فهو منصوب على المفعولية.

فائده: وجوب د ټوله مهر مسمى بعد الجماع په ذې قول د خداى ﷻ ثابت دى "فآتوهن اجورهن بالمعروف" اى مهورهن او وجوب د مهر مثل عند المسيس والجماع مع عدم تسمية المهر عند العقد ثابت دى په اجماع د امت.

پوښتنه: چي مظهري ددې آيت "اوتفرضوا الخ" موافق د جمهور مفسرينو پر رقم ترجمه کړې ده، او د مظهري پر تفسير چي ده د جناح ترجمه په گناه سره کړې وه دا ترجمه مذکوره نه صحيح کېږي کما لايخفى، بلکه کلمه د "او" په معنى د "لکن" ده او مستثنى منقطع ده فالمعنى گناه نسته پر تاسي لکن که تاسي مهر په وخت کي د عقد ټاکلى و نو پر تاسي نصف د مهر مسمى دى.

درويش وايي: چي داسي تقدير مبني پر دې دى چي "او" په معنى د "لکن" راتلاى سي ولم يقل به احد، او بل داسي تقدير مناسب له بلاغت سره نه دى ولهذا اورد المحققين من المفسرين و تفسير المظهري بلفظ قيل.

پوښتنه: عبيدالله تاخو ددې آيت تقريبا ټوله ترجمه په عربي عبارت وکړه، نو عوام او بعض امامان به له دې بيان څخه ستا څه فائده واخلي؟

ځواب: هو! لکن که د ايت تفسير ما په پښتو ژبه هم کړى وايى، نو هم دغو دوو ډلو هيڅ فائده نه سواى پر اخستلاى ولهذا اخترت العبارة العربية بعبارات سهلة لينتفع بها اهلها.

وَّمَتِّعُوْهُنَّ ۚ

او دوئ ته يعني مطلقاتو قبل المسيس ته ورکړئ ستاسي له مالو څخه

هغه کالي چي دوئ نفع پر واخلي چي يو پراخه قميص دی چي ددې ټوله بدن په پټ سي، او يو پوړنی دی چي ملحفه يې بولي چي ښځه له کوره ووزي پر سر کوي يې او بل خمار بولي چي ښځه يې په کور کي پر سر کوي

پوښتنه: څه حکمت الهي دی په ورکړه کي د متعې ودغي مطلقې ته او سره له دې چي مېړه هيڅ نفعه نه ده پر اخستې؟

ځواب: دا متعه جبيره ده هغه وحشت چي مېړه ودې ته پېش کړی دی په طلاق کي.

مسئله: دا متعه واجبه ده په نېز د امام ابو حنيفه، امام شافعي او د امام احمد رحمهم الله ويدل على الوجوب قوله تعالى ﴿ومتعوهن﴾ لانه امر والامر للوجوب اذا لم يكن هناک قرينة يصرفه عن الوجوب كما تقرر في اصول الفقه، او ددې وجوب تائيد کوي قوله تعالى ﴿حقا على المحسنين﴾ بكلمة على الالزام.

فائده: قوله تعالى "ومتعوهن" عطف دی پر محذوف ای فطلقوهن ومتعوهن.

فائده: دا درې جامې به دومره قيمت لري چي تر نصف مهر مثل به بالا نه وي او تر پنځه درهمه به کمي نه وي.

عَلَى الْمُوْسِعِ قَدَرُهٗ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهٗ

پر خاوند د وسعة او د غنی په اندازه د غنی دده متعه او پر فقير مسکين مېړه پر اندازه د حال دده متعه ده.

پوه سه: چي تقدير سابق د متعه په قول د ابن الهمام مروي عن عائشة وابن عباس وسعيد بن المسيب وعطاء والشعبي رضي الله عنهم، او بعض امامان وايي چي تقدير د متعې مفوض ورايه ته د حاكم الوقت دی.

مَتَاعًا بِالْمَعْرُوْفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۲۳۶﴾

او دا متاع ده حق پر محسنينو خلگو.

پوه سه: چي متاعاً مفعول مطلق دی د "متعوهن" او "حقا" منصوب دی په فعل محذوف سره ای حق حقاً.

درویش وایي: چي مظهري داسي ویلي دي چي اعتبار د متعې په حال پوري د ښځي دی عند ابي حنیفة رحمه الله لکن درویش وایي چي دا روایت د کرخي رحمه الله دی والصحیح من المذاهب ان الاعتبار بحال الزوج کما یدل علیه قوله تعالی علی الموسع قدره الآیة.

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ

او که تاسي طلاقي کړئ ښځي یعني مایني د مخي تر دې چي تاسي ددوئ سره جماع کړې وایی، او حال دا و چي تاسي فرض کړی و یعني ټاکلی و ودوئ ته فریضه یعني ولور، نو پر تاسي لازم او واجب دی نیمی ولور مفروض.

اعراب: ان شرطیه دی او "فنصف ما فرضتم" یې جزاء ده من قبل متعلق په ماقبل فعل پوري دی "واو" په قد فرضتم کي لپاره د حال دی او لفظ د "نصف" چي مضاف و "مافرضتم" ته دی مبتداء ده او خبر یې محذوف دی ای علیکم.

مسئله: مذهب د جمهورو امامانو دادی چي سره د نصف مهر وجوب متعه واجبه نه ده او داغه نصف مهر په ځای کي متعه ولاړ دی، ولي چي بضع د ښځي ودې ته سالمه پاته سوه صرف د ایحاش الزوج دې لره په سبب د طلاق متعه واجبه وه په صورت سابقه کي او په دې مسئله کي خو دفع د ایحاش ددې په نصف مهر سره وسوه فلایجب المتعة، البته علماء وایي چي په دې صورت کي متعه مستحب ده.

مسئله: که قبل المسیس وبعد فرض المهر یو له مېړه او ماینې مړه سي بیا ټوله مهر مسمی واجب دی، لما قال الفقهاء ان الموت کالدخول في

تقرير المسمى، او كه مهر مسمى نه وو او يو مړ سو ټوله مهر مثل واجب دى.

إِلَّآ أَن يَعْفُونَ

مگر نيمى ولور هم نسته پر مېړه كه مطلقاتو ماينو مېړه ته عفوه وكړه د خپل نصف مهر المستحق لهن، نو ټوله ولور ومېړه ته راجع سو.

أَوْ يَعْفُوَا۟ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ عُقْدَةُ ٱلنِّكَاحِ

او يا عفوه وكړي هغه څوک چي په لاس كي دده غوټه د نكاح ده.

پوه سه: چي مراد "بالذي بيده آه" مېړه دى، يعني چي مېړه ټول مهر مسمى په وخت كي د عقد ماينې ته وركړى و، لكن مېړه قبل المسيس ماينه طلاقه كړه، نو خو لازما بايد ښځه نيم ولور بيرته ور رد كړي مېړه ته لكن مېړه هغه نيمى ولور چي دده مستحق ور وه يې بخښي ماينې ته نو ټوله ولور د ماينې سو.

درويش وايي: چي دا تفسير يعني بالزوج مذهب دى د ابو حنيفه رحمة الله عليه او قول جديد صحيح د امام شافعي رحمة الله عليه هم دى، وهذا التفسير مروي عن علي رضي الله عنه وابن عباس رضي الله عنه او ګڼ شمېر تابعين هم ودې تفسير ته تللي دي، په حديث كي د جبير بن مطعم رضي الله عنه چي د ماينې پوره ولور وركړي په وخت كي د عقد لكن قبل المسيس يې طلاقه كړه، نو ولور يې ټوله ماينې ته وروپرېښو او داسي يې وويل انا احق بالعفو، رواه البيهقي رحمة الله عليه ، او امام مالک رحمة الله عليه وايي چي مراد له الذي بيده عقدة النكاح څخه ولي او قريب د ماينې دى، يعني هغه ولي عفو د نيم ولور مېړه ته د ښځي وكړي، او دا قول قديم د شافعي رحمة الله عليه هم و چي ده رجوع څني وكړه، او د بعض تابعانو قول هم دى، موږ وايو چي مهر خو خالص حق د ښځي دى نو بل چاته تصرف نه دى پكښي روا ، ولهذا لايجوز للولي هبة مهر المرئة التي هو وليها قبل الطلاق بالاجماع، نو تاويل د آيت مذكوره بېله زموږ د قول نه دى روا كذا في روح المعاني والمظهري.

وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

پوه سه: چي "ان تعفوا" محلا مرفوع دی مبتداء ده واقرب للتقوی يې خبر دی او مخاطب په آيت نر او ښځي دواړه دي وفيه تغليب المذكر على المؤنث والمعنى چي تاسي يا نر يا ښځي عفو وکړئ د نصف المهر نژدې د خدای وېرې ته، او تاسي مه هېروئ فضل او احسان تر خپل منځ يعني يا دي نر احسان وکړي پر ښځه چي نصف المهر دي ور پرېږدي، او يا دي ښځه پر نر احسان وکړي چي نصف مهر دي نه ځندي غواړي، او په تحقيق خدایﷻ ستاسي په عملو دانا او خبر دی او علم پر لري، فيجازيكم باعمالكم، وفي الحديث الصحيح النبويﷺ كفى بالمرء من الشح ان يقول اخذ حقي لا اترك منه شيئا، کافي ده سړي لره له بخل څخه چي دا وايي چي زه خپل حق اخلم او هيڅ شی له خپل حقه څخه چاته نه پرېږدم، يعني بايد مسلمان احسان د بل مسلمانه سره په نظر کي ونسي او څه ناڅه تر خپل حق ومسلمان ته ورتېر سي، که مسلمان د خدایﷻ د بندگانو سره احسان کوي په دنياوي معاملاتو او پورو کي، خدایﷻ به له ده سره احسان وکړي په اخروي معاملاتو کي بلک گاهي په دنياوي معاملاتو کي هم احسان ورسره وکړي.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ

تاسي محافظت وکړئ پر خپلو لمونځو په اوقاتو معلومه وو کي او همېشه توب وکړئ پر دغو لمونځو او ارکان او واجبات ددغو لمونځو هم پر ځای کوئ.

پوه سه: چي مراد له دغو لمونځو څخه په اتفاق د مفسرانو ، دغه پنځه فرضي لمونځونه دي چي په نورو آياتو سره اشارةً راغلي دي او په نورو احاديثو متواتره و سره صراحةً معلوم سوي دي.

مسئله: په اجماع او اتفاق د امت مرحومه دغه پنځه لمونځونه فرض قطعي دي چي منکر د یوه یا د ټولو کافر دی، او تارک الصلوة المذکورة عمدا بلا عذر په نیز د امام احمد کافر دی، او په نیز د امام مالک او امام شافعي ؒ کافر خو نه دی لکن طلب د توبې دي ځندي وکړه سي که یې توب وکښل خو خبره خلاصه سوه، او که یې توبه نه کښل ودي وژل سي، او په نیز د امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله وژني دې نه بلکه بندي دي یې کړي چي یا توبه وکاږي او یا په بنده خانې کي مړ سي.

پوه سه: چي په فضائلو ددغو پنځو لمونځو احادیث کبیره په صحاح سته او په کتابو د سنن نبویه وو موجود دي چي د ټولو بیانول به منجر و ډېر لوی بحث ته وګرځي، نو پر دوو حدیثو چي یو یې متفق علیه د مسلم او بخاري دی وهو هذا عن ابي هریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ﴿ارئیتم﴾ تاسي خبر راکړئ ﴿لو ان نهرا بباب احدکم یغتسل فیه کل یوم خمسا﴾ که چېري یوه واله وي په دروازه کي د یوه ستاسي چي دی په هغ واله کي په ورځ کي پنځه واره غسل کوي ﴿هل یبقی من درنه شيئ﴾ آیا پاته به سي له خیرو څخه یعني پر بدن دده یو شی ﴿قالوا لا یبقی من درنه شيئ﴾ صحابه کرامو رضی الله عنهم وویل چي نه پاتېږي له خیرو څخه دده هیڅ شی ﴿قال فذالک مثل الصلوة الخمس﴾ نو علیه الصلوة والسلام وویل چي دغه دی مثال د پنځو لمونځو ﴿یمحوالله بهن الخطایا﴾ چي محو کوي په دغو پنځو لمونځو ګناهونه د مصلي، او بل حدیث دی چي روایت یې احمد، ابو داؤد، مالک او نسائي رحمهم الله کړی دی وهو هذا عن عبادة ثابت رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ خمس صلوات افترضهن الله تعالی" پنځه لمونځونه دي چي خدای تعالی فرض ګرځولي دي یعني پر مسلمانانو ﴿من احسن وضوئهن﴾ که چا ښه اودس ددغو لمونځو لپاره تازه کړی یعني پر شریعت برابر ﴿وصلاهن لوقتهن﴾ او اداء یې کړه دغه لمونځونه پر خپل وخت باندي ﴿واتم رکوعهن وخشوعهن﴾ او پوره یې کړه رکوع ددغو لمونځو وقس علیه السجود وغیره من ارکانها وواجباتها او په عاجزي د زړه یعني په حضور

القلب سره ﴿كان له على الله عهدا ان يغفرله﴾ پر خداى ﷻ دى وعده لري چي گنهونه به يې وروبخښي ﴿ومن لم يفعل فليس على الله عهدا ان شاء غفرله وان عذبه﴾ او كه دا مذكوره كارونه ده ونه كړه نو ده لره عهد الهي نسته بلكه ان شاء بخښنه به ده ته وكړي ددغو نقائصو او كه يې اراده سي دى به په عذاب كړي په دغه نقائصو كي.

وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى ۚ

پوه سه: چي دا عطف د عام دى پر خاص باندي لمزيد الاهتمام بشان هذه الصلوة كماهو القانون الكلي في عطف الخاص على العام في لسان العرب.

پوه سه: چي په تعين كي د الوسطى ډېر اقوال دي (۱) اول مذهب دى د حنفيه او شافعيه رح چي صلوة وسطى د مازديگر لمونځ دى وهو المروي عن علي والحسن وابن عباس وابن مسعود ﷺ وخلق كثير (۲) د ماپښين لمونځ دى (۳) د ماښام لمونځ دى (۴) د ماخستن لمونځ دى (۵) د سهار لمونځ دى (۶) صلوة والوتر دي (۷) د څاښت لمونځ دى (۸) د كوچني اختر لمونځ دى (۹) د لوى اختر لمونځ دى (۱۰) د تهجد لمونځ دى (۱۱) د جمعې لمونځ دى (۱۲) صلوة الخوف دى (۱۳) د جماعت لمونځ دى، په روح المعاني كي ددغو اقوالو تر نقل وروسته يې داسي ويلي دي وقيل وقيل.

درويش وايي: چي اكثره فقهاؤ او محدثينو او مفسرينو ودې ته ترجيح وركړې ده چي صلوة الوسطى د مازديگر لمونځ دى، وقد اطال الكلام فيها صاحب روح المعاني ونسب الى الامام الاعظم رحمة الله عليه خلاف ما عند عامة الحنفية وهو انها الظهر.

پوه سه: چي وسطى كه صفت مشبه سي نو معنا يې داده چي متوسط لمونځ په منځ كي د پنځو لمونځو، نو هغه د مازديگر لمونځ دى لانها متوسطة بين صلاتي الليل اى المغرب والعشاء وصلوتي النهار اى الفجر وظهر، او كه وسطى افعل تفضيل سي يعني مونث د اوسط چي معنا يې افضل دى قالوا وسط الشئ افضله واعدله، نو پر دې تقدير هم د مازديگر

لمونځ دی وسبب فضلها دادی چي عام خلګ په خپلو تجاراتو او کسبو اخته وي نو په داسي وخت کي لمونځ بلا شک افضل دی ولذالک قال رسول اللهﷺ من فاتته صلوة العصر فکانما وتر اهله وماله د حدیث حاصل دادی چي سړی باید د قضاء کولو څخه د صلوة العصر دونه حذر وکړي لکه د هلاک څخه د اهل او مال، ویدل علیه ما ورد في الحدیث الطویل چي علیه السلام په غزاء کي د احزاب چي د مازدیګر لمونځ ځندي قضاء سو داسي یې وویل ﴿شغلونا﴾ کفارو موږ مشغوله کړو ﴿عن صلوة الوسطی صلوة العصر ملا الله قبورهم وبیوتهم نارا﴾ رواه البخاري ومسلم، او بل دلیل چي صلوة الوسطی د مازدیګر لمونځ دی هغه حدیث د ابي یونس دی چي ازاد کړه سوی مریی د سیدنا عائشةؓ و، دی وایي چي ماته عائشةؓ وویل چي ماته مصحف شریف راولیکه او چي دغه آیت ته یعني صلوة الوسطی ته ورسېدې ما خبره کړه، نو زه چي آیت مذکوره ته ورسېدم دامي خبره کړه نو دې وویل چي داسي نوشته کړه "حافظوا علی الصلوات والصلوة الوسطی وصلوة العصر" دې وویل چي ما دغسي د علیه الصلوة والسلام څخه اورېدلي دي رواه مسلم.

پوه سه: چي په حدیث کي د براء بن عاذب راغلي دي چي ده وویل نزلت هذه الآیة حافظوا علی الصلوات وصلوة العصر، نو څه موده موږ دغه آیت هم پر دغه ډول وایه او بیا خدایﷻ دا آیت نسخ کړی او په ځای کي يې داسي نازل کړی، حافظوا علی الصلوات وصلوة الوسطی رواه مسلم.

سوال: له حدیث څخه د عائشةؓ چي هم دا اوس تېر سو دا معلومېږي چي صلوة وسطی غیر د صلوة العصر څخه دی لان العطف یقتضی التغایر؟

ځواب: دا خو عطف تفسیري دی نو تغایر نه غواړي.

فائده: بعض مفسران وایي چي صلوة وسطی یو لمونځ دی د شبانه روزي پنځو لمونځو څخه لکن خدایﷻ مبهم کړی تاچي مسلمانان په طلب کي د صلوة وسطی پر ټولو لمونځو دوام وکړي، او دا مفسران وایي چي دا ابهام داسي دی لکه ابهام د لیلة القدر او یا اسم اعظم یا ساعت د اجابت د جمعې د ورځي.

درويش وايي: چي دا مذهب خلاف دی د احاديث مذكوره سابقاً څخه او اكثره علماء هم ددې مذهب پر خلاف دي والله اعلم بالصواب في كل باب واليه المرجع والمآب.

وَقُومُوا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ ﴿۲۳۸﴾

درويش وايي: چي تفسير ددې آيت هم معركة الآراء دی، روح البيان صرف دا قدر ويلي دي چي قنوت ذكر ته وايي يعني تاسي په ولاړه كي ذكر كوي چي مراد ځندي قرآن دی، او بل تفسير ده دا كړی دی چي په خشوع او عجز وخدای ﷻ ته دريږئ په لمانځه كي يعني شا وخوا مه ګورئ په شګو كي لاس مه وهئ او په امورو كي د دنيا فكر مه وهه الا ناسيا انتهی، او روح المعاني تفسير په مطيعين سره كړی وهو المروي عن ابن عباس رضي الله عنه او بل تفسير يې دا كړی دی چي لمونځونه پر احسنه وجه پای ته رسوئ چي خلل يې په هيڅ شي د فرائضو او واجباتو او سنتو او مستحباتو رانه سي، وهذا صلوة الكاملين المستغرقين في محبته جل سلطانه، او امام بخاري رحمه الله يې تفسير په ساكتين كړی دی.

درويش وايي: چي دا تفسير احسن التفاسير دی او موافق له هغه حديث سره دی چي بخاري او مسلم وجماعة المحدثين يې روايت كړی له زيد ابن ارقم رضي الله عنه څخه چي موږ په زمانه كي د عليه الصلوة والسلام يو له بله سره خبري كولې چي پر بغل به يې ولاړ و په لمانځه كي حتی نزل قوله تعالی وقوموا لله قانتين، نو موږ عليه السلام امر كړو په سكوت په لمانځه كي ونهينا عن الكلام، او تفسير مظهري دا تفسير اول ذكر كړی او دليل يې حديث د زيد بن ارقم رضي الله عنه راوړی دی او اصحاب د امام شافعي رحمه الله په دعاء قنوت تفسير كوي، او نور تفاسير ضعيفه يې هم راوړي او بيا يې رد كړي دي ان شئت فارجع الی التفسير المظهري وتفسير روح المعاني.

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا

پوه سه: چي رجال جمع د راجل ده لکه صحاب جمع د صاحب د يا قيام جمع د قائم ده يا نيام جمع د نائم ده او رکبان جمع د راکب ده.

فائده: امام شافعي رحمة الله عليه او امام احمد رحمة الله عليه په دغه آيت سره دليل وايي چي لمونځ په حال کي د مسابقه او جنګ روا دی يعني جنګ به هم کوي او لمونځ هم، او امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه وايي چي لمونځ په حال کي د مشي او مسابقې نه دی روا او دا آيت دليل د ماقال الشافعي واحمد نه سي کېدای ولي چي معنی د راجل خو ماشي نه ده بلکه معناه القائم علی الرجلين.

پوښتنه: په صلوة خوف کي ولي بدلي ده د مسلمانانو غازيانو او تګ راتګ يعني چي په حديث کي د بخاري او مسلم او ټولو صحاح سته وو داسي ترتيب د صلوة خوف راغلی دی چي امام دي مجاهدين دوې ډلي کړي يوه ډله دي مخامخ ودښمن ته ودروي او بله ډله دي امام له ځانه سره پر لمانځه ودروي، نو چي دې ډلي د امام سره يو رکعت په جماعت وکړی دا ډله دي ولاړه سي د اولي ډلي په ځای کي دي مقابل العدوء ودرېږي او هغه مخنی ډله دي راسي د امام سره دي په جماعت دوهم رکعت د جماعت وکړي کما سيجيئ بيان الکيفيات المختلفة لصلوة الخوف في تفسير سورة النساء ان شاء الله تعالی؟

ځواب: پر هغه فعل چي شرعا ثابت سي لکه مشي په صلوة الخوف کي چي د رايه او د عقل دخل نه وي پکښې پر هغه د بل فعل قياسول نه دی روا کالصلوة في حال المسابقة کما تقرر في اصول الفقه.

سوال: چي د سړي په لمانځه کي اودس مات سي نو ولي مشي لاجل الوضوء ورته روا دي؟

ځواب: هغه مشي خو هم شرعا ثابت دي وهذا المشي اهون وادنی حالا دي تر مشي په حال کي د لمانځه په وخت کي د جنګ فلایجوز قیاس الاعلی علی الادنی کما في کتب الفقه والاصول.

مسئله: که خوف د دښمن سخت و خلګو ته روا دی چي د سپر تیا په حالت کي لمونځ وکړي او په رکوع او سجده کي اشاره کوي او که توجه وقبلې ته نه وه ورته ممکنه نو پر هر طرف د قدرت یې لمونځ روا دی، لکن امام اعظم رحمة الله علیه وایي چي په جماعت سره په داسي حالت کي لمونځ نه دی روا، او امام محمد رحمة الله علیه وایي چي په جماعت به لمونځ کوي، قال في الهدایة ولیس لصحیح لانعدام الاتحاد في المکان آه.

فائده: فان خفتم شرط دی او جزاء یې محذوفه ده ای فصلوا او رجالا او رکبانا حال دی له ضمیره څخه د صلوا فافهم.

تبصره: درویش وایي چي ددغه آیت څخه او له اختلاف څخه د امامانو د مذاهبو اربعه وو په تفسیر کي ددې آیت باید مسلمانان لوړ مقام او لوی فضیلت د صلوات خمسه وفهموي، حتی چي تاسي وارېده چي بعض ائمه په حال کي د جنګ او مسابقه او د تګ او ځغاستي په حال کي لمونځ روا بولي، او مستقبل القبلة وغیرها یې هم روا بولي چي حتی بعض امامان د رکوب په حال کي د جماعت لمونځ روا بولي، نو که د لمانځه یو وخت ترک روا وایی په داسي خوف کي به روا وایی، او که ترک د جماعت په یو وخت کي روا وایی نو باید باتفاق الائمة په داسي حالت کي د خوف د جماعت کول ناجائز وایی.

درویش وایي: که زه هغه آیات قرآنیه او احادیث نبویه چي په صحاح سته وغیرها کي راغلي دي راغونډ کړم باید مستقل جلد ته د تفسیر ځان آماده کړم، لکن په ضرورت ددې چي جلدونه د تفسیر به ښخي ډېر سي دا جمع الآیات القرآنیه والاحادیث النبویه مي صرف نظر کړه، عاقل لره اشاره کافي ده او جاهلانو تارکانو لره د لمونځو او تارک الجماعة کسانو لره مجلدات په دې باب کي فائده نه کوي، سعدي رحمة الله علیه

روز محشر که جان گداز بود اولین پرسش نماز بود

پوه سه: چي پنځه لمونځونه پر منزله د مهمانۍ د رب العالمین دي لعباده المؤمنین، نو لکه چي په ضیافت کي چي رنگارنگ خوراکي شیان راوړه کېږي او د هر طعام جلا جلا رنگ وي او جلا جلا خوند وي، داغه رنگه لمونځ مشتمل دی پر رنگ رنگ واجباتو او سننو وغیرها چي د هر یوه جلا جلا خوند دی عند اهل الله، او د تکفیر د گنهو جلا جلا فوائد پکښي نغښتي دي.

فائده: هغه مسلمان چي عذر شرعي نه لري او اذان اوري ترک د جماعت ورته نا روا دی لانها سنة موکدة غاية التاکید حتی که په یو کلي او ناحیه کي لمونځ په جماعت نه کوي امام المسلمین به پر هغه کلي او ناحیه مسلح حمله کوي لانها من شعائر الاسلام، او که یو سړی تارک الجماعة وي بالکلیة قاضي الوقت دې تعزیر ورکړي او شاهدي دې نه قبلوي، او امام المسجد او همسایه گان د تارک الجماعة گناه کار دي چي وده ته دعوت د جماعت نه ورکوي.

فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

چي تاسي په امن کي سئ یعني خوف د دښمن مو ولاړ سي بیا نو ذکر د خدای ﷻ کوئ، یعني لمونځونه کوئ پوره سره له ټولو شرائطو او ارکانو او واجباتو او مندوباتو، یعني په حال کي د امن، نو بیا داسي لمونځونه مه کوئ لکه په حال کي د عذر د دښمن چي مو کوله لانه قد زال عذرکم فارجعوا الی اصل الصلوة الشروعة لکم لکه چي تاسي ته تعلیم کړی و خدای ﷻ د لمانځه پر ژبه د علیه الصلوة والسلام، کلمه د "ما" مصدریه ده هغه شی چي تاسي علم نه پر درلودی یعني قبل تعلیم الله چي کیفیت د لمانځه دی من تکبیر الافتتاح الی اخیر الصلوة علی الوجه المشروع المعهود.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ

او هغه کسان چي مړه سي يعني قريب الموت سي له تاسي څخه اې نرانو، او پرېږدي دي مايني، نو دوئ به وصيت کوي لپاره د ماينو.

پوه سه: چي "صية" منصوب دی په فعل مقدر سره ای فليوصوا وصية ددوئ نفع شيان يعني نفقه او کالي تر يوه کاله پوري له وخته څخه د مرگ.

پوه سه: چي "مطاعا" منصوب دی په مقدر فعل يعني مفعول مطلق دی والتقدير ومتعوهن متاعا، او يا مفعول به د فعل محذوف دی ای فليوصوا متاعا.

غَيْرَ إِخْرَاجٍ

او له کوره به يې ورثه د ميت مېړه نه باسي.

پوه سه: چي غير اخراج حال دی له "زوجات" څخه او اخراج په معنا د مفعول دی ای حال کون الزوجات غير مخرجات، او يا "غير" منصوب دی په نزع د حرف جر ای من غير اخراج، وحاصل هذه الآية چي د سړي د زکندن وخت ورسېږي پر ده واجب ده چي دی به وصيت کوي وورثه وو ته خپل چي زما ماينې ته زما له ماله نفقه او کالي ورکوئ تر تمامه د کال پوري، او له کوره به يې نه باسئ، لکن دا حکم په ابتداء کي د اسلام و او په ايت الميراث سره منسوخ سو، ولهذا قال عليه الصلوة والسلام لا وصية لوارث، او په آيتِ الميراث کي خو ماينه وارث د مېړه يا په ربع المال سره عند عدم الولد للميت ذکرا کان او انثى منها او من غيرها، او يا په ثمن سره ده عند وجود الولد مطلقا للزوج الميت، نو په هغه وخت کي عده د متوفى الزوج ښځي هم يو کال او احداد يعني ترک الزينة يې هم يو کال واجبه و، ثم کما نسخت الوصية لهن بآية الميراث کذالک نسخ العدة الحولية والاحداد بقوله تعالى ﴿اربعة اشهر وعشرا﴾.

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ

او كه دغه كونډيانې ووتلې له كوره څخه د مخه تر كال يعني بېله اخراجه د ورثه وو، نو ګناه نسته پر تاسي اې حاكمانو د اسلام او يا مخاطب اولياء د ميت دي په هغه كار كي چي دغه كونډيانې يې كوي په ځانو كي من ترك الحداد والتزيين، او يا مېړه كول پسله څلورو مياشتو او لسو شپو د عدې، او هغه كار چي دوئ كوي معروف في الشرع به وي.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

او خداى جل جلاله غالب دى چي څوک دده له حكمه څخه مخالفت وكړي له هغه څخه انتقام واخلي، او حكيم دى چي د مصالحو سره د عبادو برابر كار او حكم كوي، فلاينبغي للمؤمن ان يخالف حكمه تعالى لانه مصلحة محضة وفائدة خالصة في الدنيا والآخرة.

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

او اجب دى د مطلقاتو ښځو لپاره د نفع شى ددوئ يعني انفقه والكسوة په معروف سره يعني على الموسع قدره وعلى المقتر قدره.

پوه سه: چي حقا مفعول مطلق دى د فعل محذوف اى حق حقا پر هغه كسانو چي متقين وي له شرک څخه يعني مسلمانان وي.

فائده: بعض مفسران وايي چي مراد له متاع څخه په دې آيت كي نفقه د ايام د عدې ده.

پوښتنه: ددې آيت او د دمخه آيت يعني "والذين يتوفون الآية" څه مناسبت دى چي سبب د عطف ګرځېدلى دى؟

ځواب: مناسبت يې دادى چي په دمخه آيت كي متوفى الزوج ښځه د مېړه په

حقوق کي يو کال په عده کي ناسته وه او مطلقه ښځه هم په حق کي د مېړه په عده کي ده فيجب الانفاق في کلا الصورتين في مال الميت او في مال المطلق.

پوه سه: چي حکم د وجوب الانفاق اتفاقي دی که طلاق رجعي و او که طلاق بائن و، د امام اعظم رحمه الله په نېز هم نفقه د ايام د عدې واجب ده په دليل ددې چي لفظ د مطلقاتو عام دی ولقوله تعالى في حق المطلقات ﴿اسکنوهن من حيث سکنتم من وجدکم﴾

سوال: په دې آيت کي خو صرف سکنی ذکر سوې ده او د نفقه ذکر نسته؟

ځواب: دغه آيت په قرائت کي د ابن مسعود رضي الله عنه داسي راغلی دی چي نبي عليه الصلوة والسلام وويل چي المطلقة ثلاثا لها السکنی والنفقة رواه الدار قطني رحمه الله.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۲۴۲﴾ ع

دغه رنګه يعني احکام د طلاق او د عدې بيانوي خدای جل جلاله وتاسي ته آيات خپل.

پوه سه: چي په صيغه کي د مضارع اشاره ودې ته ده چي وروسته به هم خدای جل جلاله داسي دلائل او احکام بيان کړي چي ستاسي به د دنيا او آخرت فائدې پکښي درج وي الی ان يتم الدين المبين الاسلام، کما قال الله تعالی عند ذالک ﴿اليوم اکملت لکم دينکم واتممت عليکم نعمتي ورضيت لکم الاسلام دنيا﴾ قال المولوي المعنوي في المثنوي

کشتي بې لنګر آمد مرد شر — که ز باد کژ نيابد او حذر
لنګر عقلست عاقل را امان — لنګری دريوزه کن از عاقلان

درويش وايي: چي عاقل سړی په نېز د اهل الله هغه سړی دی چي له اعراضو څخه د دنيا غافله وي او په اخروي امورو کي غريق او مشتغل وي شدائد د دنيا پر غاړه وړي الی ان يصل الی الباري عزوجل.

حکایت: شقیق بلخي قدس سره چي د تاریخ په پاڼو راغلی ولي الله دی، ده یو وخت درې ورځي مسلسل کوم خوراکي شی نه کړی پیدا چي وه یې خوري، نو چي له عبادته ضعیفه سو، نو لاسونه یې د اسمان پر خوا پورته کړه او وه یې ویل یا رب اطعمني، نو چي له دعاء څخه فارغه سو یو سړی یې ولیدی چي شقیق ته ګوري شقیق رحمه الله چي هغه سړي ته وکتل هغه سړي السلام علیکم ورته وواېه او وروسته تر سلام یې ورته وویل یا شیخ تعال معي یعني شېخه له ما سره راځه، نو شقیق رحمه الله ورسره را رهي سو، نو هغه سړي دی یوې خوني ته وروستی چي په هغه خونه کي پر مېزو قسم قسم طعامونه پراته وه او هورې بعض مریان او مینځیانې ولاړې وې د خدمت لپاره، نو شقیق رحمه الله چي د درو ورځو وږی و په ښه مزه یې ډوډۍ وخوړله او هغه بل سړی ورته ولاړ دی، نو شقیق رحمه الله چي موړ سو ولاړ سو یعني له خونې څخه ووتی، هغه بل سړي ورته وویل الی این یا شیخ چېرې ځې شېخه؟ شقیق رحمه الله ورته وویل: چي ځم مسجد ته د خدای جل جلاله عبادت کوم هغه سړي ورته وویل یا شقیق پوه سه چي دا سرای ستا دی او دا مریان او مینځیانې هم ستا دي او زه هم ستا مریی یم په دې معنا چي زه ستا د پلار مریی وم زه یې په تجارت پسې له ډېرې زمانې استولی وم زه چي اوس له تجارت څخه راغلم ستا پلار خدای بخښلی وفات سوی و، نو مي له خلګو څخه ستا پوښتنه وکړه هغو راته وویل چي هغه په دغه مسجد کي د خدای جل جلاله په عبادت مشغوله دی، هغه و چي زه تاته درغلم او ته مي دلته راوستلې، نو هغه سړي ورته وویل الدار وما فیها لک، نو شقیق رحمه الله ورته وویل که چېرې مریان او مینځیانې زما وي فهم احرار کلهم لوجه الله، او دا اموال هم زما وي ما وتاسي ته بخښلی دی تاسي یې سره ووېشئ یعني تقسیم یې کړئ فاني لا ارید شیئا یمنعني من العبادة.

درویش وایي: هذا هو حقیقة المحبة لله عز وجل

قال السعدي رحمة الله علیه

تعلق حجابست وبې حاصلی   چوپیوندها بگسلی واصلی

قال عارف بالله خواجه عبدالله انصاري هروي قدس سره العالي

ای طالبی که دعوه عشق خدا کنی   بغیر او نظر بمحبت چرا کنی
از جستجوئی خلق تو بېگا نه شو اگر   خواهی که دل بحضرت او اشنا کنی
حقا که شور ولوله در اسمان فتد   آن دم که تو زبیم خدا یک ندا کنی
ملک دو عالم از تو شود گرزروی عجز   خود را فدای خاطر یک بینوا کنی
انصاریا چو روز شوی روشن از شبی   که خود را بعجز بر در سبحان گدا کنی

درویش: هیچمدان میگوید که مردم بیگانه از عشق الهي در دنیا که سجن المؤمن است قرار فرموده واز عذر عمرهای دراز خواهند ومیجونید نه برای انکه عمر دراز را وسیله بگردانند مزرعه آخرت را یعني عملا بقول سرور کائنات فخر موجوداتﷺ که الدنیا مرزعة الآخرة بلکه برای آن میخواهند که روزی چند از مستلذات دنیاوی وخواهشات نفسانی نصیبی وافر گرفته از محبت الهي خیل دور افتد، پس در زمان حاضر یعني در سنوات که از یکهزار وچهار صد از هجرت نبويﷺ بالاتر شده و ابرهای فتن و شرور بر بالای اسمان مسلمانان میبارند قطع تعلق از مردم خیلي زیبا وفشنگ است بلکه النائم فیها خیر من الیقظان البته اگر در عین وقت قطع تعلق بخدمت دین احمدیﷺ مشتغل باشد نور علی نور خواهد بود.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ خَرَجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ

درویش وايي: چي ټوله مفسران پر دې خبره متفق دي چي "دیار" جمع د دار ده مراد څنډي منازل دي، د قوم آتي ذکرقصتهم کما ستسمع ان شاء الله تعالی، او پر دې هم متفق دي چي استفهام د تعجیب دی یعني مخاطبین په تعجب کي اچول، او لپاره د تشویق ددوئ دي وروسته قصه ته او پر دې هم متفق دي چي هر ځای چي په قرآن مبارک کي "الم تر" راسي هم

ورته معنا یې ده، لکن په دې کي اختلاف دی چي مراد له روئیت څخه روئیت بصري دی او که علمي، بعض مفسران وایي چي روئیت بصري دی.

سوال: دا قصه خو د سمع کار دی یعني د اورېدو نه د لیدو کار دی دا قصه خو ډېره پخوا تېره سوې ده؟

ځواب: هو مقتضی د ظاهر خو داوه الم تسمع، لکن چونکه دغه قصه د آیته په اهل کتابو کي او په تواریخو کي ډېر شهرت درلودی، نو سماع ددغي قصې نازل منزلة الرویة وګرځاوه او "الم تر" یې وایه، ولي چي چشم دید شی په تیقن کي قوي دی تر مسموع شي کمایدل علیه قوله تعالی حکایة عن حال ابراهیم علیه السلام ﴿ربي ارني کیف تحی الموتی، قال اولم تؤمن، قال بلی ولکن لیطمئن قلبی﴾ الی آخیر الآیات، او امام احمد رحمه الله وایي چي روئیت په آیت کي روئیت قلبي دی چي معنا یې علم دی.

پوښتنه: علم چي معنا د رؤیة قلبي ده په الی سره نه متعدي کېږي یعني لا یقال علمت الیه، بلکه روئیت بصري په الی متعدي کېږي فیقال بصرت الیه؟

ځواب: چي روئیت علم یې متضمن معنا لره د انتها او اصول ګرځولی دی فالمعنی الم ینتهی علمک الی قصة هولاء، او په دې کي هم اختلاف دی چي مخاطب په الم تر کي څوک دي، بعض مفسران وایي چي دا خطاب عام لکل من یتاتی منه الرؤیة، لپاره ددې چي چونکه دا قصه غایت شهرت لري باید هر څوک په خبر وي او د تعجب په سترګو ورته وګوري او یا یې واوري، او روح البیان والا وایي الخطاب بحسب الظاهر وان کان متوجها الی النبي ﷺ الا انه بحسب المعنی متوجه الی جمیع من سمع قصتهم من اهل الکتاب وارباب التواریخ، او تفسیر کواشي وایي چي همزه د استفهام چي پر نفي داخله سي معنا یې ایجاب دی فالمعنی قد علمت خبر الذین خرجوا الآیة، او ابن تمجید رحمه الله وایي چي لفظ د "الم تر" ګاهي خطاب وهغه چاته وي چي د مخه په قصه خبر وي او ګاهي مخاطب هغه کسان وي چي د مخه په قصه نه وي خبر، نو مخاطب دلته یا هغه کسان دي چي دا قصه یې له

مخه اوربدلي وي من اهل الكتاب واصحاب التواريخ، نو مقصود له خطاب ځخه ودوئ ته ورپيادول د قصې دي او په تعجب کي اچول ددوئ دي، او يا مخاطب هغه کسان دي چي دا قصه يې نه وي اوربدلې، نو خداى ﷻ دا قصه ودوئ ته بيانوي او دوئ په تعجب کي اچوي له حال ځخه ددغو کسانو.

درويش وايي: چي يوه ترجمه د آيت داده چي ته نه گورې يعني اې عليه الصلوة والسلامه وهغه کسانو ته چي دوئ ووتل د خپلو ځايو او کورو ځخه وعلى هذا قس التراجم الاخر التي مرت في التفصيل المذكور فافهم هداک الله لدرک مطالب الكتاب المجيد

وَهُمْ أُلُوفٌ

او دوئ په زرووه

پوهسه: چي عطاء خراساني رحمه الله وايي چي درې زره کسه وه، او وهب رحمه الله وايي چي ځلور زره کسه وه، او بعض وايي چي اته زره کسه وه.

درويش وايي: چي روح البيان دا درې سره قوله ضعيفه گڼلي دي، دى وايي چي الوف جمع کثرت د الف ده، نو بايد تر لس زره کسه بالا وي فلا يقال في عشر آلاف فما دونها الوف آه، او سدي رحمه الله چي قول يې د اعتبار وړ نه دى وايي چي تر دېرش زره کسه څه بالا وه، او ابن جريح وايي چي ځلوبښت زره وه، او عطاء بن رباح وايي چي اويا زره کسه وه.

حَذَرَ الْمَوْتِ ۠

له بېرې د مرگ، هذا مفعول له لقوله خرجوا

فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ۚ

نو خداى ﷻ ورته وويل چي مړه سئ، يعني نو ټوله مړه سوه کمايدل عليه مابعده، او وروسته يې بېرته ژوندي کړه.

پوه سه: چي د موتوا وينا خو خداى ﷻ بالذات ودوئ ته نه ده کړې بلکه

قائل د قول مذکور ملکه وه لکن لفظاً یې اسناد وخدای ﷻ ته وکړی لان الامر القادر الجبار نافذ لامحالة.

درویش وایي: چي دا امر تکلیفي نه دی لانه لایقدر احد علی موت نفسه بل هذا امر تکویني فتفکر في الفرق بینهما.

درویش وایي: چي قصه ددغو کسانو چي مفسرینو ذکر کړې ده داسي ده چي دوئ یو قوم وه له بني اسرائیلو څخه په یوه قریه کي له قریو څخه د واسط چي د هغې قریه نوم د اوردان و، نو په دې قریه کي طاعون یعني وباء گډه سوه، نو پیدالانو او غنیان چي د وتلو وس یې درلودی قریه یې پرېښوله او بلي خواته ولاړه، او فقرا او مساکین او بې طاقته کسان پاته سوه، نو په دې وباکي ډېر باقیمانده کسان د قرې هلاک سوه او هغه کسان چي وتلي وه هغه سالم پاته سوه، چي وباء ارامه سوه او ورکه سوه نو هغه غنیان بېرته قرې ته راغله په ښه سلامتیا سره، نو باقي مانده ژوندي کسانو د قریې وویل وگورئ زموږ اغنیاء تر موږ هوښیاران وه هغه تي سالم پاته سوه، او دوئ وویل چي که زموږ د قریې مړو کسانو هم دغسي کړي وایی یعني له وباء څخه تښتېدلي وایی، نو دوئ به هم باقي پاته سوي وایی، او دا یې هم وویل چي که بل وار وباء واقع سوه موږ به داسي وطن ته تښتو چي هلته وباء نه وي، نو راوي وایی چي راتونکی کال هم وباء واقع سوه، نو اکثره خلگ له هغې قریې وتښتېدل او وطن یې پرېښو، نو د افیح په نامه یوه شیله چي د دوو غرو په منځ کي وه مقیم سوه او خېمې وغیرها یې ودرولې، او ددوئ دا گمان و چي دا ځای ښه د نجات ځای دی له وباء څخه، نو دوې ملکي خدای ﷻ راواستولې چي یوه د شېلې په سر کي او بله یې په پای کي ودرېدل او دواړو نعره وکړه چي مړه سئ ټوله، نو په اراده او قدرت د خدای ﷻ داسي مړه سوه لکه یو سړی چي مري او ددوئ چارپایان هم ټوله مړه سوه، او اته ورځي چي پر تېري سوې بدنونه یې وپړسېده او غوښي یې وشوړېدلې او تر اندازه ډېره بد بوئي یې ولاړېدل، نو د کلي

خلګ چي ورته راغله ددوئ له دفن څخه عاجزه سوه، نو یو دېوال یې پر راوګرځاوه تاچي له درنده ګانو څخه محفوظه وي، نو دا مړي ډېره زمانه په دغه ځای کي پراته وه حتی چي غوښي یې توی سوې او رګونه او هډوکي یې سره جلا سوه، والله اعلم چي څو سوه کاله به پر تېر سوي وي حتی چي یو نبي د بني اسرائیلو چي نوم یې خرقیل و او وروسته تر موسی ﷺ دریم خلیفه او نبي د بني اسرائیلو و، ولي چي تاریخ وایي چي وروسته تر موسی ﷺ نائب الوقت والنبي یوشع بن نون علیه السلام و او وروسته تر هغه کالب بن یوحنا علیه السلام و او وروسته تر هغه خرقیل علیه السلام نبي سو، او خرقیل علیه السلام ته به خلګو ابن العجوز وایه یعني د سپین سري زوی ولي چي دده مور وچه وه نو چي ډېره سپین سرې سوه خدای ﷻ ته یې زاری وکړې چي ماته نر اولاد راکړې، نو خدای ﷻ ودې ته خرقیل زوی ورکړی.

فائده: حسن بصري رحمه الله وایي چي دغه خرقیل په نامه د ذا الکفل هم یادېدی، ولي چي یهودیانو اویا (۷۰) کسه نبیان نیولي وه چي قتل یې کړي، نو خرقیل علیه السلام د یو څو ورځو مهلت وزکولو لپاره ددوئ ضمانت وکړی، نو خرقیل علیه السلام ودوئ ته وویل چي تاسي ځانونه خوندي کړئ، نو یوازي ما به مړ کړي نو د اویاو کسه تر مرګه زما یوازي مرګ ښه دی، نو پسله میعاد معلومه چي یهود وخرقیل علیه السلام ته راغله چي هغه نبیان په لاس راکړه، خرقیل علیه السلام ورته وویل چي هغه خو پر خپل مخ ولاړه او ماته یې ځای هم نه دی معلوم، او یهود خدای ﷻ د خرقیل علیه السلام له وژلو څخه پخپل فضل او کرم سره منع کړه او دی یې څندی وساتی، راوي وایي چي یوه ورځ خرقیل علیه السلام پر دغه شیله تېرېدی، نو دا ډېر هډوکي د انسانانو چي یې ولیدل نو په دریاب کي د تعجب غرق سو او فکر یې په دې مړو کي واهه چي دا هډونه دانه دانه سره پراته په ورځ کي د قیامت به څرنګه سره پیوندېږي او بیا به ژوندي کېږي، نو د خدای ﷻ له خوا څخه وحي ورته راغلې چي د قدرت یوه علامه په تا ووینم خرقیل علیه السلام ورته وویل نعم، نو د

خداى جل جلاله لـه خـوا څخـه يعني پـه ذريعـه د ملكـي يـو آواز چـي خرقيـل عليه السلام واورېدی يـا ايهـا العظـام ان الله يـامركم ان تجتمعـوا ، فاجتمعـت مـن اعلى الوادي واسفله، او يو له بله لكه په اصل خلقت چي وه سره جمع سوه، نـو لـه هډوكو انسانان جوړ سوه بېله غوښو او وينـو ، او بعـض مفسـران رح وايـي چي امر ددغـي نعـرې خـداى جل جلاله وخرقيـل عليه السلام تـه وركـړى حيث قـال لـه نـادا ايتهـا العظام آه وروسته يې خرقيـل تـه وويـل نـادا ايتهـا الارواح ان الله يـامركم ان تقوموا ، رواي وايي چي پر هغو هډوكو غوښو پيدا سوې او ويني پكښي جاري سوې او ژوندي انسانان سوه، يقولون سبحانک اللهم وبحمدک لا الـه الا انـت ثـم رجعـوا الـى بلادهـم او وطـانهم وعاشـوا دهـرا الـى ان ساتوا الـى آجالهم واحدا واحدا.

فائده: پر دغه ژوندي سوي انسانانو د مړي رنګ پر مخانو يې ښكاره و، او د مړي بوى به يې تلئ حتى ددغه سبط په اولاد كي دغـه نخښـه تـر اوسـه پوري پاته ده، يعني رنګونه يې د مړو دي او چي نوي كالي واغوندي د كفن غوړتيا پر معلومېږي.

درويش وايي: چي ددې قصې پـه راوړلـو سره خداى جل جلاله مسلمانان دلاوره كوي پر جهاد باندي په دې معنا چي د اجل وخت معين دى له مرګه څخه خو سړى په تېښته نه خلاصېږي نه داسي ده چي جهاد تـه سړى ولاړ سـي نـو به حتما شهيد كېږي، او نه داسي ده چي سړى پر كور كښېني جهاد تـه نـه ځي نو به هغه نه مري، ولي چي د احاديثو مباركوو په كتابو كي راغلي دي چي بعض صحابه كرام رضي الله عنهم پـه ټولـو مغـازيو كـي د رسـول كريم ﷺ سره شامل سوي وه لكن تر پايه پوري نه دي شهيدان سوي، او پـه خپلـو كـورو كـي پـه شهادت ورسېدل لكه عمر بن خطاب رضي الله عنه او عثمان رضي الله عنه او علي رضي الله عنه او بعض پـه خدايي مرګ عند انقضاء الاجل مړه سوي دي.

مسئله شرعيه: كه وبـاء د چا پـه وطن كـي واقـع سـوه لـه هغـه وطن څخـه پـه قصد د فرار له مرګه به نه وزي، او كه چېري په يو وطن كي وباء واقـع وه د بـل

وطن سړی به هغه وبائي وطن ته نه ورځي، د دواړو مسئلو دليل دادی چي عقيده اسلامي د مسلمان پر ځای پاته سي فتفكر في هذا هداك الله ﷻ، والدليل على ذالک هو الحديث الذي رواه احمد والبخاري ومسلم والنسائي رح عن اسامه بن زيد رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال اذا سمعتم بالطاعون في ارض فلا تدخلوا عليه واذا وقع في ارض فلا تخرجوا من ها وانتم فيها فرارا منه.

ترجمه: عليه الصلوة والسلام وايي چي تاسي واورېده د طاعون په يو وطن کي نو پر طاعون مه داخلېږي، يعني د طاعون مځکي ته مه ورځی، او که طاعون په يو وطن کي واقع سو او تاسي په هغه وطن کي اوسېدلاست، له هغه وطنه مه وزي په قصد د فرار له طاعون څخه، او بغوي رحمه الله عليه پخپل سند يو حديث طويل زاوړی دی چي حاصل يې دادی چي امير المؤمنين عمر رضي الله عنه چي غزاء ته د شام روان و نو د سرغ مقام ته چي ورسېدل، نو عمر رضي الله عنه ته چا خبر ورکړی چي په شام کي وباء واقع ده، نو عمر رضي الله عنه وروسته تر ډېرو مشورو د صحابه کرامو رضي الله عنهم په دې باب کي چي موږ پر دې وباء باندي ورسو او که بېرته ولاړ سو، نو اخير چي عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه هغه مذکوره آنفاً حديث ورته ذکر کړی، نو عمر رضي الله عنه د سرغ له مقام څخه بيرته مدينې منورې ته ستون سو سره د فوج خپل.

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿۲۴۳﴾

په تحقيق خدای ﷻ د لوی فضل څښتن دی پر خلګو چي دا قصه يې ورته وکړه لکن ډېر خلګ يعني کفار د خدای ﷻ شکر نه وايي يعني ايمان نه راوړي.

پوه سه: چي فرار له طاعونه څخه ګناه کبيره ده او نهي چي په حديث نبوي کي راغلي دي لپاره د تحريم دي ويدل عليه قوله عليه الصلوة والسلام الفار من الطاعون کالفار من الزحف يعني له جنګه څخه د کفارو، په تاريخ کي د عبدالملک بن مروان راغلي دي چي يوه وخت سخته وباء دده په قيام ګاه يعني په ښار کي واقع سوه، نو دی د شپې سپور سو د تېښتي په نيت او يو مريی يې له ځانه سره ملګری کړی، نو عبدالملک ته

چونكه پر آس خوب ورتلى، نو مريي ته يې وويل چي ته يوه قصه راته وكړه چي خوب راشخه ولاړ سي نو مريي ورته وويل چي زه به څه يم چي امير المؤمنين ته قصه كوم، عبدالملك ورته وويل چي په هر صورت هر څه قصه چي دي اورېدلې وي راته وه يې كړه، مريي ورته وويل چي داسي قصه ما اورېدلې ده چي يوه ګيدړه وه چي د زمري خدمت يې كاوه په دې شرط چي ته به ما له دښمنانو څخه ساتې چي زما د ښكار نيت لري زمري وعده وركړه چي صحيح ده د دښمن دي زه ضامن يم، يو وخت ګېدړي عقاب مرغه چي ګېدړي او چغالان وغيره كوچني حيوانات ښكاروي وليدى نو پناه يې وزمري ته ورووړه، نو زمري دا پر خپل شا كښېنول، عقاب پر راشوه سو او ګيدړه يې د زمري له شا څخه پورته كړه ګيدړي وزمري ته ور دغ كړه چي تا چي زما سره وعده كړې وه چي له دښمنه دي خلاصوم هغه وعده پر ځاى كړه او له عقاب څخه مي خلاصه كړه، زمري ورته وويل چي ما خو ستا سره د مځكي د دښمنانو د خلاصون وعده كړې وه، د اسماني دښمانو څخه خو دي نه سم خلاصولاى، عبدالملك ومريي ته وويل چي وعظتني واحسنت فرجع ورضى بالقضاء، سعدي رحمة الله عليه

قضاء كشتي آنجا كه خواهد برد — وگر ناخداجامه برتن درد

در آبى كه پيدا نبا شد كنار — غرور شفاور نيايد به كار

پوه سه: چي هغه قضاء الهي چي قضاء مبرم يې بولي يعني حتما مقضيا وي د هغې رد په هيڅ شي نه كېږي، نه په دوا نه په دعاء او نه په صدقه وغيره قال عليه الصلوة والسلام الحذر لا ينفع عن القدر، او يوه قضاء معلقه په يو شي ده هغې قضاء ته دوا يا دعاء يا صدقه وغيره نفع كوي، كما قال عليه السلام الصدقة والصلة يعني صلة الرحم تعمران الديار وتزيدان في الاعمار.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾

او تاسي اې مسلمانانو جهاد كوئ له كافرانو سره في سبيل الله يعني په لاره

كي د خداى ﷻ چي صرف او صرف لپاره د اعلاء كلمة الله وي او په دې پوه سئ چي خداى ﷻ اورېدونكى ستاسي د خبرو او عالم دى ستاسي په احوالو باطنه او ظاهره و، حاصل دادى چي فرار له مرگه خو فائده نه كوي كمامر، نو ښه داده چي په قتال في سبيل الله كي ژوند صرف كي نو كه اجل مقدر راغلى خو في سبيل الله به وي، او كه ژوندى پاته سوې نو نصر او ثواب دى.

پوه سه: چي امام بخاري پخپل صحيح كي د عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه داسي روايت كړى دى، چي څه وخت هغه آيت نازل سو يعني ﴿مثل الذين ينفقون اموالهم في سبيل الله كمثل حبة انبتت سبع سنابل في كل سنبلة مائة حبة الآية﴾ چي حاصل دادى چي ثواب د نفقې في سبيل الله يو په اوه سوه دى، نو عليه الصلوة والسلام داسي وويل رب زد امتي يعني يو تر اوه سوه بالا ثواب وركړې منفق في سبيل الله ته، نو دا آيت نازل سو.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗٓ اَضْعَافًا كَثِيْرَةً ؕ

څوک دى هغه سړى چي خداى ﷻ ته قرض وركړي قرض حسن چي له حلال ماله او ښه شى وي او مقرون بالاخلاص او د زړه په خوشحالۍ سره وي، نو خداى ﷻ هغه قرض يعني ثواب د هغه مال به وده ته دوه چنده كړي په ډېرو دوو چنديو سره، چي هغه يو خداى ﷻ په خبر دى چي څو ضعفه به وي، او هغه څوک چي يې تفسير يو په اوس كوي هغه خطاء دى ولي چي په حديث كي د بخاري چي ددې آيت په شان نزول كي راغلى وكمامر عليه الصلوة والسلام طالب د زيادت پر يو په اوه سوه باندي كمامر ايضاً.

پوه سه: چي كلمه د "من" استفهامي ده او مرفوع محلاً مبتداء ده او كلمه د "ذا" يې خبر دى او "الذي" صفت د "ذا" دى.

پوه سه: چي بعض مفسرين مراد له "قرض" څخه قرض حقيقي بولي، نو قرض حقيقي وخداى ﷻ ته خو محال دى لاستحالة احتياج الباري ﷻ، نو مضاف محذوف دى يعني يقرضون عباد الله، نو خداى ﷻ له قرضه څخه د

عبادالله تعبير په قرض خپل وکړی لوصول ثوابه منه تعالی کماجاء في الحديث المرفوع عن ابي هريرةؓ ان الله تعالی يقول يوم القيامة يا ابن آدم استطعمتک فلم تطعمني قال يارب كيف اطعمک وانت رب العالمين، قال استطعمک عبدي فلان فلم تطعمه واما علمت انک لو اطعمته لوجدت ذالک عندي ای ثوابه الی اخير الحديث الطويل رواه مسلم.

درویش وايي: چي په فضيلت کي د قرض په ډېرو احاديثو صحيحه وو کي راغلي دي عن ابن مسعودؓ عن النبيﷺ كل قرض صدقة رواه الطبراني، او له ابن مسعودؓ څخه داسي روايت هم راغلی دی ما من مسلم يقرض مسلما قرضا مرة الا كان كصدقته مرتين، رواه ابن ماجه وهكذا الاحاديث الآخر وفي ايراد جميعها اطناب، او يا له قرض څخه وخدایﷻ ته معنا مجازي مراد ده وهو تقديم عمل صالح يطلب به ثوابه تعالی عليه کمايدل عليه شان نزول البخاري.

وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۴۵)

او خدایﷻ تنګول کوي د رزق او پراخي کوي د رزق يعني لمن يشاء القبض والبسط لانه الخالق والمعطی لمايشاء بيده الملک، او خدایﷻ ته تاسي راجع کړه کېږي يعني په ورځ د قيامت، فيجازيكم باعمالكم، په حديث متفق عليه کي للبخاري ومسلم د ابو هريرةؓ څخه روايت دی چي عليه السلام وويل ما من يوم يصبح العباد فيه الا ملكان ينزلان من السماء فيقول احدهما اللهم اعط منفقا خلفآ ويقول الآخر الله اعط ممسكاً تلفآ، معنا داسي ورځ نسته چي بندګان وهغې ورځي ته په صبا داخل سي مګر دوې ملکي له اسمانه څخه نازلېږي، او وايي چي خدايه ورکړه ونفقه کونکي ته دا مال په لارو کي د خير عوض، او بله ملکه وايي چي خدايه ورکړه و ممسک ته يعني بخيل ته تلف يعني د مال.

پوه سه: چي دا قول د خدایﷻ ﴿واليه ترجعون﴾ هم وعد دی د منفقينو

سره په ثواب کي او هم وعید دی د بخیلانو سره په عذاب کي.

فائده: یو غني او فقیر سړي یوه ورځ بحث سره کاوه د خپل شرافت په باره کي، نو غني ورته وویل چي زموږ د اغنیاؤ درجې پورته دي ولي چي خدای ﷻ زموږ څخه قرض غوښتی دی، او فقیر ورته وویل چي زموږ درجې پورته دي، ولي چي زموږ لپاره خدای ﷻ ستاسي څخه قرض غوښتی دی او قرض خو سړی ګاهي له غیر دوست څخه هم غواړي، مګر قرض غوښتل نه کوي څوک مګر د دوست لپاره، وفي المثنوي

روی خوبان ز آینه زیبا شود | روی احسان از گدا پیدا شود
چون گدا آینه جود است هان | دم بود بر روي آینه زبان
پس ازین فرمودحق دروالضحی | بانگ کم زن ای محمدبر گدا

اشارة الی قوله تعالی واما السائل فلاتنهر

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَاءِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ

درویش وایي: چي چونکه تحقیق د "الم" دمخه په ډکه پیمانه تېر سو نو اوس لفظي ترجمه د آیت داسي ده.

آیا ستا علم نه دی رسېدلی وهغه جماعت ته یعني الی قصة الملاء بحذف المضاف او استفهام انکاري دی نفي د نفي اثبات دی، ای علمت یا محمد ﷺ خبرهم باعلامي ایاک.

پوه سه: چي "ملاء" هغه جماعت ته وایي چي د مشورې لپاره سره جمع سي، وانما سموا بهذا الاسم لانهم اشراف یملئون العیون بمهابتهم، د بني اسرائیل څخه کلمه د "من" لپاره د تبعیض ده او "من بني اسرائیل حال له "ملاء" څخه ای کائنون من بني اسرائیل وروسته تر موسی بحذف المضاف یعني وروسته تر مرګ د موسی علیه السلام هغه وخت چي دوئ وویل ونبي ته ددوئ، روح البیان وایي چي دا نبي شموئیل نومېدی وهو الاظهر والاشهر آه، او قتاده رحمه الله وایي چي

یوشع بن نون یې نوم و، او سدي رحمه الله وایي چي نوم یې شمعون و، والله اعلم، چي ته موږ ته ودروه او وټاکه یو بادشاه یعني موږ به د هغه سره جمع سو.

پوه سه: چي وهب بن منبه او ابن ابي اسحاق او کلبي وایي چي موسی علیه السلام چي وفات سو نو پر ځای یې یوشع بن نون خدای جل جلاله نبي کړی، او یوشع چي وفات سو په ځای کي یې کالب مقرر سو، او چي هغه مړ سو په ځای کي یې خرقیل علیه السلام نبي سو، او خرقیل چي رحلت وکړی په بني اسرائیلو کي نوي نوي کارونه خلاف الشریعة د موسی علیه السلام وخلاف التوارة شروع سوه رفته رفته په دوئ کي بت پرستي رواج سوه، نو خدای جل جلاله الیاس علیه السلام نبي کړی چي تجدید د تورات او د شریعت د موسی علیه السلام په دوئ کي شروع کړی مقرر کړی او وروسته تر وفات د الیاس علیه السلام خدای جل جلاله جای نشین د هغه الیسع وګرځاوه، د هغه تر وفات وروسته نو نا اهله یهودیان سره پاته سوه، او په لویو منهیاتو یې لاسونه پوري کړه، نو خدای جل جلاله عذابا لهم پر دوئ قوم د جالوت چي عمالقه ي بلل او پر کناره د دریاب په منځ کي د مصر او فلسطین اوسېدله مسلط کړه او پر دغو یهودیانو باندي غالبه سوه، او ټوله مځکه ددوئ یې ونیوله او اولادونه ددوئ یې سبي کړه او ددوئ د بادشاهانو او اغنیاؤ څلور سوه او څلوېښت نفره د غلامۍ په توګه بوتله او پر ټولو یې جزیه مقرره کړه او تورات شریف یې څندي یو وړي او پر بني اسرائیلو یې ناوړه ناوړه ظلمونه شروع کړه او دوئ په دغه وخت کي کوم نبي نه درلودی چي دوئ رجوع ورته وکړي او پر هغه سره راټول سي، او هغه قوم او سبط د یهودیانو چي په هغه کي به نبي همېشه پیدا کېدی ختم سوی و، مګر یوه ښځه د هغه سبط امیداواره وه یهود ورته خوشحاله وه چي ګوندي دا ښځه زوی راوړي، او هغې ښځي هم زوی راوړی، نو نوم یې اشموئیل یا شموئیل پر کښېښود، نو چي شموئیل د سبق او د تعلیم ودرجې ته ورسېدی نو یې په بیت المقدس کي یوه شیخ او عالم ته وسپاری چي تورات په زده کړي، تاریخ وایي چي څه وخت چي شموئیل بالغ سو او د خپل شیخ استاذ له څنګه سره بیده و، نو جبرائیل علیه السلام په لهجه د شیخ ورناره کړه یا شموئیل،

شموئیل له خوبه داسي وارخطا را وغورځېدی او شیخ ته یې وویل ابتاه دعوتني یعني یا پلاره تا نعره راوکړه، شیخ له ځانه سره فکر وواهه که زه ورته ووایم چي ما نعره نه ده درته کړې شموئیل به نور وارخطا سي او که ورته ووایم چي هو ما نعره درته وکړه نو خو درواغ به سي، نو لا یا نعم یې نه ورته وویل دا قدر یې ورته وویل یا بني ارجع فنم زویه ورسه بیده سه، دویم وار چي شموئیل بیده سو بیا په لهجه د شیخ ږغ پر وسو یا شموئیل دی بیا وار خطا راوېښ سو او شیخ ته یې وویل یاابتاه تا نعره راوکړه شیخ لا یا نعم نه ورته ویل بلکه دا یې ورته وویل چي ته بیده سه که دریمه نعره دربانديي وسوه ماته ږغ مه کوه، دریم وار چي شموئیل بیده سو، نو جبرائیل ځان ورښکاره کړی چي ولاړ سه قوم ته فبلغهم رسالة ربک فان ربک جعلک نبیا، نو ده چي یهودو ته تبلیغ شروع کړی هغو یې تکذیب وکړی او دا یې ورته وویل ان کنت نبیا فابعث لنا ملکا الآیة.

درویش وایي: چي په دې شان نزول کي چي ما دغه لفظ استعمال کړی چي شموئیل بالغ سو ددې دا مراد نه دی چي په اول کي د بلوغ شموئیل نبي سو، بلکه مراد دادی، چي شموئیل وروسته تر بلوغ نبي سو ولو بعد عدة سنین فالله اعلم بسن نبوة شموئیل.

پوه سه: چي په یهودو کي د هغې زمانې دا رواج و چي نبي به یې له یوه سبط څخه و او بادشاه به یې له بل سبط څخه و، نو بادشاه به سیاسي او جنگي چاري پر مخ بېولې لکن د نبي په مشوره او نبي به دیني او شرعي کارونه پر مخ بیول، نو له دې سببه یهودیانو وشموئیل ته وویل انت کنت نبیا فابعث لنا الآیة، نو شموئیل ودوئ ته داسي وویل کما حکی الله تعالی.

قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ۖ

شموئیل وویل آیا ښایي تاسي ته که پر تاسي جنگ یعني له کفارو سره فرض سي، نو بیا به تاسي جنگ نه کوئ.

پوه سه: چي مقصود په دې استفهام کي اقرار اخستل وه له یهودیانو څخه د جنګ اذا فرض علیکم او دوئ یې وجنګ ته اماده کول عند فریضة القتال.

قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِن دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

دوئ ورته وویل چي څه سبب او غرض دی چي موږ به جنګ نه کوو په لاره کي د خدای ﷻ.

پوه سه: چي کلمه د "ما" استفهامي ده او استفهام انکاري دی "ولنا" یې خبر دی، او حال دادی چي موږ ایستل سوي یوله خپلو وطنو څخه او شړل سوي یو له خپلو زامنو څخه.

پوه سه: چي له زامنو څخه مراد هغه زامن د بادشاهانو ددوئ دي چي عمالقه وو په غلامۍ څندي بېولي وه کمامر في شان نزوله عنقریب، نو حاصل د جواب ددوئ دادی چي مانع د جهاد في سبیل الله څو نسته بلکه موجب د قتال موجود دی ایجاباً قویاً وهو اخراجنا آه، خدای ﷻ وایي چي څه وخت چي فرض کړه سو یعني له جانبه څخه د خدای ﷻ پردوئ په سوال د نبي شموئیل او په درلو د بادشاه لکه دوئ چي یې غوښتنه کوله کما سیئاتي بیانه ان شاء الله، نو دوئ شا وګرځوله وجنګ ته او اعراض یې وکړی له جنګه څخه مګر نه لږ کسانو ددوئ، او هغه قلیل کسان هغه وه چي د طالوت سره تر واله تېر سوه چي درې سوه دیارلس (۳۱۳) کسان وه په عدد د اهل بدر، او خدای ﷻ خبر دی په ظالمانو سره.

پوه سه: چي والله اعلم آه وعید دی دوئ لره پر ترک د جهاد او پر مخالفت د قول او د فعل ددوئ له قوله څخه ددوئ کمامر آنفاً.

فائده: دا اعراض د یهودیانو له قتال څخه هلته منځ ته راغلی چي دوئ د جالوت ډیر قوت او ډیر فوجونه ولیدل کما سیئاتي في القرآن الکریم.

درویش وایي: چي چونکه یهودیان له خپل نبي شموئیل څخه مطالبه کړې وه چي دی دي موږ ته ملک وټاکي چي موږ د هغې تر قومنده لاندي د عمالقه وو سره جنګ وکړو، نو شموئیل علیه السلام خدای جل جلاله ته خواست وکړی چي ته دوئ ته یو بادشاه وټاکه او د ملکي په واسطه یوه لکړه او یو قرن چي په هغه دهن القدس وه راوړه سوه او ورته وویل سوه چي د هر سړي طول چي د لکړي سره برابر و او دغه سړی چي تاته راتلی دغه روغن پخپله وه ایشېدل، نو سر یې په هغو غوړو ورغوړ کړه او هغه سړی د بني اسرائیلو باچا ودوئ ته معرفي کړه، نو طالوت نامی چي خر یې ورک و او په طلب کي د خره د دعاګوي لپاره د شموئیل دربار ته ورغلی، نو هغه روغن پخپل وه ایشېدل شموئیل ورولاړ سو په لکړه یې دی ګچه کړی دی د لکړي سره برابر و، او بعض وایي چي طالوت سقاو و، او بعض وایي رنګ ریز و، او پخونکی د پوستکو و، نو شموئیل دده سره ورغوړ کړی او بني اسرائیلو یې اعلان د بادشاهي وکړی ددې آیت په مضمون سره.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ؕ

خدای جل جلاله وتاسي ته مقرر کړی طالوت په سلطنت سره.

پوه سه: چي چونکه سبط د نبوت په بني اسرائیلو کي قوم د لاوي بن یعقوب علیه السلام و او سبط د سلطنت قوم د یهود ابن یعقوب و، او طالوت د سبط څخه د بن یامین و او په عین حال کي فقیر او مسکین سړی و.

فائده: طالوت لفظ عجمي دی او غیر منصرف دی په سبب د تعریف او عجمة، نو قوم د بني اسرائیلو دده یعني طالوت د سلطنت څخه یې انکار وکړی.

فائده: بعض علماء وایي چي دغه بني اسرائیل چونکه انکار یې وکړی د حکم د نبي نو کافران سوه، والصحیح انهم لم ینکروا حکم النبي بل تعجبوا من ذالک وطلبوا کشف الحکمة الالٰهیة في ذالک.

قَالُوٓا أَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا

یهودیانو ورته وویل چي له کومه ځایه طالوت د سلطنت حق لري پر موږ باندي.

وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ

او حال دادی چي موږ چي موږ حق داره یو د مملکت تر ده ولي چي موږ له سبط څخه د سلطنت یو.

وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ

او ده ته نه ده ورکړه سوې فراخي د مال، او سلطان باید مالداره سړی وي چي د کونډیانو او یتیمانو او فقیرانو سره مرسته کولای سي او موږ تر ده اغنیاء یو.

قَالَ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ

نبي شموئیل ورته وویل چي خدایﷻ دی خوښ کړی دی د سلطنت لپاره پر تاسي، یعني باید تاسي د خدایﷻ اصطفاء ته غاړه کښېږدئ او سبب د اصطفاء داهم دی چي دته خدایﷻ فراخي ورکړې ده په علم کي یعني په علم کي د حرب، کلبي رحمه الله وایي چي طالوت اعظم الیهود في عصره بامور الحرب، یعني تاسي خو بادشاء لپاره د جنګ د عمالقه غوښتی او په حربي امورو کي طالوت تر تاسي ټولو بالا دی، نو دی احق په مملکت سره دی تر تاسي، او خدایﷻ وده ته فراخي د جسم او قد ورکړې ده، تاریخ وایي چي د طالوت ډېر ښه رنګ و او دونده جګ قده انسان و چي نورو خلګو به لاسونه تر سرونو پورته کړه نو به د طالوت سر ته رسېدله، والفرض منه ان السلطان ینبغي انیکون اهیب في قلوب الناس والهیبة منوط بطول القامة وهو موجود ي طالوت.

وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

او خدایﷻ ورکوي خپل سلطنت وهغه چاته چي دده خوښه وي او اراده يې وي، او خدایﷻ فراخه دی فضل يې په فقراء او اغنیاء وو پوري اړه نه

لري، او ښه خبر دی په حال د خپلو عبادو يعني چي په چا کي اهليت د سلطنت سته او په چا کي نسته، نو بايد بندګان د خدای ﷻ و اصطفاء ته سر کښته کړي او چون وچرا ونه وايي کريمه لايسئل عما يفعل وهم يسئلون.

درويش وايي: چي خدای ﷻ ويهودو ته په سبب ظاهري د سلطنت د طالوت جواب ورکړی وهو قوله تعالی "وزاده بسطة آه وروسته يې سبب حقيقي د سلطنت د طالوت بيان کړی بقوله تعالی والله يوئتي آه يعني په سلطنت کي د طالوت مشيت الهي او فضل الهي او علم الهي په احوالو د عبادو کارګر دی وبس، شيخ سعدي قدس سره وايي

يکی قطر ه باران ز ابری چکيد خجل شد چوپهنائي دريابديد
که جای که درياست من کيستم گراوهست حقا که من نيستم
چو خود را به چشم حقارت بديد صدف در کنارش بجان پرورید
سپهر ش بجا يي ر سا نيد کار که شد نامور لولوی شا هوار
بلندی ازان يافت کوپست شد درنيستی کوفت تا هست شد

وفي الحديث من تواضع لله رفعه الله تعالی فعل للعاقل التسليم لامر الله وترک البحث.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ

ورته وويل نبي ددوئ يعني چي دوئ طلب د دليل وکړی پر سلطنت د طالوت چي په تحقيق سره دليل د سلطنت د طالوت ډادی چي تاسي ته به راسي تابوت.

پوه سه: چي تابوت صندوق ته وايي وزن يې فعلوت دی مشتق دی له توب څخه چي معنا يې رجوع ده چي د صندوق بعض شيان چي څوک راوکاږي بيرته يې صندوق ته راجع کوي، بعض مفسرين رح وايي چي دا صندوق له لرګي څخه د شمشاد جوړ سوی و، په سرو زرو ښائسته سوی و چي طول يې درې ګزه او عرض يې دوه ګزه و، محدثين وايي چي دا تابوت آدم عليه السلام له جنت څخه راوړی و او په تابوت کي عکسونه د ټولو انبياؤ علهيم

السلام موجود وه من لدن آدم‌علیه‌السلام الى محمد مصطفى‌ﷺ نو دا تابوت له آدم‌علیه‌السلام سره و او وروسته تر آدم له شيث‌علیه‌السلام سره و ثم وثم څو موسى‌علیه‌السلام ته راورسېدى او موسى‌علیه‌السلام په هغه تابوت كي تورات هم ايښوولى او بعض نور متاع دده، بيا چي موسى‌علیه‌السلام وفات سو دا تابوت په لاسو د انبياؤ د بني اسرائيلو كي و، او بيا عمالقه چي بني اسرائيلو ته يې شكست وركړى دا تابوت يې هم ورسره يو وړى، او د بني اسرائيلو به عادت دا و چي په وخت كي د جنګ د كافرانو به يې دا تابوت د مخه د خلګو پر اوږو وركړى او هغه به يې د مخه روان كړه چي په بركت ددې تابوت به دوئ ته فتح پر دښمن پيدا كوله ، نو تابوت چي به روان و دوئ به هم پسي روان و او چي تابوت به ودرېدى دوئ به هم ودرېدل، وقيل كان صندوقا للتوارت فقط.

فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

يعني چي په راتلو كي د تابوت به ستاسي د زړنو اطمنان وسي پر سلطنت د طالوت، او يا معنا داده چي په تابوت كي هغه شى پروت دى چي ستاسي به سكون د خاطر په كېدى يعني تورات.

پوه سه: چي ابن عباس‌رضی‌الله‌عنه وايي چي دا تابوت د تورات و عند موسى‌علیه‌السلام ومن بعده من انبياء بني اسرائيل الى ان فعل بنو اسرائيل المنكرات فرفعه الله الى السماء فلما طلب من النبي اشموئيل‌علیه‌السلام آية على سلطنت طالوت قال ان آية ملكه الآية فاني الملائكة بالتابوت من السماء وهم ينظرون اليه حتى وضعه عند طالوتز

درويش وايي: چي په دې قول كي د ابن عباس‌رضی‌الله‌عنه نسبت د ايتان و تابوت ته حقيقت نه دى ولي خو ملكو راوړى، او هغه بعض مفسرين وايي چي دا تابوت د شمشاد و كمامر آنفا دوئ وايي چي دا تابوت د خداى‌جل‌جلاله د قدرت يوه علامه وه ولي چي دا تابوت چي په لاس كي د بني اسرائيلو وو ددوئ چي به په يو شي كي اختلاف سو نو به دې تابوت ته ورغله تابوت به خبري

کولې او ددوئ تر منځ به یې فیصله کوله، او چې وخت به د جنګ له کافرانو سره راغلی دا تابوت به ملکو فوق العسکر ګرځاوه، څه وخت چې په تابوت کي یو آواز دوئ واورېدی نو ددوئ به یقین سو پر نصرت الهي، او بیا څه وخت چې عمالقه وو پر بني اسرائیلو غلبه وکړه هم دغه تابوت یې ځندي یو وړی او د غولو او بولو په ځای کي یې کېښېښووی او بولي به یې پر کولې څه وخت چې خدای ﷻ ملک وطالوت ته وسپاری نو پر عمالقه وو یې دا بلا مسلطه کړه چې چاچي به پر تابوت بولي وکړې د بواسیرو په مرض به خدای ﷻ مبتلاء کړی چي ګڼ شمېر عمالقه په دې آفت کي مړه سوه، نو عمالقه ته دا یقین سو چي دا مرض چي پر موږ مسلط سو په سبب د اهانت او سپکاوي زموږ د تابوت دی، نو عمالقه تابوت پر خره باندي وتاړه او خر یې په دوو غویو پسي روان کړی، او خدای ﷻ څلور ملکي ورسره کړې چي غوایي یې راشړل څو چي یې د طالوت کور ته وروستل، نو یې په دې صورت د بني اسرائیلو پر سلطنت د طالوت یقین سو چي من عند الله دی زموږ سلطان مقرر سوی دی، لکن پر آخیري تقدیر نسبت د اتیان وتابوت ته هم مجاز دی لانه لم یات هو بنفسه بل آتي په الملائکة بل الثورین فیکون هذه النسبة من قبیل قولهم ربحت تجارة فلان.

فائده: د تابوت په باره کي داسي ضعیفه اقوال مروي دي چي هیڅ د منولو وړ نه دي خصوصا ما رواه الکلبي وما ذکرنا هو اشهر الاقوال واقواها في باب التابوت والعلم عندالله علام الغیوب.

وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ

پوه سه: چي بعض مفسرین رح وایي چي "آل" زائد دی لپاره د تعظیم د موسی او هارون ع م، او بعض مفسرین وایي چي مراد له آل موسی او آل هارون نور انبیاء د بني اسرائیلو دي، علماء وایي چي په دې تابوت کي یوه پیمانه د من وه چي پر بني اسرائیلو په بیابان کي د تیه پر دوئ نازلېده، او عصا د موسی علیه السلام او

چوتي دده، او لنګوټه د هارون عليه السلام او څه ماتي تختې د تورات وې.

تَحۡمِلُهُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لَّكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

او دا تابوت به را اخستی وي ملکو په تحقيق سره په دغه تابوت يعني په راوړو کي د تابوت دليل دی حقيقت د سلطنت د طالوت دی پر تاسي که تاسي مؤمنان ياست خو دا دليل او علامه د قدرت ومنئ او د طالوت تر قومنده لاندي د عمالقه و سره جنګ شروع کړئ.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِٱلۡجُنُودِ

نو هغه و چي ووتی طالوت له خپله ښاره څخه.

پوه سه: چي لفظ د "بالجنود" حال دی له طالوت څخه ای مختلطا بالجنود، ولي چي يهوديانو چي تابوت وليدی نو يې يقين سو چي موږ ته به خدای جل جلاله فتح پر دښمن راکوي، نو طالوت اعلان وکړی چي زما سره دي جنګ ته نه وزي مګر ځوانه طبقه چي هغه هيڅ عذر نه لري، نو بعض راويان وايي چي اويا زره نفر ځوانان وه، او بعض راويان وايي چي اتيا زره کسان وه لکن چونکه ډېر د ګرمۍ موسم و او دوئ تږي سوه، نو دوئ نبي شموئيل عليه السلام او حکمران طالوت ته وويل چي خدای جل جلاله ته دوئ خواست وکړي چي موږ ته جاري واله راپيدا کړي.

قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ مُبۡتَلِيكُم بِنَهَرٖ

قال: يعني طالوت يعني بارشاد النبي اشموئيل عليه السلام، وما قال المظهري اما بوحي ان کان نبيا، يعني يا طالوت دا خبره په وکړه که طالوت نبي وي فهو ليس بشيئ لانه لم يقل احد بنبوته وقد مر التفصيل في ذالک، چي په تحقيق خدای جل جلاله امتحان کوي ستاسي په يوه واله سره.

پوه سه: چي حقيقت امتحان پر خدایﷻ محال دی لانه يقتضی الجهل بحال العباد ولهذا فسر الابتلاء المفسرون بقولهم ای يعا ملكم معاملة المنتجز په يوه واله سره، ابن عباسؓ وايي چي دا واله په فلسطين کي ده، او قتاده وايي چي دا واله په منځ کي د اردن او فلسطين ده.

فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي ۚ

نو که چا اوبه وڅښلې له ولې څخه زما له ډلې او اتباعو څخه نه دی

وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي

او که چا يې خوند ونه کتی يعني وه يې نه څښلې، نو هغه زما له ډلې او اتباعو څخه دی.

إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ ۚ

مگر هغه څوک چي يوه لپه يعني په يوه لاس وڅښي يعني زما له ډلي څخه خارج نه دی.

درويش وايي: چي بعض مفسرين ددې حکمت يعني يوه غرفه به څښي او ډېري به نه څښي دادی چي ډېري اوبه په سخته گرمي کي انسان ته تاوان رسوي او له جنگه يې ضعيفه کوي.

درويش وايي: چي هذا ليس بشيئ لان الغرفة الواحدة لاتكفى للعطشان في الحر الشديد فما معنى اشتراط الغرفة الواحدة مع ان الغرفتين بل الغرفات الثلثة او الاربعة لا يفضى الى الضعف عن القتال بالمرة كمالايخفى، ثم قال ذالک المفسر چي احتمال لري چي دا تحريم يعني تر يوې غرفې بالا څښل له ددوئ جريان د نهر له طالوت څخه وغوښتی وهذا ايضا ليس بشيئ لان طلب الماء عند العطش والحر عن النبي ونائبه وهو طالوت لس بامر مستنكر حتى يستحق الطالب العذاب وقد جاء في الآحاديث ان الصحابة الكرامؓ طلبوا الماء من النبيﷺ كرات ومرات فلم

يستوجبوا بذالک للعقاب فتامل، بل الحق ماقاله صاحب روح البيان حيث قال وذالک الاختبار ليظهر الله تعالى عند طالوت من كان مخلصا في نية الجهاد من غيره ليميز هم من العسكر لان من لايريد الجهاد من قلبه واخلاصه اذا خالط عسكرا مخلصين في النية والقصد فينهزمون بشوم نيته، كما قال السعدي الشيرازي رحمة الله عليه

آنکه جنگ آردبخون خويش بازى ميکند　　روز ميدان آنکه بگريزد بخون لشکري

وهذا مثل الذهب والفضة يميز الخبث فيهما من الصافي بالنار.

فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۚ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ ۙ

نو ولې ته چي ورسېده نو ډېر خلګ ورته پرېوته او خولې يې پر اوبو کښېښوولې او اوبه يې ښښلې چي وداسي ښښلو ته په عربي کي کرع وايي لکه حيوانات چي ددغه ډول ښښلو عادت لري.

پوه سه: چي اهل لغت وايي چي د شربت من النهر معنى هم دغه کرعه ده ولي چي کلمه د "من" ابتدائيه ده يعني ابتداء د ښښلو له ولې څخه ده هغه په دغه کرعه کي راځي، او که سړی په واسطه د لوښي او يا د لاسونو اوبه له ولې وڅښي عربي لفظ د هغه دادی شربت من ماء النهر، او د من النهر استعمال پر دې تقدير نه دی روا.

پوښتنه: په آيت سابقه کي خدای جل جلاله فمن شرب منه ووايه نو چي د من شرب منه معنى کرعه ده په لغت کي، نو استثناء الا قليلا منهم څرنګه ځندي روا ده، ولې چي قليل ښښل خو په کرعه نه و بلکه په لپه سره و؟

ځواب: په "فمن شرب منه" کي عموم مجاز دی يعني مطلق ښښل مراد دي که په کرعه وي او که په لپه وي فصح الاستثناء لدخول المستثنى في المستثنى منه باليقين.

پوه سه: چي سدي رحمة الله عليه وايي چي دا قليل څلور زره کسه وه لکنه ليس بصحيح لما روى البخاري عن البراء بن العاذب رضي الله عنه قال كنا نتحدث اصحاب

محمد ﷺ ان عدة اصحاب بدر على عدة اصحاب طالوت الذين جاوزوا معه النهر ولم يجازوا معه الا مؤمن وكانوا بضعة عشر وثلث مائة وروي الا ثلثمائة وثلثة عشر، په حديث مبارک کي راغلي دي چي هغه کسان چي اكتفاء يې پر يوه غرفه وکړه تنده يې ماته سوه او زړونه يې قوي سوه، او هغه کسان چي مخالفت د امر الهي يې وکړی يعني چي په کرعه يې اوبه څښل شروع کړه تنده يې هيڅ نه ماتېدل، او له ډېرو اوبو څښلو څخه يې نسونه يو بام ودربدل او شونډان يې تور سوله او په زړو کي يې خدای ﷻ جبن او بزدلي ورپيدا کړه له جنګه څخه، نو هغه پر هم هغه غاړه د ولې پاته سوه او طالوت سره د درې سوه او ديارلس کسانو تر واړه پوري وتله.

قَالُوْا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوْتَ وَجُنُوْدِهٖ ؕ

هغه وخت چي تېر سو طالوت تر ولې او هغه کسان چي دده سره يې ايمان راوړی وو يعني متابعت دده يې کړی په شرب کي د يوې غرفې، او داسي ترجمه يې غلطه ده ايمان يې راوړی پر طالوت ولي چي طالوت خو نبي نه و، نو وويل هغه کسانو چي د ولې پر هغه بله غاړه پاته وه چي طاقت نسته موږ لره نن ورځ په جنګ کي د جالوت او د لښکر دده غرض ددوئ په دې قول کي معذرت دوئ خپل وايه او د طالوت د مګرو په زړو کي يې بزدلي ور اچول وه.

درويش وايي: چي دا توجيه اظهره ده او هغه توجيه چي روح البيان والا کړې ده چي هغه کسان چي د طالوت سره د ولې بلې غاړې ته پريوتلي وه هغه دوې ډلې سوه چي چي يوې ډلې دا ويله لاطاقة آه، او هغه بلې ډلې ويل کم من فئة قليلة هغه توجيه صحيح نه ده، ولې چي د طالوت کوم کسان تر واله پريوتلي وه هغه ټوله کامل الايمان خلګ وه چي پر نصرت د خدای ﷻ يې مع قلة العدد ايمان و.

قَالَ الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّلٰقُوا اللّٰهِ ۙ كَمْ مِّنْ فِئَةٍ قَلِيْلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيْرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۲۴۹﴾

وويل هغه كسانو چي ظن يې درلودی يعني يقين يې درلودی چي موږ ملاقي كېږو له خدای ﷻ سره او اميد د ثواب يې درلودی او هغه دغه درې سوه ديارلس كسه وه چي د طالوت سره يې اكتفاء بشرب الغرفة را پوري وته چي ډېر خلي يو جماعت قليله غالب گرځي پر لوی ډلي په اراده د خدای ﷻ، او خدای ﷻ ملگری دی د هغه كسانو چي صبر كونكي وي پر قتال مع قلة العدد.

پوه سه: چي د ملگرۍ څخه د خدای ﷻ مراد فتح او ثواب دی.

فائده: لفظ د كم خبري دی په معنا د اخبار د مطلق كثرت دی فتامل فيه.

وَلَمَّا بَرَزُوْا لِجَالُوْتَ وَجُنُوْدِهٖ قَالُوْا رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَّثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ؕ ﴿۲۵۰﴾

او هر وخت چي ښكاره سوله يعني طالوت وجنوده او جالوت او دده لښكر يعني دوئ وخپل قلة العدد ته وكتل او د دښمن وقوت او كثرت ته يي وكتل نو داسي خواست يې خدای ﷻ ته وكړی، اې زموږ ربه توی كړې يعني راكړې موږ ته صبراً (تنوين لپاره د تعظيم دی ای صبرا عظيما) او ټينگي كړې پښې زموږ يعني په ميدان كي د جنگ چي فرار ونه كړو او مرسته راسره وكړې پر كفارو يعنون جالوت وجنوده.

درويش وايي: چي راغب اصفهاني رحمة الله عليه وايي چي په دې قصه كي اشاره د وحال ته د دنيا او او د طالبانو د دنيا په دې معنا په مثال د ولې د طالوت ده او دنياوال لكه لښكر د طالوت دي، نو كه چا طلب د دنيا كاوه له حلال او حرام څخه او په حرص د دنيا كي غرق و چي نه يې د ناصح خبره منله او د دنيا په طلب كي يې له منهياتو څخه ډډه نه كوله نو ددغو دنياوالو مثال د هغو

عسکرو د طالوت په شان دی د اولی الامر طالوت او د نبي شموئيل په خوله يې ونه کړه او اوبه د ولې يې په کرعه سره وڅښلې هغه و شر الدنيا والآخرة وگرځېدل، او دغه دنياوال طالبان او حريصان د دنيا من الحلال والحرام هم دغسي په خسران کي د دنيا او آخرت واقع سي، او هغه طالبان د دنيا چي لږ دنيا حلاله خپل قوت کوي او نه په طلب کي د دنيا محرمات شرعيه کوي او نه په طلب کي د دنيا و اوامرو شرعيه وو ته تغير ورکوي، او امر او نهي ته د خدای ﷻ او د رسول ﷺ يې صبر کړی وي په مثال د هغو درې سوه ديارلس کسانو دي چي يوه غرفه اوبه يې وڅښلې او د طالوت سره تر واله پوري وته.

درويش وايي: چي پوهان د دين وايي چي د دنيا مثال د مالگي دی، مالگه که سړی وښوروا وغيره ته لږ په اندازه د ښوروا ورواچوي، نو ښوروا به يې مزه داره وي او د بدن به ښه غذاء وي، او که تر قدر لازم مالگه وگتهو وغيره ته ورواچوي طعام به يې بد مزه وي، او که يې وه هم خوري سبب د ناجوړی د فشار مثلا به وگرځي چي علاج بې بيا په دواء او پرهېز سره کېږي، وفي الحدث الصحيح النبوي ﷺ ﴿لو ان لابن آدم واديين من ذهب لاتبغي اليهما ثالثا فلا يملاء جوف ابن آدم الا التراب ای تراب القبر ويتوب الله علی من تاب﴾ ای چي توبه وکاږي له خپل حرص مذموم څخه په طلب کي د دنيا وغيره من الافعال المذمومة.

درويش وايي: چي محمل ددې حديث طبع انساني د بني آدم ده يعني بني آدم چي پر خپل طبعيت پاته وي او په امور شرعيه وو سره پاک سوی نه وي، خو نس يې بېله د خوارو د قبر نه ډکېږي، او جوف ددغسي بن آدم همېشه لکه دوږخ د هل من يزيد نعرې وهي، نو انبياء عليهم السلام او اولياء الله الکرام له دغه څخه مستثنی دي، في المثنوي

بر فلک برتر بود اسرار او شيئالله شيئالله کار او

جامي رحمه الله د خپل مرشد خواجه عبيدالله احرار رحمه الله چي ډېر متمول سړی و داسي وايي

چوفقر اندرقبائی شاهی آمد بتدبير عبيد الله آمد

مثنوي

گفته او گفته الله بود گرچه از حلقوم عبدالله بود

وفي الحديث النبوي ﷺ رب اشعث اغبر مدفوع عن الابواب لو اقسم على الله لابره او كما قال ﷺ، او يا دا حديث مبارک قضيه مهمله په قوت کي د جزيې ده خو بيا هم انبياء عليهم السلام او صلحاء د امت مرحومه پکښي داخل نه دي، روى انه عليه الصلوة والسلام قال في وصية لابي هريرة رضي الله عنه عليک يا ابا هريرة (پر تا لازمه ده) بطريق اقوام (لار د هغو اقوامو) اذا فزع الناس لم يفزعوا (چي خلگ بېربږي دوئ نه بېربږي) واذا طلب الناس الامان من النار لم يخافوا (او چي خلگ امان له اوره غواړي دوئ نه بېربږي) قال ابو هيرة رضي الله عنه من هم يا رسول الله ﷺ (ابو هريره وويل چي څوک دي دغه کسان اې رسوله د خداى جل جلاله) قال قوم من امتي في آخير الزمان (يو قوم دى زما له امت څخه په اخيره زمانه کي) يحشرون يوم القيامة محشر الانبياء (حشر کړه کېږي لکه حشر د انبياؤ) اذا نظر اليهم الناس ظنوهم انبياء (چي خلگ ودوئ ته وگوري د انبياؤ گمان يې پر کېږي) مما يرون حالهم (له دې سببه چي ددوئ حال او رفعت شان ته وگوري) حتى اعرفهم فاقول امتي امتي (حتى چي وه پېژنم نو زه ووايم دا زما د امت خلگ دي دا زما امتيان دي) فيعرف الخلائق انهم ليسوا بانبياء (نو اهل محشر وپوهېږي چي دا خو انبياء نه دي) فيمرون مثل البرق او الريح تغشي ابصار اهل الجمع من انوارهم (دوئ به تېرېږي لکه برق او يا باد چي پټي به سي سترگي د جماعت حاضره له انوارو څخه ددوئ) فقلت مرني بمثل عملهم لعلي الحق بهم (ماورته وويل يا رسول الله ما امر کړه په مثل د عملو د دوئ شايد زه به هم ملحق سم په دوئ سره) فقال يا ابا هريره ركب القوم طريقا صبا (عليه السلام وويل چي دا قوم روان پر يوه سخته لار وو) اثروا لجوع بعد ما اشبعهم الله والعرى بعد ما کساهم الله، والعطش بعد ما ارواهم الله (دې خلگو مختاره کړې وه لوږه وروسته تر دې چي خداى جل جلاله دوئ ماړه کړي وه او دوئ مختاره کړې و لڅ والى د ابدانو پس له دې خداى جل جلاله

ودوئ تـه كـالي وركړي وه او دې خلګو خوښـه كړې وه تنده پس لـه دې چي خداى ﷻ دوئ ته اوبه وركړي وې، والغرض چي دغه قوم ته خداى ﷻ مالونه او مطعومات وركړي وه لكن دوئ لوږه په سبب د روژو مثلا مختاره كړې وه، او دوئ ته خداى ﷻ فاخره جامې وركړي وې او دوئ پخپل اختيار د فقراء جامې اغوستې، او دوئ تـه خداى ﷻ ډېري ښې لذيذي اوبه وركړي وې لكن دوئ تنده مختاره كړه لكه د دوبي په نفلي روژو سره مثلا) تركوا ذالك رجاء ما عندالله (دوئ پرې ايښې وه تولـه دغـه شيان پـه اميد د مـا عند الله من نعيم الجنان من المطعومات فيها والملبوسات فيها والمشروبات منها، ترك الحلال مخافة حسابه (دوئ حلال شيان پرې ايښي وه لـه بېري د حسابه په قيامت) صحبو الدنيا بابدانهم ولم يشتغلوا بشئ منها (د دنيا سره ملګري وه په بدونو سره يعني په ظاهره سره او مشغوله نه وه په هيڅ شي د دنيا يعني په زړو سره) عجبت الملائكة والانبياء بطاعتهم لربهم طوبى لهم (او تعجب كوي ملكي او انبياء په طاعت سره ددوئ لپاره د رب ددوئ خوشحالي ده دوئ لره) ولوددت ان الله جمع بيني وبينهم (او زما خوښ او محبت مي دى ددې چي ما اودوئ خداى ﷻ سره جمع كړى) ثم بكى رسول الله ﷺ شوقا اليهم (بيا عليه السلام وژړل له جهته د شوق ودوئ ته) قال عليه الصلوة والسلام اذا اراد الله باهل الارض عذابا فنظر اليهم صرف العذاب عنهم فعليك يا ابا هريرة بطريقهم (او عليه السلام وويل چي څه وخت چي خداى ﷻ اراده وكړي د عذاب مځكي والا وو ته او دى خلګو ته وګوري د اهل الارض عذاب پورته كړي؛ نو تـه پر ځان لازمـه وګرځوه اى ابو هريره طريقه ددوئ) هذا ماروا‌ه صاحب روح البيان في تفسيره او درويش ي ترجمه وكړه په پښتو ووطنوالو نرو او ښځو ته، شيخ عطار رحمه الله درحال اينفريق چنين ميګويد.

در راه تو مراد انند از خويش نهان مانده — بي جسم وجهت كشته بي نام ونشان مانده
تن شان بشريعت هم ودل شان بحقيقت هم — هم دل شده وهم جان نه اين ونه آن مانده

درویش میگوید که شیخ بزرگوار خواجه عبدالله انصاري هروي کمک اشاره نموده ودر صد احوال اینفریق را چنان نمودار ساخته اند

حبذا قومی که داد بنده گی را داده اند ترک دنیا گفته اند واز همه ازاده اند
روزها باروزها در گوشها بنشسته اند با زشبها د رقیام بنده گی استاده اند
نفس خودراقهر کرده روح خودرابرفتوح زادتقوی برگرفته بهر مرگ اماده اند
طرفة العینی نبوده از حضرت ولی سیلها بااین همه از دیدها بکشاده اند
یکزمان از نوحه همچون نوح فارغ نیستند همچو یحی گویا از بهرزاری زاده اند
زآب تاب تب الی الله غسل کرده آن کسان روی خود برخاکپای اسجدوا نهاده اند
ربنا گویند از ان لبیک عبدی بشنوند جمله سرمست الست از جرعه آن باده اند
راحتی دیدند وزوقی یافتند از انس وجان روزوشب درکنج خلوت برسر سجاده اند
تابد نیا آمدند از کلبه کتم عدم سوی حضرت جزنیازوناله نفرستاده اند
پیر انصاری تو میدانی که ایشان کیستند فرقه بی کرو فروز مره دلی ساده اند

فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللّٰهِ

نو شکست وکړی بني اسرائیلو وجالوت او قوم دده عمالقه وو ته په اجازه د خدای ﷻ او نصرت د خدای ﷻ کمانصرالله محمدا ﷺ واصحابه ﷺ وهم ۳۱۳ ببدر الفا من المشركين من اهل مكة وقتل منهم سبعون واسر سبعون.

وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ

او مړ کړی داؤد جالوت راس العمالقه.

پوه سه: چي جالوت يو ډېر غټ ظالم له اولاده ځخه د عمليق بن عاد و، او په جنگ کي داسي غښتلی وچي په يوازي سر يې د دښمن ولښکر ته شکست ورکاوه او کوم جنگي خول چي به ده پر سر اېښووی په جنگو کي درې سوه رطله وسپنه وه، او دده سايه به يو ميل پر مځکه وه لطول قامته، تاريخ وايي چي ايشا نامی چي د داؤد پلار و له هغه ډلي ځخه و چي سره د

اوو زامنو د طالوت سره تر ولې تېر سو، او داؤد دده کشری زوی و چي د پسو د پولو لپاره پلار پر کور پرې ايښی و، نو نبي ته يعني شموئيل ته خدای ﷻ وحي وکړې چي داؤد بن ايشا به جالوت ووژني فطلبه من ابيه فجاء به، فقال النبي اشموئيل عليه السلام لداؤد قد جعل الله قتل جالوت على يدک فاخرج معنا، نو داؤد هم ورسره رهي سو، نو په لار کي د داؤد يوه ډبره پرته وه هغې ډبري ور ناره کړه او ورته وه يې ويل چي زه حجر د هارون يم چي ده په ما ډېر جباران وژلي دي ما درسره واخله، بيا داؤد پر بله ډبره تېرېدی هغې ورته وويل چي ما در سره واخله زه حجر موسی عليه السلام يم چي په ما سره يې دونده دونده کفار وژلي دي، نو هغه هم داؤد هم راواخستل، او بيا د داؤد په مخه بله ډبره ورغله هغې ورته وويل چي ما درسره واخله په مابه ته جالوت وژنې نو هغه هم داؤد وبغل ځولۍ ته واچول.

پوه سه: چي د داؤد عادت دا و چي په مچلوغه به يې هر شی ويشتی که به زمری وايي او که به لېوه وای او که به پړانگ ځای پر ځای به يې هلاک کړی، نو پر ميدان د جنگ د جالوت جبار او دده فوج بې عدده وو او د طالوت فوج چي درې سوه ديارلس (۳۱۳) کسه وه مقابله شروع کېدله جالوت په خپل غرور ميدان ته راغلی نو يې نعره وکړه چي څوک دی چي زما مقابلې ته راسي هيڅ چا د بني اسرائيلو د جواب طاقت نه درلودی، نو جالوت وويل ای بني اسرائيلو که تاسي پر حق ياست نو زما مقابلې ته ولي څوک نه راوځي، نو داؤد خپلو ورونو ته وويل چي ددې منحوس مقابلې ته به زه ور ووزم، نو ورونو يې هيڅ ږغ ونه کړی، بيا طالوت ملک بني اسرائيل و داؤد ته وويل او وعده يې ورسره وکړه چي زه به تاته خپله لور درکوم او نيمی سلطنت به هم درکړم، نو طالوت خپل آس ورکړی او زغره يې ورکړه او توره يې ورکړه، نو داؤد چي پر آس سپور سو د دوارو خواوو فوجونه يې ننداره کوي داؤد تر مقابلې د جالوت نارسيده بيرته طالوت ته راغلی خلگو ناري کړې جبن الغلام ځوان بې زړه سو، نو طالوت پوښتنه

ځندي وکړه چي څه کوې چي بیرته راغلې داؤد ورته وویل که خدای ﷻ زما کومک ونه کړی نو دا سلاح او آس او زغره هم په درد نه خوري، نو ما او خپل کار سره پرېږده طالوت ورته وویل نعم، نو داؤد خپل بغل ځولۍ وغاړي ته واچول او مچلوغه یې ورسره واخسته او د جالوت پر خوا روان سو، راوي وايي چي جالوت چي داؤد ولیدی په زړه کي یې ډېر رعب پیدا سو، نو داؤد ته یې وویل ارجع یا فتی فاني ارحمک ان اقتلک، داؤد ورته وویل چي زه به تاوژنم، جالوت ورته وویل چي په څه شي مي وژنې، داؤد ورته وویل په دغو ډبرو او په مچلوغه، جالوت ورته وویل چي په دې خو سړی سپی وژني، داؤد ورته وویل چي انت شر من الکلب، جالوت ورته وویل چي زما دي قسم وي چي ستا غوښي به زه د درندګانو د مځکي او د هوا پر مرغانو تقسیم کړم، داؤد ورته وویل چي ستا غوښي به داغسي تقسیم سي ان شاء الله، نو داؤد وویل باسم اله ابراهیم یوه ډبره یې له توبرې څخه راوکښل ثم اخرج آخر باسم اله اسحق او بیا یې ډبره راوکښل وقال باسم اله یعقوب او درې سره یې په مچلوغه کي کښېښولې، او هغه سره یوه ډبره سوې، نو یې مچلوغه پر سر وګرځوله او د جالوت پر خوا یې وروغورځول، خدای ﷻ وباد ته امر ورکړی چي دا ډبره د جالوت پر خول چي د اوسپني و وه یې لګوه، نو ډبره چي پر خول ومښتل په مغزو کې یې ولاړه او تر شټ یې ووتل، او جالوت چي غوځار سو دېرش کسه تر ده لاندي سوه او د جالوت لښکر وتښتېدی، داؤد راغلی جالوت یې تر پښو کش کړی د طالوت ومخ ته یې وغورځاوه ففرح المسلمون فرحا شدیدا ورجعوا الی مدینتهم سالمین غانمین فزوجه طالوت ابنته او دده مهر ته یې اعتبار ورکړی په نیم مملکت کي حسب وعدته، او د طالوت تر وفات وروسته ټوله سلطنت د داؤد سو، او د شموئیل ؑ د وفات وروسته خدای ﷻ داؤد نبي هم کړی او زبور کتاب یې پر نازل کړی، تاریخ وايي چي د بني اسرائیلو همېشه نبوت په یوه سبط کي و او سلطنت به یې په بل سبط کي و لکن په داؤد کي سلطنت او

نبوت خداى ﷻ دواړه سره جمع کړه لله الامر يفعل مايشاء يحکم مايوريد.

وَاٰتٰىهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ

او ورکړه خداى ﷻ وداؤد-ته پادشاهي د بني اسرائيلو او حکمت يعني نبوت

وَعَلَّمَهٗ مِمَّا يَشَآءُ

او داؤد ته خداى ﷻ وروښوول بعض هغه شيان چي د خداى ﷻ خوښ وه يعني اراده يې وه.

(۱) جوړول د زغرو چي جنګي قميص و قال الله تعالى في موضع آخر من القرآن والناله الحديد كما سيجيئ تفصيله في هذا التفسير في موضه ان شاء الله العزيز الكريم، نو د داؤد ﷺ خوراک له عمل څخه د خپل لاس و، او له بيت المال څخه يې هيڅ شى نه اخستى، په حديث شريف کي چي بخاري يې روايت کړى دى عليه السلام وايي ماأكل احد طعاما خيرا من ان ياكل من عمل يديه وان نبي الله داؤد كان ياكل من عمله يديه، يعني زغرې به يې جوړولې او بيا به يې خرخولې او د ځان او د کور ګذاره به يې په کوله.

(۲) په خبرو د مرغانو او مېږيانو پوهېدى. (۳) او خداى ﷻ دومره ښه صوت حسن ورکړى و چي ده به زبور وايه ټوله وحشي حيوانات به پر راغونډ سوه، او مرغان به يې پر سر سايه بان سوله او جاري اوبه به پر ځاى ودرېدلې، او که به باد و هغه به هم ساکن سو وغيرها من المكرمات.

درويش وايي: چي بعض مفسرانو يوه قصه رانقل کړې ده په مخالفت کي په منځ کي طالوت او د داؤد چي نه يې عقل تائيد کوي او نه يې تاريخ او امام مظهري هغه قصه په سختۍ سره رد کړې ده والله اعلم بالصواب.

وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۵۱﴾

او که نه وايى دفع کول د خداى ﷻ بعض لکه کفار په بل بعض سره چي

مؤمنان دي، نو به فاسده سوې وايی مځکه يعني مشرکانو به غلبه کړې وايی، نو ددوئ به فساد په مځکه کي کولای او ښارونه به يې د مسلمانانو خرابولای او عبادالله چي مسلمانان دي هغه به يې وژلای، او ظلم به يې پر کولای، او خلګ د ايمان بالله او د عبادت الهي څخه منع کولای، او بعض مفسران رح يې داسي ترجمه کوي که خدای ﷻ نه دفع کولای په مؤمنانو او ابرارو سره عذاب د کفارو او فجارو څخه، نو مځکه به بر باد سوې وايی، ولي مځکه د خدای ﷻ غالبا په کفارو او فجارو سره آباده ده، نو چي پر دوئ عذاب الهي نازل سوی وايی او له منځه تتلي وايی لخربت الدنيا، ولهذا قيل لولا الحمقی لخربت الدنيا لکن خدای ﷻ له کافر څخه عذاب دفع کوي په مؤمن سره، او په ابرارو له فجارو څخه کمامر في الحديث الطويل عن ابي هريرة رض او دغه په حديث کي د ابن عمر رض چي مروي دي قال چي رسول الله ﷺ وويل ان الله يدفع بالمسلم الصالح عن مائة اهل بيت من جيراته البلاء ثم قرء ولولا دفع الله الناس آه

پوښتنه: څه سبب دی چي تعمير ظاهري د مځکي غالبا بل کليا د کافرانو په لاس کي دی؟

ځواب: چونکه کافران له قيامته څخه منکر دي حقيقةً کالمشرکين من هنود الهند والجابان وغيرهما، او يا حکما منکر دي کاليهود والنصاری بعد بعثة النبي ﷺ، نو دوئ ټوله خپل همت مبذول وتعمير ته د دنيا ګرځولی وکذا من في حکمهم من فجار المؤمنين، واما المؤمنون الصالحون فجل سيعهم مبذول في تعمير الآخرة ويعمرون الارض بقدر الضرورة.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۭ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۵۲﴾

پوه سه: چي "تلک" مبتداء ده او مابعد يې خبر دی يعني دغه قصه د الوف چي خرجوا من ديارهم آه او قصه د اتيان د تابوت وتمليک طالوت او شکست د جبابره د عمالقه و، او قتل د داؤد د جالوت لره واتيان الملک والحکمة

لداوؤد د آیاتو او د دلائلو د قدرت د خدایﷻ دی، او ستا پر نبوت هم دلائل دي مورږ یې تلاوت کوو پر تاباندي په حق سره، یعني برابر د واقع او د کتابو سره د اهل کتابو او په تحقیق ته له رسولانو څخه د خدایﷻ یې.

درویش وایي: چي دغه قصه معجزه د رسول اللهﷺ هم ده او دلیل د نبوت د علیه السلام ده، ولي چي علیه السلام نبي امي و، نو څرنګه دا قصص مطابقه للواقع بېله وحي الهي ده کولای سوای.

درویش وایي: چي الحمد لله الذي وفقني لتفسیر جزء سیقول بالخیر والعافیة والصحة والسلامة، وصلوته وسلامه علی خیر البریة محمد وآله وصحبه البررة وعلی تابیعهم وتبعهم الی یوم القیامة وهذا من عظیم من رب العالمین علی هذا العبد الجهول الظلوم.

درویش وایي: چي په ورځ د دوشنبې د ماپښین پر څلور بجې د جمادي الاول پر اته ویشت (۲۸) تاریخ سنه (۱۴۲۶) هجري قمري تفسیر د جزء د سیقول چي په حساب د جلدو د تفسیر ایوبي دریم جلد دی ختم سو ان شاء الله په تفسیر د جزء ثالث تلک الرسل به شروع وکړه سي، زما کار صرف او صرف اراده او بذل الهمة دی او اتمام یې پر رب العزت دی مرزا غالب وایي

همت بلند دار که نزد خدا وخلق باشدبقدرهمت تواعتبارتو

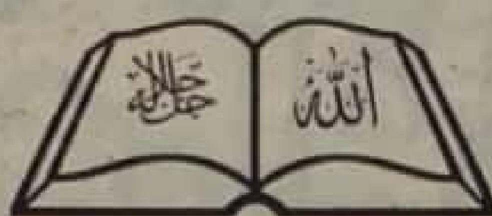
وفي المثنوي

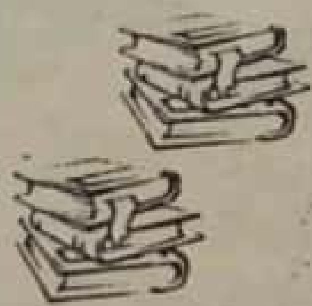
علم چون بردل زند یاری شود علم چون برتن زندماری شود

از خوانندگان محترم امید دارم که بنظر حسد علمی یا قومی باهم عصری تفسیر درویش را مطالعه ننماید بلکه براه انصاف بجای غیبت درویش را دعاکنید که خدا توفیق بدهد واین تفسیر را تابه پایان برساند بر کریمان کارها دشوار نیست

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Scanned by CamScanner

تفسير ايوبي حنفي3 ټوک

د نصيراحمد احمدي لـخوا

سکين او pdf سـو.

تاريخ. ۳-۴-۱۳۹۹

واتساپ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعـا محـتـاج احـمـدي!